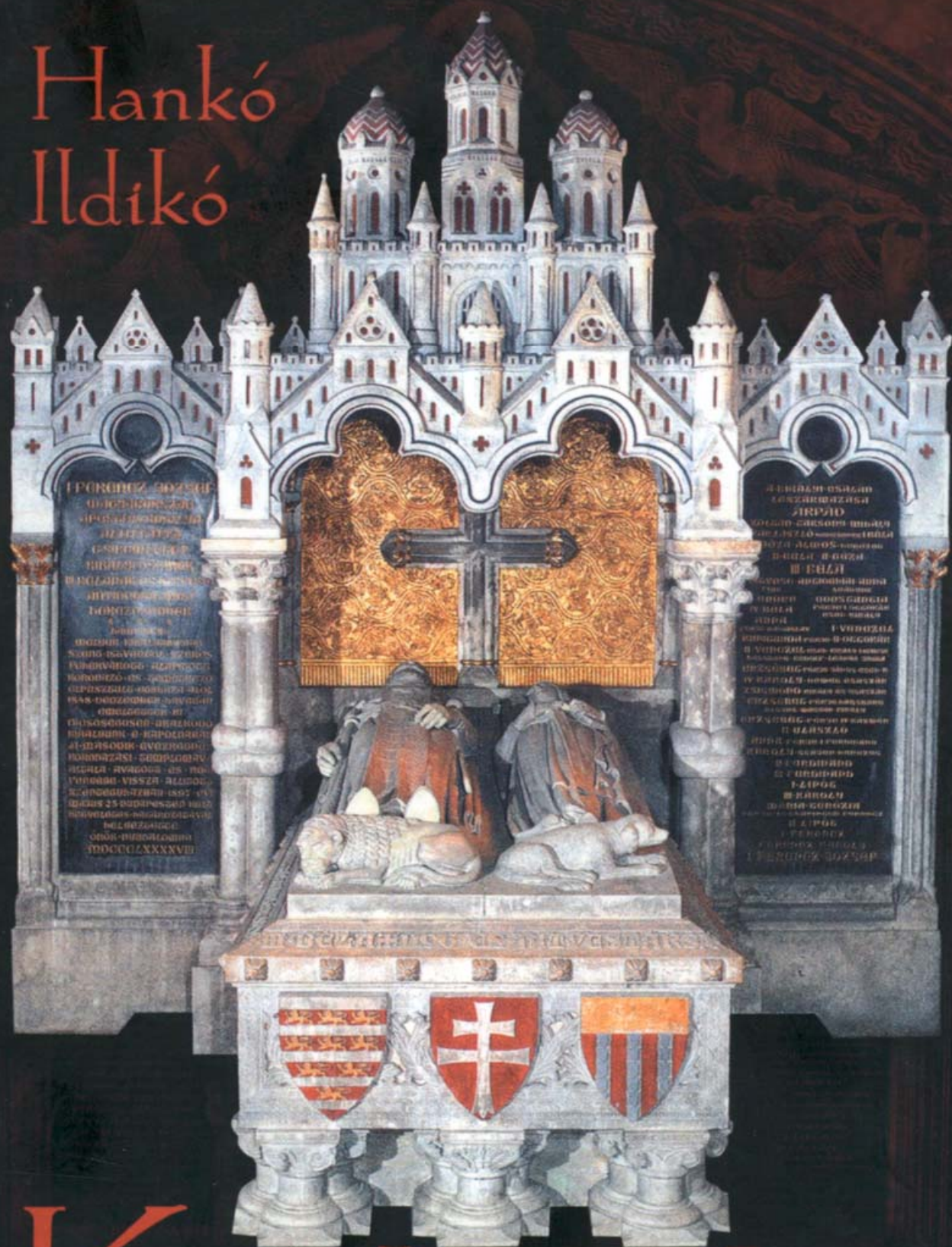

Hankó
Ildikó

Királyaink
tömegsírban

Hankó Ildikó

Királyaink tömegsírban

**A magyar királysírok sorsa
Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig**

Magyar Ház

2004

Szakmailag ellenőrizte:

Dr. Bakay Kornél és

Dr. Magyar Kálmán

A kötetben szereplő illusztrációk

Egyed Endre

Kiszely István

Mudrák Béla és

Sugár Lajos

munkái.

**Részben eredeti felvételek,
részben reprodukciók és régészeti alaprajzok vagy azok másolatai**

Második, átdolgozott és bővített kiadás

Az első kiadás az ORIGO-Press gondozásában jelent meg

1987-ben

TARTALOM

Előszó

Kiáltvány

A székesfehérvári királyi temetkezőhely története

A székesegyház alapítása és későbbi sorsa

„Erős férfi csontváz tűnt fel előttünk...”

Megindulnak a rendszeres feltárások a bazilika területén

„A budavári főtemplom sírboltjába vitettek”

Millennium és a magyar királyok tetemei

Mit tartalmazott a királyi pár szarkofágja?

Jubileum magyar módra – az 1936-1938. évi székesfehérvári feltárások

Jubileum magyar módra

Elmulasztott lehetőségek: Székesfehérvár 1984 és 2000

A kard és kereszt bajnoka (Szent István testereklyéi)

A méltó társ (Gizella királyné testereklyéjének sorsa)

„Ebben az üregben volt letéve Sámuel Aba...”

A pécsi székesegyház és I. Péter sírja

A tihanyi apátsági templom (I. András király nyughelye)

A szekszárdi apátság, mint királyi temetkezőhely (I. Béla nyughelye)

A váci székesegyház (I. Géza király temetkezőhelye)

A lovagkirály nyughelye (Szent László sírjai)

A veszprémi püspökség

A várad-előhegyi monostor (II. István király temetkezőhelye)

Esztergom, mint királyi temetkezőhely (III. István és IV. Béla királyok végső nyughelye)

Az egri püspöki székesegyház (Imre király nyughelye)

A szerencsétlen sorsú Meráni Gertrúd (Árpád-házi Szent Erzsébet anyja)

A rózsalegenda hőse (Árpád-házi Szent Erzsébet)

Per II. András király teteméért (Az egresi ciszterci templom)

Szarkofág a magasban (Margit és Katalin királykisasszonyok)

A Nyúlziget királylánya (Szent Margit, V. István és Kun Erzsébet testereklyéi)

A csanádi székesegyház (IV. [Kun] László földi maradványainak sorsa)

Az Árpád-ház utolsó aranyága (III. András király végső nyughelye)

Az óbudai klarissza kolostor (Erzsébet királyné sírja)

Kiátkozva, a templom falain kívül (II. [Kis] Károly teteme)

A budavári Zsigmond-templom (Podjebrád Katalin sírja)

A gyulafehérvári székesegyház nevezetes halottai (A Hunyadiak végső nyughelye)

A lepoglavai pálos kolostor (Corvin János és Corvin Kristóf sírhelye)

A magyar királyok temetkezési helyei

1000-1038. I. (Szent) István

1038-1040. I. (Orseolo) Péter (Lásd később)

1041-1044 Aba Sámuel

1044-1046. I. Orseolo Péter (másodszor)

1046-1060. I. András

1060-1063. I. Béla

1063-1074. Salamon

1074-1077. I. Géza

1077-1095. I. (Szent) László

1095-1116. I. (Könyves) Kálmán

1116-1131. II. István

1131-1141. II. (Vak) Béla

1141-1162. II. Géza

1162-1172. III. István
1162-1163. II. László (ellenkirály)
1163-1165. IV. István (ellenkirály)
1172-1196. III. Béla
1196-1204. Imre
1204-1205. III. László
1205-1235. II. András
1235-1270. IV. Béla
1270-1272. V. István
1272-1290. IV. (Kun) László
1290-1301. III. András
1301-1342. I. Károly (Károly Róbert)
1342-1382. I. (Nagy) Lajos
1382-1395. Mária királynő
Közben: 1385-1386. II. (Kis) Károly
1387-1437. Luxemburgi Zsigmond
1437-1439. V. (Habsburg) Albert
1440-1444. I. (Jagello) Ulászló
1444-1457. V. László
1444-1453. Hunyadi János kormányzó
1458-1490. I. (Hunyadi) Mátyás
1490-1516. II. (Jagello) Ulászló
1516-1526. II. Lajos
1526-1540. I. (Szapolyai) János

Irodalom

Előszó

*„Légy szelid, hogy sohase harcolj
az igazság ellen. Légy becsületes,
hogy szándékosan soha senkit
gyalázattal ne illess...”*

(Szent István király intelmei Imre herceghez)

*„Szegény Magyarország márha állhatsz lábra,
Sok romlás miatt, mert gyakran jutsz kárra,
Minap is rabság szálla egy fiadra
Székesfejérvár juta pogánságra”*

(Wathay Ferenc: Székesfejérvár veszéséről való história 1604-ből)

Magyarország történelme kicsit benne foglaltatik a királysírok sorsában. Egy nemzet sincs Európában, amely olyan mostohán bánt volna történelmi nagyjainak földi maradványaival, mint mi, magyarok. Pedig jobb sorsot, nagyobb megbecsülést érdemeltek volna, ezt most már ezer év távlatából biztosan állíthatjuk. Él Európa szívében egy nép, melynek gyökerei messze Keleten hajtottak ki. Életerős nemzetté lombosodott egyedül, önerejéből, saját tehetségéből. Hogy a harmadik évezredben is itt vagyunk mintegy 15 milliónyian, előbben, mint valaha, azt az ország élén állt királyainknak is köszönhetjük. Cselekedeteiket, helyes vagy helytelen döntéseiket sokan és sokat elemezték. De a szokásos akadémikus kérdésre, hogy „mi lett volna ha...” már rég megszületett a válasz: a végelszámolás eredményeként itt vagyunk mi, XXI. századi magyarok.

Miért született meg ez a könyv?

Állandóan napirenden lévő problémánk fiataljaink hazafiságra, hazaszeretetre, a múlt megbecsülésére való nevelése. Ennek alappillére, hogy ismerjék történelmünket, szeressék és becsüljék azt a népet, ahová tartoznak. Emellett tanulják meg értékelni és tisztelni más népek jogait és eredményeit. És pillantsanak be történelmünk igazságaiba.

„Magyarország Európa kicsinyben” – írta Csaplovics János történész-etnográfus a XIX. század elején. Történelmünk bizonyítja, hogy ez mennyire igaz. Hazánk – helyzeténél fogva – szoros kapcsolatban állt Európa minden államával, csak így biztosíthatta fennmaradását. Királyaink házasságaik révén is igyekeztek ezt a sokszálú rokonságot erősíteni, ezzel is szilárdítani államunk létét a számunkra idegen környezetben.

Külföldet járva, bizonyára sokan eljutottak a legyelek Waweljébe, a franciák St. Denis székesegyházába, a spanyolok Escorialjába, az angolok Westminsterébe, a csehek Szent Vidszékesegyházába, és sorolhatnám tovább. De hol vannak a mi királyaink sírjai? Mindenütt és sehol. Feldúlták, kirabolták sírjaikat és nemcsak idegenek, mi magyarok is mindent megtettünk annak érdekében, hogy a legtöbb esetben még nyomuk se maradjon. A legutolsó biztos nyomot nem a „sötét” középkorban tüntették el, hanem a „rendszerváltoztatás” után tíz évvel, 2000-ben. Ötvenöt királyunk közül húszat külföldön temettek el (tizenkettőt Bécsben, hatot Prágában, egyet Grazban és egyet Madeira szigetén), háromnak a temetési helye

ismeretlen. A Magyarország területén örök nyugalomra helyezett harminckettő közül csak feltehetően I. András nyugszik háborítatlanul eredeti helyén, Tihanyban. Csak egyetlen királyunk hiteles földi maradványa van birtokunkban: III. Béla királyé és feleségéé, Chatillon Annáé, a budavári Boldogasszony-templomban. És hogy megvan, azt kizárólag Török Aurél antropológus professzornak köszönhetjük, aki a múlt század végén évekig harcolt a királyi maradványok elhelyezéséért. Utóda, Bartucz Lajos professzor ugyanezt tette a XX. század első felében. Antropológus vagyok, Bartucz Lajos professzor utolsó tanítványa és mint ilyen, szemtanúja voltam a székesfehérvári királýsírok végleges elpusztításának. Nem lehet nem szólnom a Magyar Tudományos Akadémia és a mindenkor i kormányzat felelőtlenségéről. Tudnia kell az utókornak mindazt, amiről ma már legtöbbet jómagam tudok. Ez indított e kötet megírására. Elődeim munkája befejezetlen maradt; nem ők tehetnek róla, az emberi nemtörődömség, gyávaság, a szakértelem hiánya, a kormányzat magyar-ellenessége és globalizációs törekvése az oka, hogy nincs kegyeleti helye királýainknak. Múltunk és történelmünk hivatalos megbecsülésére úgy látszik még egy ideig várnunk kell.

A kötet szerkezetét illetően más elképzelés is jogos lett volna, de úgy gondolom, hogy az időrend betartása könnyíti meg legjobban a kezelést. Királýaink temetéséről és sírjáról ritkák a történeti források, szórványosak és ellentmondóak. Mivel nem vagyok történész, az ellentmondások feloldására nem vállalkoztam. Igyekeztem a legjobb szakemberek munkáit felhasználni, de az állandó hivatkozásokkal és idézgetésekkel nem mindenütt nehezítettem meg az olvasók dolgát. A jövő történész generációjára vár – ha ugyan van még olyan szakmai vezető, akit a magyar múlt érdekel – a bizonytalanságok és az ellentmondások megszüntetése. Talán majd egyszer kevesebb lesz egy hasonló témájú munkában a „feltehető”, a „valószínű” és a „talán” kifejezés.

Kik szerepelnek a kötetben? Géza fejedelemtől Szapolyai János királýi bezárólag próbáltam nyomon követni elhunyt uralkodóink végső nyughelyeit. Rendhagyó módon megemlítem a kötetben a két Hunyadit, Gellért püspököt, Árpád-házi Szent Erzsébetet, Szent Margitot és Corvin Jánost is, de személyük olyannyira kedvelt és ismert, hogy nem mehettem el szó nélkül mellettük. Talán egyszer, ha lesz rá igény, megírom mindazon magyar történelmi személyek azonosítását – és főleg azok kálváriáját, – amelyeket férjemmel, dr. Kiszely Istvánnal együtt végeztünk el.

Szeretném, ha ez a kis kötet örömet szerezne minden hazáját szerető és múltunk iránt érdeklődő olvasónak, de leginkább fiataljainknak.

2003. tavaszán

Hankó Ildikó

Kiáltvány

„Örvendezz királyi város
Székesfehérvár nagyon,
E nagy király valóságos
Székhelye benned vagyon.
Mert te őrzöd dicsőséges
Boldogságos tetemét:
Ő nevével vagy te ékes,
Boldog város, büszke légy!”

(XIII. századi latin egyházi ének fordítása)

„Székesfehérvárott a nép ásókkal sürg, forog;
Ástára felbukkannak ős százados sírok -
A sírokból királyok kelnek ki, ős apák,
Kik ottan a halálnak álmát rég aluvák...”

(Garay János verse a Fehérvárott fölfedezett
királyi ereklyékről. 1848. december 25-én)

A Magyar Akadémia 1847. évi február 22-én tartott üléséről a következő felszólítást bocsátotta közre minden, a nemzeti becsületet szíven viselő magyarhoz:

„Míg más nemzetek múltjuk mindazon ereklyéit, melyek egykori műveltségük és fényök felől tanúságot tesznek, nagy gonddal, magányos, egyesületi és országos költséggel fenntartják, megőrzik, megújítják, hű és díszes rajzmunkákban a művelt világgal közlik, műértőik és tudósai azokat vizsgálataik tanulságos tárgyává teszik, költőik, pedig a költészet varázsfényében támasztják fel halottaikból; addig mi, hidegek régi dicsőségünk s annak emlékei iránt, azokat is, miket elmúlt századok viharai megkíméltek, lelketlenül vagy észre sem vesszük, és legjobb esetben az idő pusztító fogának, semmit sem téve zsákmányul engedjük, s legtiszteltesb romokat széthányatjuk, hogy új házaink néhány kövel olcsóbban épüljenek; a faragásokat szétszórjuk: hiszen nem canovai kéz síma remekei; falfestményeket bemeszelünk, hogy azok vagy vallási nézeteinket ne botránkoztassák, vagy tarkább képeknek engedjenek helyt; síremlékeket elpusztítunk, a követ vályunak vagy kövezetnek használjuk, ha ércz, azt néhány forint végett beolvasztatjuk, tartalmokat pedig kegyetlen kézzel kivetjük, nem kímélve még az öltözetek érdekes maradványait sem; a harc és béke életét szépített fegyvereket s egyéb eszközöket, mikben az anyag becsével gyakran meglepő műgond és képzeletjáték találkozott, vagy alakjából kivéve tesszük folyópénzzé, vagy a hozzájuk tapadt hagyományokból kivetkőztetve zsidó kézre bocsájtjuk; felírások mellett részvétlenül haladunk el, vagy letöröljük s így tovább. Miután ekép sokat megemésztett az idő, még többet a belháboruk évei, s legtöbbet az értetlenség, lelketlenség és kegyelethiány: csoda-e ha egykori emlékeink annyira megfogytak, vagy nem ismertette, nem emlegetve annyira rejtvék a köz figyelem előtt, hogy alkalmasint általános vélemény az, miszerint múltunk éppen oly meddő volt művészet dolgában, s a műérzék szinte olyan hallgatag, mint a költőitlen jelenben: holott hála a

sorsnak s a szerencsés véletlennek! még sok, felette sok maradt meg a föld gyomrában úgy, mint a föld felszínén, mik e részben egy szebb múltnak őrizték meg emlékezetét.

...Addig is pedig , míg buzgó és tevékeny hazafiak segedelmével e tárgy az irodalmi mezőre vitetnék által, szívére köti az Akadémia mindenkinek, kit viszonyai ily körülmények közé helyeztek, hogy a fenlévőnek megmaradását, elromlását vagy legalább elrontását, elvesztését gátolni hazafiúilag törekedjék. A történeti érzék fölébredtével ránk derül, úgy hisszük, a kor, mely az ily lelkesebbnek kezdeményeit folytatván, háláját nekik, méltató megemlékezéssel, le-róni el nem mulasztandja”.

Az utóbbi mondatban említett kor úgy látszik, még a harmadik évezredre sem érkezett el.

*

„Halomba hányt csontok közt válogat
a régész és az embertan tudósa:
keresgél a volt királyokat,
A kegyelettel szüntelen adósa
a napról napra növekvő utókor
a közös sírba kevert régieknek:
a királyoknak s köröttük a kóbor,
hazára itt talált idegeneknek.

A mi múltunk e kusza csonthalom,
s véletlen, hogy a tudós mit talál.
A bordák közt gyanítható vajon,
melyik volt csatlós, melyik volt király,
melyik nagyapja volt honfoglaló,
melyiknek hódolt illír, kelta, szláv?
Hisz volt germán is, volt itt már zsidó,
kik együtt jöttek innentől tovább.

Innentől? Honnét? – Árpádok korától
a „Vegyes ház”-ból származó királyok
csontjáig fél évezrednyi távol
(egymástól távol) élt áldott vagy átok-
vert életű elődök keveredtek
a rablók járta közös sírgödörben.
Hajdani eszmék, régesrégi tettek
vegyülnek itt halomban, összetörten.

De innét jöttünk, ez a csonthalom
a múltunk, amely bennünk él tovább.
Hol a tudós s mikor van alkalom,
hogy lelkünk mélyein, vagy legalább
emlékeinkben igényelve rendet
szétválogassa ezt az örökséget,
hol összedobtak nagyemlékű szentet,
királyt, úrhölgyet, alázott cselédet?”

(Hegedűs Géza: A fehérvári csonthalom, 1984)

A székesfehérvári királyi temetkezőhely története

A székesegyház alapítása és későbbi sorsa

A Szent István székesfehérvári bazilikájára vonatkozó írott kútfők száma és az általuk megőrzött hiteles adatok mennyisége igen csekély. A bazilika pusztulása, alapfalainak úgyszólván teljes kibányászása megakadályozta azt is, hogy a többrendbeli feltárás eredményeként az írott kútfők helyett maguk az emlékek, a maradványok beszéljenek. A bazilika történetének rövid összefoglalásakor (Dercsényi Dezső, 1943) könnyen a feltevések ingoványos talajára tévedhetünk. Különösen kevés hiteles adat áll rendelkezésünkre a templomban eltemetettek személyét és főleg helyét illetően.

Szent István király uralkodásának első két évtizede a belső rend kialakításáért vívott folyamatos harcokkal telt el. Ennek is a végére esik a bolgárok elleni hadjárat, amibe II. Bazileiosz bizánci császár felkérésére avatkozott be. A hadjárat végével (1018) Magyarország összekötő kapocs lett a Német-római és Bizánci Császárság között. A szentföldi zarándokút új útvonala ettől kezdve a szárazföldön, országunkon át vezetett Jeruzsálem felé. A tömeges zarándoklat megindulása a XI. század húszas és harmincas éveire tehető. Az új útvonal megnyitásával Szent István nemcsak tekintélyét és hírnevét növelte, de kincstára hasznát is. A visszatérő zarándokok meghallgatásával Kelet és Nyugat országairól egyaránt tájékozódott a király, ami az ország kormányzásában nagymértékben segítette.

A királyi székhely, ahol az első király született és ahol megkoronázták (történészeink egy része újabban afelé hajlik, hogy István királyt Fehérvárott koronázták meg) névleg ugyan Esztergom volt, de mivel az új zarándokút – követve az országot átszelő legrövidebb hadiutat – elkerülte a királyi várost, István új királyi székhelyet alapított Székesfehérvárott. Kézai Simon és más krónikások szerint Árpád fejedelem a Fehérvár melletti Noé-hegyen verte fel sátrát, és István király ennek emlékére alapította ott Fehérvár városát, ahol már Szent István édesapja, Géza nagyfejedelem 972 és 997 között felépítette a Szent Péter tiszteletére szentelt, négykaréjos templomát és fejedelmi székhelyét. A város nevének első okleveles említését a veszprémi püspökségnek valószínűleg 1002-ben kelt alapítólevelében találjuk ekképpen: Alba Civitas; az 1031-ben készült koronázási paláston is ugyanez a „fehér vár” jelentésű felirat szerepel. Tény, hogy nem az alatt kanyargó Duna partján, a hatalmas sziklahegyen álló esztergomi vár, hanem a síkságon, mocsarak közé szorított Székes-Fehérvár lett az ország székhelye.

Szent István király 1006-ban Székesfehérvárott prépostságot és társaskáptalant is alapított, amelyet oly kiváltságokkal ruházott fel, hogy az semmiféle püspök fennhatósága alatt ne álljon, papjai csak az érseki zsinaton tartozzanak megjelenni, népe pedig semmiféle püspöknek tizedet ne fizessen, hanem az ottani prépostnak és papságnak tartozzák rendelkezés szerint szolgálni, s mely templom a királyi trón, a Szent Korona és királyi tetemek őrzése által hazánkban nemcsak történelmileg, de közjogilag is egyetlen és legnevezetesebb szent épülete volt. A prépost joga és kötelessége volt a Szent Koronát, a királyi trónt, és a többi királyi ékszert a templomban őrizni. Székesfehérvár felvirágoztatása 1018 utánra esik; ekkor kezdte el felépíttetni István király a koronázó- és temetkezőhelynek szánt bazilikát. Ezen évszám helyességét azok az elbeszélések bizonyítják, amelyek az alapítást Szent István bolgár hadjáratával hozzák kapcsolatba. Ezek szerint, miután a király legyőzte Keán (Sámuel) cár al-dunai bolgár államát, kincseivel a Boldogságos Szűz fehérvári templomát gazdagította (Képes

Krónika I. Pp. 315-316). Az alapítás és az építés körülményeiről, valamint a bazilika külső képéről legendák (Legenda maior és a Hartvik-legenda) adnak többé-kevésbé hiteles képet. A nagy-legenda szerzője így ír: „...A királyi szék Fehérnek mondott várában ugyanazon örök-szűz dicsőségére és titulusa alatt csodálatos művű híres és nagy bazilikát kezdett építtetni, a kórus falán különféle faragványokkal és márványlapokból kirakott padlóval...”

A székesfehérvári bazilikának állami és közjogi szerepe volt. Ez utóbbi jellegéhez hozzájárult az is, hogy benne őrizték a Magyar Szent Koronát, a többi királyi jelvényt és az ország levéltárát. Negyvenhat országgyűlést tartottak Székesfehérvárott – az utolsót 1938-ban. A király Fehérvárott nem alapított püspökséget, hanem társas káptalant, a bazilikát pedig különleges helyzetének megfelelően különleges kiváltságokkal ajándékozta meg: „házi kápolnájának”, „a magyar királyok koronázó- és temetkezőtemplomának” szánta – és azzá is lett egészen a mohácsi katasztrófaig.

A magyar történelem – a Budai Vár kivételével – egyetlen épületet sem ismer, mely eseményekben, jelentőségében a székesfehérvári bazilikához hasonlítható lenne. Öt évszázadon át – Szent István uralkodásától a török hódoltságig – a középkori magyar állam legjelentősebb helye volt. A magyar királyok zömét – Orseolo Pétertől I. Ferdinándig – e székesegyházban koronázták meg. Kivételt csak IV. Béla tett, aki lebontatta a még Géza fejedelem (972-997) által építtetett Szent Péter-templomot és helyére a mai püspöki székesegyház elődjét, a Péter és Pál apostolokról elnevezett egyházat építtette; őt az általa alapított templomban koronázták meg. A székesfehérvári bazilikában koronázták a királynék egy részét is, és itt tartották a királyi esküvőket. Tizenöt királyunkat és családtagjait itt temették el, név szerint a következőket:

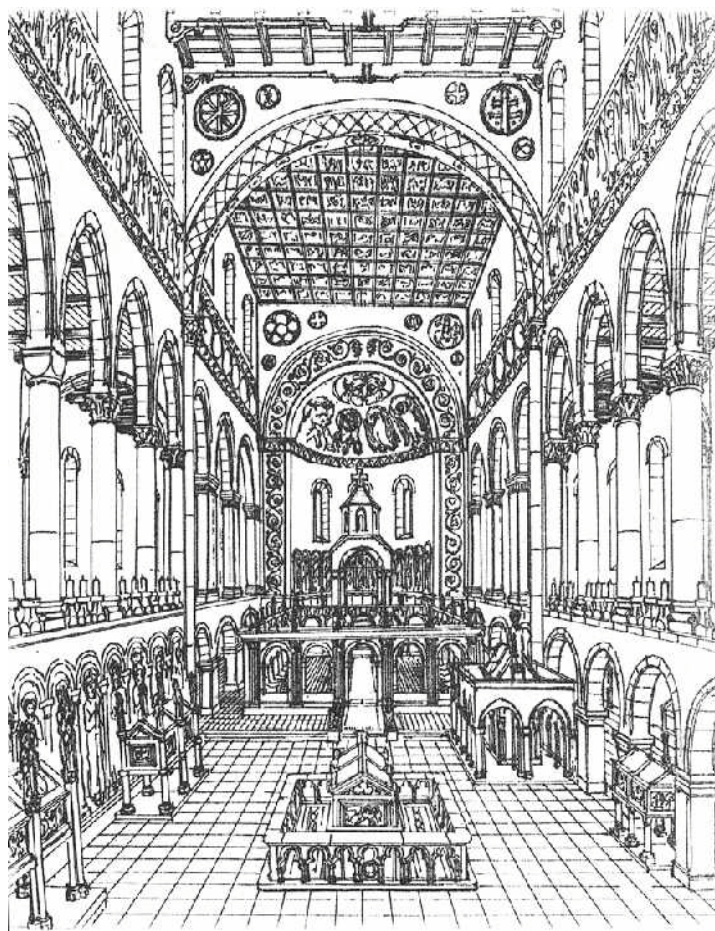
Szent Istvánt 1038-ban,
Kálmánt 1116-ban,
II. (Vak) Bélát 1141-ben,
II. Gézát 1162-ben,
II. Lászlót 1063-ban,
IV. Istvánt 1165-ben,
III. Bélát 1196-ban,
III. Lászlót 1205-ben,
Róbert Károlyt 1342-ben,
Nagy Lajost 1382-ben,
Albertet 1439-ben,
Mátyást 1490-ben,
II. Ulászlót 1516-ban,
II. Lajost 1526-ban és
Szapolyai Jánost 1540-ben.

A királyi családból valók közül megemlíthetők a következők: Szent Imre herceg 1031-ben, Álmos herceg, II. Béla atyja, aki 1129-ben Makedóniában halt meg – tetemét Székesfehérvárott temették el 1137-ben, Mária királyné, Róbert Károly első felesége 1317-ben, Károly herceg Róbert Károly fia 1322-ben és még sokan mások.

„A székesfehérvári bazilikában koronáztattak meg a következő királyok: Péter 1044-ben, I. András 1047-ben, I. Béla 1061-ben, Salamon 1058-ban, másodízben 1063-ban, I. Géza 1074-ben, I. (Szent) László 1077-ben, Kálmán 1095-ben, II. István 1114-ben, II. Béla 1131-ben, II. Géza 1141-ben, III. István 1161-ben, II. László 1161-ben, IV. István 1162-ben, III. Béla 1174-ben, Imre 1185-ben és 1196-ban, III. László 1204-ben, II. András 1205-ben, IV. Béla 1207-ben (az általa épített Szt. Péter-templomban) és 1235-ben, V. István 1266-ban, IV.

László 1272-ben, III. András 1290-ben, Venczel 1301-ben, Ottó 1305-ben, Róbert Károly harmadszor 1310-ben (először Zágrábban, másodszor Budán koronázták meg, de nem Szent István koronájával), Nagy Lajos 1342-ben, Mária 1382-ben, II. Károly 1385-ben, Zsigmond 1387-ben, Albert 1437-ben, V. László 1440-ben, I. Ulászló 1440-ben, Hunyadi Mátyás 1464-ben, II. Ulászló 1490-ben, II. Lajos 1516-ben, Zápolya János 1526-ban és I. Ferdinánd 1527-ben.

A királynék közül pedig, – akiről történelmileg be van igazolva – a következők koronáztattak a bazilikában: Gertrud, II. András hitvese, Berchtold krajnai és tiroli herceg leánya; Margit, IV. Béla neje, Lascaris Tivadar bizánci herceg lánya; Erzsébet, V. István felesége, Kuthen kun vezér leánya; Erzsébet, IV. László neje, I. Károly szicíliai és nápolyi király leánya; Ágnes, III. András hitvese, ausztriai Albert leánya; Erzsébet, Róbert Károly neje, Mária, Zsigmond hitvese, Borbála, Zsigmond második felesége, Czillei Herman gróf leánya; Erzsébet, Albert hitvese; Beatrix, Hunyadi Mátyás felesége, Ferdinánd nápolyi és szicíliai király leánya; Anna, II. Ulászló neje, Gaston candallei gróf leánya; Anna, I. Ferdinánd hitvese és Izabella, Zápolya János neje, Zsigmond lengyel király leánya” (Károly János, 1898).

A székesfehérvári Szent István által alapított Szűz Mária, vagy Nagyboldogasszony székesegyház belső terének elméleti rekonstrukciója

A székesegyház helyén korábban is állhatott egy egyhajós, nagy sugarú félköríves szentéllyel rendelkező templom, melynek feltehetően harangtornya is volt. Méreteire nézve 40 méter hosszú és 20 méter széles lehetett, hatalmas tetőgerendákkal fedve. Lehetséges, hogy ez az első egyhajós templom már 1000-ben készen volt és már itt keresztelték meg Imre herceget, de valószínűbb, hogy csak 1003-ban vagy 1004-ben kezdték építeni. A bazilikát valószínűleg

1031-ben, Imre herceg temetésekor, de legkésőbb 1038-ban szentelték fel, amikor Szent István tetemét fogadta magába, jóllehet az építkezés még ekkor sem fejeződött be. Néhány szakember analógiák alapján rekonstruálta első székesegyházunk képét. A korábbi templom meglétét valószínűsítik azok a melléklet nélkül, keresztény rítus szerint eltemetett halottak csontvázzai – mintegy tíz személyé –, amelyeket a feltárások során e feltételezett templom területén találtak. Lehetséges, hogy e korábbi templomba temették Imre herceget 1031-ben, Nagyboldogasszony napján itt tarthatta szentbeszédét Gellért püspök és feltehető, hogy az 1031-ben elkészült miseruhát – a későbbi koronázópalástot – is itt használták.

Az Árpád-kori templom bővítéséhez 1018 (1016?) után fogtak hozzá. Ekkor építették a mintegy 3000 embert befogadó, nyolc pillérpárral három hajóra osztott, bazilika-rendszerű székesegyházat. E hatalmas alkotáshoz elsősorban a Tác – Gorsium – határában még álló római épületek maradványait és sírköveit használták fel, de nagyobb szállítmányok érkeztek Óbudáról és a hajdani Aquincum területéről is. A templom középhajója félkörívvel (apszisszal) zárult, amelynek félkúpját mozaik fedte és mellékhajói egyenesen záródtak. A keleti oldalon, az ókeresztény bazilikák mintájára az apszisz mellett sekrestye volt, és tetejét az ebben az időben szokásos lapos, ácsolt famennyezet fedte. Hossza Dercsényi Dezső szerint 61 méter, szélessége 32,5 méter, Czobor Béla szerint hossza 63,2 méter, Henszlmann Imre szerint hossza 81,6 méter, szélessége 38 méter volt, de van olyan szakember, aki hosszát 70 méterben, szélességét 38 méterben adta meg.

Fehérvár távlati képe a XV-XVI. században, előtérben a külváros Palotai kapuja (W. Dillich rézkarca)

Henszlmann szerint az első székesfehérvári bazilika 23 oszloppáron nyugodott, „hatalmas négyszöget képezett és a nyugati és keleti homlokzatot a két mellékhajó tengelyében négy torony díszítette” (Czobor Béla [19000. p. 25] ezzel szemben mindössze hét pár oszlopot tudott bizonyítani). A főhajó nagy kerek apszisszal záródott, melyhez oszlopokkal körülvevő járda csatlakozott. Valószínű, hogy a három hajó elé a nyugati oldalon a régi bazilikák módjára, még az előcsarnok – a narthex – és ehhez az előudvar csatlakozott. A templom a régi római bazilikákhoz hasonló elrendezéssel bírt. Sajátosságait az a négy torony képezte, melyek az épület négy sarkán, de a három hajóból képzett négyszög vonalán belül állottak s a templomot egyszersmind védelmi erőddé is tették. A templom, mint emlékszerű nagy épület, nemcsak nagy arányaival tűnt fel, hanem belső kidíszítése révén is (Forster Gyula, p. 6.). A Boldogságos Szűz – Magyarország Nagyasszonya – tiszteletére épített székesfehérvári bazilikáról az 1088-ban Magyarországra jött Hartvik győri püspök a XII. század elején mint

szemtanú írt dicsőítő feljegyzéseket. Életrajz című munkája XII. fejezetében ezt olvassuk a templomról: „A király bámulatos alkotmányú roppant szentegyházat kezdet építtetni; ennek karfalát külön választott vésemények, padlózatát pedig márvány lapok ékesítik; szavaim valóságáról az tehet bizonyosságot, a ki látta ennek temérdek sok palást, egyházi készület és egyéb ékesség nemeit, oltárai közül több tiszta aranyból készített és igen drága, sorba vett kövekkel környezett tábláit, a Krisztus asztalán álló csodálatos művű fedeles sátort és minden kristály, onixkő, arany és ezüst edényekkel teljes kincstárát”. Hartvik püspök áradozásait a székesegyházról Thuróczy János (1483) és Antonio Bonfini (1543) követték; ők a templom gazdagságát még teljes fényében láthatták.

Henszlmann Imre – feltárásai alapján – a Szent István által emeltetett bazilikát a következőképpen írta le: „Hosszúkás négyszög, felosztva két oszlop sorral három hajóra, ki nem szökő kereszthajóval, keleti részen kiszökő nagy átmérővel bíró apszisszal, ezen apszisz mindegyik oldalán egy-egy torony állott, mely kiszökött az apszisszal együtt kelet felé, de nem egyszersmind dél- és észak felé; a négyszög nyugati oldalán szintén két torony emelkedett, és e nyugati torony-pár, hihetőleg nem szökött ki sem nyugat, sem észak, sem dél felé. Az előcsarnok és előudvar jelenléte igen valószínű. A középhajó felül emelkedett a két mellékhajón. Mind a négy torony, – ítélve keleti párjának nem igen erős alapzata után, – alacsony volt. Arányai helyességével basilikánk igen kitűnő helyet foglal el, s e tekintetben sokkal inkább Rómának keresztyén basilikáihoz, mint más Európa nyugati részén ránk maradt egykorú épülethez csatlakozik.

István királyt – Hartvik püspök szerint – először a készülő templom főoltára elé temették; lehetséges, hogy éppen az ún. „Szent István-féle koporsóba”, bár Hartvik püspök szerint – aki krónikáját 1114-1116 között Székesfehérvárott írta – István király halála után a bazilika padozata alá ásott, a padló szintjéből kissé kiemelkedő sírban feküdt, testét durva mészkőlapokból összeállított koporsó takarta. „In medio domus sarcophago candidi marmoris imponitur” – olvassuk Hartvik püspöknél (cap. XIX.). Az 1038-as temetés és a szentté avatás éve (1038) között sok minden történt, amiről Hartvik nem tudott. Forster Gyula (1900) szerint lehetséges, hogy Szent István koporsóját még halála évében valóban a padlószint alá süllyesztették. Ugyanő kétségbe vonja Hartvik hitelességét – aki sok évvel Szent István halála után élt és ekkor írta krónikáját – azt illetően, hogy István király koporsóját a bazilika befejezésekor – 1041-ben – vagy után, az első pillér és a délkeleti torony közé helyezték volna (Dercsényi Dezső). A koporsót később – István király szentté avatásakor, 1083-ban – Szent László díszes külön építménybe, az ún. „Szent István mauzóleumába” tétette; feltehetően ennek az építménynek az apsziszát találták meg 1938-ban. E nézetnek ellentmondani látszik, hogy az újabb – 1965-ös, majd az 1969-70-es évi – ásatások során Kraloványszky Alán régész a hatalmas bazilika középpontjában, a főhajó tengelyében, a negyedik pillérrel egyvonalban 6 x 5 méter nagyságú, kiemelkedő alapozást talált. Centrális helyzete okán feltehető, hogy itt állt a királyi trónus. A központi hely különleges jelentőségét mutatja az emelvény mellett, ugyancsak a főhajó tengelyében kialakított kriptá. Fitz Jenő régész szerint ez lehetett Szent István végső nyughelye, miután a szentté avatási szertartáskor tetemét kiemelték addigi koporsójából és véglegesnek szánt helyére, templomának „szívébe” zárták.

Azt a kiemelkedő jelentőségű szarkofágot, amely Európa egyik legsajátosabb román kori emléke, s amelyet a korábbi kutatások „Szent István szarkofágjának” határoztak, a török időkben ivóvályúnak alakították át. Ez az antik és helyi művészet díszítőelemeit felhasználó, fehér budai mészkőből faragott díszes szarkofág három oldalán faragványokkal ékes, jelezvén, hogy az egyik rövidebb oldalán falhoz támaszkodott. A sírláda mai formájában a X. század végén készülhetett, de az is lehetséges, hogy Géza fejedelemé, esetleg Imre hercegé

volt, bár a legvalószínűbb, hogy Szent Istvánt temették bele halálakor vagy szentté avatásakor. (Fitz Jenő). Az egy kőtömbből készült római szarkofágból alakított sírláda a XVIII-XIX. század fordulóján, Milassin Miklós püspök gyűjteményéből került elő, aki kertjében hordatta össze a városban fellelhető történeti emlékeket. Így e koporsó pontos származási helye nem ismeretes; talán 1803-ban bukkant fel Székesfehérvárott, állítólag a királyi bazilika területén, ahonnan a közeli püspökségbe szállították, innen a Magyar Nemzeti Múzeumba került, majd 1936-ban visszavitték Székesfehérvárra, ahol ma is látható.

A pillérmagok és a feltárások során előkerült faragványok kétségtelenné teszik, hogy a XII. században nagymértékű átalakító munka folyt a székesfehérvári bazilikában. Az átépítés III. Béla uralkodása első felére eshetett. A legkésőbbi időpontnak III. Béla első feleségének – Chatillon Annának – 1183-ban bekövetkezett halála látszik, tekintve, hogy őt a bazilikában temették el, mely már méltó kellett, hogy legyen Európa egyik leggazdagabb királyához. A III. Béla kori átépítéssel le is zárult a bazilika Árpád-kori története. Az építés során a templomot megrövidítették, az oszlopokat megerősítették és pillérekkel cserélték fel; így a belső teret hét pillérpár tagolta és nyugati homlokzata elé, a két sarokra egy-egy új tornyot építettek. Hajóinak továbbra is csak famennyezete volt.

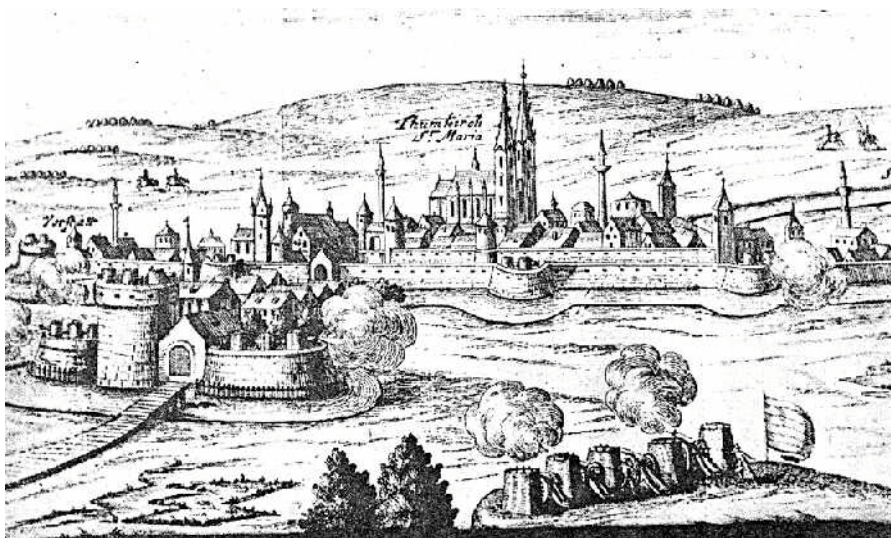
Székesfehérvár elkerülte az 1241-1242-es tatárjárás pusztításait. Rogerius váradi kanonok Carmen Miserabile-jében (Cap. XL) említi, hogy a tatárok 1242 telén, „midőn Fehérvárhoz közeledtek, az mély mocsarakkal volt körülvéve; mivel ahó és a jég éppen olvadt és a mocsarak megduzzadtak, az ostromra felkészült várost nem tudták elfoglalni” (Cap. XL.). IV. Béla 1251-ben kiadott oklevelében megerősítette az egyház szabadalmait: „...Tartozunk királyilag gondoskodni azon templomról, amelyben a királyi trónt és a koronát őrzik, ahol Magyarország királyait felkenik és ahol királyi elődeink szent tetemei nyugosznak” – olvassuk oklevelében. E templomban őrizték a „győzelmek jeleit”; itt tették ki Ottokár zászlaját, aki felett Kun László aratott győzelmet, itt függtek a csehek, a lengyelek és a morvák zászlai és itt tartották elfoglalt javaikat is. A koronázáskor használt Szent István kori aranyzászlót is itt őrizték, amely 1440-ben, I. Ulászló koronázásakor tört ketté és Hunyadi Mátyás is ide függesztette ki győzelmi lobogóit.

Hogy „miként történt először e gyönyörű épület romlása”, arról nincsenek pontos adataink. Bizonyára tűz martaléka lett, melynek pusztítását a templom famennyezetének elemésztése után, mi sem gátolta. Az első tűzvész IV. (Kun) László alatt pusztított (Mon. Eccl. Strig. Knauz. I. 423. Hazai Okmánytár I. 79.). Károlyi János szerint feltehetően 1286-ban vagy 1287-ben Németújvári Iván rabló kezei gyújtották fel és dobták áldozatul a templommal együtt az egész várost. Ezt IV. (Kun) László 1289. február 2-án kelt oklevele (Hazai Okmánytár I. 79.) igazolja. Lodomér érsek 1295-ben (vagy 1297-ben) a pápához intézett levelében ezt írja: „Az egész bazilika és az egész város porrá égett”. A székesegyház pusztulása azért mégsem lehetett teljes, mert négy évvel később itt koronázták meg az utolsó Árpád-házi királyt, III. Andrást.

Jelentősebb építkezésről ebből az időből nincs tudomásunk. A székesegyház végleges helyreállítása I. Károly uralkodásának nyugalmasabb éveiben történt, amint erről Kálti Márk székesfehérvári örkanonok 1358 körül írt Képes Krónikájában, az 1318-as eseményeknél olvashatunk: „Ugyanazon évben kezdé a király a Boldogságos Szűz fejevári egyházát – amely tűz által gyakorta pusztul vala – ólom tetővel fedettetni és gyönyörűséges boltozatokkal díszíteni, azonkívül még nagyerosz oszlopokkal is megtámogatni”. Források alapján ismeretes, hogy az egyház még az évben – 1318-ban – „ismételten tűzvésztől szenvedett”, majd „1320-ban Róbert Károly a főtemplomot megint kijavíttatta és újabb ólomtetővel látta el”. A templom „1327. április 3-án, virágvasárnap előtti szerdán megint leégett, ámbár ólommal volt fedve, viaszként folyván le falain a felolvadott cin” – írja Kálti

Márk, de a király újfent helyreállította és újra cinnel fedette be. „Bár I. Ulászló király alatt Miksa betörésének alkalmával e templom erőszakos feltörést állta ki, drágaságaitól, egy Némethonból ide származott drága kereszten kívül semmit sem veszte el” (Török Aurél, 1893).

Tudomásunk van arról, hogy – feltehetően – Róbert Károly, aki, miután a bazilika 1318-ban és 1327-ben leégett, a bazilikát követően beboltoztatta, pilléreit megerősítette és padozatát felemeltette, így a székesegyház korai csúcsíves stílust nyert. Nagy Lajos a székesegyház hajójának északi részéhez épületeket építtetett és megépíttette az északkeleti lakótornyot, melyből Domonkos prépost Miksa császár ellen védekezett. Sírját 1394-ben egy János nevezetű templomőr (custos) kirabolta. Nagy Lajos egyik okmánya szerint a sírból elorozta a temetéskor fejére tett csodálatos mívű koronát. Valószínűleg ennek hatására építtetett Nagy Lajos maga és családja számára külön sírkápolnát a bazilika területére. A kápolnát Szent Katalinnak szentelve említik forrásaink, ami valószínűsíti, hogy Nagy Lajos elsőszülött leányát, Katalint, már 1384-ben ide temettette. A sírkápolnában a király – Nagy Lajos – ember nagyságú szobra állott vörös márványból faragva. Bonfini így emlékezik meg Lajos király temetéséről: „Lajos teste Fehérvárott Szent István templomának azon kápolnájában temettetett el, melyet a király maga sírhelyének építtetett”. Thuróczyánál pedig ezeket olvassuk: „Eltemettetett pedig (Lajos) Fehérvár városában ama kápolnában, amelyet maga a b. szűz társas templomának oldalán építtetett”. Ezt a kápolnát Jankovich Miklós még látta, és 1793-1795-ben benne „ájtatoskodott”. (Nagy Lajos kápolnája a szentélyhez csatlakozva, a déli mellékhajóban állt) . Jankovich Miklós szerint a kápolna 15 öl hosszú, kívülről 14 öl magas fenséges épület volt „fonyott boltozattal és hármass padolatosztálylyal”. (Henszlmann e kápolnát eleinte szintén az északi oldalra helyezte, de később úgy döntött, hogy az a déli oldalon volt, míg az északi oldalhoz a sekrestye, a könyvtár és a levéltár csatlakozott.). Szvorényi József e kápolnát arra a helyre tette, hol a püspöki lak falai dél felé végződnek. A kápolnát 1800-ban bontották le, hogy köveit a püspöki palota építéséhez felhasználják. A XV. században a templomban már négy kápolnáról van tudomásunk: a Nagy Lajos mauzóleumánál volt a Szent Katalin-oltár, Benedek prépost Mária Magdolna tiszteletére építtetett oltárt, tudunk egy egyiptomi Szent Afra-oltárról, valamint a templom északi oldalán elhelyezkedő Szent Fülöp és Jakab tiszteletére emelt oltárról. A székesegyházban levő orgonáról László király koronázása kapcsán szerzünk tudomást.

Csata Székesfehérvár előtt 1601-ben (W.P. Zimmermann metszete)

Mátyás király a szentélyt átépíttette és ettől keletre, a várfal áttörésével építtette meg családi sírboltját. A bazilika belső kiképzésének gazdagodását nagyban elősegítette a vörös márvány

síremlékek elhelyezése, illetve magánszemélyek betemetése a bazilikába, mely már a XIV. század második felében megindult. A XV. században tovább tartott, sőt olyan mértékben elharapódzott, hogy már a templom architektúráis részeinek megváltoztatását is maga után vonta. Királyi engedéllyel a következő ismertebb világi és egyházi méltóságok temetkeztek a székesegyházba:

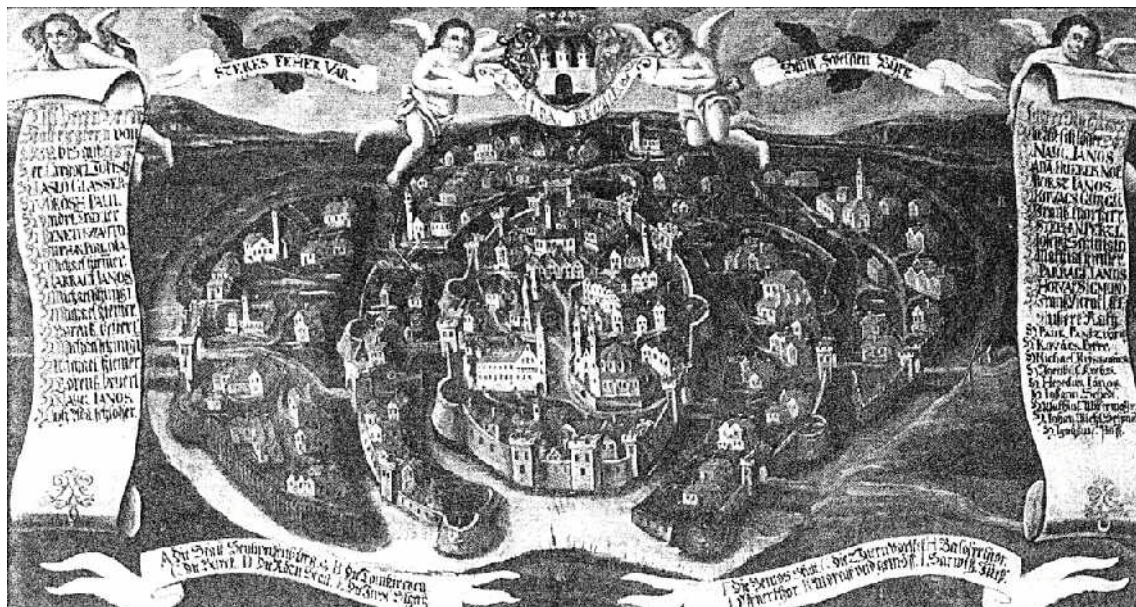
- Drugeth Fülöp nádor 1328 után,
- Serényi András lovag 1345-ben,
- Marcali Miklós erdélyi vajda, Zsigmond kedves zászlósura 1413-ban,
- Scolari Filippino (Ozorai Pipó) temesi ispán, aki a bazilika tornyát, „mely már alapjaiban is romlásnak indult és a templom boltozatát veszélyeztette, 1426-ban újjáépíttette, ólomlapokkal fedette, alsó részét pedig kápolnává képezte ki, melyben maga és felesége számára sírhelyet biztosított”.
- Hagek Ferenc nemes tiszt, akit 1464-ben temettek a templomba,
- Rozgonyi Jánosról, a Mária Magdolna oldalkápolnában 1467-es év számmal azt olvashatjuk, hogy neki, mint a kápolna rektorának, Zsigmond király 1427-ben adott engedélyt az oda temetkezésre.
- Buzlay Lászlót, Csókakő urát 1481 után a „nyugati kapunál” temették el családotól.
- Varkocs (Warkoch) György várkapitánynak, akinek fejét a törökök levágták, 1543-ban lett a bazilika nyughelye, tíz katonájával együtt.

Mátyás király uralkodása alatt a templom ismét helyreállításra szorult. A király újraboltoztatta a főhajót és kialakította a belső támpadrendszert. Mint Bonfini írja: „Királyelődeink templomát fényesebbé kívánta tenni, mint valaha volt”. Mátyás király a maga és apja számára a bazilikától keletre emelt különálló sírkápolnát, melyről Bonfini így írt: „A szentély mellé maga és apja számára mauzóleumot építtetett; ide tette le szeretett anyjának, Erzsébetnek – csak imént meghalt – testét is”. A Mátyás-féle sírkápolna nem volt a székesegyházzal összefüggésben, bár lehetséges, hogy a templom új szentélye egységbe fonta a különállónak tekintett sírkápolnát. A kápolna Mátyás király halálakor még nem volt készen, ezért testét díszes kőkoporsóba fektetve a székesegyház közepére („in medio basilicae”) temették. Tubero dalmát apát szerint „Mátyás testét a pusztaság föld alá beásták”. Mátyás király halálakor a munkálatok eléggé előrehaladott állapotban lehettek, mert Miksa császár pár hónappal a király halála után Székesfehérváron meglátogatta nagy ellenfele immár kész sírját. Tubero apát említi, hogy midőn a császár meglátta Mátyás király síremlékét fölötté a falra akasztott jelvényekkel, sírfeliratát elolvasta: „Marmore Mathias hoc Corvinus situs est quem facta Deum ostendunt fata fuisse hominem”.

Mátyás király a székesegyház mauthauseni gránitoszlopait – IV. Sixtus pápának írt levele szerint – a budai prépostsági templom közelében fekvő romok mellől hozatta át 1483-ban. Ezek közül a XX. század elején kettő a székesfehérvári püspöki udvarban, egy a püspökkertben, egy a városháza délnyugati sarkában, egy a budai kapuhoz közel álló ház sarkában, egy a városházán kívül, a Keresztesre menő út nyugati oldalán, mint határkö állt, egyből pedig a „Vértanúk” szobrát faragták ki. Az utolsó Csóron, a Szögyény-kastély egyik melléképületének falába lett beépítve (Károlyi János).

Ha a mauzóleum oltárát is hozzászámítjuk, akkor a Szűz Mária főoltarán kívül a XV. századig 12 oltárnál több volt a templomban. Bonfini mestertől – Johannes Sabucus 1581-es frankfurti fordításában – a székesegyház akkori állapotáról a következőket olvashatjuk: „Csodálatra méltó az építmény költségessége miatt, fényes márvány kirakataival és mozaik padlatával,

bírván felséges oszlopokkal... Találatnak ott királyi kápolnák és emlékek, mausoleumok alakjában, s ezeken kívül szobrok és néhány drágakövekkel kirakott sírtábla és Krisztus asztala fölött csúcsíves, drága kövekkel és aranyozással kirakott kúp”. Du Mesnil lovag (Doctrina et Disciplina Ecclesiae. Venezia 1751. IVV. XLII. 2.), aki különösen a „szentély arany véseteit” emelte ki, hasonló szellemben írt a székesegyházról. Hogy milyen gazdag lehetett a templom kincsekben, arról annak a heroldnak 1502-ben a francia királynéhoz írt leveléből bizonyosodhatunk meg, aki II. Ulászló mátkáját, Annát, Gaston de Foix lányát kísérte Magyarországra II. Ulászló koronázásakor. A levél szerint „a templom főoltárát legalább hatvan darab ezüstszobor és ereklyetartó, mind királyok, szentek, püspökök, apostolok, mártírok fejei (hermái) díszítették, melyeket hosszú lenne elsorolni” (párizsi Nemzeti Könyvtár. M.S. gall. 6764). Köztük volt a skót királyfi, Szent Kálmán XII. századi hermája, a Keresztelő Szent János ujját őrző ereklyetartó, Szent András fejereklye-tartója, Szent Márton vértanú koponyája és még sok más értékes ereklye. A magyar trónra igényt tartó Miksa római király, majd császár seregei 1490. november 16-án körülvették Székesfehérvárt, és rövid ostrom valamint több magyar árulás után november 19-én – valószínűleg Mátyás király sírkápolnájának építésekor – a várfalon ütött résen át elfoglalták az ősi koronázó várost. A zsákmányra éhes zsoldosok – bár vezérük csak a város kirablását engedélyezte – megrohanták a bazilikát, védőit levágták és a királysírokat meggyalázták. A vitézül védekező Kálmáncsehy Domonkos prépost a bazilika kincseivel a templom egyik tornyába menekült. Miksa személyes közbelépése mentette meg a bazilikát a további pusztulástól. A király meglátogatta Szent István és Mátyás sírját is, mely utóbbiból az „alig kihűlt tetemet” előző nap a király „Landesknechtjei” még lándzsával akarták kihurcolni. Erről az eseményről Antonio Bonfini így emlékezik meg: „Akadtak, akik betörték az Isteni Anya templomába és a szent királyok kápolnájába is, közülük három – mint mondják – az isteni Mátyás sírja fölött örködött, és már száradó hulláját szét akarta dobálni... (Mátyás testét hárman lándzsákkal törekedtek kihúzni)...”.

Székesfehérvár 1733-ban

A székesegyház a Dózsa-féle parasztlázadás idején (1514-ben) újabb veszély fenyegette, ugyanis Dózsa György kivégzését követően – ezt Thuróczy krónikájából tudjuk – a szétvert lázadók a Bakonyba vették be magukat és Salsó Domonkos vezetésével többször megtámadták Fejérvárt; a templomokat feltörték és kirabolták.

I. Ferdinánd királlyá koronázásakor az ünnepi beszédet mondó Velius még dicséri a templom szépségét és felemlíti a királýsírokat és a márvány síremlékeket. A város azonban nem sokáig maradt germán kézen. Báthori István és Kinizsi Pál vezetésével már 1491 júliusában visszafoglalták. Szapolyai János Székesfehérváron tartotta a Mohácsnál elesett II. Lajos lelki üdvéért a gyászistentiszteletet és 1526. november 9-én itt helyezték őt örök nyugalomra atyja, II. Ulászló és Szent Imre sírja közé. A következő évben Podmaniczky István nyitrai püspök rendezett gyászünnepélyt a „szerencsétlen Lajos királyért”, melyen a király özvegye, Mária is jelen volt. A bazilikában tartotta esküvőjét Szapolyai János és Izabella lengyel királylány. Itt koronázták meg Izabellát 1539. február 22-én. A házasság azonban nem tartott sokáig, mert János már 1540. július 21-én (27-n?) elhunyt. Holttestét Fehérvárra vitték. Ő az utolsó király, akit a székesfehérvári Szent István bazilikába temettek.

A mohácsi csatavesztés után az ország kettészakadása és a belső harcok hamarosan megérlelték a helyzetet a török hódításra. Székesfehérvárt 1543. szeptember 3-án szállták meg a törökök. I. Ferdinánd király a sziléziai származású Varkocs Györgyöt – egyik legjobb kapitányát – és 5-6000 főnyi válogatott legénységét küldte a vár védelmére. Hiába küzdött azonban hőiesen a várat védő sereg, hiába áldozta életét a vitéz kapitány, a török mégis elfoglalta Fejérvárt. A bazilikát maga II. Szulejmán is felkereste, hogy a magyar királyok sírjait megszemlélje. Giovanni Marzio Stella olasz katona írta (*Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798) 1543-ban: „A török nagyúr bevonulván Székesfehérvárra, mindenek előtt meg akarta látogatni a magyarok királyainak sírjait, melyek nagy számmal találtnak e városban. A nagyúr eleinte nagyon kegyesnek mutatkozott, értesítvén a lakosokat magánosan és nyilvános kiáltványban is, ne tartsanak további károsítástól mind a maga, mind katonái részéről; ő nem azért jött Magyarországra, hogy e vitéz nemzetet meghódítsa, hanem egyedül, hogy őt felszabadítsa a szolgaságtól és a német zsarnokság járma alól... A zsákmányból Szulejmán maga számára csak az ágyúkat foglaltatta le, de szó sem volt a templom pusztításáról...”

Musztafa Dzelálzáde török történetíró 1543-ban Szulejmán kíséretében részt vett Székesfehérvár ostromában és elfoglalásában. A székesegyházról így emlékezett meg: „Különösen említendő a legalsó poklok tüzén égő királyoknak pihenő- és temetkezőhelyéül szolgáló régi templom. Ennek minden szögletében és zugában drága márványból vagy kőből kifaragott csodálatos alakok voltak, amelyeknek mindegyike annak idejében hírével és hatalmával kérkedő padisah volt. Itt-ott egy-egy bálványimádónak sírhelye, máshol egy-egy feslett erkölcsű, pokolra költözött gyaurnak sírköve. Minden szögletben kőből készült koporsókban utálatos alakok... Fejükre csillogó drágakövekkel kirakott, mellükre arany- és ezüstkesztyűket, kardokat és handzsárokat tettek, ujjakra pedig nagy értékű gyűrűket húztak ékességül”.

Szulejmán (Szolimán) maga ugyan nem bántotta a székesegyházat, de 1554-ben a város parancsnoka, Ahmed bej, Isztolni (Üsztülni), Belgrád (Fehér-szék) első szandzsák-beje röviddel a szultán távozása után kifosztotta az egyházat. Ezt megtudva Szulejmán – Bethlen Farkas szerint – budai pénztárnokát, Quarlibéget Ahmed bej (beglerbég) megbüntetésére küldte. A pénztárnok akként járt el küldetésében, hogy „a templomot minden rejtekében átvizsgálta, czudarul kifosztogatta, s a nemzetközi jog megsértésével a sírokból mindent kiszedett, s magokat a fejedelmi koporsókat sem hagyván bántatlan, aminek árát remélte kapni: királyok arany- és ezüst koronáit, kormánypálcáit, országalmákat, láncokat és gyűrűket. Így álla most az előbb annyi kincsekben ékes templom mindenből kifosztva”. Feltehetően Quarlibég dobathatta ki Szapolyai János testét is, hogy azt a városbíró máshova temettesse el.

A város lakóinak lázadási kísérlete után – megtorlásul – megvonták tőlük a templom használatát és raktárnak rendezték be. „Mivel a királyi bazilikának szemlélete félelmet gerjesztő vala és intésül szolgált – írja Musztafa Dzselaalzade török történetíró Az országok osztályai és az utak felsorolása című művében –, nem volt alkalmas arra, hogy dzsámivá alakíttassék”. Később azonban a székesegyházat mégis mecsetté alakították át. A törökök a királyi síremlékeket feltehetően tiszteletben tartották, mert a szultán a mecsetté való alakítás után 1568-ban rendeletben utasította a budai beglerbéget, hogy a bazilika még meglévő sírköveit, amelyek sértik a muszlimok vallásos meggyőződését, távolíttassa el. Mivel az oldalhajókban megmaradtak a királyi temetkezőhelyek, nyilvánvaló, hogy csak a középső hajót használták mecsetként.

Ibráhim Pecsevi 1594-ben hosszabb ideig tartózkodott Székesfehérváron. Ő már nem áradozik a pompás székesegyházról, de említést tesz egy, a templom déli oldalához csatlakozó „kupolás épületről, melyben már tíz király holtteste pihen”. 1601-ben német, vallon, cseh és osztrák csapatokból álló, csaknem 30 000 főnyi királyi sereg Philippe Emmanuel de Lorraine Mercoeur (Merkurián) herceg vezetésével körülfogta, majd bevette a megerősített várat. A törökök a bazilika előcsarnokát és a környező házakat lőszerraktárnak használták; ezeket kivonulásuk előtt felrobbantották. A szétterjedő tűz átcsapott a bazilikára is, melyet a robbanás megrongált. A bevonuló, főként német és vallon katonaság pedig a kincskeresők dühével esett neki a még épnek látszó síroknak, és ha hinni lehet a forrásoknak, ekkor dúlták fel az Anjouk családi sírkápolnáját. Ami a bazilikának 1601-ben való rombadöntését illeti, – Istvánffy Miklós (1622) a dolgot a következőképpen adja elő: „Mialatt a magyarok a városba bevonulának, azon puszkapor, melyet a török titkosan a templom előcsarnokába és a szomszéd házakba elrakott, rögtön meggyulladván, nagy robajjal szétrepesztette és meggyújtotta a házakat, s az innen eredt lángok egyetlen pillanat alatt megemésztették a világhírű templomot”. A Mátyás-kápolnát kivéve szinte az egész templom rombadőlt.

1601-ben (más forrás szerint 1602-ben) néhány katona a székesegyház egyik kisebb kápolnájának egy, még épségben maradt kriptakövét „felröpítette”, és a kriptában nyugvó királyi holttesteket ékességeitől megfosztotta. A visszafoglalt – visszakapott – városról a korabeli krónikák vígasztalan képet festenek. Ortelius így ír: „E zavarban a vallonok... a nagy templomban lévő királyok sírjait felnyitották, átkutatták és pusztították...Néhány katona Fehérvárott szent. István temploma egyik kisebb kápolnácskájában, melyben Lajos királynak neje és leánya, Mária kisasszony valának eltemetve, a törököktől eddig megkímélt kriptaköveket éjjel fölörpítette és a holt testeket megfosztotta ékeiktől és díszítményeiktől... A régi királyok sírjait felnyitották, átkutatták és pusztították. Azonban minő katonák voltak, kik ily méltánytalanságot elkövettek mindedig tudva nincsenek” (Bombardi: Topographia. III. kötet, 11. fejezet. 7. cikkkel).

Még ebben az évben – 1601-ben – a város újra török kézre került, és 1688. május 19-ig, a visszafoglalásig úgy maradt. Evlia Cselebi, aki a visszafoglalás előtt 24 évvel járt a városban, szép rendezett várost látott. 1664-ben így írt a fehérvári székesegyházról: „... A hitharcz háza Székesfehérvár (Üsztülni-Belgrád)... azon oldala, ahova a királyokat temetik igen szép; mostanában is, ha egy király vagy királyfi meghal, holttestét e várba hozzák és gyászszertartásokat végezve az említett sírboltba temetik...Ebben a gyönyörű városban Szülejmán kán dzsámija a régebbi időben magas boltozatú, híres templom volt”. A siralmas állapot talán azzal a tűzvésszel magyarázható, mely két évvel a visszafoglalás előtt, 1686-ban elhamvasztotta a vár egy részét. „Maga a templom nem annyira az 1601-es szerencsétlen eset miatt, mint inkább azért pusztult el, mert azt nemcsak a török, hanem a keresztyén is oly bányának tekinté, melynek köveivel az ismételt ostrom alkalmával a közel levő vár falait

könnyen lehetett kiigazítani...” (Henszlmann Imre). Ezen megállapítások annál is inkább meglepőek, mivel a város 1688-ban ostrom nélkül került a császári csapatok birtokába.

Alig múlt el a török veszély, „már ismét barbár kezekben látá magát a nagy részt lerombolt város. A főtemplom fölmaradt falainak köveit a megrongált várfalak kijavítására fordították, úgy, hogy kő sem maradt kövön. Sőt, hogy csak mesterileg vésett falkövei s oszlopzatok se maradjanak róluk, midőn később Leopold politikai czélokból (1702) néhány várat védfaláiból kivetköztetett s a templomnak várfalainkban nyugvó végső maradványai is kivájtván, a szomszédos tavakba hányattak” (Török Aurél, 1893).

A királyi bazilika a török elvonulása után, ha beroskadt tetővel és rongált falakkal is, de állt, és helyreállítása nem jelentett volna megerhelő feladatot. 1700-ban Barnabeisz prépost a káptalan középkori birtokait és tizedeit azzal az indoklással kérte a Neoaquistica Commissio régi birtokjogot igazoló bizottságától, hogy „a királyok híres bazilikáját kell helyreállítania”. Beadványára sokáig még csak választ sem kapott, majd értesítették, hogy nem kapta vissza a Szent István óta öt megillető tizedeket, így nem volt anyagi fedezete a romos székesegyház helyreállítani. 1693-ban a székesfehérvári városi tanács kérelemmel fordult a pápához: „A Lipót császár diadalmas fegyverei által visszafoglalt városnak régi Szent királyaink koronázó és temetkezési helyének hatósága és lakossága alázattal borulnak Szentséged lábai elé és kéri, hogy Barnabeisz János Bódogot fehérvári préposti méltóságában megerősíteni kegyeskedjék, aki a Szent István által Szűz Mária tiszteletére emelt koronázó és most romjaiban heverő, valaha fényes bazilikát újjáépíteni szándékozik, hogy ezáltal Isten dicsősége növekedjék és a város boldog emlékü elődeikhez méltóan újra felvirágozzék”. Az egyházi szervezetek között folyó hosszú harc végül is a prépostság megszüntetéséhez és 1777-ben a székesfehérvári püspökség megalapításához vezetett. Az uralkodói alapítású püspökségnek nem volt sok köze a bazilikához. Ezzel szemben érdeke volt, hogy a késő barokk korhoz illő reprezentatív püspöki palotát építsen.

A székesegyház a XVIII. század végén már szomorú képet mutatott. Tetőzetét sokszori tűzvész, falait ostromok és robbanások rongálták meg. De az is kétségtelen, hogy hatalmas falai még álltak, sőt egyes kápolnái is épen maradtak. A bazilika romjait egy angol utazó, Clements Simon 1715-ben még látta, és írásaiban felemlítette, hogy „egykor szép egyháza volt a városnak, mely most nagyrészt romokban hever”. Henszlmann Imre, a múlt századi régész-művészettörténész a törökök székesfehérvári pusztításáról így írt: „Noha Bethlen Farkas szavaiban a királyi síroknak a török által végbevitt kifosztása a legrészletesebben van előadva, mégis kénytelen vagyok megjegyezni, hogy valamint az én felügyeletem alatt, úgy Érdy János alatt 1848-ban véghezvitt ásatás alkalmával egyetlen sírra sem akadtunk, melyről biztosan lehetne mondani, hogy azt a török megfosztotta; ellenben akadtam számos sírra, melyek saját véreink által, még pedig csak a múlt század (XVIII.) vége felé vagy éppen a jelen (XIX.) században történt barbár kifosztása minden kétségen kívül van, mit a szoros igazság érdekében nem szabad elhallgatnom”. Török Aurél antropológus hasonlóképpen vélekedett 1893-ban: „Én is dr. Henszlmann nézetéhez csatlakozom, hogy a bazilika sírhelyeinek a töröktől való kifosztását túlozzák”.

Forster Gyula ezekről az eseményekről 1900-ban így írt: „Abban az időben különösen nem volt érzék a régi emlékeknek újjáépítésére. Azonban szükség volt új plébániatemplomra. Ennek felépítéséhez főleg a várfalakat használták fel, melyekhez a háború viharaiban a bazilika és a többi templomok s zárdák szolgáltaták az anyagot... Midőn Mária Terézia királynő 1777-ben a székesfehérvári püspökséget alapította, a püspök székesegyházaul a plébániatemplomot adatta át. Szükség volt püspöki palotára is, melynek 1800-ban megkezdett építéséhez ismét a bazilikából vették az anyagot. A múlt (XVIII.) század közepén az a torony, melyből állítólag Domonkos magát védelmezte, még fennállott, sőt azon pusztulás daczára,

melynek Nesselrode, utolsó prépost (1729-1777) haszonélvezete idején is az egyház ki volt téve, még az első püspök, Sélyei Nagy Ignác (1777-1789) alatt, sőt 1800-ban a templom oszlopai is állottak, Nagy Lajosnak a Magyarországhoz tartozó tartományok czimereivel ékesített kápolnájaival egyetemben, melyet a püspöki udvar eleségtár gyanánt használt. De midőn a bazilikának oszlopait lebontották és azokat szintén építkezésre fordították, a kápolna olyan repedéseket szenvedett, hogy Nagy Ignác utódja, Milassin Miklós püspök (1790-1811) különös kételyek nélkül elrendelte lebontását és köveit az új püspöki palota építéséhez használta fel. Ugyanez történet a bazilika még meglevő hatalmas falaival is”.

A Nagy Lajos sírkápolnájából származó síremléktöredékek egy részét Milassin Miklós 1803-ban „nagyobb dísz okából” a várfalnak a püspökkertre eső falába építtette be. Ma a székesfehérvári kőtárban található a sírkápolna többi töredéke, valamint Nagy Lajos domborművel díszített sírkövének egy nagyobb része. A király sisakdíszes címere és Katalin hercegnő vörös márvány síremlékének egy darabja az István király Múzeum állandó kiállításában látható. A sírkövek világosan mutatják, hogy valaha tumba tetején voltak elhelyezve. Csapó Kálmán írta 1861-ben: „Lajos sírkápolnájából szép maradványok álltak 1800-ig, de kegyetlen rideg keblek elhatárolták felette, hogy az ősi nagyság e szent emlékei honfikezek által szedessenek szét”.

A XVIII. század végén a régi bazilika maradványaiból már csak a Corvin- (Mátyás-) kápolna állott, mely a püspökség felállítása alkalmából még ünnepély színhelye is volt. Mátyás kápolnáját az első fehérvári püspök, Sélyei Nagy Ignác nemcsak házi kápolnául használta, hanem templomul is szolgált abban az időben a német ajkú híveknek, sőt itt tartották azt az ünnepélyes szentmisét, melyet Nagy Ignác 1777. augusztus 15-én az újonnan beiktatott káptalan jelenlétében először celebrált. Innen indult a körmenet a székesegyház rangjára emelt plébániatemplomba, melynek átépítését a Szent Jakabnak szentelt templom helyén a XVIII. század elején kezdték meg és 1768-ban fejezték be. „A megye szervezése körüli gondokkal elfoglalt buzgó püspök, – Nagy Ignác – hogy a régi dicsőség maradványait a pusztulástól megóvjá és fönntartsa, segélyért többször a kormányhoz folyamodott, de sikertelenül. Azon kor még nem szülte meg a műrégészetet, nem annak buzgó és áldozatkész apostolait, nem volt még „műemlékek bizottsága”. Így pusztult el a világhírű fejedelmi templomnak utolsó maradványa. A Korvin-kápolna a bazilika sorsára jutott...” olvassuk Károly Jánosnál (1898.).

Milassin Miklós püspök – mint már említettük – a templom romjait a püspöki palota építéséhez használta fel. A város más előkelőségei a példát látván, házaik építésére használták a nagyobb, tiszteleltre érdemes romok anyagát úgy, hogy a XIX. század második évtizedére az utolsó maradványok is eltűntek a föld színéről. A Mátyás-kápolna záróköve – mely vasrúdon függött és a Hunyadi-címer gyűrűt tartó hollóját ábrázolta – a bontásból Radványi Endre csanádi kanonokhoz került, majd nyoma veszett. „Körülbelül a XIX. század második tizedében tűntek el a föld felületéről a fehérvári „állami egyház” csekély, szomorú maradványai is. Kő kövön nem maradt a föld felszíne fölött. Az enyészet, a feledés sűrű leple borította a királyok koronázási és temetkezési templomának alapfalait. Mintha még emléke is elenyészésre lett volna kárhoztatva, szétszedték minden követ az Isten házának, a magyar nemzet államisága fényes tanújelének” – írta Forster Gyula. Hogy a székesfehérvári bazilika milyen volt közvetlenül a széthordása előtt, arról Rupp Jakabnál (1870. I/1.) olvashatunk: „A templom belsejében annak több szent kápolnája és oltára díszelgett...A káptalani egyházban a következő oltárok léteztek: a sz. Péter apostolé, sz. János evangélistáé, a bold. Szűz Máriáé. Lajos király kápolnájában volt sz. Imre oltára... sz. egyiptomi Mária Magdolna oltára, a prépostság udvarhelyi részén sz. Afra kápolnája; úgy szintén sz. Ágota oltára. A templomon kívüli északi oldalon volt a sz. Anna kápolna...”

Megdöbbenő, hogy az 1800-ban lebontott két kápolnára (Nagy Lajos és Mátyás király kápolnájára) a XIX. század második felében már szinte senki sem emlékezett, és Jankovich Miklós és mások néhány romantikus leírását kivéve, két emberöltő alatt elvesztek az utókor számára. Jankovich Miklós így írt: „Volt nekünk Fejérvárott olly Fő Templomunk, melly királyainknak felkenetésökre rendeltetett, hogy ott legyen jele hatalmuk elenyészésének, a hol volt kezdete ditsőséges felmagasztaltatásoknak... A Magyar Régiségnek illy ditsőséges maradványait és Fejérvár régi fényességének kisded, de jeles képét már Nagy Ignác Püspök Úr nem isteni szolgálatra, hanem eleség tartására fordította, és a Fő templomnak oszlopait, mellyekhez volt kaptsolva azon kápolna boltozatai, a nagy köveket máshová akarván fordítani ledöntötte... Az a nemzet, melly össeinek Emlékeit hideg vérrel tekintvén, sem tiszteli, sem betsüli sem tsak önnön kisebbítését, s megvetését, a külömben is egymás között természeti irigységben levő idegen nemzetek előtt maga szerzi – de egyszersmind saját karjával ellenzi s hátráltatja önnön tökéletesedését – tsinosodását, és előmenetelét az által, hogy munkára termett virgontz Magzati előtt a Ditső Példákat elborítja, vagy éppen le is rontja. Láttam ditsőült Sz. István Apostoli buzgósága világszerte híres maradványát, a Magyarok nagy Asszonya gazdag templomának éjszaki oldalát... Láttam ennek túlsó oldalán még harmadrészen fedő alatt Lajos király kápolnáját, mellyben 1793-1795. esztendőben többszöri ízben ájtatoskodtam, de tavali esztendőben ennek elpusztított helyén már üres udvarhelyet találtam”.

A királyi koporsók felirataik közül a történelem viharai között három maradt meg. Mátyás királyét Révay Péter őrizte meg. Ulászló király sírkövét 1543-ban a császári tisztek Bécsbe vitték, ahol ma is az udvari könyvtárban őrzik. A harmadik ismert felirat II. Lajos királyé volt. Nagy Lajos és Katalin hercegnő sírkápolnájából sok vörös márvány síremléktöredék származik. A királyi sírkövek mellett megmaradt Marcali Miklós erdélyi vajda és Rozgonyi István főispán sírköve is.

A székesegyház kincseinek egy részét a XVI. század elején pápai engedéllyel a törökök elleni felkészülésre használták fel, más részét a törökök elől menekítve elvesztették, elajándékozták, eladták, ellopták vagy kallódní hagyták. A kincsekből csak néhány maradt Magyarországon, a többi szétszóródott a világban; egyházi- és magángyűjteményekbe, valamint múzeumokba került.

Székesfehérvár 1830 körül (Pick-Lenhard metszete)

„A két mellék-hajó közül ma már csak az északi (a Püspök-kert felé eső) hajó négyszögű záródása látható, míg a déli hajó teljes egészében az úttest alatt rejlik. A főhajót a mellék-

hajóktól nyolc hatalmas pillérpár választotta el, ezek közül ma már csak a déli pillérsor 1-3. és 7. tagja maradt meg. A templom nyugati oldala, ahol két hatalmas tornya emelkedett és kapuja volt, ma részben a püspöki palota, részben a Szabadság-tér alatt van. A bazilikához kelet felé ma már át nem tekinthető falak csatlakoznak, ezek közül a legkeletibb hatalmas félkörű falmaradvány Mátyás király sírkápolnájához tartozott. A romkert mellett elhaladó úttest másik oldalán egy másik kis kápolna félköríves maradványa látható; ez István király sírkápolnája volt, amelyet a szentté avatáskor László király emeltetett. A romkertet három oldalról kőtár veszi körül, amely a bazilika faragott köveit gyűjti egybe; e vöröstégla kőtár épületet Lux Géza tervezte. A mauzóleumba lépcsős talapzaton István királyénak vélt velencei-bizánci stílusú szarkofágja nyugszik. A kőtár időrendi sorrendben a bazilika díszítéseit és vörös márvány sírköveit sorakoztatja a látogató elé. A szép román stílusú épület Lux Géza munkája. Tőle való a mauzóleumot díszítő kovácsoltvas ablak is, míg a kőtár falába illesztett domborművek Madarassy Walter művei...” (Fitz Jenő, 1956).

Henszlmann Imre 1862. július 7-én tartott Tudományos Akadémia-i előadásán azon – nagy vonalakban ma is helytálló – következtetésre jutott, hogy a székesfehérvári bazilika építéstörténetileg öt szakaszra osztható.

1. Az első templom a Szent István által emelt őskeresztény bazilika, „melyhez talán az ez idő tájt keletkezett román stylnek némi elemei vegyültek”.

2. A második „III. Béla előtt, vagyis először újra épült templom stylje, a kora román lehetett, melyhez az e király sírjában talált apróbb régiségek is – kivéve a byzantiakat és keletieket – tartoznak”.

A harmadik a XII. század vége felé, vagy a XIII. század elején másodszor újra épült templom stylje, a kifejlett román styl volt.

4. A negyedik „vagyis Károly Róbert alatt, a XIV. században harmadszor újra épült templom stylje, a kora csúcsíves styl volt”.

5. Az ötödik „vagyis Mátyás alatt a XV-ik század második felében negyedszer újra épült templom stylje a késő csúcsíves styl volt, mint ezt az e padlat fölött talált boltgerinczek részei nyilvánosan mutatják”.

Az ötféle templomot Henszlmann Imre az 1862. évi ásatásának befejeztével 1864-ben, majd az 1874-es ásatások tapasztalatai alapján maga négyre redukálta, azaz nem vette külön stílusúnak a III. Béla előtt újra épült templomot. Ezt a négy szakaszt Henszlmann Imre nyomán Török Aurél (1893) így foglalta össze:

„a. Szent István temploma nagy részt a római oszlopos basilica forensis mintájára tervezett bazilika volt; három hajós hosszúkás négyszögéhez csatlakoznak a főhajó keleti végén nagyszerű félkörű apszisz és a két mellékhajó mindkét végén egy-egy, összesen négy torony, mely utóbbi körülmény a bazilikát erődtemplommá tette, így épületünk a római basilikától e tekintetben elütven, a nálunk később épített négy tornyú templomoknak mintájául szolgált s ekként egy sajátos magyar építészeti iskolát alapított...”

b. E basilica III. Béla uralkodása (1173-1196) alatt román stylú templomra változtatott át (ezt az átalakítást nevezte dr. Henszlmann előbbi – 1864-es munkájában – második templomnak) s mely alkalommal a régi templom megkurtított.

c. Róbert Károly alatt a templom két ízben (1318 és 1327) leégvén, a román stílusú templom ócsúcsíves stílusúvá változtatott át. (A két tűzvész alkalmával, ha ugyan nem az apsis félkúpja, de bizonyosan az itt levő mozaik képek tönkre mentek). Ezt az átalakítást Dr. Henszlmann előbbi (1864-es munkájában) harmadik templomnak nevezte. Szerinte az átalakításkor egy

vagy két sekrestyét, egy kincstárnak, egy könyvtárnak és levéltárnak szolgáló helyiséget csatoltak a templom épületéhez. Megjegyzendő, hogy akkoron a templom „locus credibilis” volt, s hol nemcsak az ország, hanem magánosok leveleit is őrizték; itt őrizték továbbá az ország zászlaját, az ország clenodiumait, nevezetesen a királyi koronát...

d. Végre harmadszor átalakíttatott a basilica Corvin Mátyás idejében, ez átalakítást nevezte dr. Henszlmann negyedik templomnak. Ez átalakítás tervrajzának a kimutatása a legnehezebb volt, Henszlmann bevallja, hogy 1862-ben hibásan állapította meg Mátyás templomának keleti részét, a mire csak az 1874-iki ásatás alkalmával jött rá. Ugyanis ekkor kiderült, hogy Mátyás magát a templomot kelet felé nem hosszabbította, hanem attól elkülönítve kelet felé emelte sírkápolnáját, és mivel a városfalak ennek keleti kiterjedését akadályozták, itt törette át; későbbben ide nevezetesen kiszökő bástya (bastion) jutott, melynek fele ma is meg van a püspöki kertben. Mátyás sírkápolnája századunk (XIX. század) elején még állott...”

A Szent István-féle apszisz mozaik képeivel együtt a basilika végleges pusztulásáig (1601) fennállott; a mozaik-elemeket nagy mennyiségben a város szomszédos bástyáin ütött rések betömésére, az épület köveivel együtt vegyest felhasználták. Nem emlékeznek történeti adataink, krónikáink a bazilika katasztrófájáról az Árpád-házi királyok alatt IV. László koráig, a mikor tűzvészről emlékeznek...”

„Erős férfi csontváz tűnt fel előttünk...”

„A véletlennek köszönhető, hogy mit rideg barbárkezek el nem pusztítottak, az a templom alatti sírokból napfényre jött és Sz. István és utódai nagyszerű alkotásainak alapfalait legalább részben lehetett fölfedni és megállapítani” (Forster Gyula. p.8.).

Sok nagy lelet felfedezése a véletlennek köszönhető. Nem történt ez másképp Székesfehérvárott sem, amikor 1839-ben vízlevezető alagút építése közben akadtak rá az első magyar székesfehérvári királyi temetkezésre. A város vízellátását a felsővárosban levő királykút vízből fedezték, amit fenyőfából készített csöveken vezettek a várba, közben átvágták a bazilika déli tornyát és Nagy Lajos sírkápolnájában két sírt. A püspöki palota felépítése után ennek udvarán bővizű forrást találtak, melynek vizét 1839-ben a Bazilika-téren épült medencébe vezették. A vízlevezető alagút építése közben a bazilika déli hajójában az 5. és a 6. pillérköz irányában előbb három sírt, majd egy nagyobb, kettős – valószínűleg királyi – sírboltot „tártak” fel. Az itt talált almási vörös márványból készült művészi díszítésű koporsókat apró darabokra törték. A leletek egy részét Barkóczy László székesfehérvári püspök Bécsbe küldte, míg a Nemzeti Múzeumnak egy szétrepedt kövű gyűrűn kívül csak filigrán díszítésű arany ékszerek jutottak. A tárgyak semmi kétséget sem hagytak afelől, hogy az alagút építésekor még érintetlen királyi sírokra akadtak, amelyeket feldúltak. A még megmaradt leletek beható tanulmányozása alapján – Dercsényi Dezső művészettörténész szerint – a sír Kálmán királyé, esetleg II. Bélaé vagy II. Gézaé lehetett. Voltak, akik a filigrán díszes csöpp korona, a gomb és ékszertöredékek, a karkötővé alakított filigrándíszes lemezek és a gyönggyel keretezett, zománcdíszes aranylemezek alapján úgy vélték, hogy a szétdúlt sírok egyike a gyermek királyé, III. Lászlóé lehetett. Török Aurél antropológus 1893-ban erről így írt: „...Miután a sírokat kifosztották, újra behányták. E fölfödözésből a tudományra semmi haszon nem hárult...”

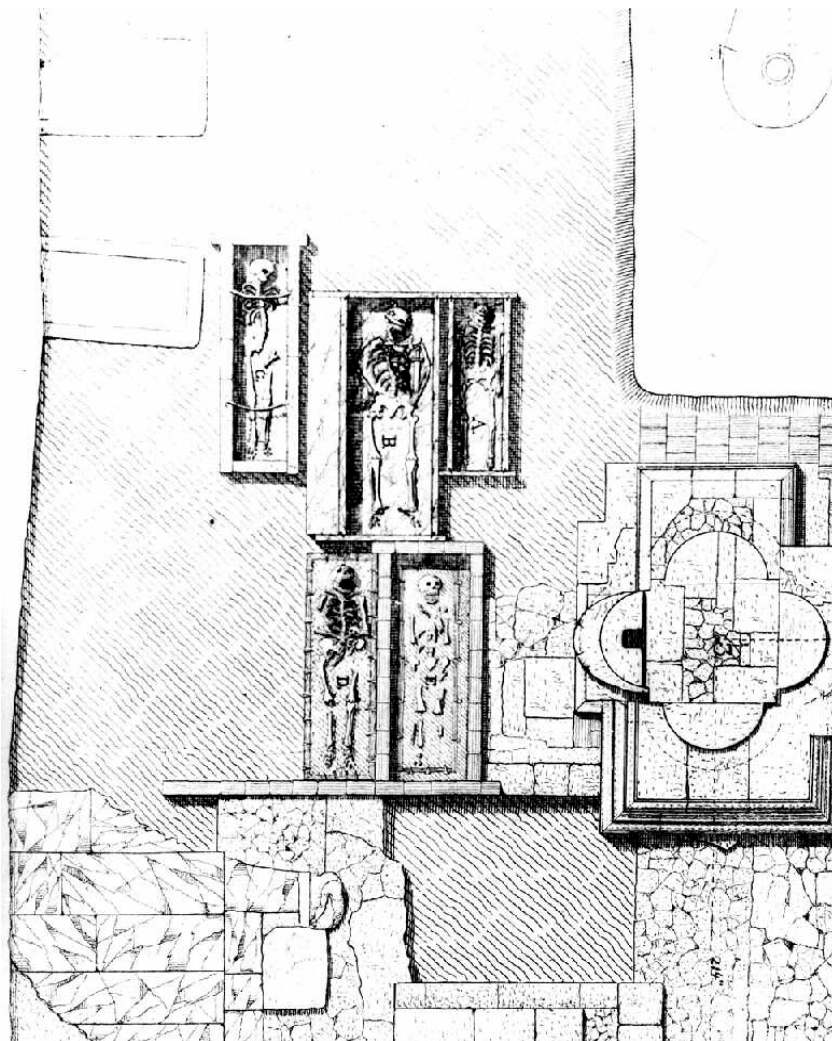
1848-ban a már megépített vízvezeték renoválásra szorult. A püspöki lak udvarán a munkálatokat végző munkások csákánya december 5-én vörös márványon koppant. Egymás után két márványkoporsót találtak és – ahogy ilyenkor szokásos – az egyiket azonnal fölbontották. „...De minthogy a felbontott márványkoporsó csontvázán korona és aranygyűrű

találtatott, a városi hatóság a további ásatást beszüntette, a kormánynak az esetről jelentést tett...” olvassuk Török Aurélnál. Batthyány Lajos, az első független magyar kormány miniszterelnöke elrendelte a szakszerű feltárást. „Akár a történelem iróniájának is nevezhetnénk, hogy egyetlen ma is meglévő királysírunkat csatazajok szünetében, néhány napos rohammunkával tárták fel és mentették meg 1848 decemberében. Fellengzősen moralizáló tanulságnak látszik, hogy a feladat felismerése és teljesítése – így egyszerűen, különösebben ünnepelhető hősiesség nélkül – önmagában „csodára” képes. S ha a pátosz nincs ínyünkre, röviden azt is mondhatjuk: egyedül így végezhetők el a tennivalók, s akkor nem szükséges történelmi mentséget keresni” (Buzinkay Géza, 1986. p. 42.).

Az ásatást Érdy János, a Nemzeti Múzeum régiségtárának „őre” (régi neve 1848-ig Luczenbacher János volt) vezette. Varsányi János mérnök társaságában december 8-án érkezett Székesfehérvárra, és a feltárást a „zordon télnek fergetegei közt is azon hó 16-ig” folytatta – idézzük sorait. Az ásatásoknál jelen volt Pauer János papneveldei tanár, később kanonok, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, majd püspök. A nevezetes eseményről elsőként az akkori hivatalos Közlöny 191. számának (Budapest, 1848. december 18, hétfőn) írt két közleményében olvashatunk. Az első, „Fejérmegyéből decz. 12-én” címen közli, hogy „Városunkban a püspökség mellett kutat ásván, egy márványkoporsót találtak. A csontváz fején ezüst korona és ujján aranygyűrű volt. Tovább ásván egy másikat fedeztek fel, fején korona, ujján gyűrű, kezében alma kereszttel, királyi bot és lábain sarkantyú. Érdy bonczolja a régiségeket, nem tudom mit főz ki. – Újonczaink a napokban egészen ki lesznek állítva, csak kardot kezükbe, hogy Fejérmegyét minél előbb dicsőségben tüntethessék fel”.

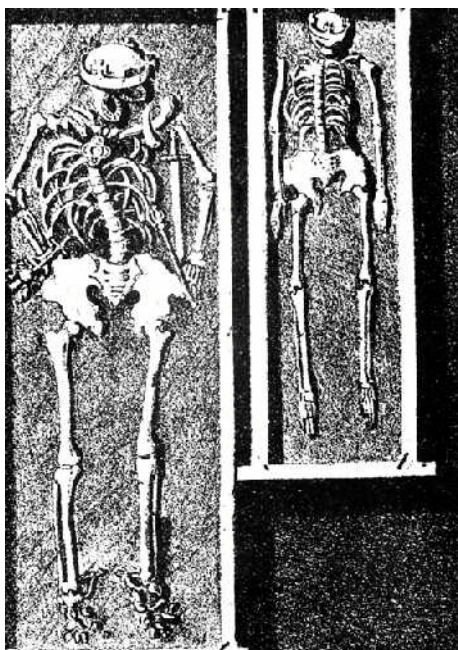
A másik közleményt Szvorényi József, a székesfehérvári ciszterci gimnázium akkori tanára írta Gyurmán Adolffhoz, a Közlöny szerkesztőjéhez „Nevezetes régiségek” címmel. Részlet a közleményből: „...Megörültünk az elfutott hírnek; de annál sajnálatosabban látók, miképp azoknak egyike rögtön fölbontatott, mielőtt szakértőbbek tanúi lehettek, s a némelyeknél figyelembe sem ötlő, a tudományokra mégis nem ritkán fontossággal bíró körületeket is vizsgálóan veheti vala... A hamvadó nőalak lehetett; de hogy lehessen ott biztosabb eredményhez jutni, hol a megbolygatott tetemeket a profánus kezek már kosárra szedték. Mi bizony csak megint arra adtunk példát, hogy nem kell az illy tudományos kincsek körül jövőre eljárni... Itt kétségenkívül csak a hely, díszjelek és a csontváz tudományos megvizsgálása s pontos összevetése vezethet tisztára.”

A már feltárt sír mellett, annak jobbján Érdy kiásta a második vörös márvány koporsót is. Ennek szögletei – éppúgy, mint az elsőnek – vaskapcsokkal voltak megerősítve. Fedelét december 1-jén (más közlések szerint 12-én) reggel 8 órakor emelték le. Érdy szavai szerint: „erős férfi csontváz tűnt fel előttünk a régi századok hamvaival behintve, melyeket a szél most lengetett először. A hat lábnyi és két hüvelyknyi hosszú csontváznak még soha nem bolygatott ezüst ékszerein vöröses szürke szín volt előntve, mely sajátos szín utóbb sötétebbre változott.”

7. III. Béla király és felesége, Chatillon Anna koporsóinak helyszíni rajza 1848-ból
(Érdy János után rajzolta: Henszlmann Imre)

Érdeemes a korabeli lapokat idézni, hogyan reagált a nagyközönség az értékes leletek felbukkanására. „E gyönyörű látványra zsibongó sokaság tódult a máskor csendes térre. Csoportosan ugráltak le a gödörbe s a felügyelő nem volt többé képes valakit visszatiltani. A koros nők könnyes szemekkel imádkoztak az elporladt ereklye előtt: míg mások elmélkedve csodálták az egykor fényes életnek döbbentő holt képét, azalatt mások azt találgatták vagy kérdezték: melyik királyunké ez erős csontváz?” „Hogy itt erős férfi volt eltemetve azt nemcsak nagysága és ékszerei bizonyítják, hanem mutatja az is, hogy az enyészet e koporsónak sima márvány fenekére életnagyságú férfiút ábrázolt” – állapította meg Érdy. III. Béla király és felesége pizskei vörös mészkőből készült koporsója fenekén a királyi pár életnagyságú testlenyomata látható. Ilyen lenyomat több helyről ismert volt, amelyekre már Török Aurél (1893) is felhívta a figyelmet, idézve a hasonló jellegű pankotai székesegyház koporsóit és számos római kőszarkofágot. Modernebb vizsgálatok a test bomlásakor távozó vérfestékeknek a mészkő szervesetlen anyagaival létrejött erős (időtálló) porfirinváz és haemgyűrűs kötéseit mutatták ki.

Varsányi János mérnök helyszíni rajza 1848 decemberében III. Béla király és felesége, Chatillon Anna királyné koporsójáról

Az érem- és régiségosztály szerzeménynaplójába 1848. december 18-án a 64-es szám alatt Érdy János a következőket írta: „A honvédelmi bizottmánynak 61. sz. alatt említett megbízásából 1848. december 8-án Fehérvárra utaztam, hol december 11-16-ig folytatva a királyi sírok ásatását a m.n. múzeumba hoztattam:

1. Azon kívül göröngyös, belül sima vörös márványlapokból szerkesztett koporsót és abban lelt nőcsontvázat, melynek sárgaréz koronkája s aranygyűrűje 1848. december 6-án küldeték át a múzeumba.

2. Ennek tőszomszédságában december 11-én akadtunk, kívül szinte göröngyös, belül sima vörös márványlapokból összeállított koporsóra, melyben találtattuk: a. Öles hosszúságú csontváz. b. Fején négy egyenkarú kereszttel ékes rossz ezüst nyílt korona. c. Nyakán rossz ezüst velencei láncz. d. Erről zománcos mellcsillag függött. e. Jobbján rossz ezüstperecz. f. Nyeles gömb fölött arannyal futtatott sárgaréz feszület. g. Mutató ujján aranygyűrű, melybe keleti granat van foglalva s ebbe arab írás vésve. h. Balján rossz ezüst kormánypálcza. i. Baloldalán rossz ezüst kétélű kardikó. j. Lábain rossz ezüst hegyes sarkantyú” (Érdy János: Magyarország és Erdély képekben. I. Pp. 42-48.).

Ugyanezen napló bejegyzése szerint december 12-én (Pauer János szerint 13-án) a király tetemeit magában foglaló márvány koporsó mellett, a király jobbja faragott homokkőből összeállított koporsót tártak fel. Feneke hiányzott, „födelének négyfelül sima, vörös márvány lapját két alágörbült keresztvas tartotta. Benne baloldról beiszapolt csontváz feküdt” minden ékszer nélkül. Érdy fent említett értekezése szerint a csontváz, mely 5 1/2 láb hosszal bírt, férfi volt, kinek életkora a 30. évet túlhaladta. A király lába előtt keleti, keskeny feléhez csatlakozva, két sír bukkant fel. Az északra esőt december 13-án nyitották ki. A sír téglából készült, fenekét kövel rakták ki, majd agyaggal kitapasztották. A sír – Érdy szerint – összezúzott csontváz töredékein kívül „fakoporsó nyomait, vasszegeket, koporsó-vaskarikát tartalmazott, és összeomlott kötőredékkel volt tele”.

December 14-én, közvetlenül a fenti sírtól délre, a másik sírt is feltárták. Benne „fakoporsó nyomaira, vasszegekre, két koporsó-vaskarikára s keblén kis gyereket tartó nőcsontváza a-

kadtunk” – írja Érdy János. A leletek orvosi vizsgálata után az említett értekezés feljegyzéseit Érdy János ekképpen igazította ki: „7-8 hónapos magzat” maradványai feküdtek a csontváz medencéjében.

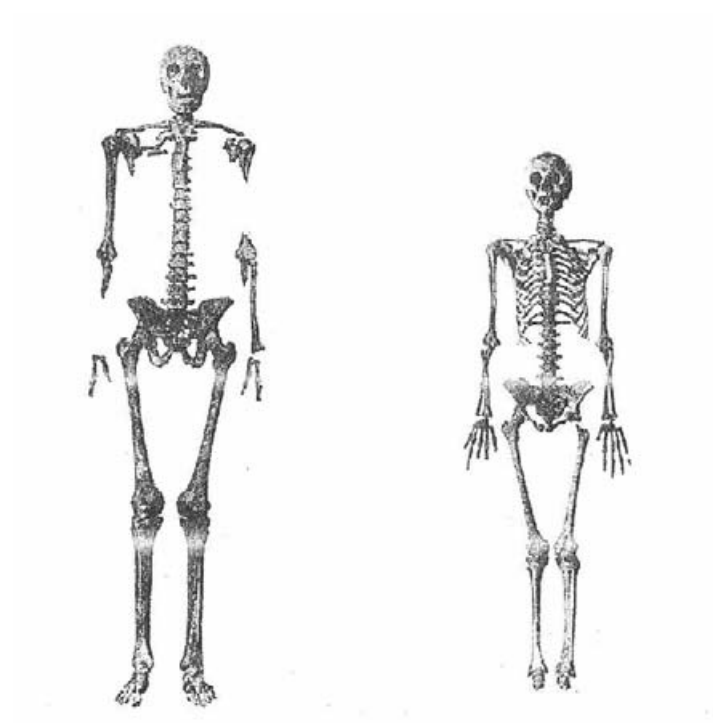
Annak eldöntésére, hogy a két épen talált vörös márvány szarkofág királyi halottja III. Béla és felesége, Chatillon Anna volt – Török Aurél szerint –, Pauer János érdeme. Pauernak 1849-ben megjelent egy kis könyvecskéje A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról címmel. A kötet ára 6 pengő krajcár volt. Igen szellemesen jegyezte meg Török Aurél: „...Én abban a nézetben vagyok, hogy édes hazánkban még nem látott napvilágot olyan könyvecske, mely „hat pengő krajcár” oly felette nevezetes és érdekes fölfedezést nyújthatott volna a hazai tudományosságnak, mint Pauer könyvecskéje”. Bizonyossággul álljanak itt Pauer János szavai: „Szent borzalom fogta el keblünket, midőn megnyílt előttünk a sír és abban a magyar nemzet egykori királyának csontvázát, a csontok között pedig a királyi ékszereket tétlenül heverni látók: mert ezeken kívül, a mit csak az idő megemészthetett, mindent megemésztett... A sírban talált ékszerek a következő napokban a városház tanácstermében szemléletül kitétetvén, azoknak látására temérdek sokaság sereglett össze”.

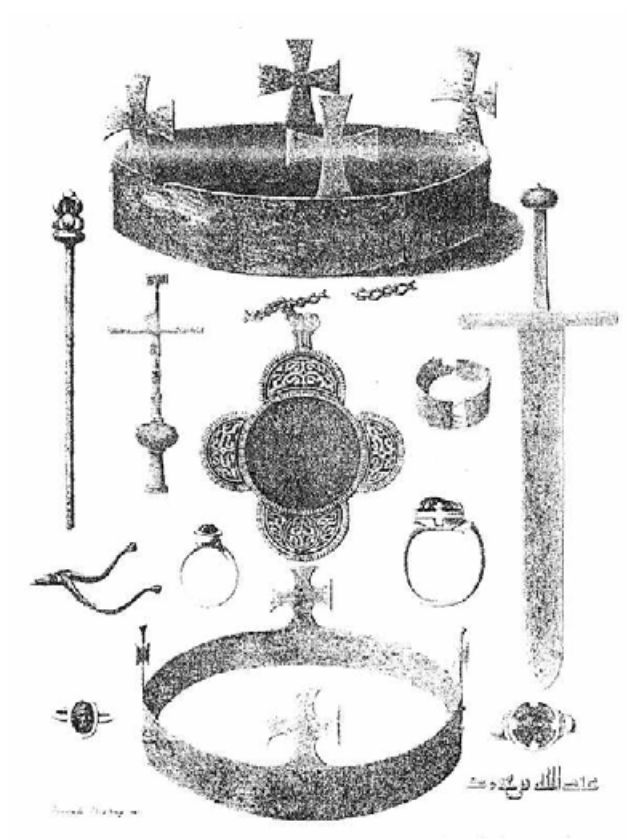
III. Béla és Chatillon Anna eredeti márványkoporsói (Forster Gyula)

A király és a királyné csontvázáról „a pesti legjelesebb orvosok vizsgáló küldöttsége” adott szakvéleményt. (Hogy név szerint kikből állt a bizottság, azt sem Érdy értekezéséből, sem az MTA archaeológiai bizottságának közléseiből nem sikerült megállapítani.) Anna királyné csontvázáról a következőket írták: „Ez, a kulcscsontok, mellkas, medenczezsontok alkotása és a czombcsontok iránya után ítélve női csontváz. És mivel a koponya varrányai mint tisztán láthatók, a fogak teljes számúak és kevésbé kopottak: a nő korára nézve 30-40 éves lehetett”.

III. Béla király csontvázáról a következő megállapításokat tették: „A jobboldali bordák domborodottabbak, a gerinczsontok bal oldala valamivel keskenyebb lévén, a jobb oldal erősebb kifejlésre és a testnek baloldal felé hajlására mutatnak. A koponya varratai, a lambdavarratot kivéve, mely már össze kezdett forni, tisztán láthatók: a fogak teljes számúak, de koronájuk metsző felületéről az üveg máz le lévén kopva, az életkor mintegy 50-ik évére mutatnak”.

III. Béla király és felesége, Chatillon Anna királyné összerakott csontváza
(Török Aurél, 1900)

III. Béla király és Chatillon Anna királyné ékszerei a székesfehérvári sírból
(Érdy János, 1853)

A III., faragott homokkövekből összeállított koporsóban az „5 és 1/2 lábnyi hosszú csontváz férfváz, ez a fentebbi jelek után ítélve a 30-ik évet már túlhaladta”.

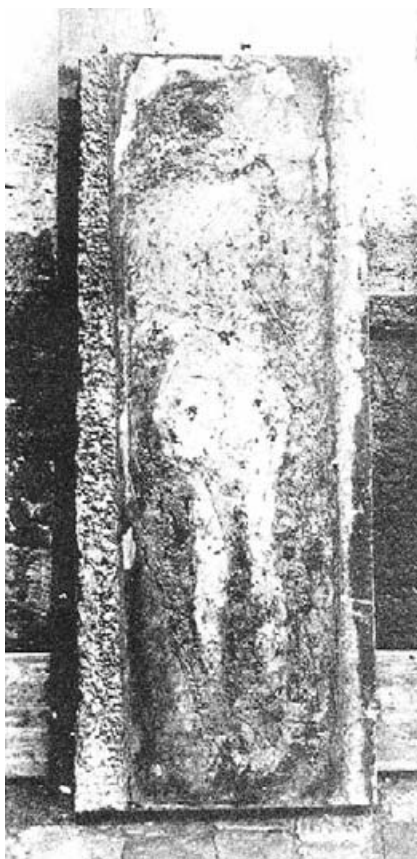
„A IV., minden ékszer nélküli csontváz mellett elenyészett fakoporsónak nyomai tűntek elé... Meglepő érdeklődéssel vizsgáltuk, a csontváz keblében volt gyermekcsontokat... A fakoporsóban talált váz nő – életkora 20-30 év közé tehető; a medence baloldalán talált magzatcsontváz, a részek végei kifejezetten állapotosak után ítélve, 7-8 hónap közötti éretlen magzat maradványai. Helyzete, melyben találtatott, mutatja, hogy a nő várandós állapotban halt el.

Az V. sír téglából épített mélységből állott, melynek kikövezett fenéke agyaggal volt kitapasztva, s ezen 6 hüvelyknyi vastagságú tapasz fölött, fakoporsónak nyomai, vasszőgek, egy vaskarika s zúzott csontváz elszórt töredékei jöttek elé.

Valamennyi csontváznak lábai keletnek voltak fordítva; mert a világiakat mindig úgy kellett az egyházi szertartás szerint a templomokban eltemetni, hogy a főoltárra nézzenek, a papokat pedig éppen ellenkező helyzetben takarították el. A koporsók márványlapjait az azokban lelt ékszereket és egyebet mind Pestre szállíttattam, hol e nagy érdekű tudományos kincset a múzeum egyik termében lehetőleg úgy állítottam össze, a mint találtattak, nem azért, hogy maradjon kitéve, hanem részint azért, hogy azt a szakértőknek bemutassam, a mi decz. 27-én (1848) meg is történt, részint azért, hogy az orvosoktól alapos bonczatani véleményt nyerjek, és ez a pesti orvosok vizsgáló küldöttségének azon véleménye, melyre főntebb hivatkoztam” – írja Érdy János. 1848. december 27-én a Tudományos Akadémiának a Nemzeti Múzeumban tartotta 37. ülésén. Érdy János a székesfehérvári ásatásokból származó márvány- és homokkő koporsókat, a tetemeteket és a mellettük levő különféle „műmaradványokat” bemutatta a résztvevőknek.

Miután a csontvázakat és ékszereket megvizsgálták – amelyek közül döntő jelentősége volt a görögöknél divatos, felnyitható tetejű aranygyűrűnek és a zarándokbotnak –, bizonyosnak tekinthető, hogy III. Béla és első neje sírját tárták fel. Ezt Pauer és Érdy egymást kölcsönösen megerősítő és kiegészítő adatai bizonyítják.

A másik három sírban talált csontváz azonosítása már nem ilyen egyszerű. Mivel mindhárom közel feküdt a királyi pár nyughelyéhez, nagy valószínűséggel a rokonsághoz tartoztak. Minthogy a csontok mellett semmiféle mellékletet nem találtak „mint lomtárgyak iránt való közönyből eredt hanyag felügyelet következtében (1848-1862) időközben elkallódtak” a tudomány pótolhatatlan kárára. Mindenki előtt világos – írta Török Aurél 1893-ban –, hogy a királyi csontvázak is csak a mellékleteknek (koronáknak stb.) köszönhették fennmaradásukat. Hiszen a melléklet nélküli csontokat – amelyek szintén nem közönséges halandóké voltak – pusztulni hagyták. „Bár csak ez maradna az utolsó hanyagságunk, dicső őseink csontreklájéival szemben!” – sóhajt fel neves antropológusunk, Török Aurél. Mint látni fogjuk, távolról sem az „utolsó hanyagság” volt ez történelmi nagyjainkkal szemben.

III. Béla király testlenyomata, az 1848-ban Székesfehérvárott megtalált vörös márvány koporsó alsó lapján

Összegezve: az 1848-ban feltárt csontok maradványai közül elpusztult a III. sír férfi csontvázának koponyája, a IV. sír női csontváza szinte teljesen és az V. sír már eredetileg is töredékes csontjai. A megmaradt csontok – utólagos azonosítás alapján – III. Béla egyik fiának (Salamonnak vagy Istvánnak), leányának és szülés közben meghalt unokájának bizonyultak. E csontokat Török Aurél III. Béla és Antiochia Anna szarkofágjába, a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban helyezte el.

„Érdy János december 8-ától 16-áig ásatott; de midőn Jelasich most másodsor közeledett Pest felé, kénytelen volt a munkával föltagyni. Az ásatás föllevenité ugyan a régi emlék iránti tiszteletet, de kellő sikere ennek sem volt, részint az arra következett hadjárat, részint a későbbi kormány-parancs miatt, melynek folytán a kiásott gödröt be kellett hányni” (Budapesti Hírlap, 1897. május 26-iki számából). 1849. január 6-án a császári sereg fővezére ostromállapot miatt felfüggesztette a további kutatásokat.

Garay János – aki Kossuth Hírlapja számára hazafias verset írt a királlysírleletekről – levélben számolt be Petőfi Sándornak: „Holnapután, 1848. december 25-én tudóstársilag vagyunk meghíva a Múzeumba a sz.-fehérvári ősemlékek megnézésére. Engem, ki őseink nagy kora iránt annyi kegyelettel viseltettem, előre örömmel tölt el, hogy egy Árpád-királyt – hacsak csontvázában is, látandók – nem tán azért, mert király, hanem mert oly korból való magyar, melyben e nemzet szabad, független és nagy volt. Bár csontjaiból oly miasma terjedne elkorcsosult levegőnkre, mely mindnyájunkat szabadság lázba ejtene!”

Megindulnak a rendszeres feltárások a bazilika területén

Az 1848-ban végzett ásások után hosszú ideig szünetelt a székesfehérvári Szent István-bazilika alapfalainak kutatása, mígnem 1862 tavaszán a Fazekas utcában, új ház építése közben, mozaikrészek és faragott kövek kerültek elő. Pauer János jelentést tett a Magyar Tudományos Akadémiának eme fölfedezésről. Az Akadémia a templom alapfalainak kutatása céljából – az Archaeológiai Bizottság javaslatára – ásások fogantatosítását határozta el. A feltárást a régészeti bizottság, a városi tanács, a káptalan és a püspöktől ígért „támogatás” mellett „hazafias célra eszközölt gyűjtést” rendezett. Erről az 1862. évi hivatalos lap, a Sörgöny szeptember 8-i száma így ír: „Az ásások legújabbán az Akadémia által elhatározván, a szükségelt 2000 ftnyi költség fedezésére Kubinyi Ágoston, a m. akad. arch. bizottság elnöke, és a nemzeti múzeum igazgatója, valamint Ipolyi Arnold hitbizottmányi titkár honfiui adakozásra szólítják fel azon lelkeseket, kik az említett bazilikában foglalt honalapítóink tetemei és fényes múltunk mindennemű hagyományai iránt kegyelettel viseltetnek. Az adományok Kubinyi Ágoston múzeumi lakására küldendők.” Az összegyűjtött pénzt Henszlmann Imrének, a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága előadójának adták át, aki ebből finanszírozta a feltárásokat 1862. szeptember 15-től november 12-ig. Henszlmann nem egészen két hónap alatt 33 sírt, illetve csontvázat talált, de közülük csak 3 volt teljesen ép.

A közel két hónapig tartó ásás a város közterületére korlátozódott, vagyis a Fazekas utcára és a Bazilika térre, miután Farkas Imre székesfehérvári püspök sem kerte védőfalának lebontását, sem pedig a kertben való „turkálást” nem engedte meg. Ez alkalommal a bazilika déli oldalhajóját, valamint az apszisz egy részét tárták fel. Henszlmann Imre megtalálta a főhajót és a déli mellékhajót elválasztó pillérsorok két pillérét, valamint mellettük a korábban (1839-ben és 1848-ban) feltárt sírok helyét.

Henszlmann Imre 1861. évi székesfehérvári ásatása a királyok
temetkezőhelye területén (Dercsényi Dezső, 1943)

1862. október 1-jén III. Béla sírjától mintegy 1,5 méter távolságra, a régi bazilika apszisának keleti tornya nyugati falának közepén lévő „családi sírhelyen”, fakoporsó maradványai közt egy nő csontvázát ásta ki Henszlmann. A vázat, a bal lábszárcsont, a lábfejek és az ujjak kivételével rendes fekvésben találta, mellékletként néhány bronz apróság is előkerült. A fehérvári orvosok november 8-án vizsgálták meg a leletet, véleményük szerint a csontok legalább 50 éves nőé lehettek. (Az orvosi bizottság tagjai voltak: Sedefy József városi főorvos, Eltér József Fejér megyei főorvos és Vojtitz Móritz gyakorló orvos). Henszlmann Imre e női csontváz sírjától nem messze október 11-én két kőkoporsóra akadt. Az imént említett női csontvázhoz közelebb fekvőben a fehérvári orvosok „látmányá” szerint legfeljebb 26 éves férfi csontváza nyugodott; a mellette fekvőben pedig 30 évesnél nem idősebb férfi maradványait találták meg.

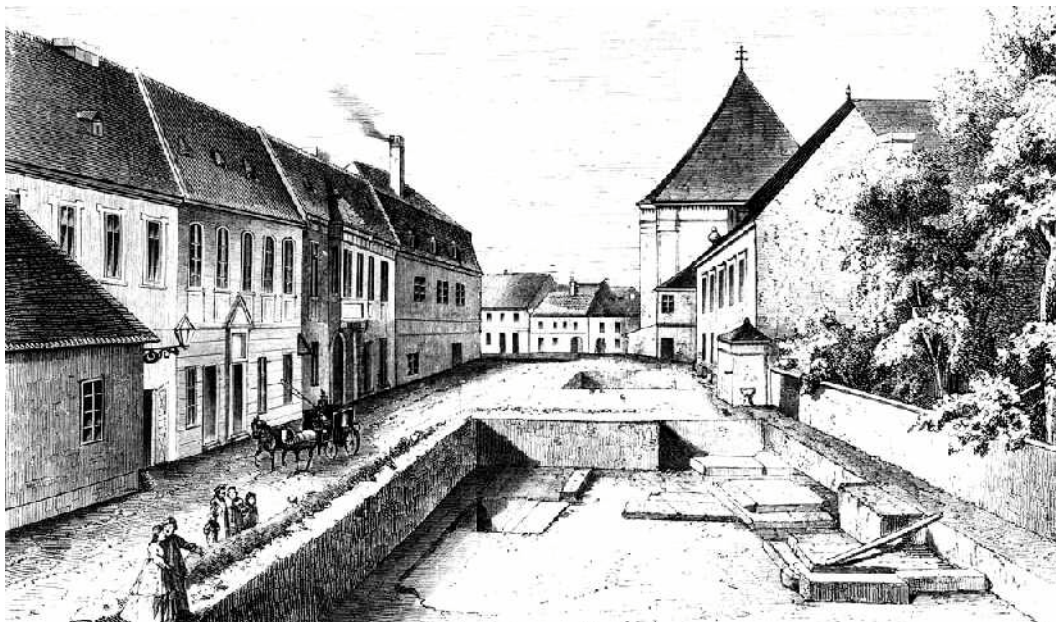
Henszlmann Imre nagy alaposággal és kimerítően adta elő azokat az általa kidolgozott érveket, melyek szerint e három sír területét Szent István családja temetkezési helyének kell tartanunk. Henszlmann – utólag elhamarkodott és megalapozatlannak tekinthető – véleménye szerint a női csontváz vagy Szent István anyjáié, Sarolté, vagy testvéréé, Gizelláié lehetett. „Ha pedig igaz, hogy Szent Istvánnak volt mostoha anyja, akkor a Sarolta nevét az utóbbinak nevével is lehetne fölcserélni” – írja Henszlmann. A két férficsontvázat Vazul és (Szár) László maradványainak valószínűsítette.

Henszlmann Imre 1862. október 8-án a III. Béla király által építtetett templom apszisának mélyében három csontvázra akadt, melyek egyikét a kőfejtő munkások csákányaikkal annyira összetörték, hogy a fennmaradt részekből semmiféle következtetést sem vonhattak le. A második csontvázat lábtól a medencéig törték össze, attól felfelé épen maradt. Koporsó nyomát sem itt, sem az előbbi csontváznál nem lehetett kimutatni. A második csontváznál egy kicsi, gyenge aranyozású, szív alakú érclemez került elő, mely hihetőleg a tetem mellén feküdt. A harmadik csontvázból csak a koponya tetőrésze – a kalott – származott, mert a test már a püspöki udvar falai alatti részben feküdt, és a fal alá nem áshattak be. Henszlmann szerint „a hely, melyet e három csontváz elfoglal semmi járulékkal nem volt eltemetve... Közelebbi meghatározásukra csak az ásatások folytatása adhat alkalmat...”

A régi bazilika déli apszistornya közepén október 23-án egy egész és egy fél koporsóra akadt Henszlmann. Az ép koporsóból csekély mennyiségű összeégett csont és egy ép koponya (állkapocccsal együtt) került elő. A mellette levő koporsóban csont nem volt. Henszlmann – teljesen önkényesen – e koporsókat és az ép koponyát először Kálmán királynak és első feleségének, normann Roger leányának, Buzillának tulajdonította, majd később feltárásai során feltevését revideálta, és szintoly önkényesen a „csontokkal teli sírt” II. Ulászlóénak vélte.

A fentieken kívül naplójában még több „sírboltról” tett említést, melyeket részint már előtte felástak, részint maga tárt fel. „Az ásatást – írja Henszlmann Imre – 1862. november 12-én abba kellett hagynom, mert a 74 éves Farkas Imre fehérvári püspök megtagadta tőlem és az archaeológiai bizottságtól engedelmét az ásatás folytatására udvarán, hol az eddigi események után matematikai biztonsággal ítélve, a maradványok legjelesebb, legérdekesebb, legfontosabb része el van temetve”. (Henszlmann Imre teljes hagyatéka megtalálható és tanulmányozható a kassai Vichodoslovenské Muzeum kéziratárában). Persze 1851-ben, a Habsburg abszolutizmus legkeményebb időszakában „tősgyökeres” magyar ember nem is kaphatta volna meg a székesfehérvári püspöki széket. „Az 1862-es ásatások kényszerű leállításával a katolikus püspökség folytatta azt a rombolást, amelyet közvetlen vagy áttételes

módon több mint fél évszázada végzett a bazilika és a királysírok körül. A pusztítás mérlege mindenesetre kiegyenlítődött a nagyváradi királysírok elpusztításával, amelyet katolikus híradások és történészek szerettek felróni a protestánsoknak” (Buzinaky Géza 1986. p. 63). Nem tudjuk, hogy a székesfehérvári hatóságok vagy a Tudományos Akadémia Archaeológiai Bizottsága kötelezte-e „egyértelmű rendelkezéssel” Henszlmannt, hogy az addig feltárt részeket szabad ég alatt hagyja, majd „Szent István családjának sírhelyét, sőt az egész ásatás eredményét szeméttel kezdték betölteni” (Henszlmann).

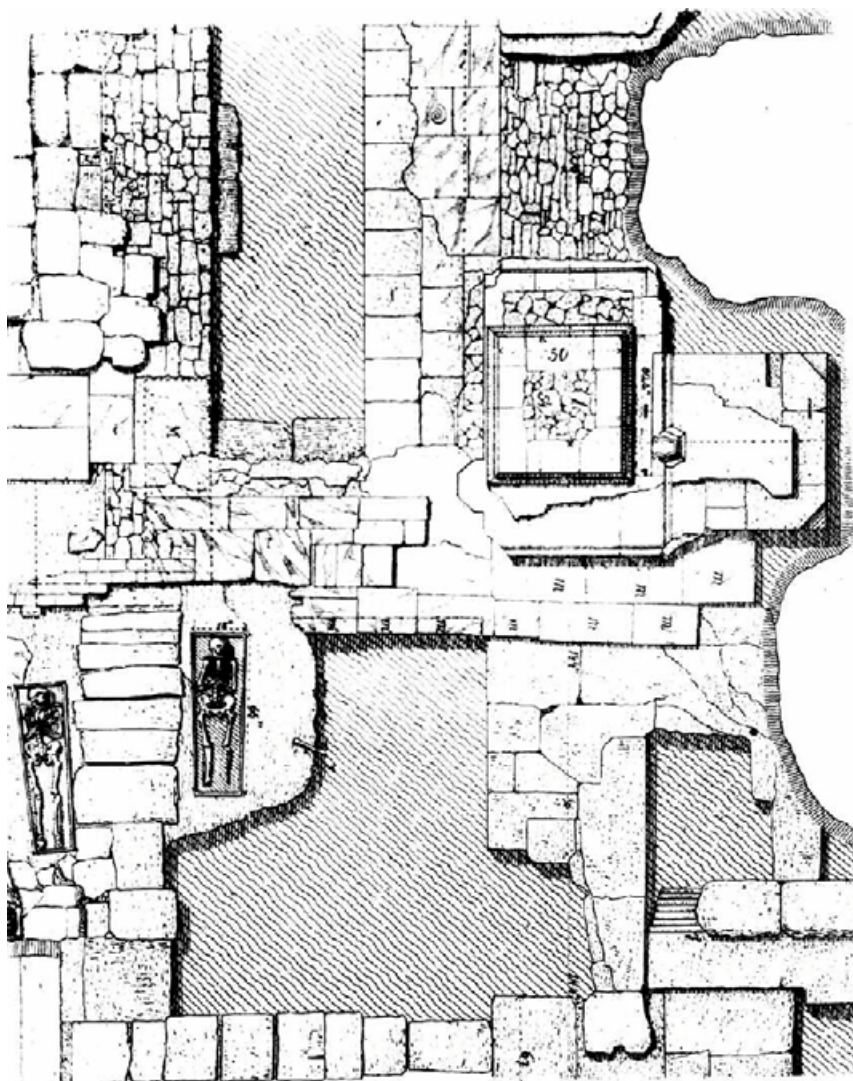
Az 1862-es székesfehérvári ásatás helyszínéről készített metszet

1862-ben tehát nem dolgozhatott tovább Henszlmann Imre a püspöki palota kertjében. 1874-ben a székesfehérvári püspöki szék megüresedett, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – illetve maga Trefort Ágost miniszter – a Műemlékek Ideiglenes Bizottságának javaslatára elrendelte (hozzájárult) az ásatás folytatását, mely 1874. augusztus 18-tól hét héten keresztül folyt, ugyancsak Henszlmann vezetésével. A munkálatokat a püspöki kertben folytatták, és a bazilikának – Dercsényi Dezső szerint – mintegy öthetedét tárták fel. A középhajót és az apsziszt (a kerítés alá eső részek kivételével), az északi mellékhajót és a hozzá csatlakozó négy helyiséget, az északkeleti tornyot, melyhez még egy erődtorony is csatlakozott. A bazilika apszisától elkülönített egy keletre fekvő, nyolcszög három oldalával záruló gótikus építményt, az ún. Mátyás-féle sírkápolnát. Az apszisz későbbi kibővítését az alapfalak nem igazolták. A román stílusú kőfaragványokat Henszlmann a III. Béla által végeztetett átépítéssel hozta kapcsolatba. Az 1874. évi ásatás után megállapította, hogy Mátyás király a templomot nem hosszabbította meg, hanem attól elkülönítve emelte sírkápolnáját. Az ebben feltárt falmaradványban a Hunyadi-család síremlékeinek alapjait látta. (Henszlmann, 1983).

Az 1874. évi ásatás alkalmával – amely 1874. augusztus 18-tól hét héten keresztül folytatódott – Henszlmann az északi mellékhajóban négy sírra akadt mintegy az oltár lábánál, közülük hármat bolygatatlanul talált. A legészakibb fekvésűben egy felnőtt férfi csontvázát lelte, XII. századi bronzgyűrű melléklettel. A mellette fekvő koporsóban ugyancsak egy férfi csontváza volt, minden melléklet nélkül. A harmadik, sértetlen koporsóban női csontváz feküdt, sárgaréz mellkereszttel. Ezekkel a sírokkal hozta kapcsolatba a tőlük nyugatra talált corput azon az alapon, hogy az szintén XII. századi munka. A két bolygatatlan férfisírban II. Géza és II. László vagy IV. István csontjait sejtette. A különálló, már bolygatott koporsóban

II. Bélát és atyját, Álmos herceget vélte megtalálni, tekintve, hogy e sírban két tetem is volt, és Álmos herceget II. (Vak) Béla hozatta haza és temettette el. „...Több igen gyorsan elhunyt magyar király Szt. István bazilikájában temettetett el, úgymint II. (Vak) Béla 1141-ben, II. Géza 1161-ben, II. László 1162-ben, IV. István 1173-ban. Közülük melyik mely sarkophagban fekszik nem merem állítani, egyedül azon véleményt kockáztatom, mely szerint az I. koporsóban II. (Vak) Béla fekszik, Álmos herceg apjával, kinek hulláját, miután ez régen átvitele előtt meghalt, fia áthozatta Konstantinápolyból, mégpedig csak a csontokat, és hihetőleg meghagyta, hogy apja csontjait maga testével együtt temessék el; minő eljárás a középkorban kivált házaspárnál gyakran fordult elő. Egyébiránt, ha feltevésemben nem csalatkozom, még a negyedik e sorba tartozó királynak teste keresendő; mert mint mondván volt, az a betűs koporsó teste nőé volt, és a mellette talált egyszerű kereszt őt a királyi családból származó valamelyik női zárda főnökének jelezné... Bélával kezdődik a szokás a királyok és királynékkal értékesebb tárgyakat eltemetni. III. Béla után árpádházi királyaink Székesfehérvárott nem temetkeztek...” (Henszlmann).

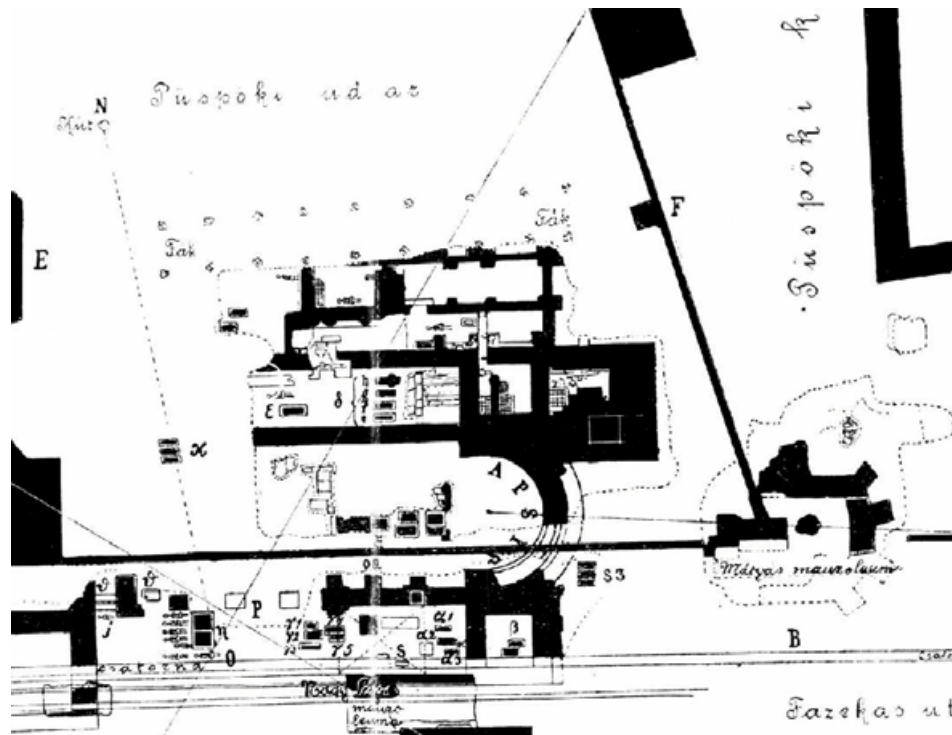
„1874-ben dr. Henszlmann – olvassuk Török Aurélnál (1893) – a bazilika északi mellékhajójában még egy sírra akadt, a melyet ő Alberténak vélt. A sír kifosztva volt ugyan, alig találunk a koporsóban pár csontot, de találtunk több építészeti részletet, melyek díszes emlékből származnak. Stylük jó kora-csúcsíves volt, anyaguk fehér márvány, mely azonban tűz által mészkővé változtatott át. Itt tehát nagy tűznek kellett dühöngenie, s ebből magyarázható a templomnak Mátyás király alatt történt újjáépítése, a pillérek megerősítése és új boltozása. (Megjegyzem, hogy többször idézett munkámban (1864) e sírt még nem ismervén, Albert királynak más kettős boltozott sírt tulajdonítottam, melyet most, miután e sírt ismerem, II. Ulászlóénak kell tulajdonítanom. Körülötte hét udvaroncza van eltemetve”.

Részlet Henszlmann Imrének a székesfehérvári bazilika feltárásáról 1862-ben készített térképéből

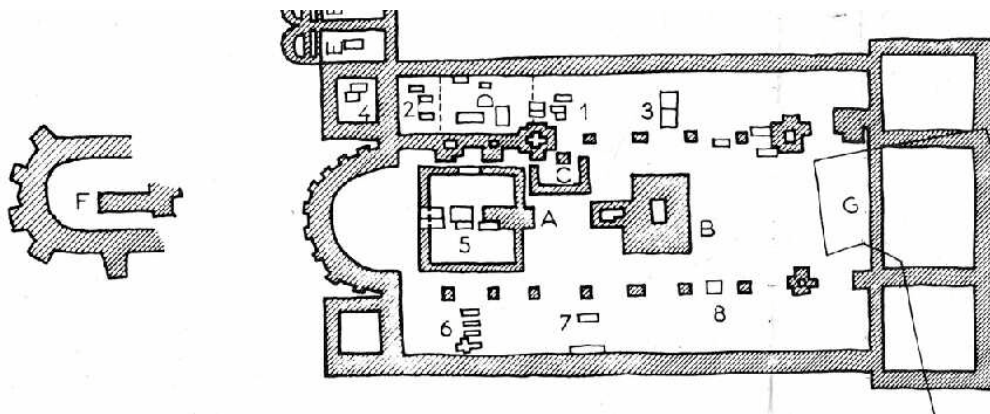
Henszlmann Imre a főoltár lábánál I. Károly és családja első nyugvóhelyét, valamint az ott talált öt sír közül az egyikben Mátyás király ideiglenes és II. Lajos végleges sírját látta. Végül Szapolyai János ideiglenes nyughelyét is felfedezni vélte. „Róbert királyt, mint harmadik alapítót, legelőször külföldi szokás értelmében a fő oltár lábánál temették el; azonban, miután sírja kiraboltatott, testét hihetőleg fia, újdanan épült sírkápolnájába vitték át. Talán már Róbert előtt maga Mária nejét és Károly kis fiát ide temetteté; legalább a kirabolt sírokban szétszórva ifjúnak tulajdonítható csontokat is találtunk. A helyválasztáson kívül megfigyelendő a most szokásba jövő sírok téglafalazása, melynek közelére a kőkoporsó tétetett. E helyütt öt eképen kifalazott sírt takartunk fel; egyikébe ideiglenesen Mátyást, másikába maradandóan II. Lajos királyt tették le... (Török Aurél, 1893). Végre, még a következő sírokat fedezte fel dr. Henszlmann. Úgymint a déli mellékhajóban van három sír, melynek egyike Zápolya János királyé lehetett. Mindhármát kifosztott állapotban találtuk; egyéb iránt Zápolya csontjait amúgy sem lehetett volna megtalálni, mert mint Bethlen Farkas írja, a törökök Zápolya testét koporsóból kivétetvén, ezt a város előljárójának átadta, hogy ezt máshova temesse el. Az előljáró Zápolyát Sz. Mihály külvárosi templomába temettette el (Bethlen Farkas. Rer. Trans. C. III. 1.68. 1)...” (Török Aurél 1893).

1874-ben Henszlmann Imre a bazilikától északra, a püspökkert területén még négy „próbagödört” ásott – minden eredmény nélkül.

Henszlmann Imre összesített rajza 1882-ből, a székesfehérvári bazilika addig végzett feltárásáról

1882. szeptember 17-e és október 8-a között újra folytatták az ásatásokat. Ekkor kedvező lehetőség nyílt a feltárássra, mivel a város 1881-ben a Fazekas utcai forgalmat akadályozó Bazilika tér 3. számú házat megvásárolta és lebontatta. Így hozzáférhettek a bazilika déli mellékhajójához is. A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából ismét Henszlmann Imre vezette a munkálatokat. Ez alkalommal a déli mellékhajó nyugati fala mentén kutattott tovább. A bazilika délnyugati tornyát kereste, és meg is találta; a torony építését a bazilika III. Béla korabeli megrövidítésével hozta kapcsolatba. Nagy Lajos sírkápolnájáról adott eddigi véleményét revízió alá vette, és a sírkápolnát a déli mellékhajóba helyezte, majd megkísérelte Nagy Lajos síremlékét rekonstruálni. A talpazattól keletre nagyobb sírgödröt talált, melyet I. Károly (Róbert) és I. (Nagy) Lajos, valamint családjuk sírhelyének tartott. A lebontott ház helyén ásott kutatógödörben Nagy Lajos sírkápolnájának déli falát tárta fel. Ide tartozónak vélte a püspökkerti várfalba beépített vörös márvány fiálé-töredéket.

- A XIX. században végezett székesfehérvári feltárások átrajzolt, összesített térképe.
 A. királyi trónus; B. Szent István oltára és sírja; C. szószék; D. Nagy Lajos sírkápolnája;
 E. főúri sírkápolnák; F. Mátyás király sírkápolnája. Fontosabb sírok a feltárás évszámával:
 1. III. Béla és felesége sírja (1848); 2. Szent István családjának sírja (1862);
 3. II. Ulászló sírja (1862); 4. Könyves Kálmán és felesége sírja (1862);
 5. Károly Róbert, Mátyás király és II. Lajos ideiglenes sírjai (1874); 6. II. Béla, II. Géza,
 II. László és IV. István királyok sírjai (1874); 7. Albert király sírkápolnája (1874);
 8. a Buzlay-család sírja (1839)

Forster Gyula részleges tanulmányozás tárgyává tette a sírokat, melyek szerinte a következőképpen lennének meghatározhatók: „A délkeleti toronytól nyugatra Szent István családjának sírhelye (B). Ez a torony nyugati fala és a Henszlmann-tól Nagy Lajos sírkápolnájának tartott helyiség (N) között négy fal közé ásott, mintegy 13 láb hosszúságú, dél felé azonban egy kőfallal kettéválasztott négyszeget képez, melynek elrendezése az alapzattal egyidejű. E helyen két sorban tíz szűk és rövid koporsó férhet el. E sírhelyen 5,5' hosszú, felső végén 1,5' és alsó végén 15" széles fakoporsóban egy női csontvázat találtak, mely az orvosok szerint legalább 50 éves korra vall. Ezt Henszlmann sz. István nővérének, Gizelláénak tulajdoníthatni véli.

A kőfalon túl délre még kisebb fakoporsókban egy 26 éves és egy 30 éves férfi csontvázat ásták ki, melyek Henszlmann szerint Vazul és Szár Lászlóé lehettek. A délkeleti toronyban tizenhét homok-kőből szerkesztett s a fejnél és lábnál 14", illetőleg 10", a közepén 19" széles és belső világosságában 6' hosszúsággal bíró koporsót (C), mely némi égetett csonton kívül ép koponyát állkapcsával és teljes számú 32 ép fogával tartalmazott és mellette másik már elpusztult koporsót találtak. Ezeket Henszlmann Kálmán királyénak és nejének Busilláénak véli.

Szent István állítólagos sírhelyétől 35 lábnyira van III. Bélának és nejének 1848-ban felfedezett koporsója (A), azzal a három sírral együtt, melyeket szintén ezen alkalommal tártak fel. E három sír közül a király jobbja levőben III. Béla fiának, Imre és Endre királyok öccsének és a király lábai előtt a jobbjában III. Béla bátyja, III. István özvegyének, a valószínűleg III. Béla trónralépése előtt elhunyt Ágnesnek tetemeit véli, kit férje várandós állapotban hagyott maga után (Ágnes, Jasomirgott Henrik herceg leányát, ki másodszor karantán herceghez ment férjhez, itt nem keresheti. Tudvalevőleg a bécsi skótbenczések templomában temették el – Forster Gyula. p. 13.). Az utolsó koporsóra Henszlmann véleményt nem nyilvánít.

A sz. István és III. Béla sírhelye közt létező térséget Henszlmann Nagy Lajos sírkápolnájának tartja. Béla sírhelyétől még tovább nyugatra kettős sírbolt van (K); szabályos négyszög. Mindegyik sír vasrostéllal két részre volt magasságában osztva s bőven elfért mindenikben

három koporsó. E sírhely teljesen ki volt fosztva. A déli sírbolt körül hét csontváz találtatott rendes, bántatlan állapotban. E csontvázak fölött heverték a két sírboltból a kirablók által kihányt csontok, köztük hét koponya. Itt lehetett Henszlmann szerint Ulászló eltemetve. Körülötte lehettek udvaroncjai. Még jobban nyugatra a helytől egy pillér között három sírt, teljesen kifosztottan földtek föl (L). Ezek egyikében Szapolyai János nyugodhatott, míg testét Ahmed parancsára a királyok sorából nem vették és a Mihály-templomban el nem temették.

Nagy Lajos állítólagos sírkápolnája területén, a csatorna által átszelve szintén volt egy sír, melyet Henszlmann eleinte István anyjének, utóbb Lajos anyjének, Erzsébetének vélt tulajdonítani. E sírt még a XVIII. század végén készített csatorna ásása alkalmával földtek fel és pusztították el.

A Szent István sírhely mellett közvetlenül nyugatra, fej nélkül feküdt egy csontváz. Ez Henszlmann szerint Varkoché, Fehérvár hősie védelmezője lehetett, kinek fejét lándzsára szúrva hordozták a várfalak körül az ostromló törökök. (Ezen adatnak ellentmond az a tény, hogy Stella szerint Varkochnak az ellenség karját is levágta. E csontváznak pedig megvolt mind a két karja és keze). A főhajó apsisán túl nyugatra három csontváz találtatott.

A főhajóban a főoltár lábánál öt sírt tártak fel (D). Ezekben Róbert Károly, továbbá neje és kiskorú fia feküdhettek. E sírok egyikében temethették el ideiglenesen Hunyadi Mátyást és véglegesen II. Lajos királyt. A sírok ki voltak rabolva.

Az északi oldalon a mellékhajóban, szemben Nagy Lajos állítólagos kápolnájával, vörös márványtáblákból összerakott négy sírt takartak fel. A H-betűvel jelzett koporsó a kereszt-idomot utánozza. Fejrésze négyszirmú idomot ábrázoló kő, mely valószínűleg régibb oszlopfőből ered. A koporsóban felnőtt férfi csontváza volt. Mellette ezüst gyűrű, melynek pecsét-nyomóján zerge- vagy kecske-bak van kivésve. A G-koporsó egy és az F-betűs két férfi csontvázát tartalmazta. Az E-betűsben női csontváz vala, mellette nyitható bronzkereszt. Henszlmann., kinek feltevése szerint e tájt kellene lenni még egy királyi sírnak, lehetségesnek tartja, hogy ezen a helyen II. Béla, II. Géza, II. László, IV. István nyugodhattak és pedig az F-betűs koporsóban II. Béla, az ő atyjával Álmos herczeggel, kinek csontjait Konstantinápolyból hazahozatta.

Bár a most említett síroktól távol nyugatra került napfényre egy XII. századi román stílusú aranyozott bronzfeszület, Henszlmann azt a sírokkal mégis összeköttetésben levőnek véli. Ugyancsak az északi mellékhajóban, a most említett síroktól nyugatra takarítottak fel egy sírt (J), melyet Henszlmann Alberténak tekint. E sír már ki volt fosztva. Csak kora csúcsíves stílusú, fehér márvány díszes részletek találtattak, melyeket a tűz mészkővé változtatott.

Végre 1839-ben a csatorna ásása alkalmával a püspöki udvaron fölfedezett sírokat (M) Henszlmann a Buzlay-családhoz tartozónak véli. Állítólag e sírokból származnak az itt közlött s a Nemzeti Múzeumban őrzött gránátköves aranygyűrű, filigrán ékszerrészek s karperecz” (Forster Gyula, 1900. Pp. 13-14).

alapossággal készült fel, mint az ásatás többi vonatkozására, történeti tanulmányai és szerte Európában végzett kutatásai alapján összegezte az egyes korszakok és társadalmi rétegek temetkezési szokásait, hazai régészeti tapasztalatai alapján elméleteket állított fel sajátos magyar temetkezési szokásokról, s mindezeket lefordította az ásató régész számára követendő módszerré (Buzinkay Géza, 1986). „Ha már a koporsó fölötti föld elszedése nagy óvatossággal és vigyázattal történt, hogy t.i. a négy fekete vonalból álló alakját tisztán megláthassuk – olvassuk Henszlmannál – a vigyázatot és óvatosságot meg kellene kettőztetnünk a koporsó tartalmának kutatásánál, mire többnyire több óra kellett, mert a földet előbb vakoló kanállal, utóbb apró e célra faragott fa-eszközzel, végre ujjainkkal, tollseprővel és fűvás által szedtük le a csontok felül és a csontokról: így sikerül fekvésükkel tökéletesen megismerkedni és az azokhoz mellékelt bár legkisebb tárgyat is, még pedig a mennyire lehet eredeti helyén megtalálni; így sikerült biztonságosan megtudni, vajjon a sír és tartalma eredeti állapotban jutott-e ránk vagy a test bolygatva volt-e a temetés után?... A csontok fekvését többnyire azon pillanatban rajzoltam le, midőn a tisztítás a koporsó fenekét még nem érte el, s midőn a csontok még a körülök lévő föld által azon állapotban voltak megtartva, melyben azokat legelőször találták, későbbben fekvésük lerajzolása lehetetlenné vált volna...” Amikor tehát 1862 nyarának végén Henszlmann kapta a megbízatást a székesfehérvári bazilika feltárásának vezetésére, az ország egyik legfelkészültebb régészének kezébe került a királysírok sorsa. „Lehet, hogy Henszlmann elméletei nem mindig nyugodtak teljes biztonsággal alátámasztható alapokon, hogy meghatározásai olykor tévesek voltak, de aki tanulmányozta írásait és odafigyelt apró megjegyzéseiből kikövetkeztethető gondosságára, az nem kételkedhetik abban, hogy Henszlmann nemcsak megtette, ami a kor lehetőségei között rajta múlt, hanem kötelességein felül is igyekezett biztosítani a leletek fennmaradását...” (Buzinkay Géza, 1986. p. 64).

Henszlmann Imre XIX. századi munkásságát Bartucz Lajos 1937-ben viszont így értékelte: „Henszlmann 1862, 1874 és 1882-ben összesen 17 hétig folytatott kutatásai során a bazilika teljes kiásását tűzte ki célul s ásatásai részint királyi, részint főnemesi vérből vagy 33 egyén csontvázát hozták napfényre. Ez a „napfényrehozás” sajnálatos körülmények közrejátszása folytán nem a királyi csontvázak megmentését, hanem éppen azok elpusztítását, történeti hitelességüknek csaknem teljes tönkretételét eredményezte. Szinte érthetetlen az a merészség, a jövő tudományosságával szemben való felelősség érzetének szinte teljes hiánya, amellyel itt királyi és magyar főuri tetemeket minden antropológiai ismeret nélkül, azok részletes tudományos leírásának és történelmi hitelességének mellőzésével kiástak, s az e könnyelműség, és nemtörődés, amely a királyi és főuri hamvakat pusztulni hagyta anélkül, hogy azoknak úgy a magyar fajismeret, mint a nemzeti kegyelet szempontjából való mérhetetlen jelentőségére csak egy pillanatra is gondolt volna...”.

A mai kutatók szerint Henszlmannat a priori elvek vezették az építészeti anyag vizsgálatánál is. Henszlmann Imre Érdy János kis területre szorítkozó ásatására, az egykori többé-kevésbé hiteles kútfőkre és a külföldi analógiákra alapozva szerkesztette meg a székesegyház alaprajzát, ezért tévedett nevezetesen a Szent István építtette székesegyház oszlopait illetően, bár téves nézeteit gyakran – például a tornyok kérdésében – helyesbítette. Valószínű, amint erre sokan – így Török Aurél (1893), Forster Gyula (1900), Czobor Béla (1900), Dercsényi Dezső (1943) és mások – rámutattak és ahogy azt a későbbi ásatások igazolták, az alapító királyt a főhajóban kell keresni, és azért temették III. Bélát a déli mellékhajóba, mert nem tartozott a székesegyház alapítói közé.

Mivel Henszlmann sírrajzai, temetőterképei, valamint dokumentációi jók, ezek alapján az általa feltárt sírok helye, mélysége és a csontvázak elhelyezkedése – függetlenül Henszlmann provizórikus megállapításaitól – tisztázható, a meglevő csontvázak pedig a sírokban talál-

takkal azonosíthatók lettek volna. Henszlmann Imre felmérései pontosak, jól használhatók, még akkor is, ha következtetései nem mindig helyesek. Hipotéziseit általában magáévá tette a tudomány, de néhány tévedése – mint pl. a Szent István-i templom négytornyúsága – a köz-tudatba is átment. Dercsényi Dezső helyesen hívta fel a figyelmet helytelen sírazonosításaira. Azokat soha egyetlen régész és antropológus nem fogadta el, hiszen csak feltételezéseket közölt, melyeknek igazolását a későbbi kutatásra bízta, de az új „kutatóknak” mégcsak hipotézisei sem voltak. A jóval később kutató régészek és antropológusok ((+)Kralovánszky Alán, (+)Fülep Ferenc, Fitz Jenő, (+)Nemeskéri János, Éry Kinga stb.) azonban Henszlmann alaptalan kritizálása mellett semmiféle újabb kutatással és koncepcióval nem rendelkeztek. „Henszlmann megállapításainak jelentős része idővel tarthatatlanná vált – olvassuk Fitz Jenőnél (1957), – bár a későbbi szerzők alapul csak Henszlmann Imre munkáit használták fel eredményeiket kiigazítva vagy néha cáfolva”. Kozák Károly régész ugyanakkor ezt írta: „Henszlmann felmérését pontosnak, jónak fogadhatjuk el...” Ha a Henszlmann-féle tévedéseket korrigálva a királysírokkal csak úgy „mellékesen” foglalkozó „szakemberek” ezeket kiigazították volna, ezek, és Bartucz Lajos részletes ásatási jegyzőkönyvei alapján a székesfehérvári bazilika királyi halottainak helyét és maradványait lelkiismeretes munkával, tudományos szerénységgel és mindenekelőtt szakmai gyakorlattal és hozzáértéssel azonosítani lehetett volna.

***A millenniumi királysírok
(Az illetékeseknek)***

*Kísért a múltunk! Tudnunk volna jó,
mit tett ezért az Akadémia?
Egy ezredévet dicsérni bohó,
amíg együtt kell porladoznia
sok, nagy királynak, rangos sír helyett -
mint annyi másnak zord korok során.
Hol van a hűség, hol a kegyelet?
Mért bántok velük ily mostohán?*

*A Sárvíz szelte láb poshadt vize
áztatta Kálmán s Béla csontjait,
és háboroghat Mátyás szelleme,
szétdűlt koporsón, ládán nem segít!
Mért kevertétek össze csontjukat?
Tudjuk-e melyik koponya kié...?
A tudatlanság ilyenkor arat,
de szégyene az egész nemzeté!*

*Tán tagadjátok: voltak nagy idők,
mikor mi voltunk Isten ostora,
s hogy bátran vallják ősi temetőik,
hogyan régtől miénk szent Pannónia?
Királyainkkal ebül bántatok,
bár felszentelt volt mindegyik király.
Egy tömeg-sírba miért kell hánynotok
csontjaikat, mi mindenkinek fáj?*

*Nem hiba történt... inkább bűn esett...
Nem volt sírt őrző szikár szerzetes,
s a tudomány bűnbakot keresett,
és olyan sokszor most is azt keres,
Az őt tudós ma, Pestről küldetett,
a szíve kőből van, kemény, kaján,
s mindegy neki, hogy kiket is temet,
bár szent jel van a holtak homlokán.*

*De minket buzdit hűség s kegyelet,
mikor kiáltva emeljük szavunk,
hogy becsüljük meg tetemeiket,
mert múltunk nélkül csonkák maradunk.*

Totth Jenő: Az Antipodiumon, 2000. május 30)

„A budavári főtemplom sírboltjába vitettek”

Kövessük nyomon a csontvázak további kálváriáját.

A biztosan azonosított III. Béla király és felesége, Chatillon Anna csontváza több mint tizenhárom éven át a Nemzeti Múzeum egyik szekrényében feküdt. „A királyi csontok 1862 júliusáig őriztettek a régiségtárnak egyik üvegfallal ellátott szekrényében, mint a hon én azokat az ötvenes években tanuló koromban több ízben láttam s az akkori szolga, Moser, ki néhány hatosért a tárgyakat a közönségnek magyarázatni szokta, kérésemre egy ízben kezembe is adta a király koponyáját...” (Török Aurél, 1893).

A királyi csontok csak véletlen folytán kerültek méltó elhelyezésre. Történt, hogy 1862 áprilisában gróf Pálffy Móric, az ország akkori helytartója Kubinyi Ágoston igazgató jelenlétében meglátogatta a nevezetes intézményt. Igen megütközött azon, hogy a királyi pár csontjai a múzeumban vannak. Ezen döbbenetének 1862. április 29-én kelt levelében hangot is adott: „A pesti m. Nemzeti Múzeum közelebbi látogatása alkalmával nekem egy koponya lőn felmutatva, melyet III. Béla magyar király koponyájának lenni állítottak. E tény reám úgyis, mint tisztakeblű hazafira, úgyis, mint vallásos érzületű egyénre igen nyomasztó hatást tőn, miután tapasztalni valék kénytelen, hogy egy felszentelt király koponyája, minden vallásos kegyelettől megfosztva, látványszerűleg közönséges régiség gyanánt közszemlére kitéve van”. Ezután egy hasonló hangvételű erélyes hangú levelet intézett az Akadémia akkori elnökéhez, gr. Desewffy Emilhez, amely levelet 1862. július 28-án olvasták fel: „....A hazafias és vallásos érzületre nyomasztólag kelle hatnia annak, hogy egy fölszentelt király földi maradványait, megfosztva a kegyelet minden jelétől, közönséges régiség gyanánt egy, bár haza és tudományos intézet csarnokaiban közszemlére kitéve hagyassanak...”

Pálffy Móric a fentiek előrebocsájtása után a koponya hiteles voltára vonatkozó adatokról, valamint a múzeumba jutásának körülményeiről jelentést kért, és utasította Kubinyi Ágoston igazgatót, hogy „ha e koponya authenticitása minden kétségen felül állna... e nagybecsű reliquiának további kegyeletes és eredetéhez méltó elhelyezése iránt tegyen javaslatot”. A Nemzeti Múzeum igazgatója május 3-án válaszolt a helytartónak. Jelentette, hogy a koponya „valóban a dicsőült király földi maradványai”. A méltó elhelyezésre terv is készült. A budai cs.k. helytartósági osztály a múzeumkertnek a múzeumi palota háta mögött fekvő részén nyílt árkádok építését tervezte. Az árkádok két végében Kubinyi szerint „kápolnaforma épületek

volnának, melyeknek egyikében mindaz őriztetnék, a mi a főnebb említett alkalommal Fehérvárott találtatott és III. Béla királyhoz tartozó ereklyének bizonyult”.

A tárgyalásokat közben gróf Pálffy is megindította. Scitovszky János primás úgy vélte, hogy legmértőbben a Szent Zsigmondról nevezett udvari várkapolnában lennének elhelyezhetők a tetemek. Szóba került a budavári plébániatemplomba vagy annak sírboltjába való eltemetés is. Végül az utóbbi megoldás mellett döntöttek. A helytartó a legfelsőbb engedély elnyerése után már 1862. június 6-án értesítette Kubinyit, hogy a főkancellárral, valamint a bíbornok-hercegprimással egyetértőleg III. Béla és hitvese földi maradványai a budavári főtemplom kriptájában fognak illő módon eltemetettetni. Egyúttal utasította az igazgatót, hogy a királyi csontokat a maga idejében a budavári plébánosnak adja ki. A primás ezzel kapcsolatban június 18-án utasította Sujánszky Antal józsefvárosi esperes plébánost, hogy a királyi tetemeket, melyek a halottak iránti minden kegyelet ellenére mutogattnak a Nemzeti Múzeumban a látogatóknak, „privative et absque strepitu ac concursu” a Nemzeti Múzeum igazgatóságával és a budavári plébánossal egyetértőleg temettesse el.

Buda látképe 1493-ban, a Nürnbergben megjelent Hartman Schedel Világkrónikájában
(Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka)

A temetést 1862. július 10-én rendezték meg. Mint Érdy János régiségtári őr július 11-én a helytartónak jelenti, a királyi tetemek „a budavári főtemplom sírboltjába vitettek, ahol külön két bádogkoporsóba rakatván, egyházi és világi közönség előtt beszenteltettek és két külön fülkébe tettek örök nyugalomra” (E krypta akkor a Halászbástyáról bírt bejárattal és északról dél felé a templom szentélye alatt nyúlt el). „Az átadáson és átvételen megjelentek az ország bíboros hercegprimása Vasvári Kolos, esztergomi érsek és dr. Wlasics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter. A földi maradványokról és a királyi jelvényekről a jegyzőkönyvet aláírásukkal ellátták...” (Török Aurél 1893).

A királyi tetemek 1878 őszeig a templom szentélye alatt levő kriptában nyugodtak. Ekkor kezdték el a templom szentélyének újjáépítését, így a koporsókat a Zichy-kápolnák alatti kriptába tették át. A helyreállítási munkálatok kiterjesztése miatt itt is csak 1883 novemberéig maradhettek. Ekkor Török Aurél, a budapesti Antropológiai Intézet igazgatója kérte a csontokat, hogy szakszerűen megvizsgálhassa őket. Kérésének Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter helyt adott, és az engedélyről a koronázási templom építési bizottságát a megfelelő eljárás foganatosítása érdekében értesítette. 1883. november 19-én (más dokumentumok szerint november 10-én) a kért csontokat Török Aurél átvette és gondosan őrizte. A koporsók azonban több csontot tartalmaztak, mintsem gondolta. „Az egyik koporsóban papír és csepű közt a király szerteszét fekvő csontvázán kívül még egy fiatal férfi

csontjai (fej nélkül), a másik koporsóban pedig a királyné csontvázán kívül egy korai magzatnak csontdarabjai feküdtek.... A király csontjai közt egy állati bordadarab is feküdt, ...hogyan eme dicső emlékü királyi ereklyét minden kegyelet nélkül hanyagsággal tétettek a koporsókba...” (Török Aurél, 1893).

Az előzőekben már leírtuk, hogy közvetlenül a király jobbán levő koporsó egy fiatal férfi csontvázát, míg a király és a királyné lábai előtt fekvő két koporsó közül a jobb oldali áldott állapotban elhalt, 20-30 év körüli nő csontvázát (7-8 hónapos magzat csontdarabjaival), a bal oldali, már szétmállott fakoporsó pedig összezúzott csontváz maradványait tartalmazta. Nyilvánvaló, hogy e három sírban talált csontok egyazon királyi család sírhelyéről valók, minél fogva egyazon királyi család tagjaitól eredőknek tételezhetjük fel. Török Aurél megállapította, hogy az 1848-ban talált másik három csontváz (a fej nélküli férficsontváz és a magzatcsontváz kivéve) „1862-ben már nem volt(ak) meg”.

Ki lehetett a király jobbánál talált férfi és ki az áldott állapotban elhalt nő? E csontváz tüzetes vizsgálata, valamint III. Béla király csontvázával való összehasonlítása alkalmával Török Aurél több olyan jellegzetes vonást – öröklődő anatómiai variációt – talált, melyeknél fogva a „kettő közti vérrokonságot bízván föltehetjük”. III. Béla fiai közül II. Andrást Egresen, Imre királyt pedig Egerben temették el. Török Aurél tehát csakis a két fiatalabb fia közül azonosíthatta valamelyikkel; Salamonnal vagy Istvánnal. Ami az áldott állapotban elhalt fiatal nő csontvázát illeti – tekintetbe véve azt, hogy a fiatal csontváz III. Béla családi sírhelye területén került elő – nincs kizárva, hogy az III. Béla király azon leányáé lehet, akinek nevét a történelemből nem ismerjük, de akiről följegyezték, hogy Magyarországon ment férjhez.

Buda látképe 1617-ben (Rézkarc, amely megjelent Kölnben, a Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextusban. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka)

Eredményeiről Török Aurél, mint a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az Akadémia III. osztályának 1893. június 19-én tartott ülésén Jelentés III. Béla magyar király és neje ereklyéiről szóló székfoglaló értekezésében, továbbá ugyanazon év október 16-án Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani bűvárlatához címen felolvasott közleményében számolt be. Ezután indítványt tett „Az Árpádok testereklyéi ügyében” a következő szöveggel:

„1. Hogy az újjáalakított budai Mátyás-templom, az ezredéves országos ünnepély alatt, régi királyaink mauzóleumává avattassék fel, miért is

2. a templom kriptájába nemcsak a már említett királyi ereklyék temetessenek, hanem mindama régi királyaiké is, a melyek netán még tényleg fennmaradtak, miért is

3. engedély volna kieszaközlendö, hogy a történetíróinktól megjelölt helyeken az illető templomokból a régi királyaink testereklyéi egybegyűjtessenek s a budai Mátyás-templomban egy olyan kegyeleti helylyel (santa casa) bírjon, mint a milyen az angoloknak Westminster, a spanyoloknak az Escorial, a franciáknak a St. Denis és Pantheon, a lengyeleknek a Wawel – s a milyen kegyeleti hely volt maga a régi székesfehérvári Sz. István-féle bazilika is, a mely már eredetileg a magyar királyok temetkezési helyéül szolgált. Ezért indítványozom,

4. hogy az azonosság bármikor a jövőben kimutatható legyen, minden csontváznak egyes csontjai természetűen, azaz színes képekben másoltassanak le, valamint alaktanilag egészen tüzetesen irassanak le; továbbá

5. hogy a régi királyainkat ábrázoló képek, szobrok (hermák) kutassanak fel, másoltassanak le s a csontvázaikon tett tanulmány alapján deríttessenek ki: mely képek és mely szobrok tüntetik fel aránylag leghívebben a mi régi királyainkat; és végre

6. hogy a Mátyás-templomnak kriptájába eme királyi testereklyék méltó dísszel és akként legyenek megörzendők, hogy azokat népünk országos ünnepélyekkor láthassa és látásukon felbuzdulhasson.

Budapest (Embertani Intézet) 1893. június 19-én.”

Millennium és a magyar királyok tetemei

Az elkövetkező események kísértetiesen hasonlítanak napjaink történéseéhez.

Török Aurél antropológus professzor egyedül vette fel a harcot az érdektelenség és a nem-törődömség ellen. Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani búvárlatához című közleményében (1894) így írt: „A dilettantizmus sarkában járó rendszernélküliség kifolyásaképp kell tekintenünk, hogy oly kérdések iránt érdeklödünk, a melyek megoldhatásának már csak a valószínűsége is felette csekély; míg ellenben a közelebb fekvő s így sokkal nagyobb valószínűséggel megoldható kérdések iránt teljesen közömbösek maradunk”.

Török Aurél antropológus 1898-ban
III. Béla magyar király vizsgálata közben

Török Aurél III. Béla halálának 701. évfordulójára megírja az Esdő szó a magyar nemzethez a honalapító királyok emlékei iránt való kegyelet ügyében című könyvét. Munkáját így kezdi: „Április hó 23-án volt III. Béla királyunk elhalálozásának 701-ik évfordulója, a mely királyunk viszontagságosan fennmaradt testereklyéinek – úgy a honalapítókhoz, mind pedig a nemzethez egyaránt méltó kegyeletteljes – eltemetése már el nem odázható kötelességünké vált... Emez ez idő szerint elsőrangú nemzeti ügyünk, mely egyszersmind a jogfolytonosságon alapuló államiságunknak ünnepélyes manifestációjára kell, hogy szolgáljon mindannyiunknak, kik hazánk művelődésének szövőszéke körül forgolódunk, kötelességévé teszi, hogy vele minél behatóbb alapossággal foglalkozzunk, nehogy mulasztás vádja érhesen minket az utókor előtt. A lehető leggondosabb eljárás, pedig annál inkább szükséges, mert eme királyi ereklyék eltemetésének ügye mivoltában sokkal bonyolultabb, mint az első ízben látszik...

...Itt egy ritka kedvező alkalom kínálkozik arra, hogy a sajtó, mint igazi nagyhatalom léphessen fel... Én a tagadhatatlan közönyt nemzetünk sajtószerű végzetének tekintem, a mellyel szemben hiába akarnók a megszegyenítő tények okát esetről esetre erre vagy arra a korra vagy nemzedékre, erre vagy arra a kormányra, politikai pártra vagy társadalmi rendre, erre vagy arra az egyes személyre hárítani, hogy azután ily könnyű szerrel mindenekelőtt a mi saját énünket mentegethessük... E végzetes közöny osztályrésze az egész nemzet, polgárainak minden rang- és személyi különbség nélkül...

...Régi krónikáinkban följegyezve találjuk, hogy királyaink közül ki hol temettetett el, s mert ennek az egyszerű tudomásvételével teljesen be is érjük, eszünk ágába sem jut a kérdést feszegetni: hogy vajjon mi be is tudnók bizonyítani krónikásaink állításainak a valódiságát; hogy vajjon meg van-e az illető templom s a templomban a sírhely, a hol ősi királyaink az örök álmot alusszák? Tudtommal eddigelé még senki sem feszegette e kérdést, pedig kézenfekvő dolog, hogy e kérdés beható kutatása méltó őseink iránt való kegyeletünk tanúsítá-

sához: én ugyan egyszer megpróbáltam nyilvánosan, t.i. a Magyar Tudományos Akadémiában ily irányban kezdeményező indítványt tenni – nagyon is pórul jártam e föllépésemmel”.

A továbbiakban részletesen leírja azt, ami a királyi csontokkal történt, mondván, hogy nincsen mit veszítenie, hiszen ha élete e fő műve csődbe jutott, akkor mit ér minden más munkássága? „Mióta csak napfényre kerültek III. Béla király és neje testereklyéi, folytonos balsors üldözte őket. Vajjon nem felette elszomorító-e az, hogy egy felkent királyunk testereklyéi majdnem egy félszázad óta nemcsak, hogy nem voltak a tartozó tisztelettel eltemetve, hanem, hogy még ma sincs meg a lehetősége annak, hogy őket a királyi méltóságához illendően azonnal eltemethetnők. Ugyanis sajnálattal kell köztudomásra hoznom azt, hogy méltó eltemettetésökhöz még minden előkészület hiányzik. Eme felette kellemetlenül érintő dolognak a teljes tisztába hozatala reám nézve egyenesen kötelesség s így tehát jogom is van arra; már pedig „qui jure suo utitur, neminem laedere censetur” (aki saját hatáskörével él, senkit sem sérthet meg)... E fontos nemzeti ügygel szemben minden személyi érzékenykedésnek el kell némulnia, senki-nek sem szabad a való tényállások miatt neheztelni; mert ez által csak a kitűzött cél elérését veszélyeztethetnék, már pedig, ha a célt igazán akarjuk, nekünk a célra vezető eszközöket is igazán akarnunk kell...”

Majd így folytatja: „...Mi sem jellemzőbb akkori (1862. évi) politikai helyzetünkre nézve, mint az, hogy az akkori hivatalos közlöny egy német lap nyomán vehetett csak rövid tudomást a történetekről. Az akkori hivatalos „Sürgöny” 172. számában (1862. július 27-én) ugyanis a Tárca rovatban a napi újdonságok közt a következőket közli: az „Ung. Wochenpost” írja, hogy III. Béla királynak 1849 óta a nemzeti múzeumban őrzött testmaradványai a múlt héten vitettek át a budai várplébániatemplom sírboltjába, miután egy templom boltívei jobban illenek e kegyeles maradványok fölé, mint egy műkedvelő hangverseny helyisége”.

III. Béla és családja csontjainak 1883. november 19-én történt átvétele után Török Aurél így folytatja mondanivalóját: „Mikor a megejtett hivatalos átvételről Trefortnak személyesen jelentést tettem s egyszersmind a testereklyékkel szemben elkövetett lelkiismeretlenséget előadtam, legott eltökélt szándékát nyilvánítá, hogy ő a templom restaurációja bevégeztével e királyi testereklyéknek kegyeletteljes eltemettetéséről gondoskodni fog. Trefort azzal bocsájtott el: most minden segélyforrásom kimerült, a dolog ez idő szerint nem sietős, menjen és őrizze gondosan a királyi testereklyéket s amikor eljön az ideje, tegyen nekem újra előterjesztést... Trefort 1888 nyarán a Mátyás-templom restaurációjának befejezése előtt hunyt el, s vele elhunyt egyszersmind az egész ügynek egyedül alapos ismerője és lelkes pártfogója... Mihelyt 1890-ben a kriptá restaurációjának a bevégezéséről tudomást szereztem – jóllehet a kriptá akkoron és igazán is egészen 1893 augusztus haváig építkezési raktárul szolgált – kötelességemnek tartottam a királyi testereklyék eltemetésének ügyét azonnal föleleveníteni s az előkészületeknek megindulása végett lépéseket tenni. A mi utódaink csakis az esetben fognak minket áldólag emlegethetni, ha mi e testereklyékkel szemben mindennemű kötelességünknek eleget tettünk...”

Török Aurél pontosan kidolgozta a visszatemetés minden fontos mozzanatát és a hitelesítés pontos menetét. Megpróbálta az egyszerű kriptát királyhoz méltóvá alakíttatni. „Lépéseket tettem úgy szorosan a hivatalos, mint nem hivatalos irányban, hogy minthogy mindkét rendbeli törekvéseim egészen a mai napig teljesen meddők maradtak, a királyi testereklyéknek az embertani intézetben való őrzésének a szükségessége mind a mai napig nem szűnt meg”.

Már tíz éve (!) őrizte Török Aurél a csontokat az intézetében, amíg indítványait egyáltalán meghallgatták. „Indítványaim a M.T. Akadémia 1893. november 27-iki ülésében kerültek tárgyalás alá... A mi a Henszlmann Imre által Sz.-Fejérvárott talált egyéb csontokat illeti:

föltéve, hogy azok mind királyi csontok és föltéve, hogy azokból anatómiailag egyes csontvázakat össze is lehet állítani, mégis annak megállapítása, kinek a csontváza az, hacsak a lelhelyek a legpontosabban nincsenek följegyezve és az illető csontok mind együtt nem hagyattak, miről a bizottságnak tudomása nincs, úgyszólván lehetetlen; ennél fogva legjobb volna e csontokat a helyszínen, Fejérvárott ismét a szentelt földnek átadni. A különféle királyi holttestek összegyűjtése nem helyes, lehetetlen, sőt kegyeletellenes dolog” – volt az Akadémia hivatalos állásfoglalása.

„A mint tehát látjuk, én eme második föllépésemmel nem csak teljes kudarcot vallottam, a mennyiben az Akadémia hazafias indítványaimat, a melyeknek tudományos oldalát nem is vette észre, összesen en bloc elvetette; hanem hegyibe még „egy kegyeletellenes dolog” indítványozásával is vádolt, a mely súlyos vádat éveken át a mai napig néma megadással kellett túrnöm. Ha e vád valóban igaz volna, szégyenérzetemben szemlesütve kellene honfitársaim közt járnom. – De hála az égnek, ez a vád nemcsak nem alapos, hanem egyenesen csak egyszerű ráfogás”.

Miután a minisztérium közölte: „Pénz nincs, ez az ügy nem órá tartozik”, Török Aurél újra a Tudományos Akadémiához fordult: „Minthogy azonban a pénzsegély nemcsak, hogy megtagadtatott, hanem még nem is értesítettem egy, a hazai tudományosságot épp úgy, mint a hazafias kegyeletet egyaránt érdeklő ügyben beadott folyamodványom sikertelen eredményű sorsáról... Egyéb válogatható eszközöm nem lévén, a tagságról való lemondásomat voltam kénytelen bejelenteni Budapest, 1897. április 27-én”.

A Budapesti Hírlap 1897. június 10-i számában ismeretlen szerző tollából a következőket olvassuk: „A magyar kormánynak úgy látszik nincsen pénze egy magyar király temetési pompájára. A magyar fővárosnak sincs. A magyar akadémiának sincs. Tizennégy esztendeje őrzi az anthropológiai múzeum magyar tudósa, dr. Török Aurél az Árpádházi magyar király testereklyéit, kinek csontjai a honalapító királyok közül reánk maradtak. Nem Török Aurélnak szemrehányás ez a tizennégy esztendő, hanem a felső hivatalos köröknek, melyek százezreket dobnak ki az élők kultuszára, de a holtak iránti kegyelet elől elzárkóznak. Hja, az élők kultusza kifizeti magát, a holtak pedig a hazaszeretet példájánál és a történelem tanúságainál egyebet nem adhatnak. Ez pedig csak azok előtt becses, akikből nem halt ki a nemzeti érzés, a nemzeti önállóság szeretete s akik arra is adnak valamit, hogy a jelen kor a dicső ősök életén lelkesedni tanuljon...

Az embertani tudós azonban nemcsak tudós, hanem magyar. Magyar vére fellázadt és elborzadt arra a gondolatra, hogy egy uralkodó magyar király csontjai ily dísztelen elhelyezést leljenek. Évek óta járt-kelt és minden követ megmozgatott, hogy az ereklyék tudományos szakértelemmel megörökítettven, méltó nyughelyre találjanak. Lépéseket tett a kormánynál és az akadémiánál, de mindenütt a legridegebb visszautasításra talált.

Appellálunk a magyar nemzetségre, az egész magyar nemzetre, arra a magyar nemzetre, mely Kossuth temetésére is összeadott százezer forintot... Felhívjuk olvasóinkat, hogy adakozzanak ki-ki tehetségéhez képest a III. Béla temetési díszmenetére, melynek rendezésére múlt héten alakult meg egy bizottság. Azt hisszük, hogy mint eddig sem feledkezett meg a magyar nemzet nagyjairól, úgy ezután is hű lesz önmagához. Mert aki nagyjairól megfeledkezik, az önmagát sem tudja megbecsülni és méltó arra, hogy eltiporják”.

Török Aurél blaszfémiaának is beillő könyve (Esdő szó) és lemondása nem maradt hatás nélkül. „...A miniszterelnök báró Bánffy Dezső, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. Wlassics Gyula jóváhagyták a bemutatott javaslatokat, melyek alapján a bizottság a síremlék felállításának helyéül Czobor Béla indítványára nem az altemplomot, hol III. Béla magyar királynak és hitvesének egyszerű vörös márvány sarkophagja már készen állott,

hanem a felső templomot és ebben az északi mellékhajóhoz csatlakozó két kápolna közül a Szent Háromság kápolnát jelölte ki. A tervek és költségvetés elkészítésével Schulek Frigyes, a koronázási templom építészé bízott meg azzal az utasítással, hogy a mellékhajótól vasrácsosattal elválasztandó kápolnának az oltárral szemben levő nyugati falát építészetiileg megfelelő olyképp alakítsa át, hogy az háttérül szolgáljon a talaj színéről közvetlenül kiemelkedő sarkophagnak, melynek felső lapján a király és a királyné szoboralakjai fognak nyugodni”.

III. Béla király és felesége, Chatillon Anna sírja a budavári Nagyboldogasszony-templom északi mellékhajójában

Miután Schulek Frigyes elkészítette a tervet és a költségvetést, s ezeket a bizottság javaslatára jóváhagyták, báró Bánffy miniszterelnök 1898 tavaszán a munkálatokból a szobrászatiak kivételét a koronázási templomnál már évek óta dolgozó Mikula Ferencre, a kőműves- és kőfaragó munkákat Kauser Istvánra, a rácsozat elkészítését Lepter János műlakatosra, a koporsók elkészítését a Heidelberger testvérekre és a festést Glaser Jánosra bízta. Rupricht Károly asztalos és Görög István üveges azokat a fa- és üvegládákat készítették el, melyek a királyi csontok befogadására voltak rendelve. Maga az emlék 16 757 forint, 62 krajczárba került, melyből a szobrászmunka 8957 forintba, a kőfaragó- és kőműves munka 6139 forint 80 krajczárba, a lakatosmunkák 1170 forintba és a festési munkálatok 490 forintba kerültek. Az építészeti tiszteletdíj 2000 forint volt. A koporsók, az üveg- és faládák költségeinek, valamint a temetéssel és a requiemmel járó mindennemű kiadások levonása után 3335 forint 37 krajczár maradt. Ezt az összeget a Forster Gyula szerkesztésében megjelenő III. Béla magyar király emlékezete című munka költségeinek fedezésére fordították.

A munkálatok 1898 októberének második hetében készültek el. A szarkofág födelén a király és a királyné pólai kőből vésett domborműve látható. Alakjaikon azok a királyi jelvények és ékszerek lettek kivésve, melyekkel a királyi házaspárt egykoron eltemették. Lábaik alatt az

oroszlán és a kutya a bátorságot és a hűséget jelképezi. A szarkofág fölött oszlopnyalábokon álló, a kápolna falába illeszkedő tornyos kőmennyezet emelkedik, mely a mennyei várost, Jeruzsálemet hivatott ábrázolni.

A királyi csontokat dr. Török Auréltól 1898. szeptember 29-én a koronázási templom északi sekrestyéjében vette át a bizottság, melynek tagjai dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1897. október 27-iki rendelete alapján dr. Tóth Lajos miniszteri osztálytanácsos, dr. Czobor Béla a Műemlékek Országos Bizottságának tagja és dr. Szendrei János voltak. A miniszterelnök képviselőjében dr. Romy Béla osztálytanácsos, tovább a templom plébánosa dr. Nemes Antal és a templom építész Schulek Frigyes is jelen voltak. Meghívottak voltak a Nemzeti Múzeum igazgatója Szalay Imre és a régészeti osztály igazgatója, dr. Hampel József is, hogy Forster Gyulától a király és a királyné ékszereit átvegyék és azonnosságot igazolhassák. Az átadott királyi ékszerek a következők voltak: „III. Béla király halotti koronája, III. Béla király kardja, III. Béla király zománcos encolpiuma (nyakéke), a király sarkantyúi, karperece, jogara és a nagygyűrűje. Anna királyné halotti koronája, aranygyűrűje, valamint fátylának és aranycsipkéinek maradványai” (Czobor Béla, 1900).

A királyi halotti ékszerek felső intézkedésre III. Béla király és Anna királyné hamvai mellé kerültek. Elrendelték a mellékletek másolatának elkészítését, melyet Hibján Samu, a m. kir. orsz. Iparművészeti Iskola tanára nagy gonddal végre is hajtott. Az ezüsből készült jól sikerült másolatok, melyek a tárgyakat ép állapotukban őrizték meg, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában kerültek elhelyezésre.

Mit tartalmazott a királyi pár szarkofágja?

III. Béla magyar király és hitvese csontjainak akkori állapotát megóvando a maradványokat üvegyapottal körülvett amarantfa- és üvegládákba, majd ezeket rézkoporsóba, végül fehér mészkőszarkofágba tették. A koporsók tartalma Török Aurél idejében a következő volt:

III. Béla király rézkoporsójában az I. számú üvegláda a király kissé sérült koponyája és állkapcsa került, a már több darabra szétesett és vékony vaspánttal összetartott ezüstkoronával. A II. számú üvegláda levő két amarantfa doboz közül a nagyobbik a két (bal és jobb) combcsontot, a két (bal és jobb) szárcapocscsontot, a bal és jobb sípcsontot valamint a jobb felkarcsontot tartalmazta. A kisebbik doboz fenekén volt az ezüstkard, a kormánypálca és a zárandokbothoz tartozó rézfeszület. Ezek fölött a többé-kevésbé sérült 12 hátcsigolya, a kisebb sérüléseket szenvedett öt ágyékcsigolya és külön kis fiókban az erősen sérült hat nyakcsigolya.

A III. számú üvegláda fekvő három amarantfa doboz közül a keresztben álló és rekeszekre osztott dobozban volt a bal kéz 13 csontja, a jobb kéz 9 csontja, a bal láb 19 csontja és a jobb láb 11 csontja. Ezek fölött a király jobb kezén talált ezüst karperec, az ezüstsarkantyúk és az „Abdallah ibn Muhamed” vésetű, keleti gránátköves aranygyűrű. A különálló nagy rekeszben volt a bal felkarcsont két végrésze, a bal és a jobb singcsont végei, a jobb orsócsont két vége és az összes csonttörmelék. A kisebb fadóboz tartalmazta a bal és a jobb lapockacsont egy-egy darabját, a szegycsont markolati- (manubriális-) és testi- (corporalis-) részét a kulcsontokat és a töredékes 13 bordát. A nagyobb fadóbozba kerültek a medencecsontok és a keresztcsont. A király koporsójában tehát 135 csont, 9 királyi jelvény és ékszer, továbbá csonttörmelékek és szilánkok voltak.

Chatillon Anna királyné rézkoporsójában az I. számú üvegláda volt a királyné kisebb sérülések nyomait viselő koponyája és állkapcsa, az aranyozott és még jó karban levő ezüstkoronával együtt. A II. számú üvegláda a rekeszekre osztott amarantfadóboz egy-egy

rekeszében a bal kéz 19 csontja, a jobb kéz 16 csontja valamint a királyné ujján talált, és lanton játszó szirént ábrázoló vésett ellátott gránátköves gyűrűje, a bal láb négy csontja és a jobb láb 7 csontja volt. A különálló nagy rekeszben volt a bal és a jobb lapockacsont, a bal és jobb kulcscsont, a szegycsont markolati- (manubriális-) és testi- (corporalis-) része, a bal combcsont fej-része, medencecsont-töredék és a két térdkalács. A doboz felső része a combcsontokat, a bal és jobb szárkapocscsontot, a bal és jobb sing- és orsócsontokat, a bal- és jobb felkarcsontot valamint a bal és jobb sípcsontot tartalmazta. A királyné fátylának és aranycsipkéjének maradványait két üvegdoboz rejtette. A III. számú üvegláda amarantfá dobozában helyezték el a 24 darabból álló, többé-kevésbé sérült nyak-, hát- és ágyékcsigolyákat. A doboz felső részbe pedig a bal és jobb medencecsontot, a 24 bordát és a keresztcsontot tették. A királyné koporsójában összesen 121 csont, egy korona és egy gyűrű volt.

III. Béla magyar király és felesége temetésének idejének meghatározása körül sok visszasság merült fel. A Budapesti Hírlap 1897. évi 174. száma erről így írt: „A szarkofág elkészültének késedelme miatt el kellett halasztani a gyászünnepet is, a melyet most augusztus havára terveztek. A nagyszerű temetés, a melynek költségeit ő felsége a király fődözi, így alkalmasint öszre marad. Ez az időpont helyesebb is, mert ekkor itt lesz az udvar s együtt lesz a főrendiház és képviselőház, melynek tagjai teljes fényben jelenhetnek meg az Árpádházi király temetésén. Úgy is kell páratlan díszű legyen ez az ünnep, melyhez fogható még nem volt soha: temetés, melyet a legrégibb magyar királyok egyikének rendez az ő késő utóda”.

A temetés végül is 1898. október 21-én zajlott le, amely napot egyúttal országos üneppé nyilvánítottak. „A koronázó templom már két nappal előbb mély gyászba öltözött. A kegyeletos közönség bebocsájtására kinyitott kapukat gyászdísz borítja és a főbejáratot III. Béla és hitvese címerei ékesítik. A padozatot fekete futószőnyegek takarják; a karzatot gazdag díszítés fűdi; a padokat s az előttük elhelyezett székeket gyásztakaró fogja körül; a templom belsejét körös-körül ember-magasságban gyászlepel borítja. A szentély zárófalának a két mellékkápolnába szolgáló nyílásait két-két oldalról gyászfüggönyök díszítik s a fal párkányáról hat-hat gyertya fénye vet világot a szentélybe és a kápolnába.”

A temetésről Békefi Remig adott részletes leírást Forster Gyula 1900-ban megjelent könyvében. „A miniszterelnökségtől meghívót kaptak: az országgyűlés és a m. kir. és a közös kormány tagjai, az egyházi és világi főméltóságok, a tudományos intézetek és a konzulok”. A gyászszerartás két napig tartott. Csupán Török Aurél antropológus, – aki évekig harcolt ezért a napért – nem kapott érdemeinek megfelelő, személyre szóló meghívót. ÓrOLA megfledkeztek.

Az eddigiekben csak III. Béla, Chatillon Anna és a velük együtt feltárt jeles személyek földi maradványainak sorsát ismertettük. Nem ejtettünk szót arról, mi lett a sorsa az 1862-ben feltárt királyi csontoknak.

A hazai napilapokban egyre több cikk jelent meg, amely az „elveszett” királyi csontokat reklamáta. Az Alkotmány című lap 1897. május 28-án így méltatlankodott: „III. Béla király csontjainak eltemetése alkalmából érdekes volna tudni, hová lettek Szent István királyunk családjának a Henszlmann Imre által 1862-ben Székesfehérvárott feltalált csontjai. Ezeket a csontokat Henszlmann jegyzeteivel öt ládába szögezve, a székesfehérvári káptalan őrzésére bízták volt, s a káptalan azokat kriptában helyezte el. Török Aurél dr. a csontokat tanulmányozás végett kölcsönkérte és Székesfehérvár város tanácsa azokat 1893. évi június 15-én a nevezett orvosnak ki is adta. Azóta a drága ereklyéknek nyoma veszett”.

A választ Török Aurélnál találjuk meg, aki az újságcikk megjelenése előtt mintegy négy évvel megjelent munkájában így írt: „Szent István és családja temetkezési helyén, valamint a többi

kiásott csontvázak – mint nekem dr. Henszlmann 1883-ban mondá – faládákba tétettek és a város hatóságának adattak át. Én e tudósítás vétele után legott (1893. december 12-én) írtam Székesfehérvár derék polgármesterének ez ügyben, ki csakugyan igazolta e tényt. Mostani jelentésem megírásának alkalmából újólág felkerestem Havranek urat (Székesfehérvár polgármesterét), aki ezúttal (1893. június 6-án) a következő választ volt szíves adni: ...Van szerencsém tisztelettel értesíteni, miszerint dr. Henszlmann által 1862-ik évben itt folytatott ásatások alkalmával a Basilika romjai alól kivett csontvázak általam ez előtt több évvel az itteni Székesegyház kriptájába helyeztetek el s azok ma is sértetlenül 5 ládába zárva ott őriztetnek. Illőnek tartanám, ha ezen napig rendszeresen elkülönített s jegyzetekkel ellátott csontok ismét a földbe helyeztetnének, mert lehetséges, hogy talán még ezek tudományos kutatás okából megtekintendők lesznek. Kérem nagybecsű válaszát, hogy vajjon azokat eltemettessem-e vagy még várjak eltemettetésükkel?”...

Török Aurél természetesen a csontok vizsgálata mellett döntött, és kérte kiadásukat a vizsgálatok idejére. Távolabbi tervei között szerepelt, hogy a csontokat majd a Mátyás-templomban temessék el, mondván: „Székesfehérvár városának sem polgári, sem pedig egyházi hatóságai a csontokra nézve birtoklási igényt nem tartanak, eddigelé semmiféle intézkedést nem tettek az ereklyék méltó eltemettetésére, de még biztosabb őrzésére sem”.

A csontok vizsgálatára szóló engedélyt Török Aurél megkapta, a további eseményekről így ír Havranek Józsefnek, Fehérvár akkori polgármesterének: „Sz.-Fehérvár szabad királyi város nagyérdemű tanácsának eme hazafias engedélye következtében f.é. október 27-én Fehérvárra menvén, az napon a szóban forgó ereklyéket hat ládában átvettem. Azon mély sajnálattal kell jelentenem, hogy emez ereklyék ládái már előbb valaki által felbontattak és újólág hanyagul leszegeztettek, s hogy bennük az ereklyék felbolygatott és megcsonkított állapotban, összehányva feküdtek. Kíváncsú, hogy emez ereklyék is, melyek részben az Árpádok királyi családja tagjaitól, részben pedig akkori főúri egyénektől származnak, a helyesen felfogott nemzeti kegyelet értelmében nemcsak díszes, hanem egyszersmind biztos helyen is, és pedig III. Béla király, neje és egyik fia ereklyéivel együtt a budai Mátyás templom kriptájába temettessék el; hogy úgy, mint annakelőtte a sz.-fehérvári sz. István-féle bazilikában, ezentúl is együtt, egy szent helyen őriztessenek. Ennyi kegyelettel tartozik a nemzet dicső honalapítóinak ereklyéivel szemben!”

A ládák azokat a csontokat tartalmazták, amelyeket Henszlmann 1862-ben tárt fel. Mint fentebb olvashattuk, az ereklyék eredetileg 6 ládában voltak, de a ládák feltörését követően a hatodik láda tartalma szinte teljesen eltűnt. Így Török Aurél már csak öt láda csontot vehetett át, ezekből is hiányoztak a Henszlmann által beletett feljegyzések. Henszlmann 1882-ben jegyzőkönyvet készített az 1862-es ásatás csontjairól; ezt – úgy tűnik – Török Aurél nem ismerte. Henszlmann a ládákba helyezett csontok pontos előkerülési helyét leíró jegyzőkönyvében ez áll az akkor még 6 láda csontról: „Az első No. I-el jelölt ládában azon csontváz van, melyről az ide mellékelt orvosi látmány I. száma szól. Találtatott a későbbi sanctuariumhoz legközelebb álló pillér nyugati-keleti tengelyének... vörösmárvány padlatnak lábaitól lefelé. A Második No. II-vel jelölt ládában azon csontváz van, mely az előbb említett pillér...távolságában és ugyanazon mélységben, mint a No. I. alatti...” stb.

Török Aurél a ládák 1893-as átvételénél viszont ezt a másodlagos, laikus, biztosan nem Henszlmanntól származó írást találta: „1. I-el kívülről jelzett ládában: egy koponya nélküli csontváztöredék; 2. G-betűvel jelzett ládában egy koponya csontvázal; 3. a H-betűvel jelzett ládában egy koponya csontvázal; 4. IV-el jelzett ládában: koponya és csontváztöredék; 5. az F-el jelzett ládában több csontváz koponya nélkül”. A hatodik láda tartalma már hiányzott.

A csontokat Török Aurél a rendelkezésére álló mintegy hét és fél év alatt rendezte, össze-
ragasztotta, kiegészítette, és 1900. június 27-én a következő tételekben a budavári koro-
názótemplom kriptájában levő vörös márvány szarkofágba temettette:

„1. Egy férfi csontváz 170 darabban,

2. egy másik férfi csontváz 132 darabban,

3. több csontvázból származó csontok és töredékek 483 darabban; összesen 785 darab. A
fentebb részletezett csontokból az egyik I.G. jelzésű rézládában 170 drb csont, a másik, II.H.
jelzésű rézládában 132 darab csont és a harmadik III. jelzésű rézládában 483 drb csont
helyeztetett el és ennek megtörténtével a ládákra födelek azonnal ráforrasztattak... A fentebb
részletezett csontok 3 rézládába az egyetemi anthropológiai intézet igazgatójától a fentebb
előadottak szerint visszatétetvén, a rézládák kocsin azonnal átszállítatnak a koronázó egyház
altemplomába, hol a tetemek abban a szarkofágban helyeztetek nyugalomra, melyben a
Székesfehérvárott 1848. évben III. Béla koporsója jobboldalán felfedezett sírból kivett
férfinak, valószínűleg III. Béla harmadik fiának csontváza 1898-ban nagyobb rézládában
eltemettetett”.

Az 1900. június 27-i betemetéskor a következő személyek voltak jelen: Forster Gyula elnök,
Grensperger István székesfehérvári apátkanonok, Moenich Károly tanácsos, Majos Ferenc
képviselő, Bozóky Géza segédlelkész, Török Aurél egyetemi tanár, antropológus, Dobsa
László egyetemi tanársegéd és Meiszner Miklós jegyző.

Jubileum magyar módra – az 1936-1938. évi székesfehérvári feltárások

*„Ezörhatszázban s három esztendőben,
Az tengör mellett ezt írák versekben,
Egy katona rab szomorú kedvében,
Ki Fejérvárért most is van nagy nyűgben,
Szent Isten ne hadd szegént ott veszésben.”*

(Wathay Ferenc:

Székesfejérvár veszéséről való história [1604])

Több mint fél évszázad telt el azóta, hogy 1882-ben Henszlmann Imrének – az említett
kényszerű okoknál fogva – be kellett fejeznie a székesfehérvári bazilika feltárását. Az ügyet
Marosi Arnold ciszterci paptanár és székesfehérvári múzeumigazgató, régész karolta fel újra.
Visszakövetelte a Nemzeti Múzeumba szállított kincseket, Szent István ott őrzött
szarkofágját, valamint III. Béla és Chatillon Anna tetemeit – ez utóbbiakról később
nyilvánosan lemondott. Tervéhez csatlakozott dr. Zavaros Aladár polgármester, de gondolatát
Hóman Bálint akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Székesfehérvár képviselője is
felkarolta. Marosi Arnold sugalmazásának eredményeként a városi Idegenforgalmi Bizottság
állt elő azzal a tervvel, hogy fel kell tární a bazilika maradványait, hiszen azokat Henszlmann
visszatemette, miután első ásatásának felszínén hagyott eredményei szeméttelappé váltak.
Hóman Bálint ezt jóváhagyta, költségvetési keretet biztosított az ásatásokhoz és az
építkezésekhez, s megbízta a Műemlékek Országos Bizottságát az ásatások lebonyolításával.
Ő intézte el, hogy a Nemzeti Múzeum visszaadja Székesfehérvárnak a Szent Istvánénak vélt
kőszarkofágot, III. Béla és Chatillon Anna „sírjait” és a bazilikából származó teljes
kőanyagot, valamint ő járta ki, hogy a város végre megkapja azt a Szent István-szobrot,
amelynek felállításáról még a Milleniumkor született országgyűlési határozat.

Marosi Arnold 1933. augusztus 11. és 27. között a múzeumban nagy sikerrel mutatta be a bazilika és a királysírok anyagát. Elhatározták, hogy Szent István halálának 900 éves évfordulóját nagy pompával Székesfehérvárott ünneplik meg, és azt, hogy feltárják a királyi bazilika még fellelhető maradványait. Shvoy Lajos székesfehérvári püspök is támogatásáról biztosította a nemzeti ügy szorgalmazóit, sőt ahhoz is hozzájárult, hogy nyilvánossá tegyék a püspöki udvar és kert bazilika által érintett részeit. Országos ügy lett tehát a királysírok feltárásának gondolata és az 1938-ban megtartandó Szent István-ünnepség.

1912-ben – éppen abban az évben, amelyben a székesfehérvári városi vízvezeték lefektetésénél dolgozó munkások újra a királyi bazilika falmaradványaiba ütköztek – Török Aurél elhunyt, élete végéig viselve az érdemtelenül kapott sértések nyomait. Pedig ha ő nem harcol, könyörög, protestál több mint egy évtizeden át a királyi ereklyék méltó elhelyezése ügyében, ma egyetlen olyan hiteles emlékünknél sem lenne, mint a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban nyugvó III. Béla magyar király és felesége. Csak azok a csontok maradtak meg a mai napig viszonylag azonosítható állapotban, melyeknek sorsáról Török Aurél gondoskodott. Az elismerést – ahogyan ez már lenni szokott – azok aratták le, akik a munka huszonnegyedik órájában tódultak elő hivatali stallumaik védőbástyája mögül. E szerény kötet szolgáljon késői elégtételül méltán világhírű antropológusunknak.

„A Szent István alapította bazilikának, s abban eltemetett Árpád-házi és nemzeti királyaink sírhelyeinek az 1540-et követő évszázadokban történt pusztulása, történeti múltunkat illetően, felbecsülhetetlen veszteség” (Nemeskéri János, 1983. p. 120).

1934-től Bartucz Lajos antropológus professzor – Török Aurél utóda és e kötet írójának is tanítómestere – egyre több cikket írt a korabeli sajtóban a királysírok ügyében, hogy felhívja a tudományok képviselőinek figyelmét az elvégzendő munka halaszthatatlan voltára. „Résen legyünk, hogy a nemzet hibái meg ne ismétlődjenek” – írta váteszi tehetséggel egyik cikkében, majd idézi Szvorényi József intő szavait: „Mi bizony csak megint arra adtunk példát, mint nem kell az ily tudományos kincsek körül eljárni”.

A székesfehérvári romkert ásatásának kezdete 1936. Április 29-én.
Az első kapavágást Hóman Bálint kultuszminiszter teszi meg.

1936-ban a Műemlékek Országos Bizottsága felvette a Henszlmann Imre által kényszerűségből elejtett fonalat. Az Országos Műemlék Felügyelőség 1936-os okmányaiból tájékozódhatunk a feltárás előtti erkölcsi és anyagi huzavonáról. A feltárás költségeinek jelentős részét az esztergomi ásatásokra előirányzott pénzüsszezből (összesen 48 000 pengőt) kellett fedezni. Márpedig a munka sürgőssé vált, mivel a kormány Szent István halálának és szentté avatásának 900-ik évfordulójára – 1938 augusztus 20-ára – nagyszabású ünnepeket tervezett és az esedékes országgyűlést is Székesfehérvárott szándékozott tartani.

Lipp Imre antropológus tanársegéd és az „ásatóbrigád” az 1936-1937. évi ásatáson

1936. április 16-án a bazilika egykori területén megjelentek a munkálatokat megindító előkelőségek. „Az első „kapavágásnak”nevezett jelképes ásást Shvoy Lajos megyéspüspök után Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter végezte el. Ezután következett Széchenyi Viktor főispán, Csitáry G. Emil polgármester, Lux Kálmán és Marosi Arnold. A terület módszeres feltárása 1936. április 29-én vette kezdetét. Az ásatást Gerevich Tibor elnök, akadémikus, művészettörténész professzor irányította, helyettese, a kivitelezések vezetője Lux Kálmán építész, a helyszíni munkálatok vezetője pedig Kiss Dezső építészmérnök volt. A kutatás embertani részét Bartucz Lajos, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Antropológiai Intézetének vezetője vállalta. Bartucz professzor dr. Lipp Imre tanársegédet bízta meg a helyszíni antropológiai munkák elvégzésével; sírrajzok készítésével, a feltárási napló vezetésével, a csontok felügyeletével, a sírok fényképezésével és a temetőterkép megrajzolásával. Lipp Imrét 1936. júliusában Bartucz professzor rövid időre a feldebrői, illetve a sárbogárdi ásatásokhoz küldte, ezen idő alatt a székesfehérvári feltárásoknál Kurzenreuter János gyakornok – későbbi nevén Nemeskéri János – helyettesítette őt. „Azon rövid időre, míg a sárbogárdi ásatásoknál leszek, egy fiatal gyakornok (Kurzenreuter János) jön, akinek előkészítem a leleteket, megmutatom mit kell csinálni, s visszatértemig ő dolgozik itt” – olvassuk a Székesfehérvári Friss Újság 1936. július 5-iki számában. A munkavezető Szakály István volt. A székesfehérvári múzeum Marosi Arnold múzeumigazgató, Dormuth Árpád, Polgár Iván tanár és Joachim József útján „az ásatás állandó megfigyelésével és a leletek összegyűjtésével kapcsolódott be a nagy terv kivitelezésébe”. A csontvázak zöme 1936. június 1. és augusztus 31. között került napfényre.

A feltárás az ún. Mátyás-kápolna irányába vette kezdetét azzal a céllal, hogy a Szent István kori padozat szintjét elérjék, ugyanis a későbbiekben ehhez viszonyították az előkerült leletek

mélységét, illetve magasságát. Az első alapfalak és a padozat május 4-én tűnt elő. A feltárási munka kiszélesedett a püspökkert kerítésfala mellé is, így három helyen 12-14 méter hosszú és 4 méter széles árokban folyt a kutatás. A második munkahéten felásták az apszisz középső részét, valamint az ún. Mátyás-kápolna északnyugati szélső falának egy részét. Ezután a kert két szintjét elválasztó támfal bontása következett, ahonnan faragott gótikus sírkő került elő. Az első sírt 1936. május 9-én találta meg Lipp Imre; a Mátyás-kápolna közeléből került elő egy 8-9 éves gyermek csontváza. Az első 12 sír feltárasakor Bartucz Lajos is jelen volt, és személyesen ő irányította a szakmai munkát.

A hatodik héten a püspöki palota felső udvarán dolgoztak, majd a hetedik héten az északi mellékhajót és a Mátyás-kápolna további falmaradványait bontották ki. Mivel a feltárások jelentős részben a falakon kívüli területre is átterjedtek, így a sírokból előkerült csontvázak többsége a templomot körülvevő Árpád-kori temető halottainak maradványai voltak. 1936. július 7-én az apszisz mögött, a 29-ik sírban levő csontváz mellett 33 mm átmérőjű kerek, zománcozott boglárt találtak. Július 28-án ezt olvassuk Lipp Imre ásatási naplójában: „A Reggeli órákban az ásatás közben a munkások megtalálták Henszlmann Imre által feltárt és rajzain megjelölt V. sírkamrát (más adatok szerint az „Albert királyénak” vélt sírbolt július 29-én került elő). Értesítést akartam éppen küldeni Pestre, amikor Dr. Bartucz Lajos Professzor Úr megérkezett az ásatás területére. A Prof. Úr engedélyével és felügyeletével indult meg ekkor a feltárás. Mindjárt feltűnő volt, hogy a talaj milyen laza, akár csak pár napja v. hónapja lett volna a föld visszahányva. A feltárás elején darabonként kezdtek mutatkozni a csontok (csigolyák, bordák, combcsontok).

Lipp Imre antropológus tanársegéd – Székesfehérvár szülötte – munka közben az 1936. évi székesfehérvári ásatásoknál

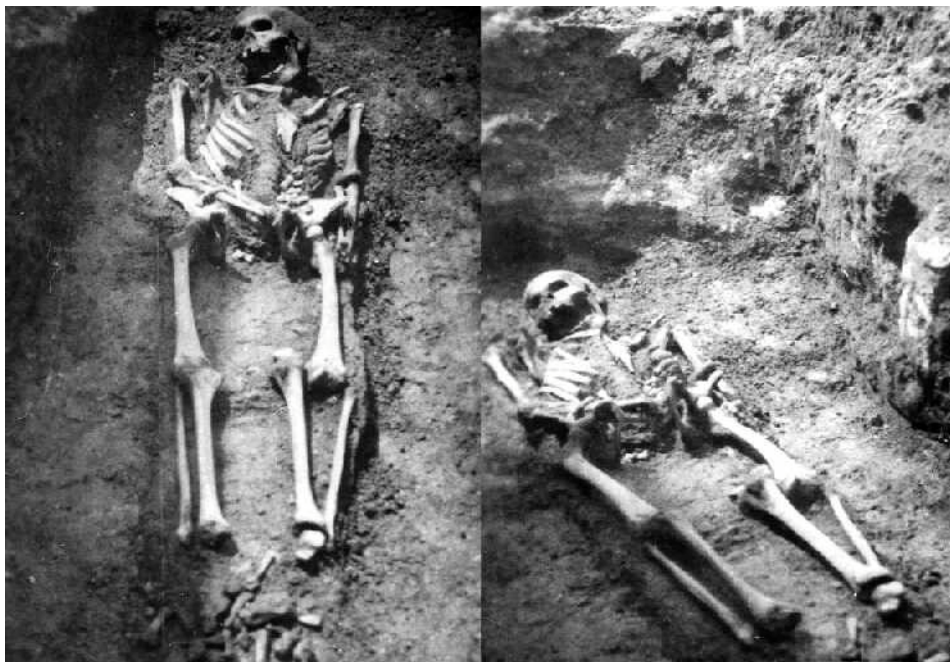
Később a földréteg eltávolítása után kezdtek csak igazán mutatkozni a többi csontok, amikor is világos volt, hogy itt az előző ásatásoknál talált csontvázak csontjai vannak egy halomba összegyűjtve. A csontok elhelyezése közt semmiféle rendszert megállapítani nem lehetett, csak olykor a csontok színe alapján lehetett összetartozásukra következtetni. A csontok egész valószínűleg kriptából származtak, amit bizonyítanak a csontoknak szép sárga színe, és hogy a koponya üregei földdel nem voltak kitöltve, teljesen tiszták voltak... A csontok kiszedése 3 napig tartott. Ez a sír a 41-es számot kapta. A rendszerezésnél a világtájakat vettük figyelembe és eszerint jelöltük a zacskókat, hogy a sírkamra melyik részéből kerültek elő”. Ezután a csontok leírása következik; többen patina látható, három koponyán „halotti korona” nyomai, másutt ékszerek nyomai fedezhetők fel. A Henszlmann Imre által Albert király sírkamrájának határozott („41-es számú”) üregből összesen 28 ép és töredékes koponya, illetve koponyarész és sok meghatározatlan hovatartozású vázcsont került elő, összesen 35-40 egyénhez tartó csontváz- és csontváz-rész.

A sírokról Lipp Imre antropológus által készített fényképek egyike

Egészen 1936-ig kétséges volt, mi történt azokkal a székesegyház területéről származó csontvázakkal, melyeket nem temettek el 1898-ban és 1900-ban a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban. Ezt találták meg a Henszlmann által 1874-ben feltárt, és Albert király sírkamrájának határozott üregben. A 28 egyénhez tartozó csontváz összedobálva, a felismerhetetlenségig összekeverve hevert a sírboltban.

Ennél a momentumnál meg kell állni egy pillanatra. Bizonyára mindenkiben felmerül a kérdés, miért tette összekeverve, közös sírba az általa feltárt királyi maradványokat ez a méltán nagyszerű képzettségű és egyébként is rendkívül precíz kutató, Henszlmann Imre. Magam is sokat gondolkodtam az indítékon. Hazafias érzelmeihez semmi kétség nem férhet, olaszországi tanulmányai után hazatérve óriási agitációt fejtett ki az ország régiségeinek felkutatása és megmentése érdekében. 1848-ban Esterházy Pál miniszter sajtóreferense volt Bécsben, emiatt 1949-ben fogságot is szenvedett. 1873-tól az Akadémia rendes tagjává választották. Minden tudományos munkáját lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint végezte és mindvégig az igazságkeresés vezérelte.

Lipp Imre 1936-ban minden székesfehérvári sírról több nézetben készített fényképet az antropológiai dokumentáció számára

Cselekedete indítékául egyetlen emberi dolgot tudok felhozni: a csalódottságot. Sem a fehérvári, sem a pesti orvosokból álló bizottság nem adott támpontot az azonosításokhoz, így bizonyára úgy vélte, hogy távlatilag sem mondanak semmit a csontok egy szakembernek. Csalódottságához hozzájárult az is, hogy az 1862-es ásatásokat a székesfehérvári püspök rendeletére leállították. 1882-ben szemére vetették, hogy „a beszentelt királyok csontjait ok nélkül háborgatja, sőt össze is keveri”. Az utóbbi felelősségre vonás annál is inkább érthetetlen, mivel ekkor már az a Pauer János volt a fehérvári püspök, aki az 1848. évi Erdy-féle feltárásokon személyesen vett részt. Antropológus szövetségesre ekkor még nem talált, és éppen azoktól nem kapott semmilyen támogatást, akiktől azt méltán elvárhatta volna. A fenti gondolatok nem mentik egy szakember hibás döntéseit, de talán némileg magyarázzák.

1936. augusztus 17-22-ike között befejezték a teljes apszisz feltárását. Alatta a Szent István kori bazilika apsziszának alapmélységével megegyező falra találtak. A négyszög alakú alapfalak közepén falazott sírra bukkantak, melynek egyik részén arannyal átszőtt szövetdarabkás csontváz került elő. A 47. sírról, amely a kis kápolna közepén, a templom tengelyében állott, augusztus 19-én ezt olvassuk az ásatási naplóban: „A koponya jobboldalán erős zöld patinanyom látszik. Itt találtunk egy pár (2 darab) fülönfüggőt”. A kápolna talaja sok, több rétegben elhelyezett csontvázat tartalmazott. E sírok közül a jelentősebbek a 49. az 50. és az 51. számúak voltak.

A feltárás ezután újra a Mátyás-kápolna külső területén folyt, majd az 57. sírtól kezdődően néhány nyughely újra a kápolna belső területéről került elő. A 70-es számmal kezdődő sírok az apszisz tengelye körüli területről származtak, ahol a csontvázak már a sírban erősen töredezett állapotban voltak; korábbi bolygatás nyomait mutatták. A bazilika apsziszának északi végződésétől nyugatra, 5,05 méter távolságban és 2,4 méter mélységben, Drugeth Fülöp nádor drágaköves arany pecsétgyűrűje került napvilágra.

A feltárás 1936. november 6-ig tartott. A csontvázak sírok száma ebben az évben a 86 volt, innen – 86-95-ös „sírszám” jelöléssel – inkább csak régészeti munka folyt; de ezeket az egységeket is sírszámmal jelölték. A 95. sír kibontása után ezt olvassuk az ásatási naplóban:

„A kőművesek már a támfalakat építik a Szent István sírkápolna nyugati szakaszán. Az alapárokból több csontváz került elő. Sajnos az építkezéseknek gyors tempóban kell haladni, így alig van idő gondos átkutatásra”. Ezt követően jobbára a feltárt részek konzerválásával, védőfalak és tetők emelésével foglalkoztak, nehogy az őszi esős idő, majd a hó és a fagy megrongálja a feltárt részleteket. Már csak itt-ott került elő valamelyes csontvázmaradvány a falakon kívüli területről. A feltárás közben a Műemlékek Országos Bizottsága elnökének előterjesztésére, a bazilika feltárt alapfalait a vallás- és közoktatásügyi miniszter „fenntartandó műemléknek” nyilvánította.

A székesfehérvári bazilika feltárási munkálatai ezután 1937. május 10-én indultak meg a székesegyház hosszfalai melletti területen. Az Eisenbarth-féle ház lebontásával elkezdték a létesítendő kőtár helyének átvizsgálását, majd kiképzését. Ásató munka már csak a püspökkertben folyt. Az év hátralevő részében a kerítés, a kőtár és a Szent István-mauzóleum alapozási és falazási munkái folytak. Az alapoknál többnyire várfalmaradványok kerültek elő. Az ásatás után kitűnt, hogy a pusztítás Henszlman Imre feltárásai után sem szűnt meg. A Henszlmann által jelzett falvonulatot már nem találták meg. „Sikerrel kecsegtetne a romoktól délre eső úttest további bolygatása is, amiről városrendezési okokból kellett lemondani” – írta Gerevich Tibor 1943-ban. 1937-ben a sírok számozásával eljutottak 120-ig, természetesen egy-egy sírból gyakran több egyénhez tartozó csontanyag került elő. A „csontvázas sírok” a 112-es számúval befejeződtek.

Feltárási munka 1938-ban már nem folyt, ekkor a kőtárat és a mauzóleumot alakították ki. Az 1938-as évi székesfehérvári munkálatokhoz a pénzügyminisztérium 62 000 pengőt bocsájtott rendelkezésre; ehhez az összeghez Székesfehérvár városa utólag 35 000 pengőt és egyéb természetbeni hozzájárulást szavazott meg „a székesfehérvári ásatási területnek minél tökéletesebb és művészebb kiképzése érdekében” (Székesfehérvár, 1938. november 21). Az innen-onnan előkerült sírokat sorszámokkal látták el, és így érkeztek el a 125-ös számú sírig. Az 1937-1938. évi feltárások során már nem tudjuk az embertani munkákat pontosan nyomon követni, mert az ásatási naplókban hiányoznak a rendszeres dátumok, és a nem antropológus szakemberek nem készítettek rendszeresen fényképfelvételeket és részletes rajzokat sem. Egyedül Lipp Imre antropológus próbálkozott olyan térkép megrajzolásával, amelybe igyekezett bejelölni a „szórványtelepek” előkerülési helyeit. Lipp Imre a szórványtelepeket a következőképpen csoportosította:

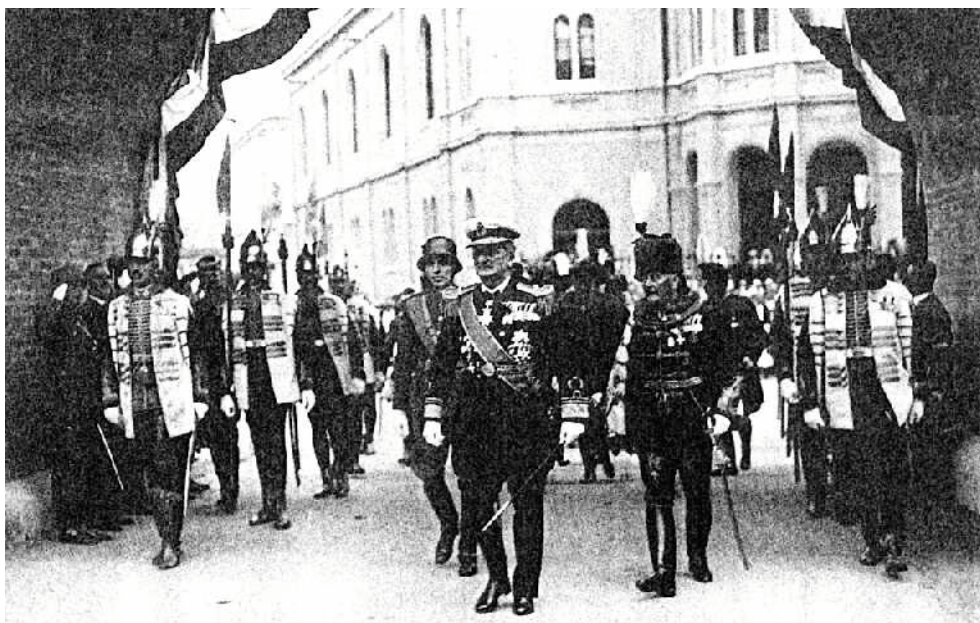
1. Szent István sírkápolnája körüli szórványtelepek;
2. Szent István sírkápolnája déli támfala körüli szórványtelepek;
3. A 6. számú pillér körüli szórványtelepek;
4. A nagy apszisz mögötti csontváztelepek;
5. Az Eisenbarth-féle ház körüli szórványtelepek és végül
6. A nagy apszisz melletti sírok és az 50. sorszámú jelölt „tömegsír”.

Bartucz Lajos antropológus professzor még a feltárás idején több cikket, közleményt és tudósítást adott a munkálatokról; ezek a híradások nagyrészt a Székesfehérvári Szemle hasábjain és az országos napilapokban jelentek meg. A nevezetes 41-es számú sír megtalálásakor így írt: „Egy közös sírba összehányva és szinte a felismerhetetlenségig összekeverve a Henszlmann által Albert király sírkamrájának nevezett üregben találtuk meg azt a tömegsírt, amely a magyar fajismeretnek és a nemzeti kegyeletnek égbekiáltó arculcsapása, ahol férfi és nő, felnőtt és gyermek, király, főnemes és pór csontvázai oly mesterien összetörve és összekeverve, egymásra hányva heverték, hogy hatalmas munka lesz, amíg sikerülni fog az összetartozókból csak néhányat is összekeresni s néhány jellegzetesebb

csontvázat, ha hiányosan is, legalább főbb részeiben összeállítani. Az épebben maradt combcsontok alapján 23 felnőtt egyént már is sikerült megállapítani... Koronás fők is vannak köztük, több koponya tetején látható tenyérnyi széles, nagy ékszertől származó zöldes patinanyom... Ha e koponyák többi részeit és a hozzájuk tartozó hosszú csontokat is sikerülni fog megtalálni, esetleg személy szerinti azonosításukról is szó lehet... Most már meg van a remény arra, hogy későbbi tudományos vizsgálatok alapján esetleg egymástól távolabb fekvő csontvázzrészek összetartozása is megállapítható legyen, sőt, ha valamilyen szerencsés történelmi vagy régészeti bizonyítékok előkerülnének, egy-két esetben azok személyazonossági megállapításáról is szó lehet... Egy másik pozitív megállapítása az 1936-os évi ásatásnak az, hogy sikerült megoldani a Henszlmann által kiásott csontvázak sorsának rejtélyét...” (Bartucz Lajos, 1937.).

Bartucz Lajos elvégezte a székesfehérvári csontvázak embertani vizsgálatát (életkort, nemet, betegségeket, embertani jellemzőket és genetikus [öröklődő] jegyeket rögzített). A hitelesség kedvéért a sírleletek leírása mellé az arról készült fényképet és rajzot is mellékelte. Munkáját – amely soha nem látott napvilágot – így kezdi: „Ám hagyjuk a múltat. Ami hiba történt, az megtörtént, azon segíteni már úgy sem lehet. De legalább okuljunk a jövőre s a mulasztottakat pótoljuk azzal, hogy megmentjük, ami még menthető... A talált és találandó csontvázak személyazonosságának bizonyítékait s a magyarság s az Árpádok fajiségének, a nemzet eredetének szempontjából való tudományos jelentőségüket pedig megfelelő monográfiában örökítjük meg... Minden előtt megállapítandó az eddigi ásatások során előkerült tetemek holléte s újból vizsgálandó azok történelmi hitelessége, személyazonossága s az Árpádok eredetének szempontjából való jelentősége.

Meg vagyok győződve, hogy a székesfehérvári bazilika területén a különböző ásatások alkalmával talált összes csontvázaknak és csontvázzrészeknek újból való tüzetes összehasonlító tanulmányozása, az egykorú orvosi leletekkel és ásatási jegyzőkönyvekkel való pontos egyeztetése, az árpádházi királyok és családtagjaik személyére, testi sajátságaira vonatkozó történelmi adatoknak antropológiai szempontból való rendszeres összeállítása s mindezeknek az azóta feltárt hiteles pogány magyar és árpádkori temetők csontvázanyagával való egybevetése olyan bizonyítékokat fog produkálni, amelyek egyfelől az eddig felásott vagy megbolygatott sírok és csontvázak személyazonosságának meghatározását az eddiginél jóval nagyobb mértékben és jóval biztosabban lehetővé fogják tenni, s másfelől az Árpádok ma még teljesen homályba burkolt eredetének és rokonságának fontos kérdéseire, sőt bizonyos antropológiai bélyegeknél az Árpádok családjában való öröklésére is némi fényt fognak deríteni.

A Székesfehérváron 1938. május 22-én tartott vitézavatásra érkező nagybányai Horthy Miklós kormányzó, akit Temessy Milán tábornok, vegyesdandárparancsnok kísér a Romkert elé.

E vizsgálatok lehetővétele és elvégzése úgy a hazai történettudomány, mint a magyarság antropológiája szempontjából nemcsak elsőrangú tudományos feladat, de nemzeti kötelesség is. Avagy újból külföldi tudósoknak kell majd szemünkbe vágni néhai Paul Broca korholó szavait: „Hát Önök, lovagias magyarok, annyira sem becsülik saját fajtájukat, hogy annak tudományos tanulmányozásával komolyan és rendszeresen foglalkozzanak?”...” – írta Bartucz Lajos.

Jubileum magyar módra

A székesfehérvári 1938. évi vitézavatás (Tóth Károly felvétele)

Az 1938-as székesfehérvári eseményekről a korabeli lapok így tudósítottak: „1938. május 20-ától augusztus végéig egymást érték Székesfehérvárott az ünnepi események: a török alól való felszabadulás 250. évfordulója szoborleleplezésekkel és szabadtéri játékokkal kezdődött. Ezután következtek a későbbi ünnepségek főpróbái, az Eucharisztikus Kongresszusra Budapestre utazó pápai küldöttség vezetőjének, Pacelli bíborosnak – a későbbi XII. Pius pápának – átutazása a városon, Prohászka Ottokár hamvainak ünnepélyes áthelyezése a temetőből a Szent Anna-kápolnába, a Szent Jobb megérkezése, országos dalosverseny kilencezer résztvevővel, majd az Esztergomból érkező „Szent István tűz-staféta” augusztus 18-án, ugyanazon a napon, amikor a székesfehérvári városháza udvarán megnyílt az országgyűlés. Az első nagy, országos érdekű látványosság és megtiszteltetés a vitézi avatás volt. A frissiben elkészült romkert lett a színhelye. Május 22-én, vasárnap reggelre már a vasútállomástól odavezető utak mentén „csupa virág és lobogódísz”, nagy tömeg. Reggel 9 órakor felvonultak az árvalányhajás cserkészek, a vitézek egy díszszázad Fejér megyei népviseletben – hisz ki kellett domborítani az ünneplő állam és a nép egységét – iskolások és leventék. Az állomáson a magyar és a pápai zászlók lobogtak, a peron falait beborítják a nemzeti színű drapériák és az angyalok hordozta magyar címerek. Az előcsarnok csupa szőnyeg és délszaki növény. Köröskörül magyarruhás lányok serege. Aztán megérkezik két dízhintó négy-négy lipicaival, utána kétlovas hintók és végül autók raja.

A fellobogózott Romkert, háttérben a neológ zsinagóga, amely a II. világháborúban pusztult el

Néhány perccel később, 9 óra 40-kor befut a kormányzó különvonata, a Turán. Himnusz, elvonulás a díszszázad előtt. Majd Hóman Bálint, Temessy Milán „vegyes dandárparancsnok”, gróf Széchenyi Viktor főispán, dr. Csitány G. Emil polgármester, dr. Havranek József alispán és a katonai és rendőri parancsnokok fogadják vitéz nagybányai Horthy Miklós őfőméltóságát, feleségét és fiait, majd megindul a menet...Horthy Miklós tengernagyi díszegyenruhában, alabárdos testőrök falai között piros szőnyegen vonul a Szent István-szarkofág felmuskáltlizott csarnoka felé... és elkezdődik a vitézzé avatás” (Idézetek korabeli lapokból). A jubileumra megépítették a Szent Istvánénak vélt kőkoporsó számára a Szent István-Mauzóleumot, a kőtárat és az északi területet lezáró diadalívszerű részt, majd a bazilika területén romkert létesült, amelyet „a kormányzó Úr Őfőméltósága jelenlétében

átadtak közszemlére minden munkát elvégezve, amely módunkban állt” (Gerevich Tibor, 1943).

Eugenio Pacelli bíboros a székesfehérvári vasútállomáson (Tóth Károly felvétele)

1938. augusztus 20-ára – Szent István halálának 900 éves évfordulójára – Székesfehérvárra hívták össze az országgyűlést, de mivel Horthy Miklósnak ezen a napon Hitlernél a kielii flottaünnepségen kellett lennie, az új időpontot augusztus 18-ára tűzték ki. A parádés ünnepségek sokszorta több pénzt emésztettek föl, mint amennyi a királyok csontvázainak tisztességes eltemetéséhez kellett volna. 1938. augusztus 13-án – tehát öt nappal az országgyűlés megnyitása előtt (!!!) – a következő jegyzőkönyv készült a betemetésről: „Felvétel 1938. augusztus hó 13-án délután 6 órakor a székesfehérvári bazilikatéri ásatások területén, az itt feltárt sírok csontvázleteinek végleges sírba helyezése alkalmával. Jelen vannak: Csitáry Emil polgármester, gr. Széchenyi Viktor főispán, Shvoy Lajos megyéspüspök, Nemeskéri János, az Egyetemi Anthropológiai Intézet megbízottja és Dr. Szentiványi Gyula a Műemlékek Orsz. Biz. megbízottja. Megállapítjuk, hogy a valamikori bazilika területén és kapcsolt részein feltárt sírokból előkerült csontvázak és szórványos csontok anthropológiai vizsgálat után 83 (nyolcvanhárom) impregnált sírláda csomagoltattak. A ládák perforált horganybádoggal számozással vannak ellátva s tartalmukról az ide mellékelt jegyzék készült. Shvoy Lajos megyéspüspök úr Ónagyméltósága a romkert délkeleti szögletében a mauzóleum előtt épült kriptában fekvő sírleleteket megszentelte. Beszentelés után 25-30 cm vastag földréteggel eltemettük s kereszttel jelölt kővel fedtük be a közös sírt”.

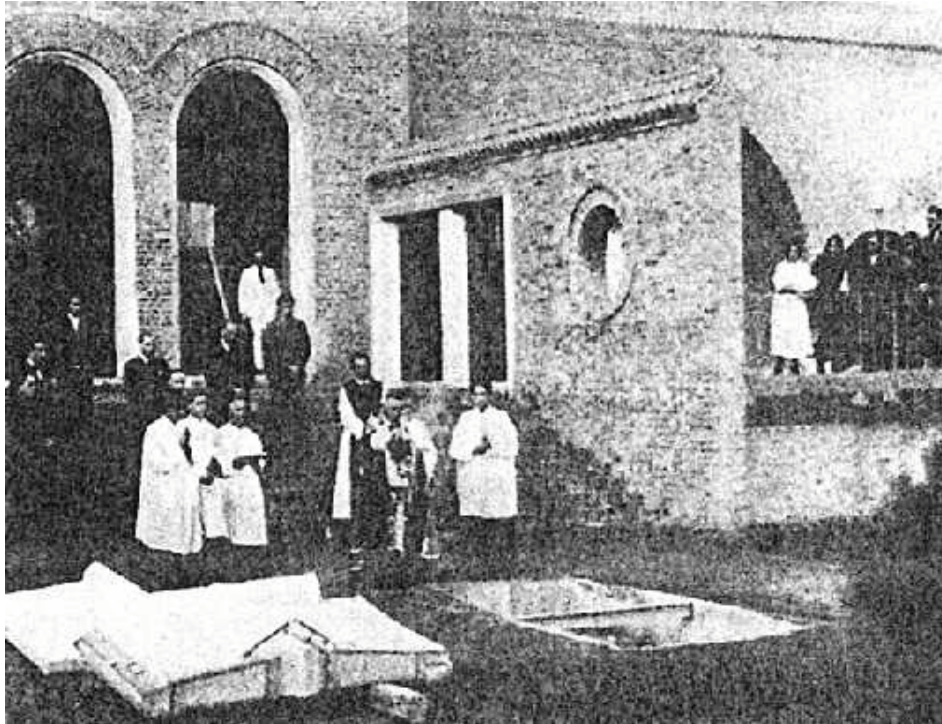
Dercsényi Dezső művészettörténész 1943-ban megjelent monográfiájában ezt írta: „Az ásatások során előkerült csontvázleteket e célra készített és preparált ládácskákban a Szent István mauzóleum előtt épített közös sírboltba helyezték el”. A „preparált” ládácskák negyedcolos fenyőfából készített ládaszerű dobozok voltak, amelyben a gyufagyár gyufásdobozokat tartott nagybani eladásra. Az „Albert király sírkamrájában” talált 41-es sorszámú ládával ellátott, valamint a szentélyből előkerült csontok részére a ládákat egycolos tölgyfából készítették; az utóbbiakat úgy helyezték el, hogy minden oldalról fenyőfa ládák vegyék körül. Minden ládára perforált horganylemezből készített számokat szegelték. Bartucz Lajos a visszahelyezendő ládák tartalmáról pontos, minden csontdarabra és annak előkerülési helyére kiterjedő leltárkönyvet készített a maga számára. Különösen a 19, 20, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 33, 37, 38, 43, 44. és 45. ládát tartotta értékesnek; ezekbe kevesebb csontot helyezett

és a leltárkönyvet részletesebben írta. Ezekben a ládákban voltak a Henszlmann által az 1874-es ásatások befejezése után az Albert király sírkamrájába helyezett, a bazilika a középső és oldalhajóiban talált csontvázak (V/41-es jelzéssel), és amelyeket Bartucz Lajos 1936 júliusában tárt fel.

A kormányzó családjának érkezése a székesfehérvári Városház térre (Fekete Zoltán felvétele)

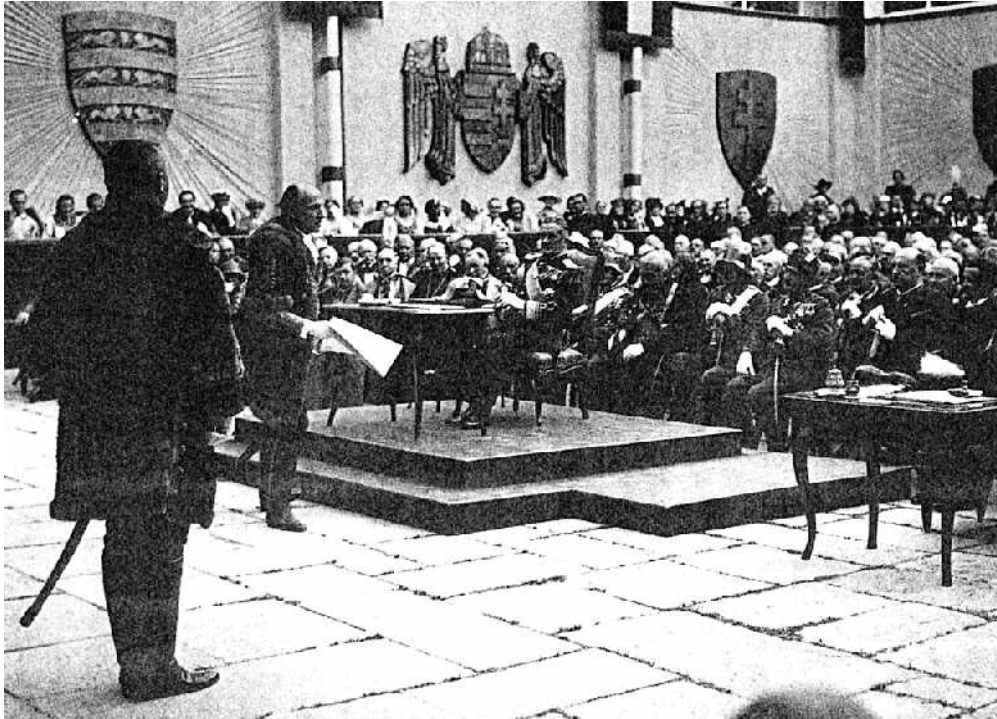
Mit jelentett a székesfehérvári „közös sírbolt”? A Szent István-mauzóleum előtt épített betonbunkert, amelyet mély fekvése miatt kénye-kedve szerint járt át a talaj- és a szennyvíz. Ebbe zsúfolták a ládákba csomagolt, mintegy 340-400 (Nemeskéri szerint 320-370) egyénhez tartozó csontokat. Kimaradt a jegyzőkönyvből, hogy a 25-30 cm vastagságú földréteg alatt a ládákat újságpapírral takarták le. (Jó minőségű papírból készültek akkor a hírlapok, mert negyvenhat év múlva is jól olvashatók voltak rajtuk Hecsek és Sajó viccei!). Nem akadt senki, aki szót emelt volna azért, hogy legalább a vélelmezhető királyi ereklyéket tegyék időtálló fémládákba. Nemcsak akkor hallgattak, hanem később is, voltak, akik negyvenhat évig. A hallgatás néha több mint bűn.

Shvoy Lajos megyés püspök 1938. augusztus 13-án beszenteli a Romkertben kialakított királyi tömegsírt

Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója kíséretével megérkezik a székesfehérvári Városházára az 1938. augusztus 18-án tartott országgyűlésre (Tóth Károly felvétele)

A Szent István emlékét megőrkítő, 1938. évi XXIV. törvénycikk szövegét Imrédy miniszterelnök aláírásra nyújtja be a kormányzónak (Magyar Film Iroda felvétele)

Az 1938-as évi székesfehérvári országgyűlés elnöki emelvénye. A szónokok:
Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, Hóman Bálint kultuszminiszter,
Tomcsányi Móric és Tildy Zoltán (Tóth Károly felvétele)

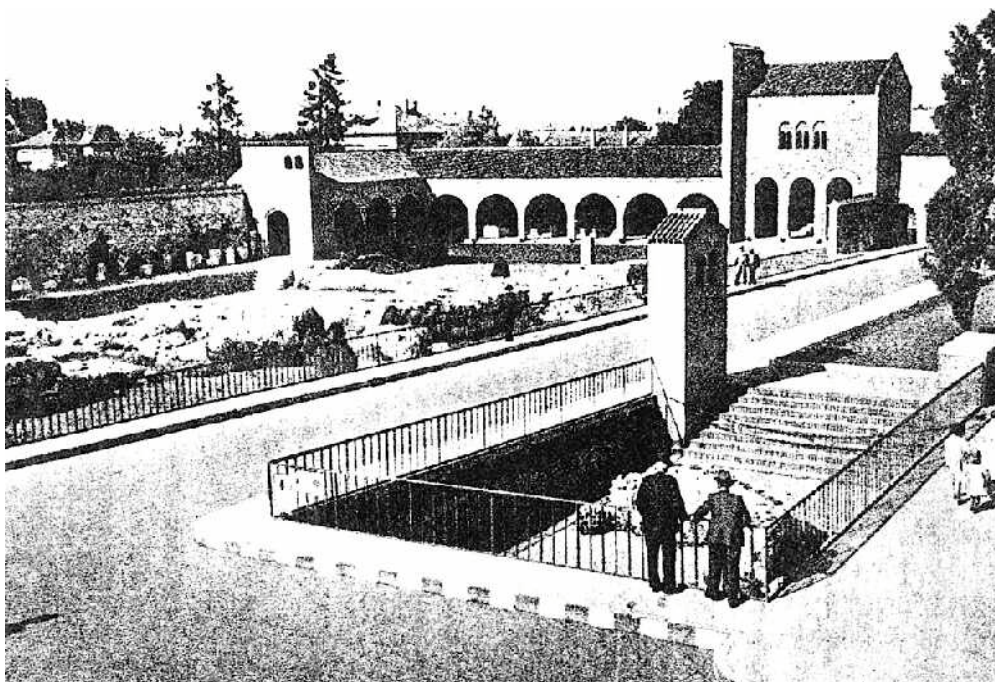
Ismét időszerűvé váltak Török Aurél ama sorai, melyeket 1897-ben írt a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban 1848-ban eltemetett királyi csontok elhelyezésekor: „Vajjon lehetett-e hazafias érzület szikrája is abban az emberben, vagy azokban az emberekben, a kik a királyi testereklýéket idegen csontokkal keverten, mint holmi lomot, csepű és takaró pakoló papirosba csavarva, közönséges faládákba tették... Így még a legalsó

rangú tisztességes ember testereklyéinek sem szokás a végtisztességet megadni. Ily eljárás csak a hivatalos titoknak ily esetekben felette kényelmes leple alatt egy szívtelen és lelketlen burokrata részéről lehetett”.

A székesfehérvári országgyűlés után a meghívottak a Romkert hivatalos felavatására érkeznek. A menetben a házigazdák: a főispán, az alispán és a polgármester (Schäffer Gyula felvétele)

Réthy István 22 évesen utolsó éves egyetemistaként dolgozott a székesfehérvári ásatásoknál, részt vett az Albert királynak tulajdonított sírkamra feltárásánál, majd a csontoknak Székesfehérvárra való visszaszállításánál. Visszaemlékezéseiben ezt olvassuk: „Három hétig válogattam a korábban már beszámozott, összetartozó vázakat, majd a királyi csontokat 17, az Árpád-kori temetőből, a kiskápolnából és a késő középkori temetkezési helyről előkerült maradványokat 83 faládába csomagolva, egy szigetelt, betonozott kriptában helyeztem el. Fémládákat nem kaptam, hiába kértem. Csomagoló papír helyett is újságpapírt kellett használnom. Abban a helyzetben már csak annyit tehettem, hogy leltárt készítettem az egymástól elkülönített leletekről...” (Réthy István, 1986).

A székesfehérvári Romkert 1938-ban

Jogosan vetődhet fel: miért nem Bartucz Lajos írta alá a betemetés jegyzőkönyvét 1938. augusztus 13-án, és miért nem publikálta sohasem a feltárt és megvizsgált csontanyagot? A kérdésre néhányan megpróbáltak választ adni, sajnos nem a legilletékesebbek. Igaz, olyan vádak érték – nyomtatásban – a mindig pontosan és tisztességesen dolgozó Bartucz professzort, amit nem lehet szó nélkül hagyni. Lássuk a tényállást.

Bartucz Lajos 1936 őszén tudta meg, hogy másfél éve van csak a csontok feldolgozására. Egyetlen tanársegédjét – Lipp Imrét – behívták katonának, így egyedül maradt a hatalmas anyaggal. Ennek ellenére, emberfeletti munkával, időálló dokumentációt állított össze. Minden sír minden csontját lemérte, jellegzetességeit feljegyezte, észrevételeit mintegy 500 oldalas kéziratban dokumentálta. Ennek ellenére – jogosan – úgy érezte, hogy a rendelkezésre álló idő kevés volt a mindenre kiterjedő, elmélyült vizsgálathoz, és a nem kis felelősséggel járó azonosításhoz. Ezért nem publikálta sohasem az anyagot. Szemére vethető-e Bartucz Lajosnak, hogy egyedül, 1938-ban (!), műszeres vizsgálatok lehetősége nélkül, másfél év alatt nem tudta elvégezni azt a munkát, ami ma – 1984 júniusától 2000-ig egy egész bizottságot foglalkoztatott, korszerű műszerek, fejlett módszerek és korlátlan anyagi lehetőségek birtokában? Ezért nem jelent meg az 1938. augusztus 13-i, pánikszerű gyorsasággal elvégzett betemetésen sem. Nem így Nemeskéri János, aki jelen volt a dicstelen betemetésnél, de hallgatott mint a sír.

Bartucz Lajos 1966. június 3-án hunyt el. Sohasem tudta kiheverni azt a kudarcot, hogy saját hibáján kívül nem teljesíthette maradéktalanul az önként vállalt küldetést. Tanítványaira – Kiszely Istvánra és e sorok írójára – bízta, hogy fejezzék be az általa elkezdett munkát; teljes dokumentációját, kéziratát és jegyzőkönyveit nekik adta át.

Az alkalom nem magától jött, meg kellett teremteni. Több mint tíz évi kemény munkával. De ez is kudarccal végződött – immár helyrehozhatatlan kudarccal.

Elmulasztott lehetőségek: Székesfehérvár 1984 és 2000

*„De innét jöttünk, ez a csonthalom
a múltunk, amely bennünk él tovább.
Hol a tudós s mikor van alkalom,
hogy lelünk mélyein vagy legalább
emlékeinkben igényelve rendet
szétválogassa ezt az örökséget,
hol összedobtak nagyemlékű szentet,
királyt, úrhölgyet, alázott cselédet?”*

Hegedűs Géza:

A fehérvári csonthalom (1984)

„Úgy az építészet, mint a régészet és az emberbúvárlat számára még fontos feladat vár Székesfehérvárott. A nemzetnek joga van, sőt kötelessége az említett területen netán teendő földmunkálatok, építkezések stb. műveleteknél a legszorosabb ellenőrzést gyakorolni – nehogy még több is pusztíttassék el, mint amennyi eddigelé már elpusztított hazánk fénykorának emlékeiből... Uraim, semmi iránt nem vagyunk olyan közömbösek, mint saját honalapító eleink ügye iránt... Inkább buzgólkodunk más ügyekben, mint saját nemzetünk dicsőséges korszakainak és királyainak a búvárlatába” – írta Török Aurél máig érvényes megállapítását.

A régészeti feltárások a székesfehérvári székesegyház területén az utóbbi évtizedekben szerény mértékűek voltak. Az István király Múzeum anyagi és szellemi erejét a táci római kori feltárások és egyéb sürgős „leletmentő” ásatások kötötték le. Szerény keretek között folytak ugyan munkálatok a székesegyház területén 1965-ben, 1969-ben, 1970-1971-ben, majd később is. E munkálatok során Kralovánszky Alán régész Nagy Lajos sírkápolnáját vélte megtalálni, azt, amelyet már Henszlmann is feltárt. A kápolna feltételezett területén három téglá- és egy kőfalú sírkamra került elő. Az első kifosztott sírban Henszlmann annak idején bezuhant, égett kőfaragványokon kívül mindössze néhány csonttöredéket talált. A második és a harmadik sírban még ennyi sem volt. A negyedik sírból némi téglatöredék, behullott kőfaragvány és korhoz alig köthető koporsószegek, valamint három egyénhez tartozó csontvázdarabkák kerültek elő. „A hiányos és néhol ellentmondó adatok miatt a negyedik sírkamra három halottját ismert történeti személyekkel megnyugtató módon azonosíthatónak nem tartjuk” – írta Kralovánszky Alán. „Egyértelműen ugyanakkor azt sem zárjuk ki, hogy a sírban valamely Anjou-királyunk és hozzátartozói feküdtek”. Ugyanő lehetségesnek tartotta, hogy e sírban Róbert Károly vagy Nagy Lajos, valamint Nagy Lajos első felesége, Margit királyné és talán második felesége, Erzsébet csontjai lehettek. A régész a csontokat azonosításban jártas biológus-antropológus szakembereknek nem adta oda, így egyik személy kilétéről sincsen szakvélemény.

A bazilika déli oldalán (most az úttest déli oldalán, részben a mai Koronázó tér 2. számú ház alatt kialakított szabadtéri múzeum területén) 1936-1937-ben kis, félköríves falmaradvány került elő, melyben a kutatás Szent István sírkápolnáját vélte felismerni; egyes nézetek szerint ide temették volna el a királyt a szentté avatás után. Az 1965. évi ásatás viszont azt valószínűsítette, hogy a kápolnát X. századi településnyomok és XI. századi falmaradványok lebontása után, a XII. század elején emelték. A kápolna temetkezés céljára szolgált, közepét kőből épült sírkamra foglalta el, melyet az ásatást vezető régész üresen talált. A sírkápolna építésénél – Fitz Jenő régész szerint – nem hagyható figyelmen kívül Kálmán király (1116)

vagy valamelyik utódjának személye. Ettől a sírkápolnától délre egy másik kápolnát tártak fel, amelyben 5 sír volt beásva. A kápolna a XII-XIII. század folyamán, évtizedekkel az előző sírkápolna után épült. Halottairól eddig éppen úgy semmi közelebbit nem tudunk, mint az északi kápolnáéről. Ez is elsősorban királyi temetkezőhelyként jöhet számításba, esetleg egyházi személyeket is temethettek ide. E csontvázak korszerű vizsgálta sem történt meg.

1969-1970-ben, – amikor a székesegyház maradványainak konzerválása ismét szükségessé vált – egy újabb feltárás eddig ismeretlen részleteket – Szent István feltételezett kriptáját és a trón feltételezett helyét – hozta felszínre. A székesegyház déli hajóját a Koronázó térről a Várkörútra kivezető utca fedi, északi hajójának legjobban megmaradt része a püspökkert alatt fekszik, nyugati homlokzata a bejárattal és a két hatalmas torony alapfalaival a püspöki palota alatt van. Feltárásuk a jövő feladata. Az 1969-es évi ásatás a bazilika északi zárófala mellett – a püspökkert területén – a 6-7. pillérek vonalában háromszor átépített, kirabolt, feltehetően királysírt tárt fel, három csontvázal. A sírból sok finom XIV. századi vörösmárvány faragvány került elő; lehetséges, hogy ez az Anjouk sírkápolnája volt, amelynek díszítéséhez tartoztak a faragványok. A feltárások szerint az Anjou sírkápolna nem a déli hajóban, a korábbi feltevéseknek megfelelően, hanem Henszlmann Imre álláspontjának megfelelően mégis e helyen állott. A talált csontvázak azonosítása nem érdekelte a régészeket.

A kelet felé húzódó falmaradványok legkeletibb része Mátyás király hajdani sírkápolnájával azonosítható. A gótikus kápolna szentélyének északi része maradt meg két, aránylag nagy és erős támpillérrel; az 1970. évi ásatás alkalmával találtak rá a már feltárt kápolna déli és nyugati falaira. Nincsen még újra feltárva és hitelesítve az út alatt fekvő kápolna déli és nyugati fala és homlokzata, ahol két nagy tornya volt. A székesegyház más részeit vagy feltárták, vagy már teljesen elpusztult.

Természettudományos szakemberek részéről méltán vetődött fel az a jogos igény, hogy az eddigi nagy mennyiségű különböző eredetű és származási helyű csontok között némi „rendet” tegyenek, illetve minden rendelkezésre álló módszerrel, felhasználva a modern technika adta lehetőségeket megpróbálják elvégezni a csontok azonosítását. Amíg a feltárások első szakaszában a feladat elsősorban művészettörténészekre és régészekre hárult, úgy most a hangsúly áttolódott (volna) a természettudományok művelőire és a történészek e korrall foglalkozó szakembereire.

A budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templom újbóli helyreállítási munkálatai lehetővé tették, hogy 1967. január 30-án és 31-én bizottság jelenlétében felnyithassák III. Béla király és felesége, Chatillon Anna kőszarkofágját. A felnyitásnál jelen voltak: Fülep Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese, Dávid Katalin művészettörténész, Kovalovszky Júlia középkorral foglalkozó régész; a Mátyás-templom részéről Gál István, a templom múzeumának igazgatója és Tóth János plébános, valamint Tóth Tibor régész-antropológus és Regöly-Mérey Gyula orvospatológus. A vizsgálatok szinte teljesen a tetemek hitelességére, korára, életkorára és betegségeire irányultak. A röntgenfelvételeket Zsebők Zoltán professzor, a vércsoport-vizsgálatokat Harsányi László igazságügyi orvosszakértő végezte el.

Az 1967. évi vizsgálatok idején a csontok épségére a jó szakemberek vigyáztak, egyetlen csontot sem fűrészelték el; a velőürkúpokat és a koponyabelvilágot röntgenképen vizsgálták. Szöveti és vércsoportvizsgálatra a koporsóban levő nagy számban elhelyezett csonttöredékeket használták. A vizsgálatok első része a leletek származási korára vonatkozott, amit fluoreszcenciás, Wood-fényben történő vizsgálatokkal végeztek. Ez alapján a csontok kb. 800 éveseknek bizonyultak. A vércsoportokat nemcsak a különböző egyéneknél, hanem ugyanazon egyén különböző csontjainál is elvégezték az összetartozás eldöntése céljából. A

metrikus antropológiai vizsgálatok eredménye szerint III. Béla testmagassága 189,9 cm, Chatillon Annáé pedig 160,67 cm-nek bizonyult. A különböző módszerrel végzett életkor-meghatározás alapján III. Béla 48, felesége 35 évesnek bizonyult halálakor, ami nagyjából megfelel az ismert történeti adatoknak.

Regöly-Mérey Gyula III. Béla koponyáján, a nyílvarrat (sutura sagittalis) középső részén kisebb fokú sorvadást talált. A király halálakor fogai mind megvoltak, egyetlen szuvas foga sem volt, de kisebb mértékű fogmedersorvadás már elkezdődött. Az alsó háti és felső ágyéki csigolyákon csontthorogképződést és Schmorl-féle csontgyöngyképződést figyeltek meg, de súlyosabb spondylosis nem alakult ki. Bal kezének hüvelykujján a kézközépcsont összezsugorodott az első ujjperccel. Az ok életbeni törés volt, melyet a gyógyulás idején valamilyen kemény tárggyal nyújtott helyzetben rögzíthettek – így következett be a csontok egyenes állású összeforradása.

Anna királyné sem vesztett életében fogat. A szeméremcsont belső felszíne alapján megállapítható volt, hogy hét gyermeket szült. A csontokból vett szövettani metszet mészszegénységet mutatott, ami a többszöri terhességgel magyarázható. Ennek következménye lehetett a szárcapocscsont elhajlása is. Az orvosi vizsgálatok igen sok részletre kiterjedtek, amelyeket a szerzők orvosi és antropológiai szaklapokban publikáltak. Az antropológiai vizsgálatok részletes eredményeit azóta sem tették közzé.

1967-ben a koponyákról műanyag másolatokat készítettek, melyek alapján Árpás Károly szobrász Kiszely István antropológus szakmai irányítása mellett 1972-ben rekonstrukciós szobrokat készített. A III. Béla király koponyaöntvényére felépített lágyrészecskék Szent László hermájának arcvonásait és arc-arányait tükrözik, ami arra enged következtetni, hogy a III. Béla király idejében szentté avatott László király fejerekljetartóját a szentté avatást kieszközlő király képmására készíthették el.

A királyi házaspár csontjainak egy részét PVC-alkoholos beitatással konzerválták, hogy az az utókor számára megmaradjon, más részét pedig tudományos körültekintéssel érintetlen állapotában hagyták, hogy az utókor – immár majd fejlettebb módszertani lehetőségekkel – további kémiai, szerológiai, DNS stb. vizsgálatokat végezhesen. A királyi tetemeket 1967. február 9-én újra visszatemették a Mátyás-templomi szarkofágokba, az eredeti királyi ékszereket azonban restaurálás után a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállították; a koporsókba másolatokat tettek.

Az idő múlásával és a szocializmus gyengülésével egyre inkább felvetődött az az igény, hogy szakértők fejlettebb vizsgálati módszerekkel próbálkozzanak meg a székesfehérvári – és később a másutt levő – magyar királyi maradványok hitelesítésével és esetleges azonosításával. Joggal merülhet fel az olvasóban: mit tettek az erre illetékes szakemberek annak érdekében, hogy a Székesfehérvárott 1938-ban nem éppen szakszerűen betemetett királyi csontokat is tartalmazó tömegsír halottait megpróbálják azonosítani és méltó módon elhelyezni? A válasz nagyon egyszerű: semmit. Azok sem, akiknek útja nap mint nap a „kriptá” mellett vezetett el, azok sem, akik szemtanúk voltak 1938-ban a dicstelen visszatemetésnél és azok sem, akiknek a magyar történelem ápolása stallumuknál fogva kötelességük lett volna. Közben a csontokat áztatta a talaj- és a szennyvíz, és az idő haladtával egyre jobban csökkent a csontok épségben maradásának esélye.

A vizsgálat fontosságának először Kiszely István antropológus, Bartucz Lajos professzor egyik utolsó tanítványa adott hangot 1969-ben a sajtóban, majd attól kezdve egyre több újságikkben és riportban sürgette a munka elvégzésének szükségességét. Beadványt adott Kádár Jánoshoz, Aczél Györgyhez, a mindenkori művelődési miniszterekhez az MSZMP Központi Bizottsághoz – eredmény nélkül.

A korábbi magyar történelmi személyek azonosítása során (a mohácsi csatatér, a nádori kriptá, Batthyány Lajos, Alexandra Pavlovna stb.) összeszokott természettudományos munkaközösség alakult ki. A lelkes kis szakértői csoport munkatervet készített a székesfehérvári bazilika területéről előkerült csontok azonosítására és hitelesítésére. A munkacsoport tagjai a következők voltak: az Igazságügyi Minisztérium Orvosszakértői Intézetének igazgatója Szabó Árpád és munkatársai, Varga Tibor és Susa Éva (igazságügyi azonosítások, életkor, patológia és szérum-vizsgálatokra); az Igazságügyi Minisztérium Orvosvegytani Intézetének igazgatója Faragó Endre (kémiai és toxikológiai vizsgálatokra); a Magyar Tudományos Akadémia antropológusa Kiszely István; a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportja részéről Hunyadi Károly; Hankó Ildikó antropológus, e sorok írója, biológus-antropológus; a Budapesti Történeti Múzeum ruharestaurátora Hervai Judit és a Hadtörténeti Intézet fémszakértője Makai Ágnes. A munkacsoporthoz alkalmakként külön kézműipari szakemberek is csatlakoztak – természetesen ők is minden anyag ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. Jómagam az 1980-as évek elejétől kezdve a sajtón keresztül ostromolta a magyar kormányt és a közvéleményt a székesfehérvári királysírok ügyének rendezése érdekében.

Az első részletes munkatervet hivatalosan 1978. augusztus 25-én adtuk be a felettes hatóságokhoz. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztálya 1978. augusztus 25-én a következő választ adta: „Kérelmüket tanulmányoztuk. Főtitkárhelyettes elvtárs döntésének előkészítéséhez szükséges az illetékes tudományos testületek véleményének a megismerése is... Megjegyezzük, hogy a tervezett vállalkozás mindenképpen csak mint terven felüli munka jöhet esetleg számításba...” azaz: a „Magyar” „Tudományos” Akadémiát hivatalosan nem érdekli a magyar múlt tisztázása.

Ezt követően még évekig folyt a kötetnyi levelezéssel járó hivatalos „előkészítés”, mígnem 1982. április 21-én, az akkori művelődési miniszter – Pozsgay Imre – a következőket válaszolta: „A székesfehérvári királysírok újbóli felnyitása céljából egy több intézményt tömörítő interdiszciplináris bizottság alakult. Kellő tudományos előkészítés után a sírok újbóli felbontása megtörténik, az eredményről pedig a tudományos és széles közvéleményt is időben tájékoztatni fogjuk...” – (ez a „tájékoztatás” ebben a kötetben történik meg).

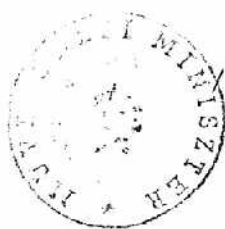
Még néhány adminisztrációs probléma megoldásra várt. Mivel a kezdeményezés Kiszely Istvántól, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének akkori antropológusától indult ki, a házigazda szerepét az Akadémia vállalta. A Régészeti Intézet akkori igazgatója – Bökönyi Sándor állatorvos elvtárs – akadémiai levelező tag is felajánlotta, hogy a feldolgozás idejére a csontoknak helyet ad és az intézet műszaki és technikai gárdáját a szakemberek rendelkezésére bocsátja. Mint felettes szerv, az Akadémia Társadalomtudományi Főosztálya Rottler Ferenc (akkori „ügyeletes”) elvtárs személyében képviseltette magát. A fentebb már említett munkacsoport kibővült Györffy György történésszel, az Árpádok korának legjobb ismerőjével, a hivatalosan Bécsbe távozott Hunyadi Károly hadtörténész ezredes helyett Ács Tibor alezredessel (történésszel) és Fülep Ferenc régésszel, a Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgató főelvtársával.

Az első alakuló ülés 1981. október 27-én a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében a fent említett résztvevők jelenlétében volt. Az ülésen megbeszélték az „alapszabályokat”, hogy a team minden tagja egymás mellé rendelve dolgozik, nincsen vezető és beosztott, mindenki a saját szakterületén tudása legjavát nyújtja és munkájáért semmiféle anyagi ellenszolgáltatás nem kap. Megállapodtak abban is, hogy a Székesfehérvárról feltárt embercsonanyag a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetébe kerül feldolgozásra, tovább abban, hogy a munkálatok dokumentálására felkérik a Magyar Híradó- és Dokumentumfilm Stúdió vezetőjét, Bokor Lászlót és az esetlegesen szükséges sajtóköz-

leményeket a Magyar Nemzet napilapban hozzák nyilvánosságra, amely tudományos rovatának a szerkesztője Hankó Ildikó biológus-antropológus volt. E megállapodásról jegyzőkönyv is készült. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztályának képviselője – Rottler Ferenc – biztosította a menet közben felmerülő kisebb kiadások fedezését, és egyúttal feljegyzés készült az Akadémia felsőbb szervei felé. A jelenlévők megállapodtak abban is, hogy a székesfehérvári kriptá „felnyitásához” kibővítik a munkacsoportot Fitz Jenő régésszel, a Fejér Megyei Múzeumok igazgatójával, valamint a Székesfehérvárra korlátozódó munkák lebonyolítására felkérik Nemeskéri (hajdani Kurzenreuter) János antropológust, mivel, mint az Embertani Intézet gyakornoka, 1938 augusztus 13-án ő volt jelen a visszatemetésnél.

A székesfehérvári királlysírok újbóli felnyitása céljából az elmúlt évben egy több intézményt tömörítő interdiszciplináris bizottság alakult. Kellő tudományos előkészítés után a sírok újbóli feltárása megtörténik, az eredményről pedig a tudományos- és a széles közvéleményt is időben tájékoztatni fogjuk.

Budapest, 1982. április 21.

Imre Pozsgay
Pozsgay Imre /

Részlet Pozsgay Imre művelődési miniszter 1982. április 21-én kelt leveléből, amelyben a székesfehérvári királlysírok felnyitásához hozzájárul

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZPONTI HIVATALA
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FŐOSZTÁLY

Budapest, 1978. augusztus 25.
V., Münnich F. u. 7.

DR. KISZELY ISTVÁN ELVTÁRS,

MTA Régészeti Intézet
tudományos munkatársa,

B U D A P E S T

Ügyiratszám: 10.760/78/

Előadó: Janković Sándor

Tárgy:

Kedves K i s z e l y Elvtárs!

Köpeczi Béla főtitkárhelyettes elvtárshoz intézett f.évi június 30-án kelt kérelmét tanulmányoztuk. Főtitkárhelyettes elvtárs döntésének előkészítéséhez szükséges az illetékes tudományos testületek véleményének megismerése is.

Kérjük ezért, hogy szíveskedjék az elképzeléseiről egy olyan tervet készíteni, amely alkalmas arra, hogy a testületi szervek érdemben megvitassák és állást foglaljanak a tudományos célokról. Tartalmazza a terv a vállalkozás céljait, koncepcióját, tudományos-szakmai bázisát és a résztvevő szakértők, szervek körének megjelölését, valamint az esetleges tárgyi, személyi, műszaki igényeket is.

Megjegyezzük, hogy a tervezett vállalkozás nem illik a Régészeti Intézet feladatkörébe, ezért mindenképpen csak mint terven kívüli munka jöhet esetleg számításba. Szükségesnek tartjuk, hogy további lépéseiről ezért konzultáljon előzetesen az Intézet igazgatójával.

Elvtársi üdvözléssel:

Rottler Ferenc
/ Rottler Ferenc /
főosztályvezető

Rottler Ferenc „elvtárs” levele a Magyar Tudományos
Akadémia „hozzaállásáról” a királýsírok ügyében

A megbeszélés szerinti felkéréseket Bökönyi Sándor, az MTA Régészeti Intézet igazgatója, a munkaközösség házigazdája intézte. Fitz Jenő a Székesfehérvári Megyei Múzeum akkori igazgatója, akinek hivatalbeli kötelessége lett volna a királýsírok ügyét szorgalmazni, a felkérésre levélen a következőket válaszolta: „A királýsírok ügyében való megbeszélést nem látom időszerűnek... Magam részéről az Akadémia döntése nem köt, a részletek megbeszélésének nincs értelme” (1982. január 12. Ikt. 72/1982). Ő maga aktívan a

későbbiekben sem vett részt a bizottság munkájában, maga helyett Éry Kinga régésznőt küldte, aki férje, Kralovánszky Alán mellett jelen volt „a 60-as és 70-es években a bazilika romjainak feltárásánál”. Fitz Jenő kívánságára őt kérte fel a bizottság, hogy a székesfehérvári munkálatokban vegyen részt.

Dr. Kiszely István elvtárs
antropológus

B u d a p e s t

Tisztelettel értesitem, hogy a Művelődési Minisz-
térium a Kulturális Alapból biztosította a székes-
fehérvári királlysírok felnyitásának költségeit.

A munkálatok megindítása előtt kérem szíves meg-
jelenését a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói ta-
nácstermében /fszt. 21./ tartandó megbeszélésen

1984. április hó 24-én de. 11 h-ra.

B u d a p e s t, 1984. április hó 11.

Tisztelettel:

/Dr. Fülep Ferenc/
főigazgató
a bizottság elnöke

Értesítés a székesfehérvári királlysírok felnyitásának költségeiről

Ezt követően már gyorsan peregetek az események. 1983. június 14-én értesítést kapott a bizottság „A székesfehérvári királlysírok újbóli felnyítására a Művelődési Miniszter elvtárs (Pozsgay Imre) engedélyét megadta”. Június 24-én Fülep Ferenc főigazgató a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermébe hívta a csoport tagjait. Az ülésen jelen voltak: Ács Tibor, Bökönyi Sándor, Éry Kinga, Fitz Jenő (mint vendég), Fülep Ferenc, Györffy György, Hankó Ildikó, Kiszely István, Rottler Ferenc helyett Pritz Pál és Szabó Árpád. Új tagként Dercsényi Dezső művészettörténész, a Belügyminisztérium Technikai Intézetéből Kertész Imre igazgató helyett Santora Zsófia, az Országos Műemlék Felügyelőség részéről Mende Ferenc, valamint Kralovánszky Alán, akit Fülep Ferenc, a bizottság elnöke kért fel a jegyzőkönyv vezetésére. Ezen az ülésen a tagok megbeszélték a székesfehérvári királyi maradványokat is

tartalmazó tömegsír felnyitásának a technikáját és az ezzel kapcsolatos teendőket. A helyi múzeum képviselője megkapta a konkrét feladatot a felnyitás előkészítésére. A megbeszélésen jelen volt Bokor László újkori történész, a Híradó- és Dokumentumfilm Stúdió vezetője, aki felajánlotta, hogy a kutatás minden fázisáról részben a kutatás, részben a nagyközönség számára filmes dokumentumot készít.

Az előkészületek során technikai és anyagi problémák merültek fel, ezért a bizottság tagjai 1983. július 18-án (Ikt. 471-20-6/83) Fülep Ferenc elnöktől a következő értesítést kapták: „Nemeskéri János (ma már tudjuk, hogy teljesen téves) tájékoztatása szerint egy bunker-szerű építményben kb. 300 ládát temettek el... becslése szerint ez 2 hónapos igen körültekintő munkát igényel. Ezért az előkészületi munkákat leállítottam azzal, hogy az előkészületek sokkal hosszabb és körültekintőbb munkát igényelnek, tehát ezeket el kell halasztanunk 1984 tavaszára, másrészt egy két hónapos és sok embert foglalkoztató munkába úgy belemenni nem lehet, hogy erre semmiféle anyagi fedezet nem áll rendelkezésünkre...” (Érdekes, hogy Nemeskéri János 1938 óta hallgatott arról, hogy milyen méltatlan körülmények közé helyezték a királyi csontokat is tartalmazó, több száz ember maradványait).

Az újabb, 1983. augusztus 5-én tartott megbeszélésen az osszarium felnyitásának konkrét és lehetséges módját tárgyalták meg a tagok.

Legközelebb 1983. december 5-én ült össze a bizottság. Megállapodtak, hogy a felnyitás gyakorlati előkészítését a székesfehérvári múzeum dolgozói végzik, elméletileg Fitz Jenő igazgató, de a gyakorlatban Kralovánszky Alán régész vezetésével. Továbbá megegyeztek abban, hogy a kriptából kiemelt csontokat szállítás és csomagolás után Budapestre, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetébe, Kiszely Istvánnak, az egész munka kezdeményezőjének a munkahelyére szállítják és onnan kerülnek majd a csontminták a Belügy-minisztérium technikai laboratóriumába, illetve az Igazságügyi Orvosszakértői Intézetbe. A megállapodásról jegyzőkönyv készült. Az ülésen megállapítást nyert, hogy az azonosításhoz semmiféle anyagi fedezet nincsen.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

Budapest VIII., Múzeum körút 14-16.
1370 Bp. Pf.: 364 Tel.: 134-400

1802 1977

A MUNKA VÖRÖS ZASZLÓ ÉRDEMRENDJÉVEL
KITÜNTETVE

Dr. Kiszely István
antropológus
MTA Régészeti Intézete
Budapest

Tárgy: Székesfehérvári u.n.
királysír feltárása
1984 május 30

Tisztelettel értesitem, hogy a Bizottság 1984 április 24.-i ülésének határozata értelmében a feltárás megkezdésének időpontja: 1984 június 18 /hétfő/ 9 óra.

Kérem, hogy mint a Bizottság tagja, a munkálatok kezdetén sziveskedjen résztvenni. Amennyiben az időpont hivatali elfoglaltsága miatt nem alkalmas, úgy kérem, hogy a min. egy hétig tartó munkálatok valamelyik napján szakítson időt az ellenőrző megtekintésre.

Dr. Károlyvánszky Alán
Dr. Károlyvánszky Alán
Titkár

7000 - 79 0495 Pénzta Nyomda

Értesítés a székesfehérvári királyi tömegsír megnyitásának időpontjáról

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

Budapest VIII., Múzeum körút 14-16.
1370 Bp. Pf.: 364 Tel.: 134-400

A MUNKA VOROS ZASZLO ERDEMRENDJEVEL
KITUNTETVE

Ikt.sz: 446-20-42/83.Főig.

DR.KISZELY ISTVÁN elvtársnak
antropológus
MTA Régészeti Intézet
B u d a p e s t
Uri u. 49.

A székesfehérvári királlysírok újbóli felnyitására
a Művelődési Miniszter elvtárs elvi engedélyét megadta.
A királlysírok csontmaradványainak azonosításával foglal-
kozó bizottság tagjait tisztelettel meghívom

junius 24-én /péntek/ délelőtt 11 órára
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósági tanácstermébe,
/MNM fsz.22./ a további teendők megbeszélése céljából.

Kérem tehát az értekezleten szíves megjelenését.

Budapest, 1983 június 14.

/Dr. Fülöp Ferenc/
főigazgató

A sírnyitáshoz Pozsgay Imre művelődési miniszter az engedélyt megadta

Kedves Barátom!

Megtiszteltél leveleddel, és a multkori értekezlet óta egyre nagyobb érdeklődéssel várom a "start"-ot. Miként említettem, mi párhuzamosan a feltárási, vizsgálati műveletekkel megkezdünk egy filmes regisztrációt. Hogy mivé lehet majd az az anyag?! Lehet, hogy még világszenzáció is kerekedik belőle, legalább is tudományos szférában.

Én azt hiszem, mi négyen egyelőre igyekezzük elkapni a ritka pillanatok varázsát, hogy belőlük később csak-ugyan össze lehessen vágni /micsoda szó!/ egy hosszabb lélegzetű dolgot, úgy ahogy javasoljátok.

A forgatókönyv, ill. egy olyan alpmű amiből technikai forgatókönyv készíthető, természetesen a Ti "hitbizománytok" lehet csak. Én viszont máris bekapcsolom a munkába az Általatok is ismert Szobolits Béla rendezőt. Azért őt, mert kellő műveltsége, precizitása és türelme is van /és kell, hogy legyen a jövőben is/ ehhez az esetleg hosszú időn át futó produkcióhoz, amelyet én majd vele együtt végzek, ráhárítva az operatív feladatokat.

Ami ezt a forgatókönyvet illeti, talán menetközben készíthetnétek el, talán "visszairással" az eredmények birtokában.

Köszönöm bizalmadat és várom a most már többféle izgalmakat is jelent/het/ő feltárások kezdetét.

Ildikó asszonynak kézcsók,
Téged barátsággal üdvözl

Budapest, 1984.V.17.

Bokor László
/Bokor László/

U.i: Ettől függetlenül - már a copyright miatt is - ha kívánjátok, egy "szakanyag" szerződést, annak minden konzekvenciájával akár azonnal is köthetünk.

Bokor László, a Magyar Filmhíradó főszerkesztője vállalta a székesfehérvári királysírok dokumentálását

Az elkövetkezendő idő a várakozásé volt; vártuk a kedvező értesítést az anyagi fedezet biztosításáról. 1984. április 11-én Pozsgay Imre kabinetirodájából értesítés érkezett. „A Művelődési Minisztérium a Kulturális Alapból biztosította a székesfehérvári királysírok felnyitásának költségeit”. Az értesítés a felnyitás idejét 1984. június 18-ában jelölte meg.

Ennek ellenére a fedő levétele 1984. június 4-én 7,30 perckor történt meg. 1984. május 17-én Bokor László, a Magyar Filmhíradó akkori főszerkesztője „megtiszteltetésnek” érezve a felkérést a munkához mindennemű dokumentálást ingyenesen ajánlott fel: „Én azt hiszem, mi négyen Hankó Ildikó, Kiszely István, Szobolits Béla és Bokor László) igyekszünk elkapni a ritka pillanatok varázsát, hogy belőlük később egy hosszabb lélegzetű filmet készíthessünk... Lehet, hogy még világszenzáció is kerekedik belőle, legalább is a tudományos szférában”

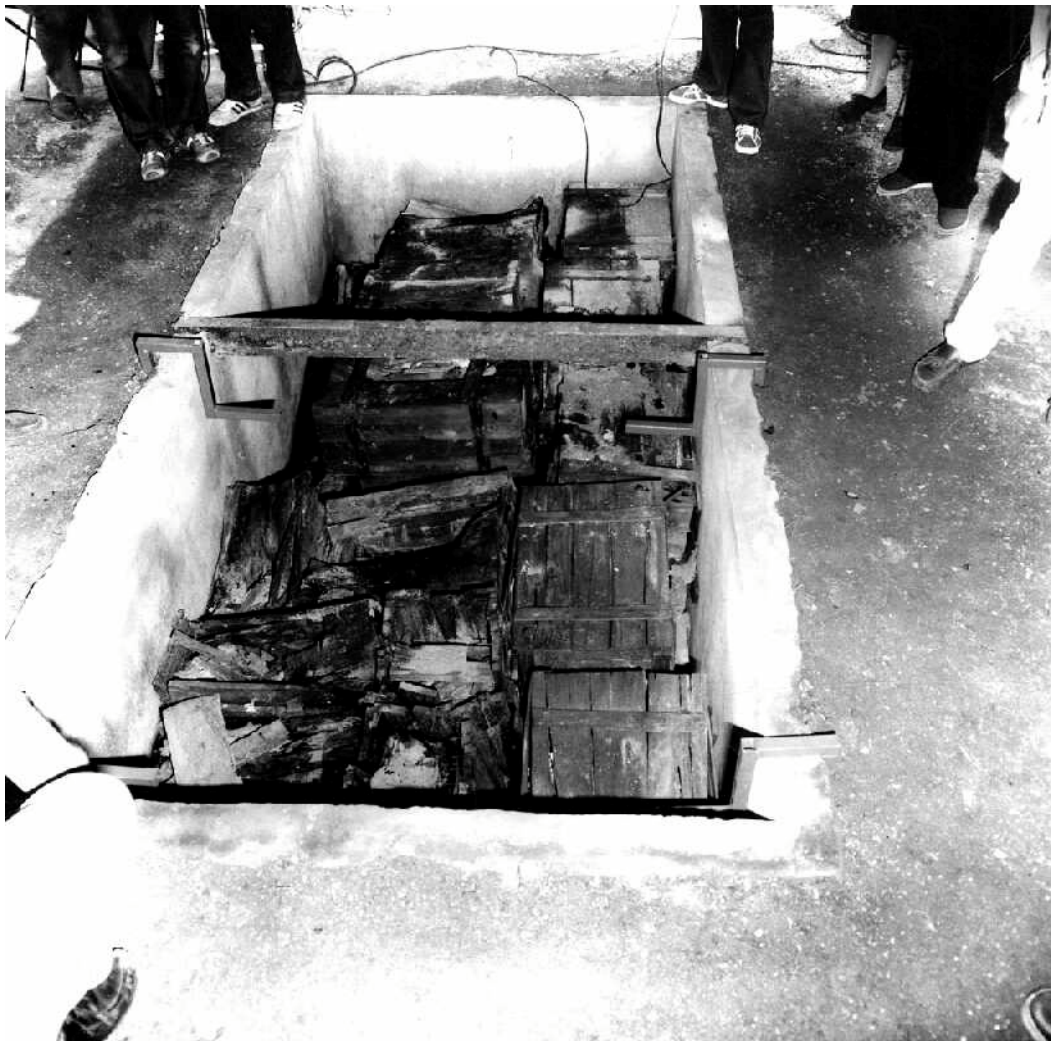

1984. június. június 4-e. Bakos Kálmán főhadnagy vezetésével a királyi „bunker” fölé a katonaság védősátrat emelt

A kripta felnyitásánál jelen voltak: Ács Tibor, Fitz Jenő, Hankó Ildikó, Kiszely István és Kralovánszky Alán. A fizikai munkát Ács Tibor szervezésében a Magyar Néphadsereg egyik Székesfehérvárott állomásozó alakulatának sorkatonái végezték, Bakos Kálmán főhadnagy vezetésével. A filmdokumentáció készítését a Magyar Filmhíradó rendezője, Szobolits Béla irányította. A nehéz fedlapot Mocsár László székesfehérvári kisiparos és négy segítője: Krausz Attila, Kohut Mihály, Vér László és ifj. Mocsár László távolította el.

A sok éve várt pillanat 7óra 30 perckor következett be. Először a fedlap körüli földet távolították el. 7 óra 44 perckor elhelyezték a deszkákat a három részből álló kölap alá, majd azokat a vasrudakat, amin előregörgették a súlyos kölapokat. A fedőlap első része 7 óra 58 perckor mozdult meg és néhány perc múlva előtűntek az első ládák. Első pillanatra jó megtartásúaknak látszottak; itt-ott előtűntek a csontok is. A felnyitáskor jelen volt Szabó

Ferenc építész, kivitelező is. 1938-ban ő vezette a kriptá építését, de hiába kérdeztük, ő már semmire sem emlékezett. Állítása szerint csak ezt az egy aknát építette, holott egy kisebb akna is csatlakozott a nagyhoz.

1987. június 4-e Megpillantottuk a tömegsírban lévő 83 ládat

A nagyobb kőfedelelet 8 óra 14 perckor húzták el. Vastraverz osztotta ketté a kriptát. Az alján talajvíz – szennyvíz – csillogott és épen maradt csontok meredeztek ki a szétnyílt faladákából. Bakos Kálmán főhadnagy vezetésével az egész felnyitott kriptá fölé előre elkészített katonai sátrat emeltek, és a nyílást nagy PVC-fóliával fedték le. 9 óra 36 perckor került a kriptá a védősátor alá, majd technikai megbeszélés következett. Ettől kezdve a feltárt területet katonák őrizték éjjel-nappal. A csontok felszedésének megkezdéséig a múzeum dolgozói a terepet készítették elő. A technikai munkálatokkal megbízott Kralovánszky Alán régész különböző nagyságú vaskampókat és ezekre illő pallókat készíttetett és megszervezte a talajvíz kellő időben történő kiszivattyúzását is.

A „betonbunkerben” levő faládák és a bennük levő csontok megtartási állapota meglehetősen jó volt

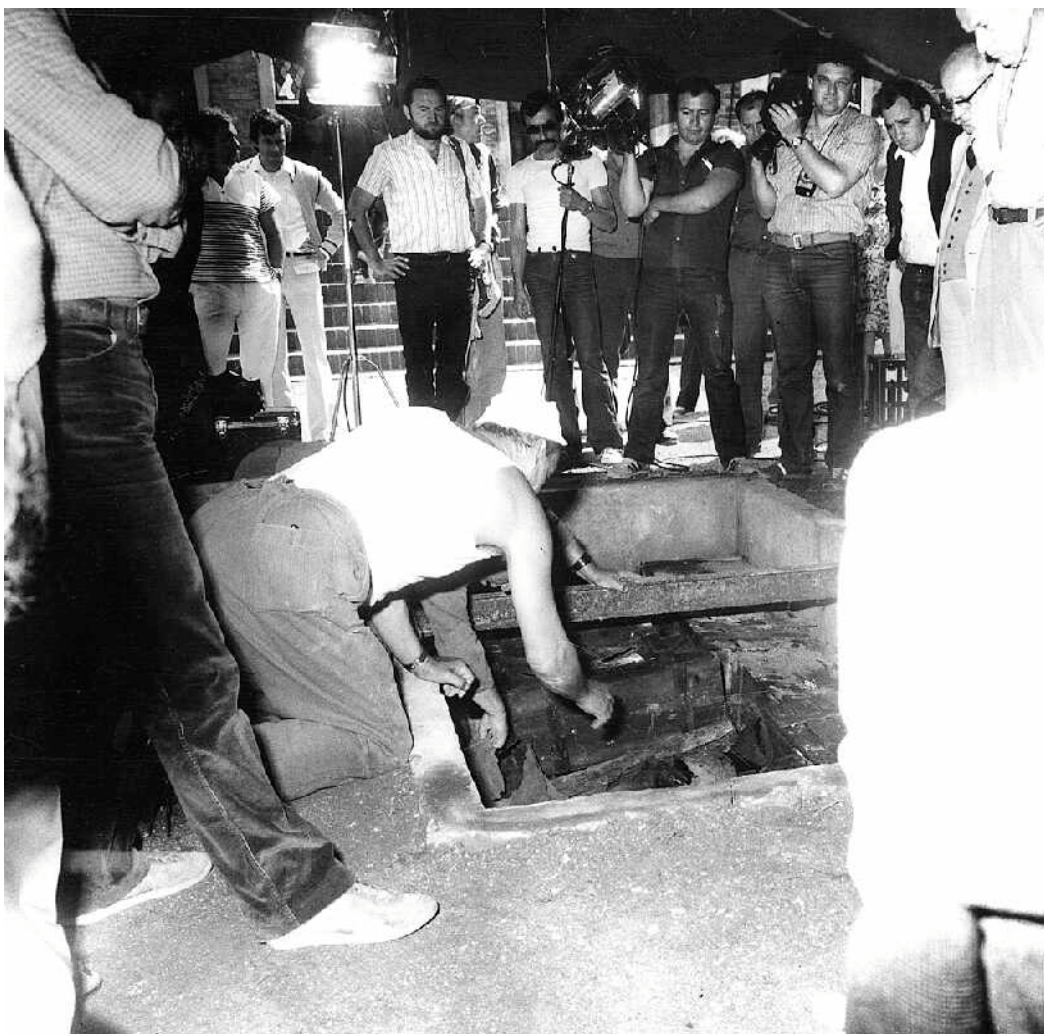
A „nagy nap” 1984. június 18-án jött el. Reggel 8 órakor rövid megbeszélést tartott a bizottság a ládák felszedésének mikéntjéről, majd lekerült a kriptát takaró PVC-fólia.

Megrázó élmény. A ládák szétnyíltak, a csontok egy része kátránypapírdarabok és újságpapír között hevert. A kriptá alján talajvíz csillant, benne ázott egy teljesen ép koponya. Tömegsír, amelyet nem először láttam. Combesontok, bordák, koponyák. Hasonló érzés kerített hatalmába a mohácsi tömegsír mellett. De az más volt, ott földbe temették a halottakat. Nem glédába állítva, ládákba préselve, újságpapírral letakarva. Torz fintorként a legfelső ládán lévő újságról Hacsek és Sajó élcelődéseit olvashattuk. Sic transit gloria mundi!

A királyi csontokat is tartalmazó, a sír közepére helyezett 17 tölgyfaláda némelyike.
A csontokat tartalmazó ládákat jól olvasható „Hacsek és Sajtó” vicceket tartalmazó újsággal bélelték ki

A ládákat látszólag három-négy sorban helyezték egymás fölé a kriptá üregébe. A központi üregtől nyugati irányba nyílt egy fülke, ahol csak két sor láda fért el. A „sírboltban” – betonbunkerban – mind a 83 láda megvolt; ezeket mintegy kétheti lassú munkával sikerült felvenni. A szétmállott ládákból az egymásra csúszott csontok elválasztása kényes munka volt, de a ládák tartalmát ekkor még szét lehetett választani. A „sírbolt” közepére helyezett 17 tölgyfa láda igen rossz állapotban maradt meg – ezekbe helyezték 1936-ban az Albert király sírkápolnájából előkerült csontokat és a székesegyház „értékesebb” részeiből származó maradványokat; biztos, hogy ezek között volt királyi csontmaradvány is. A ládákat alulról és oldalról 66 másik láda vette körül. Az 1938 óta eltelt negyvenhat év mintha az emberek nemtörődömiségét akarta volna korrigálni; kevesebb kárt tett a csontokban, mint az várható volt. A felső ládasorok – amelyek szárazak voltak – alig korhadtak el, szinte egyben lehetett kivenni őket a csontok eltávolítása után. Az alsó sorok vízben álltak. A talajvizet szivattyúval távolították el. A csontok megtartási állapota meglepően jó volt, holott ez volt a legnagyobb veszély, amitől a szakemberek tartottak.

1984. június 18-a, a királysírokat tartalmazó ládák (csontok) kiemelésének kezdete

A ládák tartalmát az árkádok alatt ideiglenesen felállított „restaurátor”-műhelyben megmosták, majd ládánként a levegőre tették ki száradni. A csontokat később minden előzetes megállapodás ellenére a székesfehérvári István király Múzeumba vitték, ahol hozzá nem értők elválasztották a vázcsontokat a koponyáktól, majd ideiglenes tárolóhelyre szállították. Ebben a pillanatban lépett közbe a Nagy Testvér utasítása, amelynek értelmében Nemeskéri (Kurzenreuter) János antropológus és Éry Kinga régész vették „kezelésbe” a csontokat. A munkát kezdeményező, az agnoszkáláshoz Magyarországon egyedül értő két szakembernek, akiknek birtokában volt (van) a ládákba elhelyezett csontok teljes dokumentációja, előkerülési helye, rajza, fényképe és mérete – Hankó Ildikónak és Kiszely Istvánnak – ettől kezdve semmi rálátása nem volt arra, hogy mi történik a csontokkal.

A székesfehérvári „sírnyitás” első autentikus tudósítása 1984. július 20-án és 21-én jelent meg a Magyar Nemzet napilapban. Az eseményt igen sok reflexió követte; önként adakozók sokasága jelentkezett – nem egy közülük igen nagy összeget ajánlott fel a királyi ereklyék megmentése érdekében. Meghatóan szép „királyi pantheon” makettet is kaptunk, hazánk egyik építésztől a következő felirattal: „Elnézését kérem. A dobozban mellékelem a magyar királyok nyughelyével kapcsolatos elképzelésem építészeti vázlattervét, melynek kiviteli tervét is minden ellenszolgáltatás nélkül készségesen elkészíteném. Munkájukhoz kívánok sok sikert és jó egészséget. Kérem, szóljanak, ha valamiben segítségükre tudok lenni. Tisztelettel: Laczkovics András okl. építészmérnök”.

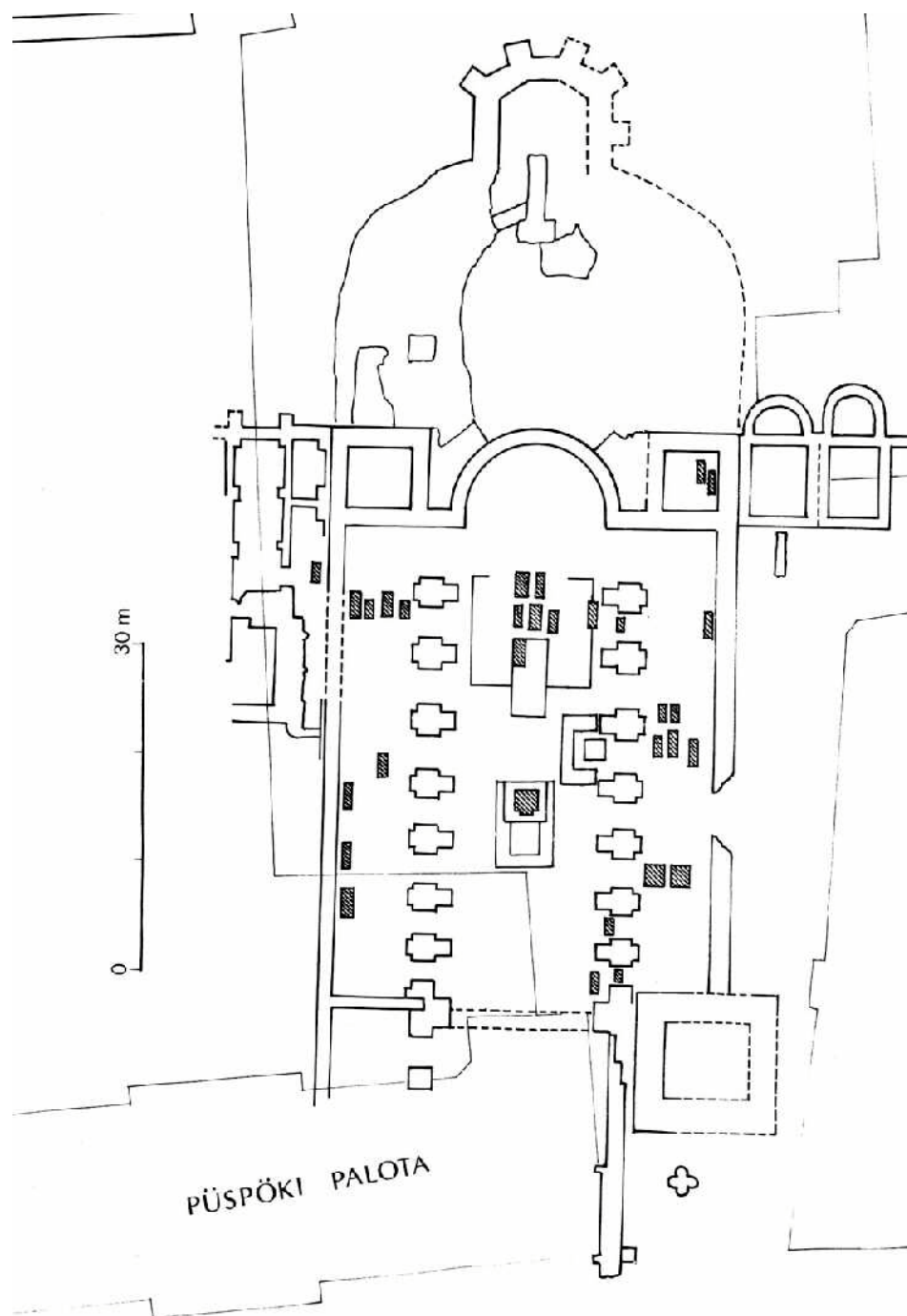
A csontládák kiemelése a kriptából. Baloldalt Nemeskéri (Kurzenreuter) János antropológus, aki az 1936-os feltárásnál részt vett az akkori munkában; jobboldalt e sorok írója, Hankó Ildikó antropológus

A ládákban levő emberi csontok, amelyeket Éry Kinga régész vezetésével már a „kiemelés” után „ömlesztve” szárítottak meg

Fülep Ferenc – a Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója – a sírnyitás napján a Népszabadság napilapnak a következőket nyilatkozta: „A feltárással az utolsó órában mentettük meg a pusztulástól Árpád-házi és vegyes-házbeli királyaink vázait. Ha a mi vállatásunk nem jár eredménnyel, akkor sem a földben, hanem felszínen épített szarkofágokban őrizzük meg az utókornak ezeket a kincseket. Száz év múlva talán már nagyobb biztonsággal szólaltathatják meg őket utódaink...” A lapok nagy lelkesedéssel Nemzeti Emlékhely kialakításáról írtak. Székesfehérvár városa közölte, hogy „gondoskodik a hányattatáson átesett relikviák méltó elhelyezéséről oly módon, hogy az egyszerre szolgálja a kegyelet és az esetleges későbbi tudományos vizsgálatok érdekeit. Székesfehérvár városa ezek megvalósítására alapítványt hozott létre, melyhez várja mindenki csatlakozását, aki fontosnak érzi az ügy támogatását”. Buza Péter a Magyar Nemzetben a következőket írta: „Sokan hajlamosak elfelejteni, hogy a székesfehérvári királyi bazilika a modern államok parlamentjéhez közel álló közjogi funkciót töltött be a maga idejében, ami azt is jelenti: ha volna valamilyen adat vagy módszer azonnal különválasztani uralkodóink földi maradványait a felhalmozott csonttömegből, akkor sem engedhetnénk meg magunknak, hogy a többi csontvázat tudományos vizsgálat nélkül visszatemessük valahol... Rendkívül sajnálatosnak tartom Engel Pálnak (az MTA történészének) azt a mondatát, amely szerint „minden fillér,

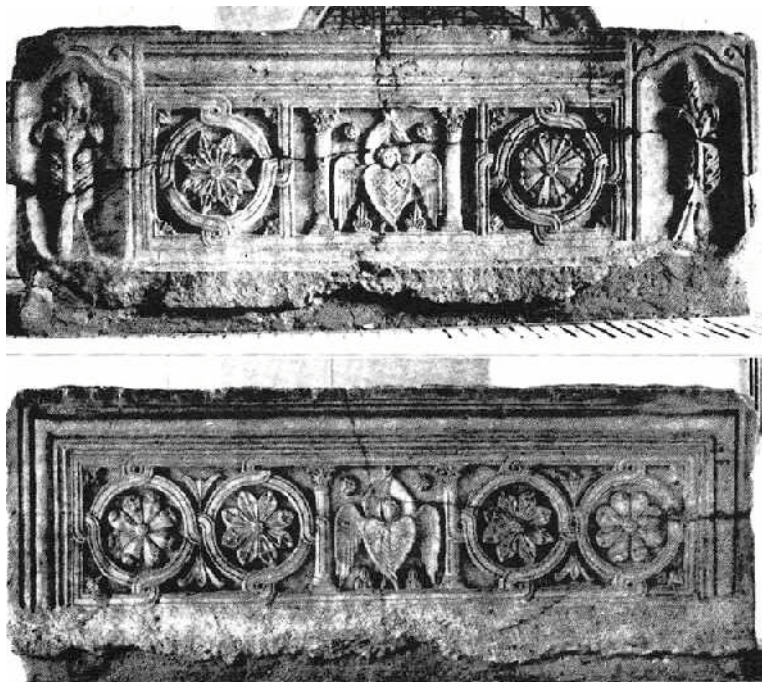
amit az azonosításra ráköltünk, kidobott pénz”. Mindenkinek tudnia kell ugyanis azt, hogy nem a személyazonosítás a fő cél, hanem a legszélesebb körű tudományos vizsgálat. Ez elsősorban természettudományi vizsgálatot jelent, amely napjainkban – és a jövőben még inkább – egyre több hiteles információt képes biztosítani. Erről lemondani bűn lenne...”

A székesfehérvári bazilika alaprajza az eddigi feltárások alapján

A felnyitást követő első megbeszélés 1984. július 13-án volt; tájékoztattuk a résztvevőket a feltárási munkákról és az előzetes eredményekről, arról, hogy mind a 83 láda előkerült, a talajvíz a ládákat az elmúlt években 15-50 cm magasságban lepte el, így összesen 2-3 ládasort érintett. A vizsgálatok bebizonyították, hogy a talajvíz erősen szennyezett volt, ami a csontok kémiai vizsgálatát befolyásolhatja. Az előzetes becslés szerint mintegy 60 000 db csont- és

csonttöredék került elő; az itt eltemetett személyek száma előzetes becslés szerint 340-400 közötti; ezek 159 „koponyadobozban” és 151 „csontdobozban” nyertek elhelyezést.

A Szent Istvánénak tulajdonított kőszarkofág a romkertben

Ezután megbeszéltük a feldolgozás további menetét. Szeptember 13-ára Székesfehérvárra – és nem a megállapodás szerinti MTA Régészeti Intézetébe – kisebb bizottságot hívtak össze, amely a csontokból mintákat vett az Igazságügyi Orvosszakértői Intézet számára, hogy – a csontok állapota szerint – a feldolgozás módszereit és lehetőségeit megállapíthassák. Megbeszélés tárgyát képezte, hogy a történeti források összegyűjtése elengedhetetlenül szükséges. Ezt a munkát Györffy György történész vállalta magával fiatal munkatársaival együtt. Az ülésen megbeszéltük, hogy az eddigi munkáról a „Stúdió '84-ben” Érdy Sándor szerkesztő vezetésével információkat adunk a nagyközönségnek. Erre Fülep Ferencet, Nemeskéri (Kurzenreuter) Jánost, Kiszely Istvánt és Hankó Ildikót jelölte ki a bizottság.

Kiszely István javaslatára elkezdődött a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban nyugvó III. Béla magyar király és neje, Chatillon Anna királyné szarkofágjának felnyitása, valamint az altemplomban lévő vörösmárvány szarkofágban elhelyezett 4 rézláda kiemelésének előkészítése. A „királysír bizottság” következő ülése 1984. november 9-én volt a Magyar Nemzeti Múzeumban. A bizottság tagjai hevenyészett ismertetést kaptak a csontanyag szakszerűtlen rendszerezéséről.

III. Béla és felesége, Chatillon (Antiochiai) Anna síremlékének 1984. november 13-iki felnyitása a budavári Nagyboldogasszony-templomban (Sugár Lajos felvétele)

A Budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomba eltemetett királyi és királyi családhoz tartozó halottakat tartalmazó kőszarkofágok felnyitása bizottság jelenlétében 1984. november 13-ról 14-ére virradó éjszaka történt meg. A III. Béla magyar király és felesége földi maradványait tartalmazó két kőszarkofág a templom Schulek Frigyes által tervezett északi mellékhajójának egyik kápolnájában állt, a másik, vörösmárványból készült szarkofág pedig, amelyben a III. Béla király mellett talált férfi – feltehetően a király harmadik fiúgyermeke – fej nélküli csontváza és a Henszlmann Imre által 1862-ben feltárt és sokáig Székesfehérvárott „örzött”, a királyi családtagokhoz tartozó csontmaradványok voltak az altemplom keleti kápolnájában volt elhelyezve.

A kőszarkofágok felnyitása 1984. november 13-án este 8 órakor kezdődött. Nem kis technikai felkészültséget kívánt a mintegy 35 mázsás süttői fehér mészkőből készült fedlap szakszerű eltávolítása. A munkát az Országos Műemléki Felügyelőség kőrestaurátori csoportja Schütz Zoltán művezető irányításával végezte. A fedőlap 22 óra 50 perckor gördült le a szarkofágról. Jelen voltak a bizottság érdekelt tagjai, valamint Fábián János örkanonok, a Mátyás-templom plébánosa. A királyi és királynéi koporsóban minden olyan rendben került elő, ahogyan azt 1967. február 9-én, az előzőekben tárgyalt bizottság visszahelyezte.

III. Béla király és felesége, Chatillon (Antiochiai) Anna királyné sírjának megnyitása 1984. november 13-án (Sugár Lajos felvétele)

Lényegesen nagyobb izgalommal várták a bizottság tagjai az altemplomban levő szarkofág felnyitását, mert könnyen megtörténhetett volna, hogy üresen találják, hiszen az 1900-as betemetés óta 84 év telt el. 23 óra 30 perckor a kőrestaurátor csoport tagjai felemelték a piszkei vörös mészkő koporsó fedelét. Mindenki megkönnyebbült, mert a szarkofág üregében négy, érintetlen vörösréz láda feküdt. Kiemelésükre éjfélkor került sor. A négy láda közül három teljesen sima, díszítés nélküli volt, a negyediken ugyanolyan kereszt volt látható, mint III. Béla és hitvese, Chatillon (Antiochiai) Anna koporsóján. A négy rézládát a két királyi koporsóval együtt hajnalban „ideiglenesen” a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították. A Mátyás-templomi munkálatokat is a Magyar Filmhíradó munkatársai dokumentálták.

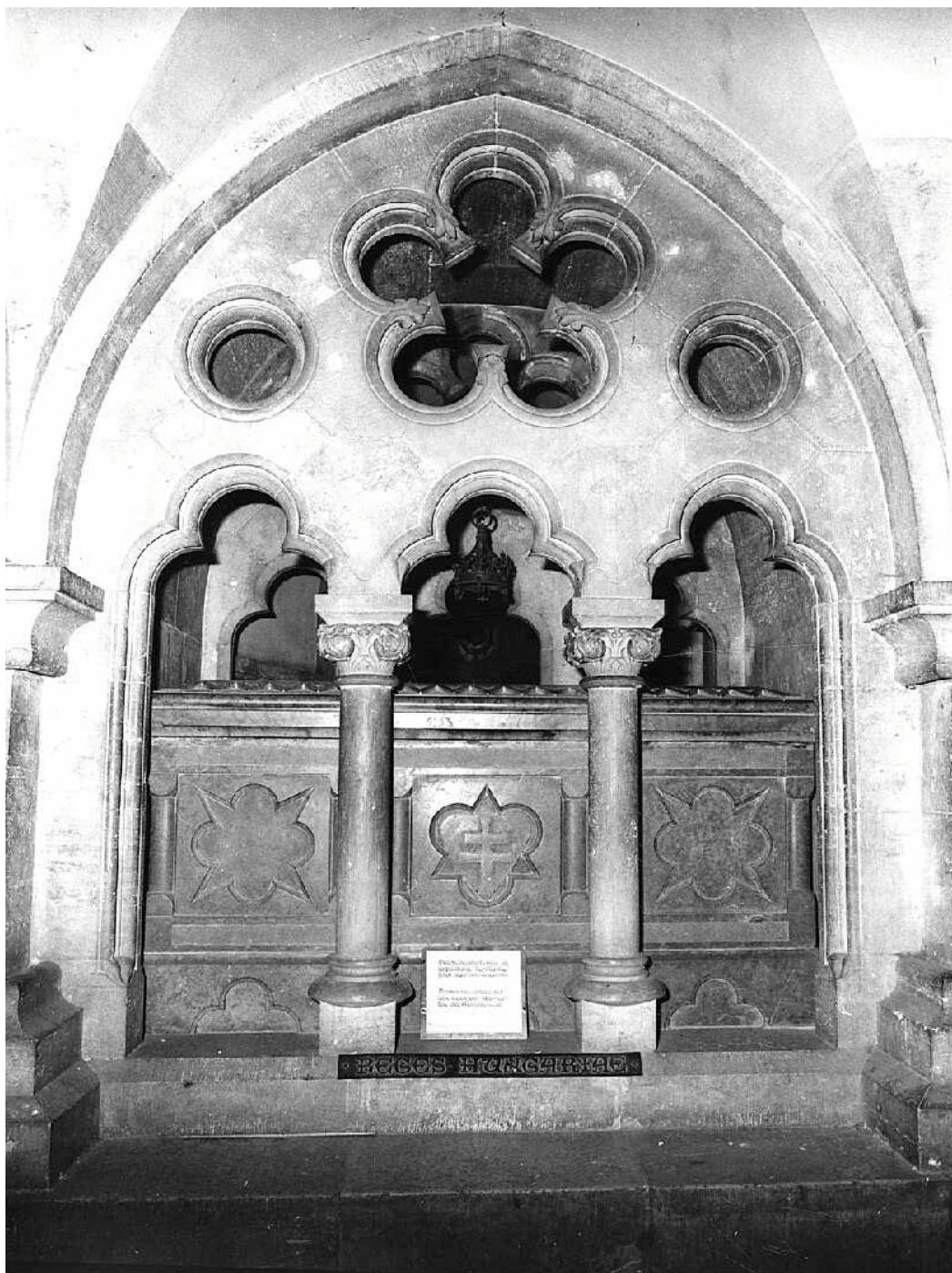

III. Béla király koporsója a budavári Nagyboldogasszony-templomban az 1984. november 13-iki felnyitásakor (Sugár Lajos felvétele)

Itt megszakad napjaink krónikája. A munkákat elindító két antropológus – azonosítással foglalkozó szakemberek – többé már nem láthatták az elszállított vörösréz ládákat, nem lehettek ott felnyitásuknál, mint ahogyan a székesfehérvári csontok vizsgálatánál sem. Hankó Ildikó és Kiszely István a Királysír bizottság 1985. február 4-i kibővített ülésén szóban és írásban is lemondtak bizottsági tagságukról, nem vállalván tovább az etikátlan, szakszerűtlen és nemzetellenes munkát. Kiszely Istvánnak, a feltárásokat megindító antropológusnak a Királysír bizottság elnöke 1985. március 4-én a következő levelet írta: „...Dr. Szentágothai János akadémikusnak kérésére és a bizottság döntésére hivatkozva a királysírok ügyében csak előzetes engedéllyel lehet bármilyen hírt, információt adni a tömegkommunikációs szervezeteknek. Egyben értesítem, hogy levelem másolatát megküldettem Dr. Bökönyi Sándor igazgató elvtársnak” (Kiszely István intézeti főnökének.) Kiszely István 1985. március 21-én kelt válaszában közölte, hogy „a bizottság rég felmentett bármilyen kötelezettség alól, amennyiben megállapodásainkat nem tartotta be. A továbbiakban – nem lévén bizottsági tag – élek minden magyar állampolgár jogával, amennyiben saját 15 év alatt végzett kutatásaim eredményeit ott és olyan formában közlöm, amilyenben akarom, illetve helyesnek látom.” E sorok írója is hasonló levelet kapott. 1985. március 21-én kelt Fülep Ferencnek a Nemzeti Múzeum főigazgatójának címzett válaszában a következőket írtam: „...Mint szabadfoglalkozású szellemi dolgozó, senkinek sem tartozom felelősséggel azért, hogy 15 éve tartó kutatásaimról – amit a királysírok sorsával kapcsolatban végeztem – mikor és hol írok... Most, hogy tagságról való lemondásommal a kötöttség megszűnt, azt is leírhatom, hogy kiknek lett volna kötelességük megóvni nemzeti ereklyéinket a további pusztulástól, és kik akadályozták évek óta ezt a munkát. A bizottság jelenlegi tagjai agnoszkálást eddig nem végeztek, nagy luxus éppen a királysírok csontjain gyakorolni”. Ezzel a királysír ügy ismét elhallgattatásra ítéltetett.

III. Béla és felesége, Chatillon (Antiochiai) Anna rézkoporsói az
1984. november 13-iki felnyitáskor (Sugár Lajos felvétele)

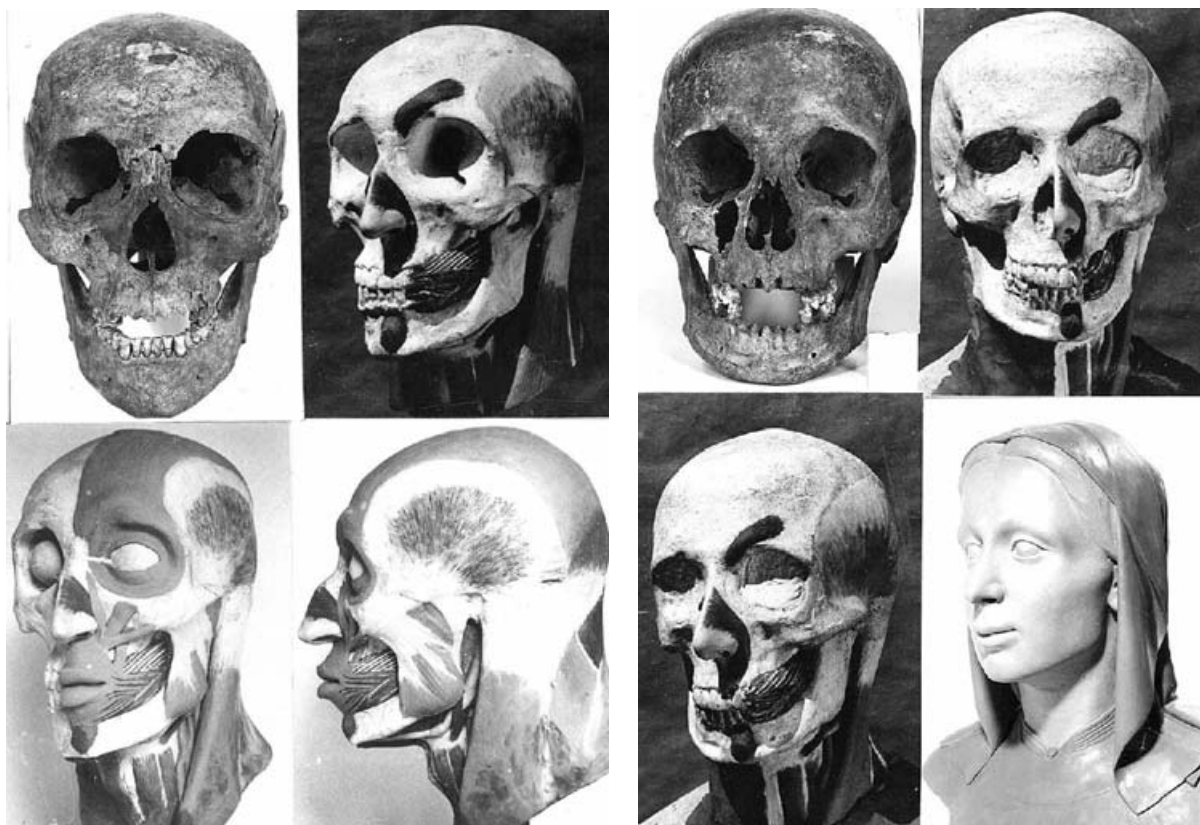
A budavári Nagyboldogasszony-templom altéplomájában lévő négy, királyi csontokat rejtő rézkoporsót tartalmazó vörösmárvány szarkofág (Sugár Lajos felvétele)

A budavári Nagyboldogasszony-templom altemplomában levő vörösmárvány szarkofág tetejének leemelése 1984. november 13-án éjjel (Sugár Lajos felvétele)

Fábián János budavári plébános, örkanonok és a felnyitást elindító Kiszely István antropológus a budavári Nagyboldogasszony-templom altemplomában levő királyi csontokat tartalmazó szarkofág felnyitásának dokumentálása közben.

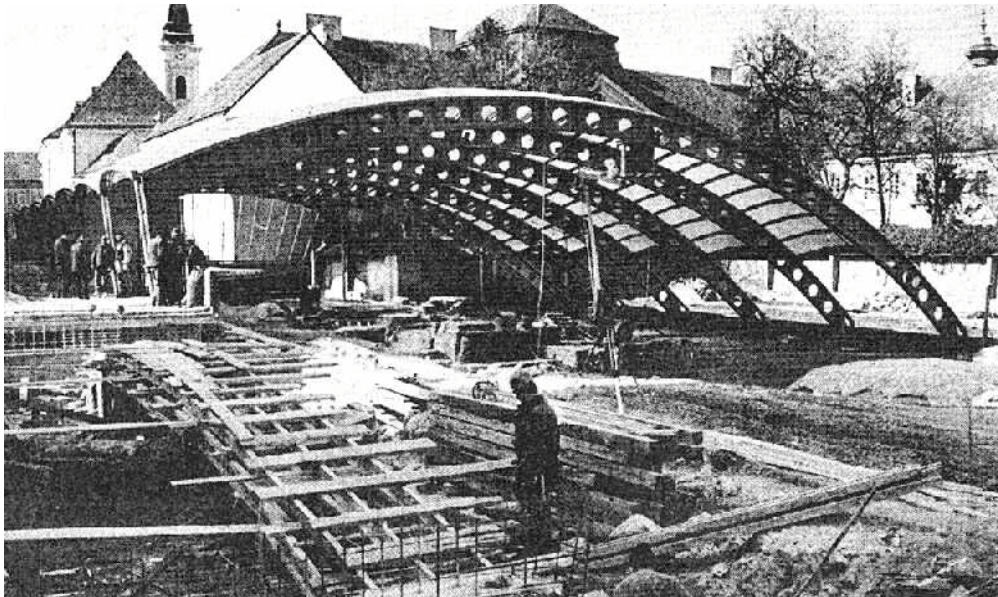

Bal oldali kép: III. Béla magyar király koponyája és a másolatra szerkesztett arc-rekonstrukció fázisai. Árpás Károly szobrászművész munkája. Jobb oldali kép: Chatillon (Antiochiai) Anna királyné koponyája és az öntvényére Árpás Károly szobrászművész által szerkesztett arc-rekonstrukció

A Magyar Rádió Kossuth adójának riportere 1985. február 5-én, a következő kérdést intézte Kiszely Istvánhoz: „Úgy tudom, hogy Ön már nem tagja a „királysír”-bizottságnak, holott Ön indította el ezt a kutatást és az emberek más személyt aligha asszociálnának a magyar királyok mai kutatásához, mint Önt.” Válasz: „Néhány napja olvastam Frank Wedekindnek egy nagyon találó mondását: „Baj mindenkit érhet, de csak nagyon intelligens ember tud valamit hasznosítani belőle”. Hogy miért léptem ki a bizottságból, azt nemsokára részletesen elmondok. Most legyen elég annyi, hogy nem tudok és nem is akarok olyan emberekkel együtt dolgozni, akiknek emberi és munkamorálja különbözik az enyémtől. Azt mindenesetre kétlem, hogy tizenöt évi kutatást, adatgyűjtést és előtanulmányt az azonosítás érdekében bárki képes lenne néhány hónap alatt pótolni...” Hasonló hangvételű műsor jelent meg a Magyar Televízió 1985 márciusi Stúdió 84-es műsorában is. 1985. február 11-én Bokor László a Híradó- és Dokumentumfilm Stúdió vezetője Kiszely István és Hankó Ildikó kilépése okából visszamondta a királysírokról készítendő dokumentumfilm elkészítését.

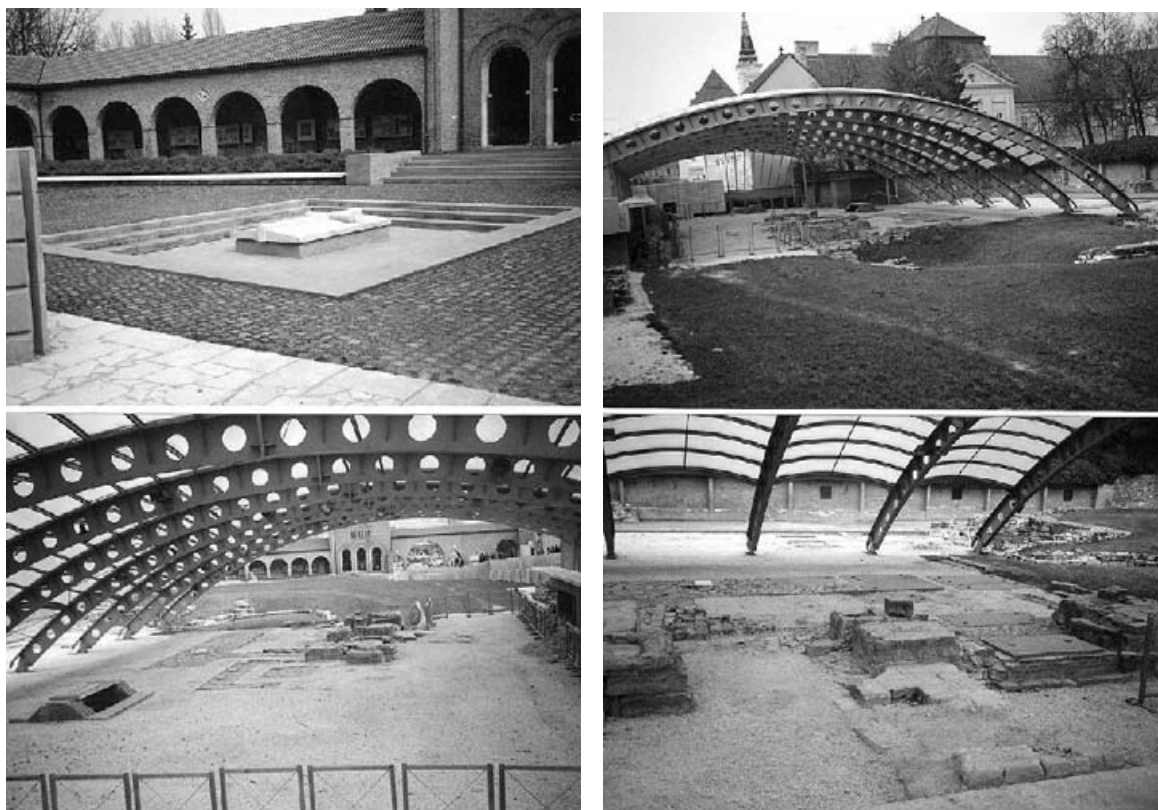
Részlet a székesfehérvári romkertből (2000 előtti állapot)

A székesfehérvári romkert fölé Oltai Péter tervei alapján kivitelezett, oda nem illő, szakszerűtlen védőtető építés közben

A továbbiakban a királysírokkal kapcsolatos eseményekről Hankó Ildikó tájékoztathatta – cenzúrázott formában – a nagyközönséget. A magyar királysírok olyan kezekbe kerültek, akik

soha azonosítást nem végeztek, illetve történeti csontanyagon nem dolgoztak. A székesfehérvári és a budai Nagyboldogasszony-templomi csontanyag sokfelé elkerült vizsgálatra (Szegedi Orvostudományi Egyetem fogászati és szájsebészeti klinikájára, az Országos Reumatológiai és Fizioterápiai Intézetbe, a Bűnügyi Technikai Intézetbe, az Igazságügyi Minisztérium Orvosszakértői Intézetébe, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Igazságügyi és Biofizikai intézetébe, az MTA debreceni Atommagkutató Intézetbe, az Igazságügyi Toxikológiai Intézetbe, a Műegyetemre, egy Skultéty Gyula nevű, svájci amatőr arc-rekonstruktorhoz, a Természettudományi Múzeum Embertani Tárába és még sorolhatnám tovább), de e témában egyetlen hitelt érdemlő publikáció sem jelent meg. A királysírok rendezése ügyében az akkori kultuszminiszter Köpeczi Béla és 1992-ben Antall József miniszterelnök is tett ugyan ígéretet, a nyugati Nagy Testvér forgatókönyve szerint azonban a magyar királyi csontvázokról hallgatni kellett, hogy azokat 16 év után immár végleg összekeverve és azonosíthatatlan állapotban csendben, a nyilvánosság kizárásával újra székesfehérvári betonsílóba helyezték – végső pusztulásra ítélve. Tíz évvel a „rendszerátalakítás” után, – 2000-ben.

A romkert 2003-ban. A bal felső képen az 1938-ban épített „királyi bunker” és környezete; a bal alsó képen: a befedett királyi bazilika szentélye. Jobb felső kép: A székesfehérvári királyi bazilika 2003-as állapota. A bal alsó képen a királyi temetkezőhelyek megjelölései láthatók

A székesfehérvári királysír-dráma befejezéséről 2000. szeptember 16-án, a Magyar Nemzet napilapban Leletek Székesfehérváron címmel mindössze ennyi jelent meg: „Új szakaszához érkezett a Szent István által alapított székesfehérvári királyi bazilika területén, valamint falain kívül feltárt antropológiai leletek 1985 óta (helyesen: 1984!) tartó kutatása. Megkezdték az eddigi eredmények számítógépes feldolgozását. A leleteket – amelyek között nagy valószínűséggel megtalálhatók több egykori Árpád-házi és más magyar uralkodó koponya- és vázsontjai is – gondosan dokumentálva, 175 számozott, páramentes, leplombált fémdobozban, a Nemzeti Emlékhelyen kialakított osszáriumban (csontkamrában) helyezték

el”. A visszatemetésen jelen volt dr. Takács Nándor székesfehérvári püspök, Kiss János püspöki helynök, Horváth Imre kanonok, Ujfalussy Ottó ciszter szerzetes és Warvarovszky Tihamér, Székesfehérvár polgármestere. A csontokat tartalmazó ládákat dr. Takács Nándor püspök szentelte be, majd visszahelyezték a bunkerra a régi, kereszttel jelölt beton földemet. Mint megtudtuk a „szakemberek” egyetlen egyént (királyt vagy uralkodó házhoz tartozó) személyt sem azonosítottak és a leplombált fémdoboz garantálja, hogy a téglasilóban a csontok dekompozíciója – lebomlása – gyorsan lejátszódjon. Mivel e sír Székesfehérvár egyik legmélyebb, talajvíz-járta helyén van a sírt egy lemezzel bélelték ki, aminek pereme kihajlik a lezárást biztosító betonozáshoz. Az említett „új szakasz” királyaink csontjainak végső pusztulását jelenti.

Itt tart ma is a „rendszerváltozás” utáni magyar történeti szemlélet!

Az 1995-ben meghirdetett zártkörű meghívásos pályázat alapján a kormány és a város 500 millió forintjáért a város és a kormány – Balsay István tiltakozása ellenére – 2000-ben nem a meghirdetett pályázat nyertese, hanem személyi összeköttetések révén Oltai Péter kapta a megbízást egy ormótlan, a helyhez és semmilyen korhoz nem illő, félköríves hangárszerű tetőzet megtervezésére. „A tervező mindent elrontott, amit csak elronthatott. Kimaradt a lefedésből az egyetlen Szt. István-korabeli rész, az apszis. A megvalósult tető városképileg csúnya, és nem illeszkedik a bazilika középtengelyéhez, hamis képet sugallva így annak helyéről. Ozorai Pipó tornya fölé gagyi műromot emelt, a gyalogjárda pilléreit pont középkori pillérekbe alapozták, ahelyett, hogy felhasználták volna azt, hogy onnan öt méterre, egy régi szennyvízcsatorna helyébe műemlékrombolás nélkül lehetett volna sávalapot fektetni. Kiderült, hogy a királyi sírokat rejtő Anjou-kápolna csak a három éve bejárdázott terület alatt, hétrét görnyedve, zseblámpával vizitálható. És ezen az állapoton utólag már nem segít semmi sem” (Hamvay Péter, 2002). Ezzel a székesegyház sok részét tönkretették és a további feltárásokat tudatosan lehetetlenné tették. Mindezt az „Országos Műemlékvédelmi Hivatal” engedélyével és ellenőrzése mellett. „Székesfehérvár polgármestere, Warvasovszky Tihamér az ügyben nem kívánt állást foglalni” (Pekarek János).

„...Hol nyugszanak a mi királyaink? Mindenütt és sehol. Szétszórta csontjaikat a nemtörődomség, a tiszteletlenség a múlt iránt. Az ötvenes években még a Szovjetunió is rendezte a nagy cárok sírjait, kutatók rekonstruálták arcukat. Ausztriában a hatvanas években válogatták szét a babenbergi királyi ház halottainak csontjait, és készítettek számukra mauzóleumot Melkben (e munkában Kiszely István is részt vett). Csehszlovákiában a hetvenes években történészek és antropológusok megkeresték és azonosították nagy királyaik maradványait. És mi meddig jutottunk el ezen a téren?... A millennium évében vagyunk, de a királyi maradványokról semmit sem tudni. Gondolom rövidesen megmagyarázzák, hogy a mai korszerű technika mellett miért nem sikerült egyetlen királyt sem azonosítani tizenhat év alatt. ... A napokban hivatalos helyről kerestek meg, hogy vállalnánk-e most a királyokénak vélt csontok azonosítását. A válaszuk nemleges volt, mert nincs olyan szakember, aki az utóbbi évek hányattatása után felelősséggel elvállalhatná ezt a nemzet számára olyan fontos feladatot... Székesfehérvárott már megépült a régi-új kriptá, ahova az összes csontot hamarosan beteszik. Lesz egy újabb tömegsír, immár a harmadik. Az utolsó szál, amit Bartucz Lajos 1938-ban még megfogott, már elszakadt. És soha nem köthető össze”. (Hankó Ildikó: A székesfehérvári királýsírok hányatott sorsa. Magyar Nemzet. 2000. január 22.).

Hogyan lehetett volna azonosítani a székesfehérvári királyi csontokat? Erre jól bevált szakmai módszerek állnak rendelkezésünkre.

1. Jó történészekkel királyaink hiteles temetési helyét, idejét és körülményeit kellene tisztázni;

2. A székesegyházon belül – elsősorban Henszlmann Imre, Bartucz Lajos, Kralovánszky Alán és mások nyomán – azonosítani kellene a királyok, királyi családtagok és az ide temetett neves emberek sírjának helyét;

3. A birtokunkban levő – erre a „Királysír”-bizottság tagjai közül soha senkinek nem volt igénye –, Bartucz Lajos féle jegyzőkönyveket azonosítani kellett volna királyaink vélt temetési helyével. Bartucz Lajos professzor ugyanis minden rendelkezésére álló csontvázat lerajzolt, lefényképezett és méreteit felvette. Könnyen lehetett volna rekonstruálni az „eredeti” előkerülési állapotot. Bartucz Lajostól a következő dokumentumokkal rendelkezünk (Hankó Ildikó és Kiszely István). (E több ezer oldalas dokumentumokban minden sír, minden csontváz és annak mérete rögzítve van, tehát visszakereshető lett volna):

a. A Székesfehérvári bazilika 1936. évi feltárása alkalmával előkerült sírok (sírszám szerint 1-95-ös sírokig, csontváz szerint összesen 86 sír) jegyzőkönyve.

b. Az Antropológiai Intézet napijelentéseinek naplója vezetve 1936. május 22-től.

c. A bazilika feltárása alkalmával előkerült sírok jegyzőkönyve.

d. 1937-ben feltárt sírok (96-120-as számú sírok) jegyzőkönyve.

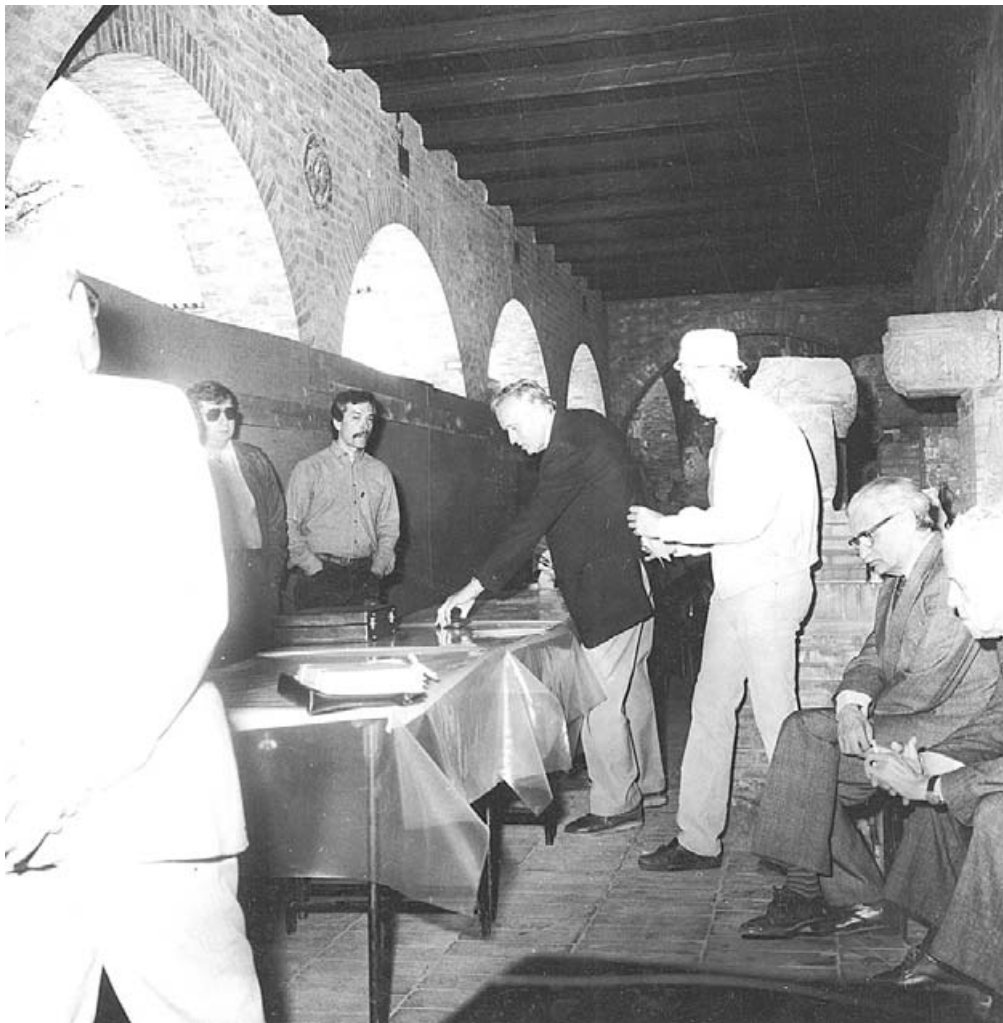
e. Szórványos leletek (Északi támfal alapjában, északi és nyugati támfal szögletében, Szent István-sírkápolnája körüli szórványos leletek, a Nagy apszis mögött és az Eisenbarth ház közelében levő szórványleletek)

f. A Székesfehérvárott ládába helyezett csontok leírása és méretei előkerülési helyük szerint.

4. Kizárásos alapon meg lehetett volna találni egyes királyok és királyi személyek csontjait, ahogyan ezt megtették a melki babenbergi királyoknál vagy más azonosításoknál. Ezek kiválasztásához többen – így pl. Hetényi Imre elgondolásai alapján Bevilaqua Borsody Béla dr. – irányelveket adtak ki (Történetírás II/1. 1938. Pp. 30- 75.). Ilyen lehetőségekre Bevilaqua Borsody Béla pl. a következőket sorakoztatja fel: 1. „A 69 éves korában meghalt Szent István termetére nézve gyermeki, lelkére nézve nagy volt” (Minorita Krónika, Mon. Germ. Hist. Script. XXIV. p. 183), azaz Szent István király alacsony, zömök, „mokra”, azaz „mokány” termetű ember volt. 2. Könyves Kálmán (+ 1116-ban 48 éves korában halt meg), életében „visszataszító külsejű – púpos, sánta és selypes volt” (Képes Krónika. cap. 65.), 3. Álmos herceg (+ 1229-ben 54 éves korában) vak volt, így szemgödrében atrophia inactivitas mutatható ki. 4. II. (Vak) Béla (+ 1141-ben 38 éves korában) szemgödrében ugyanez mutatható ki, 5. III. László királyt (+ 1205-ben 5 esztendőskorában) halotti koronával temették el, 6. Róbert Károly Mária nevű első felesége (+ 1315-ben) még nem szült, szlávos típusú volt, a „keletbalti” embertani típushoz tartozott. 7. Róbert Károly harmadik feleségétől, Erzsébettől 1321-ben született és még ugyanezen évben meghalt csecsemőkorú Károly nevű fiúcskát rangjelző koronával temették el. 8. Nagy Lajos (+ 1382-ben 56 éves korában) „előre fittyedt ajkú és görbe vállú” volt, halálát hosszan tartó lepra előzte meg, 9. Hunyadi Mátyás (+ 1490-ben 50 éves korában) arcát a bautzeni szoborról ismerjük, preasenilis fogmedersorvadásban szenvedett és erős állkapcsi prognathiája volt, jellegzetes volt, valamint faciális aszimmetriája „omega-arca”. Galeotto Marzio di Nara írja, hogy „Mátyás király középtermetű és erejű, lóháton tenyérenyivel magasabbnak látszik, mint ha jár”, azaz aránytalanul rövid lábszára volt. Altesti bántalmi végbél-karcinomára vagy lueszre (Morbus Gallicusra) utalnak. 10. II. Lajos (+ 1526-ban) testméreteit ruhája alapján ismerjük stb. stb.

5. A mai mitokondriális DNS-vizsgálatokkal az Árpád-ház anyai öröklődésű tagjai a meglevő csontok alapján azonosíthatók lettek volna – ha ez az ország vezetői közül bárkit is érdekelt volna vagy érdekeltne.

Kísértetiesen hasonló forgatókönyv szerint teszik lehetetlenné a Petőfi Sándorénak vélt csontváz azonosítását. Minden adat rendelkezésre áll, csak a végső bizonyítási vizsgálat hiányzik, a DNS összehasonlítása anya (Hrúz Mária) és fia (Sándor) között. Sajnos az a tudományos körökben máig működő maffia ugyanúgy megakadályozza ezt a vizsgálatot, mint ahogy vakvágányra vezette a királyi csontok azonosítását. Tudományos berkekben számos megalkuvó, hatalomvágyó jellemtelen ember akad, akik nemzetellenes cselekedeteikkel annyi kárt okoznak hazánknak, hogy egy élet kevés lesz bűneik levezekléséhez. A „cui prodest?” kérdésre azt remélem, hogy minden tisztességes magyar tudja a választ.

A székesfehérvári királyi csontokat kézbe vevő kutatók: Fülep Ferenc régész, Kralovánszky Alán régész és Györffy György történész.

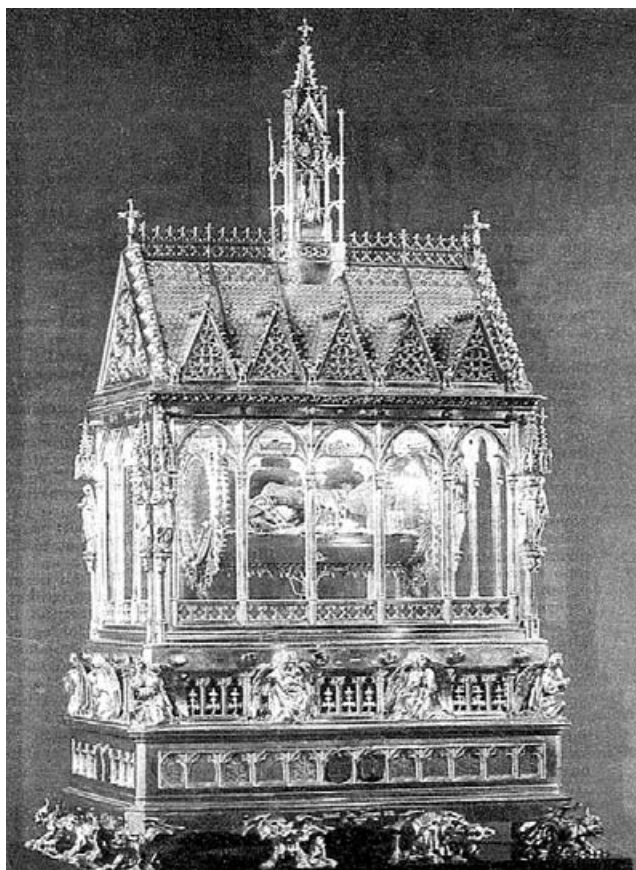
A kard és kereszt bajnoka (Szent István testereklyéi)

*„Szent Istvánt... eltemették a fehérvári bazilikában,
amelyet ő maga épített...
szegények és gazdagok egyaránt sírátták
a szent király halálát...”*
(*Képes Krónika, 1358*)

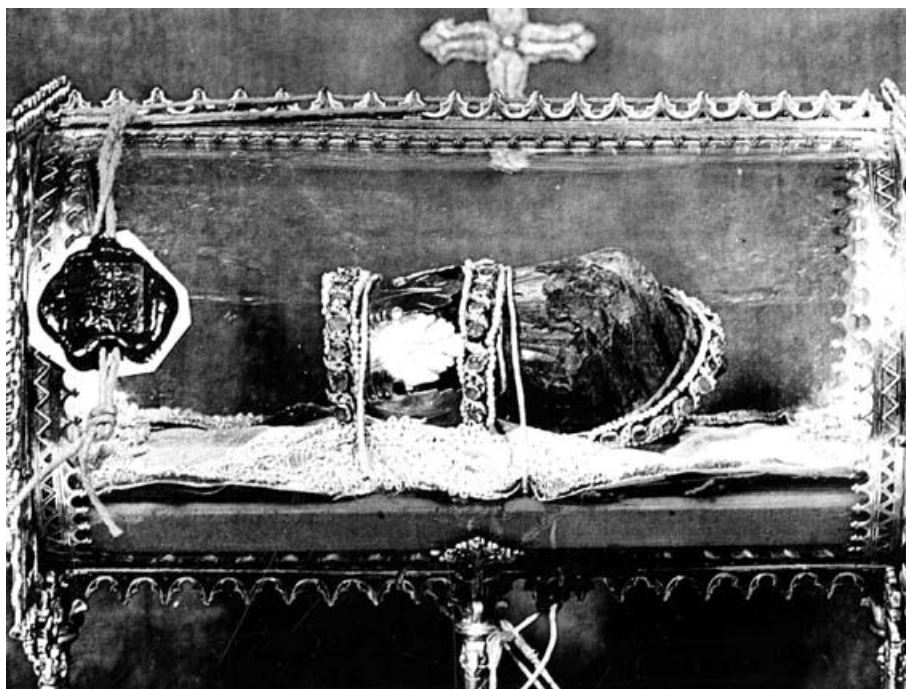
Az előző fejezetben röviden végigkísértük a Szent István által alapított székesfehérvári bazilika és temetkezőhely szomorú történetét. Nem ejtettünk azonban szót arról, hogy mi lett a sorsa Szent István földi maradványainak.

István király 1038. augusztus 15-én hunyt el (legvalószínűbben Esztergom-Szentkirályban); Székesfehérvárott, az általa alapított székesegyházban temették el. Hogy hova – mint már említettük – az közel sem egyértelmű. Temetésének körülményeiről szemtanú nem számolt be, korabeli írás nem maradt fenn; csak jóval később – 1114-116 között – írt róla Hartvik, Könyves Kálmán király püspöke. A püspök szerint a király halálakor a bazilikát még nem szentelték fel, erre a temetéskor vagy a temetés után kerülhetett sor. A sír helyére vonatkozóan Hartvik püspök ezt írta: „...A szent testet az egyház közepén (in medio domus) fehér márvány szakofágba tették”. Lehetséges, hogy ez a kőszarkofág volt az, amely 1803-ban került elő Székesfehérvárott, Milassin Miklós püspök „gyűjteményéből”. Milassin Miklós ugyanis a kertjébe hordatta össze a városban fellelhető köztéri emlékeket, így a szarkofág eredeti helye nem ismeretes. Ezt a kőszarkofágot 1814-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították, ahonnan azt 1936-ban visszavitték Székesfehérvárra. Hogy valóban kié volt ez a szarkofág – amint azt az előző fejezetben már említettük – biztonsággal nem dönthető el, de lehetett akár Szent Istváné is. Ebbe a kőszarkofágba eredetileg egy római előkelőséget temettek el, de leleményes átalakítással az egyik oldallapján a két figurát életfávvá változtatták és mindkét felére hatszárnyú kerubot faragtak, az előlapjára pedig egy angyalt, aki csecsemővel a karjában, azaz a halott lelkével száll a mennyekbe.

Az 1038-as temetést követően honalapítónk nem sokáig nyugodhatott békében, mert már a halálát követő években belviszályok dúltak az országban. A legnagyobb az 1061-ben kitört, Vata fia János vezette pogánylázadás volt. A sír feldúlásától féltő kanonokok és hithű nemesek kiemelték a király tetemét és a bazilika padozata alá, kövekkel keretezett sírba rejtették. A testet durva mészkőlapokkal álló kőkoporsó foglalta magába. (Lehetséges, hogy ez a sírhely került napvilágra az 1970-es ásatások alkalmával). Minden bizonnyal ezen temetés alkalmával választották le a tetem jobb karját, amit egy Mercurius nevű szerzetes – a fehérvári egyház örkanonoka – eltulajdonított és magával vitt a Bihar megyei családi birtokán levő Beregis falu fagerendákból egybeácsolt kicsiny monostorába. (Ma is az egyházi ünnepek sorába tartozik május 30-a, amikor az ereklyét a monostorban elhelyezték).

A Szent Jobb az 1862-ben Lippert József tervei alapján készített neogótikus ereklyetartóban

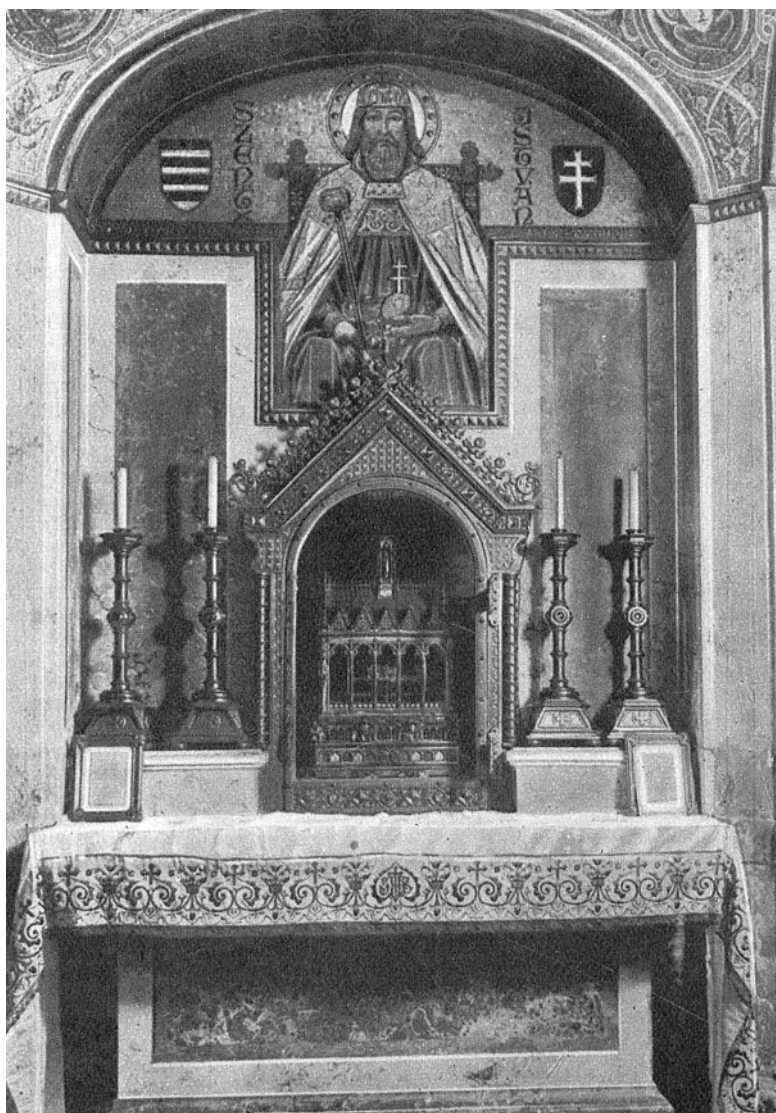

Szent István első magyar király mumifikálódott jobb kézfeje a
Szent István bazilikában őrzött ereklyetartó hengeres üvegbetétjében

1083-ban László király megindította VII. Gergely pápánál István király szentté avatási proceduráját. A pápa engedélyével 1083 augusztus 20-án nagy tömeg jelenlétében leemelték

az István király sírját fedő hatalmas kőlapot. A körülállók döbbenetén észlelték, hogy a király koporsóját félig ellepte a talajvíz és maradványai „balzsam-illatú” vízben úsztak. (Az illat a test balzsamozásához használt fűvektől és illóolajoktól származhatott). László király igen meglepődött, amikor észrevette, hogy a tetem jobb karja hiányzik, bár a lopásról többen is tudhattak, hiszen Hartvik püspök elbeszélése szerint a sír felnyitásakor Mercuriust kitiltották a helyszínről, „nehogy a szent ereklyéből valamit elraboljon”. A földi maradványokat fehér gyolcsba csavarva ezüstládába helyezték, majd ünnepélyesen körülhordozták a városban és a újra a székesegyházba temették.

László király 1084-ben tudta meg, hogy hol őrzik a Szent Jobbot, ezért még abban az évben – május 20-án – elzarándokolt Berekis faluba. A megrémült szerzetes csodás legendába ágyazva mesélte el a királynak, hogy miként jutott a Szent Jobb birtokába. László a „jámbor tolvajnak” megbocsájtott, a falu nevét Szentjogra (Szentjogra) – középkori írásmód (Pray-kódex) szerint „Szent Jogh-ra – változtatta és megbízta Álmos herceget, hogy a régi helyett új, kőmonostort építtessen; a király a monostor első apátjának Mercuriust nevezte ki. Nem tudni, milyen körülmények között, 1433 előtt a Szent Jobb Székesfehérvárra került; erről P. Laskai Osvát (1450-1411) ferences hitszónok tanúskodik.

A Szent Jobb őrzésére épített fülke a budavári királyi várkapornában, ahol 1944-ig őrizték

Székesfehérvárt a törökök 1541-ben feldúlták, majd 1543-ban elfoglalták. Hogy ez idő alatt mi történt Szent István földi maradványaival, azt csak feltételezhetjük. Egyesek szerint a vázcsontok ottmaradtak, a Szent Jobbot és a koponyaereklye egy részét a törökök dalmát kereskedőknek adták el. Ám a vélemények ennél a pontnál megoszlanak. A „hagyományos” nézetek szerint a Szent Jobbot különösen tisztelő ferencesek magukkal vitték az ereklyét Dalmáciába, ahol azt 1590-től 1771-ig őrizték. Fábián János budavári plébános, örkanonok 1938-tól sokat foglalkozott a Szent Jobb történetével; erről szóló tanulmányát a bécsi egyetemre doktori disszertációként nyújtotta be. Véleménye szerint a fej- és kézereklyét már a tatárjárás idején – 1241-ben – IV. Béla királyunk elmenekítette (nem rabolták!) Zágrábba. Fábián János IX. Gergely pápa levelére hivatkozik, amelyet a zágrábi domonkosok priorjának írt kérve benne, hogy vigyázzanak IV. Béla magyar király kincseire és ereklyéire. Lehetséges, hogy Dalmáciában történt a Szent Jobb kézfejének leválasztása a karról. A kézfej ereklyék ezután kerülhetett Raguzába, a dominikánus zárdába, a jobb kar (alsó- és felső kar) pedig visszakerült a Bihar megyei Szent Jobb apátságba, ahol a XIV. században díszes ereklyetartót kapott, melynek képe az Országos Levéltárban őrzött, XV. századi apátsági viaszpecséteken látható. Tény, hogy a Szent Jobb 1590-ben már Raguzában tűnik fel, ahol István király koponyaereklyéjével együtt azt 1771-ig őrizték; 1618-ban a dominikánusok leltárba is vették. A raguzai Szent Jobb léte feledésbe merült. A XVII. század végén, I. Lipót császár idejében egy Raguzában járt magyar mágnás hozta az első hírt az ott őrzött Szent Jobbról. Visszaszerzésén először Lipót császár munkálkodott, de a törökökkel vívott csata zaja elnyomta a császár és hívei óhaját.

A XVIII. század második felében Pray György jezsuita történész kérésére, amit nem tudott megtenni Lipót császár, elérte Mária Terézia. Diplomáciai tárgyalások után megkapta a Szent Jobbot, és előbb – 1771. április 16-án (Fábián János örkanonok szerint május 29-én) – Schönbrunnba került. (A pápa többek között a Szent Jobb visszaszerzése okán is járult hozzá, hogy Mária Terézia ismét felvegye a magyar királyokat II. Endre óta megillető „Jeruzsálemi király” címet). Miután a királynő két tudós történész – Kollár Ádám udvari könyvtáros és Pray György jezsuita – alapos vizsgálati jelentése alapján meggyőződött az ereklye hitelességéről, a Szent Jobbot feldíszíttette; a csuklónál tölgyfaleveleket utánzó aranylemezekből készült kézelőt kapott és ujjai köré igazgyöngyöt fűztek. Migazzi Kristóf bécsi érsek az ereklyét egyházi szempontból is hitelesítette és harminc napra kiállította. A Szent Jobb ujjai között levő ősrégi pergament hitelesítő írást két ezüstlemez közé helyezték és a felsőbe facsimile-szerűen bevésték a szöveget: „Dextera beati Stephani Regis et Confessoris Gloriosi”. Az ezüstlapokat az újonnan készített reneszánsz stílusú üvegládaszerű ereklyetartó aljára erősítették. A királynő ezután a Szent Jobbot a magyar nemzet iránt érzett szeretetének külső jeleként Magyarországnak ajándékozta és elrendelte, hogy azt ünnepélyesen Budavarába szállítsák és őrzési helyéül „örök időkre szólóan” a királyi palota Szent Zsigmondról nevezett kápolnáját jelölje ki. Az ereklye még 1771 őszén Budára, az angolkisasszonyokhoz került. Ezután – II. József rendeletére – 1865-ig az ereklye őrzését a Keresztesek férfirendje vette át. Megszűnésük – 1865 – után rövid ideig az esztergomi főegyházmegye gondozta, majd 1944-ig Mária Terézia királynő rendeletének megfelelően a budavári palota hajdani Zsigmond-kápolnájában őrizték.

A Szent Jobb ma is látható aranyozott ezüstműből és üvegből készült kápolna alakú kettős ereklyetartóját 1862-ben Lippert József primási főépítész tervei után a bécsi Anders cég készítette el. A Szent Jobb a második világháború vége felé – 1944 december közepén – a Szent Koronával együtt előbb Velembe került, ahonnan a Lippert-féle tartóból kivéve, csak a belső kristályhengerrel 1945 elején Kőszegen őrizték, majd március 28-án Semmeringen és Mariazellen át Mattsee-ba került, ahol április 27-én a földbe ásták. Hogy az értékes ereklye a földben ne pusztuljon el, Strasser plébános a lakásán az ágya alá rejtette. Az amerikai

csapatok bejövetelekor átadta őrizetükbe, majd június 18-án a salzburgi hercegérsekhez került. Az ereklyét Rohracker bíboros érsektől XII. Pius pápa engedélyével augusztus 18-án Salzburgban egy amerikai katonai küldöttség vette át és szállította Budapestre. 1945. augusztus 19-én Ralph Diefenbach amerikai tábori lelkész hozta Magyarországra és Pater Fabian Flynn passzionista szerzetes, amerikai tábori lelkész átadta a Szent Jobb akkori hivatalos őrének, Witz Béla érseki helytartónak. A Szent Jobb hazahozatalát George Stephen Kovach, az amerikai hadsereg alezredese jelentette be. Az ereklye hivatalos átadására augusztus 20-án délután 14 órakor került sor az angolkisasszonyok zárdájának tanácstermében. Rá néhány napra – augusztus 23-án – egyházi és világi férfiakból álló hattagú bizottság jelenlétében történt meg a vizsgálat, a jegyzőkönyv felvétele és egy újabb hivatalos átadás. A Szent Jobbot ezután a Szent István bazilika Lipót-kápolnájában helyezték el, ahol Dominek György, fiatalon elhunyt lelkipásztor, szobrász, építész tervei szerint külön tabernákulumot készítettek részére.

A nagy, gótikus ereklyetartóról egy ideig azt hitték, hogy eltűnt, elveszett, vagy a harcok során megsemmisült. Nem így történt. L'Hullier Imre fiatal kelenföldi világi pap az ostrom után a budai Vár romjai mellett, útszéli árokba dobva találta meg. Az ereklyét hitelesítő XI-XII. századi pergamentet, amikor az ereklyét 1862-ben a Lippert-féle ereklyetartóba helyezték, elfelejtették betenni. Ezt Fábián János örkanonok 78 éves lappangás után a budai királyi várkápolna sekrestyéjében, régi iratok között megtalálta. Hitelesítése az Országos Levéltárban megtörtént, de a második világháború idején elégett.

Szent István jobb keze végleges helyet a budapesti Szent István-bazilika Szent Lipótról elnevezett kápolnájában kapott. 1987. augusztus 20-ára végleg elkészült a budapesti Szent István bazilika azon kápolnája, amit még néhai Lécai László esztergomi bíboros-prímás megálmodott a Szent Jobb állandó helyéül. Ma bárki megtekintheti a többszörös biztonsági rendszerrel őrzött helyen.

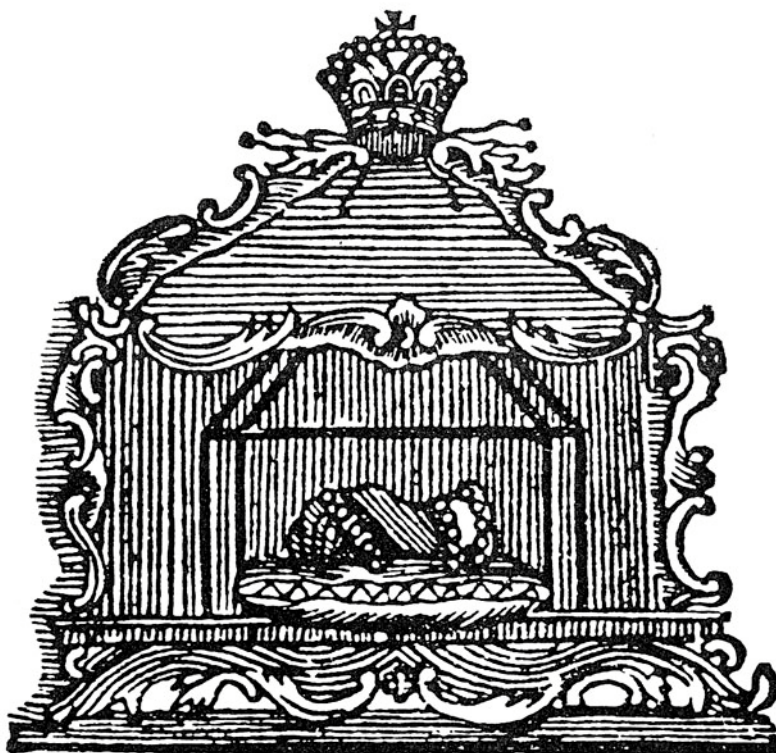
Válaszra váró kérdés, hogy hova tűnt az a latin nyelvű, pergamenre írt szöveg, ami a Szent Jobb hitelességét bizonyította? Hosszú idő után – 1940-ben – a királyi palota várkápolna iratai között tallózva Fábián János bukkant rá. Átadta az Országos Levéltárnak vizsgálatra, ahol az írást valóban a XII. század elejére datálták. Sajnos a becses történelmi emlék a budai harcok után elpusztult vagy elkallódott. Fábián János szerint „megbízható személyek látták, kezükben tartották a pergament. Ha a felfedezést eltitkolom, s az írást magamnál őrzöm, ma is meglenne”.

Szent István jobb kézfejének üveghengere, amelyet 1944-től 1945. augusztus 19-ig Rocrachér András salzburgi érsek páncélszekrényében őrizték

A Szent Jobbhoz csak az ereklyetartó szétszedése után lehet hozzáférni. Mivel az ereklyén penészt vagy ahhoz hasonló jelenséget észleltek, az ereklyetartót ötvös szakemberek szétszedték és Bocskor (Bochkor) Ádám orvost kérték fel szakértőnek, aki az ereklye akkori állapotát ismertette: „A vizsgált testrész ököltartásban lévő mumifikálódott jobbkeznek felel meg. A hüvelykujj ráfekszik a mutatóujj első ízpercének orsói (radiális) oldalára. A hámréteg mindenütt a körmökkel együtt hiányzik, a körömágyak jól látszanak. Az irha, ahol nem hiányzik, mindenütt keményen rászáradt a csontos alapra és sötétbarnán elszíneződött. Az irharéteg néhol berepedezett, a kézhát közepetáján kb. 5 forintnyi területen hiányzik. A középcsontok (metacarpus) felett a szalagszerűen elvékonyodott és a csontokra ugyancsak rászáradt feszítő inak egy-egy része látható. A tenyér irharétege ép, sárgásbarna, penésztől mentes. A kéz hátát és az ujjak feszítő oldalát szürkésfehér, bolyhosnak látszó penészszerű fedő. Az ebből vett kaparék nagyító alatt egy penészgomba-fajnak (*Aspergillus niger*) bizonyult. A penésztelepeket letisztítottuk és utána a kezét mindenütt konzerváló folyadékkal gondosan bekentük. A kézsukló aranyfoglatba erősen be volt rögzítve, nehogy az ereklye megsérüljön vagy esetleg összetörtjön. A vizsgálat elvégzése után a Szent Jobbot visszahelyeztük a tartójába, amelyet ezután az ottlévő szakemberek megfelelően ismét összeállítottak.

A leletből megállapítható, hogy a vizsgált kéz a halál utáni kiszáradásnak abban az állapotában van, amit mumifikációnak ismerünk. A rothadás kezdetén a hámréteg a körmökkel együtt levált, sőt az irharéteg a kézhát közepetáján kisebb területen szintén elpusztult, viszont az irha többi része a kéz fejen és az ujjakon az alatta levő lágyrészekkel megmaradt és a csontokra száradt. A tenyéren és az ujjak hajlító felszínén az irha feltűnően jó, de száraz állapotban volt található, amit ezeknek a helyeknek védettebb helyzete magyarázhat. Az irha alatti lágyrészekből a feszítő inaknak csak az a része vált szemmel láthatóvá, amely a kézhát közepetáján az elpusztult irha helyén a kézközépcsontokra száradt.

A Szent Jobb 1862 előtti „régi” ereklyetartója

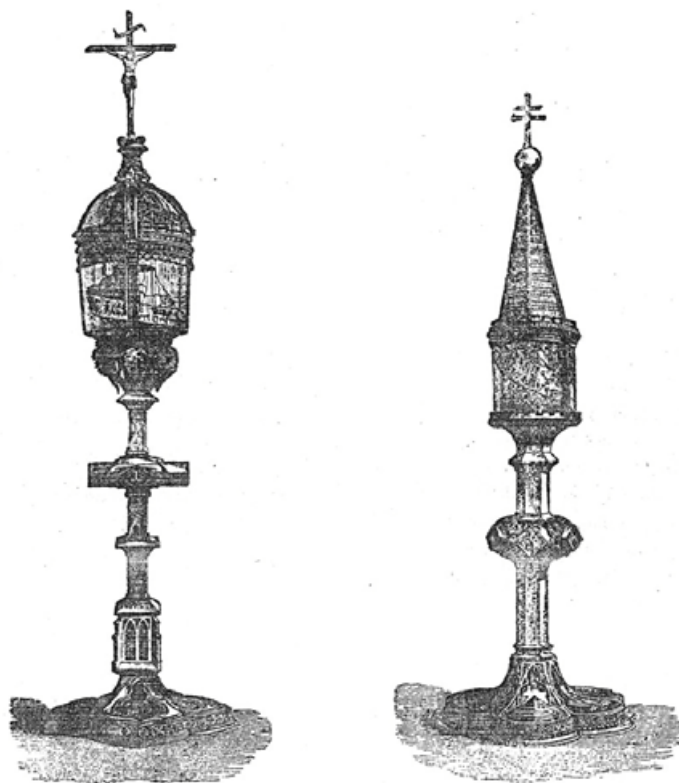
A balzsamozást – úgy látszik – nem végezhatték szakszerűen, mert különben aligha történhetett volna meg a holttestnek úgyszólván teljes feloszlása, ami lehetővé tette, hogy az uralkodó „tetemeit” (bizonyára a csontjait a lágyrészfoszlányokkal) vászonlepedőbe rakhatták. Egyébként Hartvik püspök is – Kálmán király idejében – említi a test feloszlását, részeinek szétválását és a hús „porrá” levését, míg a jobbkez „épsége díszét megtartotta”. A kéznek viszonylagos épségben maradásához magyarázatul szolgálhat az a körülmény, hogy a kéz a halottnak hanyattfekvő helyzetében a legmagasabban fekvő testrésze lehetett, amely a koporsó alsó részében elhelyezkedő hullalé maceráló hatásának s így a teljes széteséshez vezető felbomlásnak nem lehetett kitéve. A meleg levegő hatására a kéz kiszáradt s ezzel bekövetkezett a kézre szorítóknak ún. részleges mumifikáció. A penész, ami a kéz háti felszínét ellepte, úgy jöhetett létre, hogy a világháború alatti és utáni szállítás közben az ereklyetartó fedőlapjai meglazultak s így a penészképződésnek lényeges feltételei: nedvesség, levegő, penészcsírák könnyen hozzájuthattak. A penész azonban csak felszínes volt s aránylag könnyű volt azt eltávolítani és ezzel a Szent Jobbot sikerült az utókor számára eredeti állapotában megőrizni”.

A bécsi Szent István vértanúról elnevezett székesegyház kincstárában őrzött Szent István karereklye

Mi lett a sorsa a többi Szent István-ereklyének? Többek véleménye szerint a Szent Jobbhoz eredetileg nagyobb karrész is tartozott, ami anatómiai megfontolásokból is logikusnak látszik, hiszen egy balzsamozott testről a vétagot csak valamely izületnél (könyök- vagy vállizület) lehet viszonylag könnyen és jól leválasztani. Ipolyi Arnold (1862) szerint Szent István jobbjára „a sz. jogi monostorból a tatárjárás alkalmával jutott el Raguzába, s onnan legtetemesebb része visszakerülvén, miután maga a kéz feje Ragusában maradt 1771-ig, midőn Budára visszahozatott... A Szent Jagon tartott része újabb veszély alkalmával, úgy látszik Visegrádra jutott; és részei, valamint lehet talán Sz. István kezének részletei is jutottak Lengyelországba Lembergbe és a bécsi Sz. István egyházba, hol ily kéz- vagy karalakú ereklyetartóban voltak alkalmazva. Lembergben a pálosok kolostorában levő rész ugyanis tetemes súlyú aranykézbe volt foglalva, melyet maga János Kázmér lengyel fejedelem, kinek neve az ereklyetartón bevésve volt, saját kezével készítette volna. Hasonlóan Sz. István karcsontjának azon része is, mely a bécsi Sz. István egyházába jutott, ott a XV. század óta, mint az egyház leltárának jegyzékei tanúsítják, ékes ezüst karalakú ereklyetartóban volt alkalmazva, mely koronát tartott és 12 márka s 10 lat súlyú volt...” Egyes források tudni vélik, hogy a karrészt Könyves Kálmán (mások szerint Nagy Lajos) választatta le a Jobbról, majd ezt visszaküldte a szentjobbi apátságba. Amennyiben a kart Nagy Lajos választatta szét, a felső részt 1370 után – a lengyel personalunió idején – Lengyelországba vihette. Megint más nézet szerint a Szent-Jobb-i apátság ereklyéjét a török elől menekülő pálosok, az apátság akkori lakói vitték a lengyel királyi udvarba. Ezt az alsó kart azonosítják azzal, amelyiknek Kázmér lengyel király 1634-ben készített (vagy készíttetett) ereklyetartót és a pálosok lembergi (ma: Lvov) kolostorának ajándékozott. A csontra száradt felső kar húsmaradványaiból 1659-ben Koháry Istvánnak sikerült egy részt megkapnia, amelyet családi várában, Krasznahorkán helyezett el. Egy másik karrészt – az alsó kart – feltehetően V. László király Bécsbe, a Szent István protomártírról elnevezetett székesegyházba küldött, amelyet 1467-ben, majd 1515-ben a kincstárban leltároztak be és ma is ott van. (Más nézet szerint a jobb kar alsó részét Zsigmond király választatta le a kézfejről és Habsburg Albertnek ajándékozta, így került az Bécsbe.) A

két kéz-ereklye összetartozását még senki sem vizsgálta; nagy valószínűség szerint mindkettő hiteles.

Az aacheni „magyar kápolnában” megmaradt két ereklyetartó.
A jobboldaliban állítólag Szent István király bordája van,
a baloldaliban nem Szent Imre vagy Szent László király ereklyéje,
hanem Szent Ágnes és Szent Katalin ereklyéje van.

Nem ejtettünk még szót Szent István koponyaereklyéinek sorsáról. Szent László uralkodása idején – amikor 1083-ban a vázmaradványokat a már említett ezüstládába tették – a király koponyája számára külön ereklyetartót készítettek. Később ezt az ereklyetartót szétbontották és más célra használták fel. Ekkor történhetett a király koponyájának a szétdarabolása is. A fő darab *Székesfehérvárott* maradt, ahol egy koronával ékesített királyfőt ábrázoló hermába helyezték. Erről az az oklevél tesz tanúságot, amely szerint 1387-ben, Zsigmond király uralkodása idején „...az országnagyok Fehérvárott összejövén Szent István király ünnepe nyolcadán a szent király koponyája az oltárra helyezettett, s az ország nagyjai egyenként mély tisztelettel ujjaikkal azt megérintve esküt ténének, hogy megszüntetik maguk között az egyenetlenséget...” Amikor Szent László megalapította a zágrábi püspökséget Szent István királyunk tiszteletére, a koponyacsont egy nagyobb darabja a névadó szent oltárára került. Ezt a nagyobb fejeleklyét a XIII. században három részre osztották és a székesegyház három oltárán őrizték. A székesegyház felszentelésének időpontja 1090.

Tudomásunk van még egy fejeleklyéről; ugyanis 1440-ben I. Ulászló királyt ezen ereklyetartón levő koronával koronázták meg, amikor a Szent Koronát Albert özvegye külföldre vitte. Ezért a koronázást Szent István király régi művű másik koronájával végezték, amelyet a fejeleklyetartón őriztek. Ebben az ereklyetartóban levő ereklye kerülhetett a Szent Jobbal együtt Székesfehérvárról *Raguzába* (ma: Dubrovnikba), ahol 1543-ban feltehetően tovább darabolták. (Más nézet szerint 1440-ben egy Zsigmond kori dokumentum arról számol

be, hogy ekkor ismerte el az új balkáni nagyhatalom a török fennhatóságot és ekkor került a koponyaereklye a Szent Jobbal együtt Raguzába, ahol azt tovább osztották). Létezik olyan nézet is, amely szerint ezt a koponyaereklyét IV. Béla királyunk vitte magával Raguzába, amikor a tatárjárás idején 1242-ben kénytelen volt elhagyni az országot. „Feleségét, gyermekeit, a dunántúli egyházak kincseit és Szent István testét Dalmáciába küldi Klissza várába” – ez utóbbi nézet a legvalószínűbb.

Az akármilyen úton Dubrovnikba került koponyaereklye egy részét – egy 4x5 cm-es darabot – 1771-ben (1769-ben?) Mária Terézia szerzett vissza, de az is lehet, hogy ez a koponyaereklye régóta Bécsben volt (Ipolyi Arnold). Ez a darab először 1775-ben Pozsonyba a kapucinusokhoz került, az ereklye őrzésére a királynő ereklyetartóként egy copf stílusú, értékes színezüst hermát ajándékozott; mai „renaissance idomú aranyozott ezüst mellszobor (Ipolyi Arnold) formája állítólag 1777-ben Bécsben készült, majd 1778 március 16-án báró Perényi Imre esztergomi kanonok, a Pázmáneum rektora Bécsben Mária Terézia és Esterházy Ferenc nádor által kiadott okmány keretében átadta a székesfehérvári káptalannak. Innen a székesfehérvári egyházmegye megalapítását követő évben diadalmenetben Székesfehérvárra vitték, ahol az előbb a kapucinusokhoz, majd 1778. április 2-án a Szent István-székesegyházba, illetve plébániatemplomba került, ahol a bejáratától jobbra levő kápolnában ma is őrzik és időnként közszemlére teszik ki. Az ereklye a koponyatető részben van elhelyezve. Ipolyi Arnold nézete szerint „Szent István fejének 1440-ben a székes-fehérvári egyházban létezett hermája elenyészett, ámbár fejének ereklyéje megmaradt, mely a jelenlegi ereklyetartóban a koponyából vagy agyacsontból áll csupán. Az okiratok szerint, mielőtt ezen ereklye 1775-ben a pozsonyi káptalani egyházban a fejedelemtől átletétt, nyilván a bécsi udvarban volt. Hogy jutott oda, nem tudjuk. De így említi Cserey Farkas 1774-ben még, Bécsből testvéréhez Cserey Ambrushoz Székes-Fehérvárra írt levelében általában, hogy sz. Istvánnak ereklyéi a bécsi udvari egyházban léteznek, valamint a Jézustársaságbeli úgynevezett professorok házában is, mielőtt e szerzet eltöröltetett. Ellenben az „Acta Sanctorum Hungariae” című Magyar szentek életrajza sz. István életében mondja, hogy Nagyszombatban akkor ottan székelő Esztergomi érsekség és főkáptalan egyházi kincsei közt sz. István koponyájának nem csekély része, a szent királynak ezüst szobrába illesztve, nagyobb ünnepélye alkalmával köztiszteltetűre kitéttetett...” (Ipolyi Arnold. Pp. 101-102.)

A Raguzában (Dubrovnikban) maradt darab előbb a sztarigrádi domonkos kolostorba került, ahol 1770-ben díszes ereklyetartóba helyezték, majd az 1970-es évektől állami kezelésbe jutott. Ez az ereklyetartó ma a XIV. században épült kolostor kerengőjének bejáratával szembeni szegletében, egy alma alakú ereklyetartóban van a következő felirattal ellátva: „Szent István, az első magyar király (975-1038), ezüst koponyatartó a XVII. századból”. 2000-ben az a hír járta be az országot, hogy a dubrovnikai domonkos rend főnöke bizonyos ellentételezés fejében átadná az ereklyét Magyarországnak. A koponyaereklyét 2000 áprilisában a Nemzet Kulturális Örökség Minisztériumának akkori vezetője, Rockenbauer Zoltán a Horvát Köztársaság elnökétől, Goran Granictól kérte; ezzel egyidőben Seregély István érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke Josif Bozanic zágrábi érseket is értesítette óhajukról. Közben vita támadt a duvronviki dominikánusok perjele és a horvát egyház között, mire a perjel közölte: „a domonkosok nem kereskednek ereklyékkel” – így az ereklye ezért és a magyar diplomácia – immár szokásos – tehetetlensége miatt Dubrovnikban maradt. Ottmaradását Miljenko Domijan, a horvát kultusztárca helyettes vezetője megerősítette azzal, hogy az ereklyét a horvát kulturális örökség részévé, olyan tárggyá nyilvánította, amely nem „ajándékozható el”. A fejereklye ideiglenesen – a millennium évében – ugyan haza került, de a domonkosok azt visszaszállították és a további tárgyalások megszakadtak.

„Ezen felül létezett még, és létezik máig sz. István fejereklyéjének egyik hermája a *zágrábi székesegyházban* – olvassuk Ipolyi Arnoldnál (1862. Pp. 102-103). Jóval, mintegy másfélszázaddal előbb, mint a régi székes-fehérvári, említetik már Ágoston zágrábi püspök által (ki 1304 óta ült a zágrábi püspöki széken) egy megyei zsinat alkalmával tartott beszédében: „...Oltárunkon áll – úgymond ő – egész Magyarország védszentének, Sz. Istvánnak arany és drágakőtől fényes feje... Az ereklye máig fennlétezik, ha bár jelenleg szinte újabb hermában, de mely nyilván a régi mellszobor helyébe készült. Sz. Istvánnak ugyan is a zágrábi egyházban lévő ezen régi ereklyetartója 1594-ben, midőn a sziszeki tábor által az egyház kincseitől s nevezetesen arany s ezüst ereklyetartóitól is megfosztatott volna, szinte elenyészett, s az ereklye azóta közönséges tokban tartatott egészen 1635-ig; midőn Barberini Ferencz bíbornok Rómában azon új ezüst mellszoborba foglaltatta... E csinos műnek feje ezüsből, míg többi része aranyozott rézből készült, és topázokkal, ametiszt- és más kristályokkal díszítve van; magassága a talapattal együtt 42”.

A dubrovniki domonkos kolostorban őrzött Szent István fejereklye ezüst tartója, amelyet a magyarok a millennium évében kölcsön kaptak ugyan, de véglegesen nem sikerült visszaszerezni

Sz. Istvánnak tehát három egykorú hermája vagy mellszobra létezett, melyekben egyiránt fejereklyéi vagy koponyája részei léteztek volna. A Fejérváriról biztosan tudjuk, hogy ott máig a fejcsont azon része létezik hermájában, melyet koponyának mondunk; de ezt látszik érteni a zágrábinak is leírása, mert az ottani mellszoborban levő szinte craniumnak mondatik; valószínűleg azonban ez is csak része lesz, épen úgy, mint a harmadik, vagyis nagyszombati mellszoborban létezett, egyenesen csupán ezen fejcsont részletének mondatik...” (Ipolyi Arnold, 1862).

Tudomásunk van még néhány „Szent István király” ereklyéről, bár ezeknek hitelessége kétséges és nem követhető nyomon. Lehetséges, hogy hiteles az ugyancsak Dubrovnikban levő állkapocs-darab, amelyet a XIV. században készült ezüst tartóban helyeztek el a dóm kincsei között. Lehetséges, hogy ezt a darabot Nagy Lajos királyunk vagy édesanyja, Erzsébet ajándékozta Raguzának, amely akkor még magyar fennhatóság alatt volt. Pozsonyban a

ferencesek egy Szent István szobrot őriztek, amelynek jobb kezében a valaha Lembergben levő karcsont egy darabját őrizték. Ma semmit sem tudunk róla. 1367-ben I. (Nagy) Lajos király Aachenben, az aacheni dóm mellett magyar búcsújárók számára kápolnát építtetett, ahova Imre pilis apát által három ereklyét küldött: Szent Istvánét, Szent Lászlóét és Szent Imréét; ebből az aacheni dómban egy megvan. Az egyik ostensorium gót kehely vagy szentségtartó talapzaton levő tartóban állítólag Szent István bordadarabja rejlik ezzel a felirattal: „De costa S. Steph. Hung. Regis”. A másik, 4 „magyarokénak” tulajdonított ereklyetartóban azonban Szent Ágnes és Szent Katalin ereklyéi vannak más ismeretlen ereklyékkal együtt. A két ereklyetartó feltehetően Nagy Lajos udvari ötvöseinek, Sienai Péter szepesi alispánnak vagy fiának a munkája lehet. A harmadik aacheni ereklyetartónak az idők folyamán nyoma veszett. Rómában is számon tartanak egy „Szent István-ereklyét” – hitelessége kétséges.

A zágrábi Szent István koponyaereklye-tartó szobor (Ipolyi Arnold, 1862)

A méltó társ (Gizella királyné testereklyéjének sorsa)

*„A szent király felesége Keisla (Gizella) a templomot
szerfölött gazdaggá tette aranykeresztekkel, kézmosó
kannákkal, az oltárlábak közti díszablákkal
(antependiumokkal), kelyhekkkel, drágagyöngyökkel
és ékességekkel...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Szent István király feleségének, Gizella királynénak a temetése és végső nyughelye a mai napig nem tisztázott. A XV. század közepéig sem hazai, sem külföldi krónikákban nem találunk erre vonatkozó utalást. Először a XV. század második felében bukkan fel, majd a XVI. században terjed el három változat arra nézve, hol is temethették el a királynét. E kései források szerint lehetséges, hogy a *veszprémi* püspöki székesegyházban temették el. A legtöbb adat viszont arra utal, hogy sírja a *passai* niederburgi (niedermünsteri) apácakolostorban található. Uzsoki András régész szerint – aki a Gizella királyné halálára és temetésére vonatkozó okleveleket összegyűjtötte – akár a *székesfehérvári* székesegyházba is temethették. Gizella királyné sírját illetően a XVIII. század második felének közismert és tekintélyes kutatói csaptak össze. A veszprémi Gizella-sír mellett kardoskodott Pray György, Cornides Dániel és Katona István. Passau mellett tört lándzsát Róka János, Desericzky József és Gánóczy Antal. A makranci kő felbukkanása előtt, mind hazai, mind külföldi történetírók egységesen és egyértelműen azt vallották, hogy Gizella, Péter király kegyetlen bánásmódja miatt elhagyta Magyarországot és Passauban telepedett le, ahol a Niederburg apácakolostor apátnőjeként halt meg. A vitában lényeges szerepet játszott I. (Szent) László király Adelhaid nevű feleségének a problémája is, akiről vajmi keveset tudott a történetírás.

A trónra lépő uralkodó teendői közé tartozott saját maga és családja temetkezési helyének megválasztása és kiépítése. Ez vagy egy királyi alapítású bazilika, vagy egy szerzetes monostor temploma volt. István királyt és fiát Imre herceget, a király által alapított *székesfehérvári bazilikában* temették el, tehát a kor felfogása szerint Gizella királynét is oda kellett volna eltemetni. Igaz ugyan, hogy Gizella sírjáról nem tesznek említést az 1083. évi elevációkor (István király tetemének kiemelésekor) és az ezt követő kanonizáció (szenttéavatási eljárás) során, de ez még nem kizáró ok. Jacopo Filippo di Bergamo (1434-1518) történetírónak 1497-ben Ferrarában, 1503-ban és 1513-ban Velencében, majd 1521-ben Párizsban megjelent munkái a királyné székesfehérvári temetéséről tesznek említést, amely alapján ez nem zárható ki.

Szent István és felesége Gizella a Képes Krónikában, amint az óbudai kanonokoknak templomot építtetnek

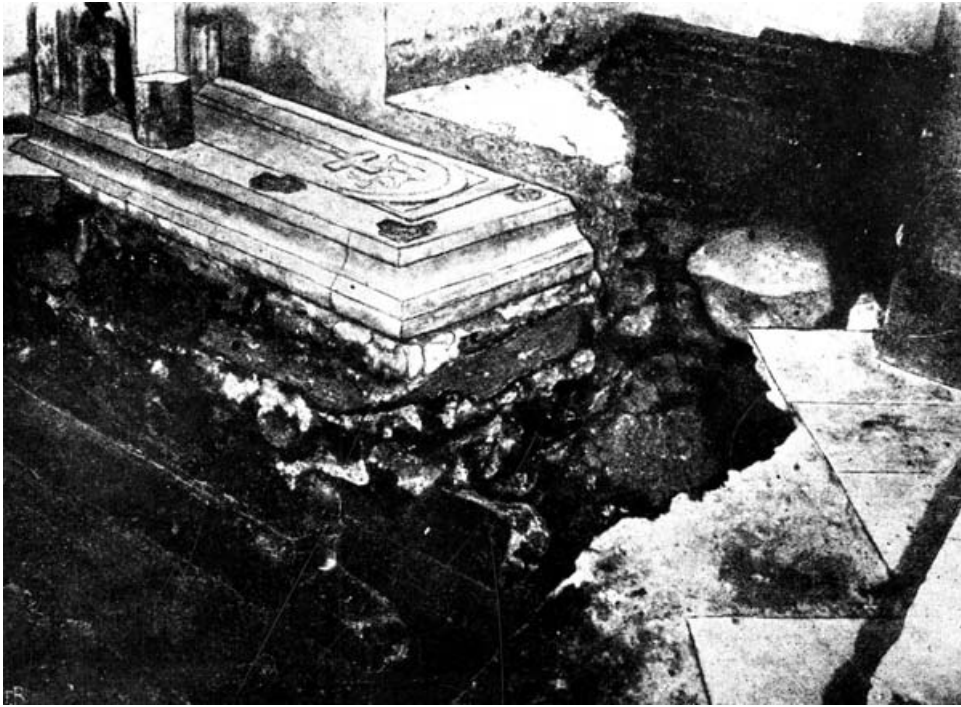
A második évezred első felének hazai és külföldi krónika-irodalmában nem találunk egyetlen biztos adatot sem arra vonatkozóan, hogy Gizella királynét *Veszprémben* temették volna el, márpedig 1526-ig eddig közel 500 ismert külföldi író emlékezik meg Szent István királyról, többségük feleségéről is tesz említést. Arra azonban sok adat van, hogy Gizella az esküszegő Péter miatt kénytelen volt végleg elhagyni az országot. A Gizella királynéra vonatkozó írások elsősorban arra utalnak, hogy a veszprémi székesegyházat Gizella építtette, szereltette fel, de arra nincsen adatunk, hogy ő alapította volna. A veszprémi temetést a XV. században Bonfini említi, de az adatot ő is csak egy XIV. századi felirat alapján közli, ami egy emlékkövön volt olvasható.

A veszprémi püspökvár és székesegyház

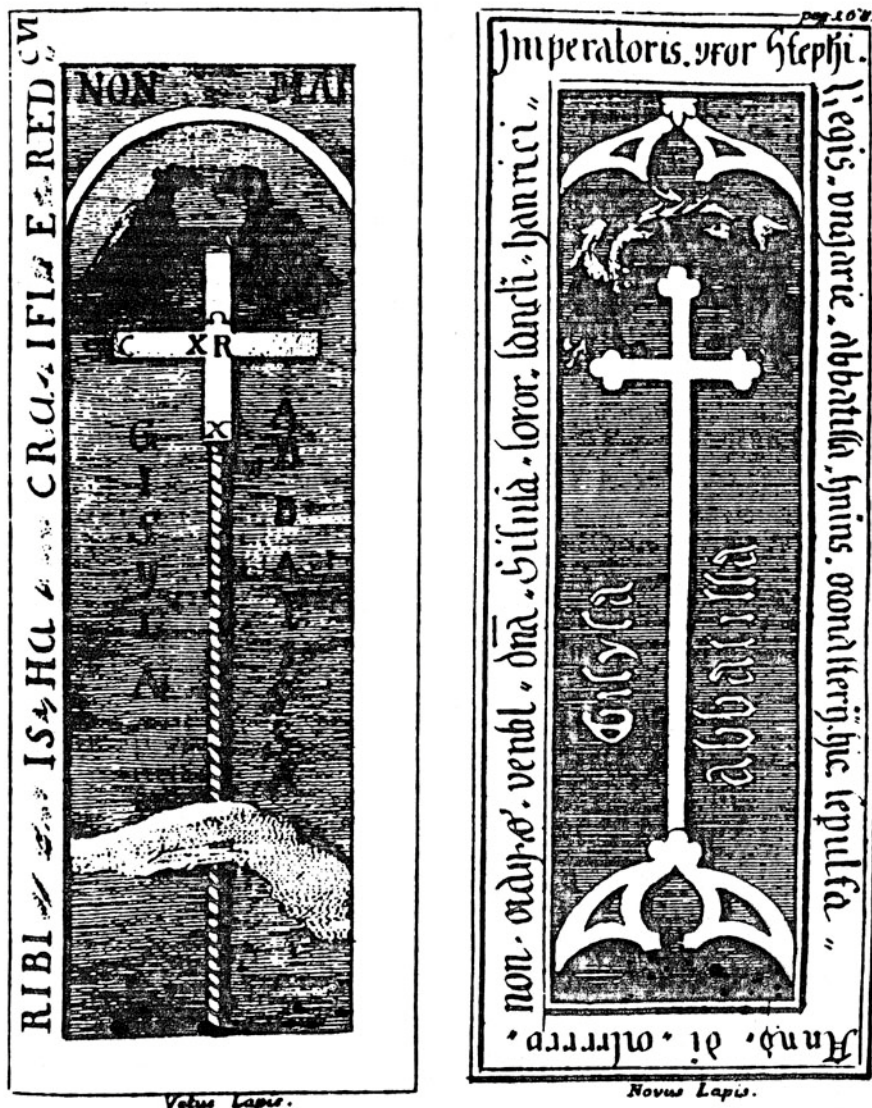
A *passaui* niederburgi kolostor XI. századi alapítású; régebben Szent Benedek rendi apácák laktak benne. Szent Kereszt- majd Szűz Mária-kolostornak is nevezték, harmadik védőszentje Szent Pantaleon volt. Ha a forrásokat összegezzük, feltételezhető, hogy Gizella királyné 1045-ben III. Henrikkel együtt kivonult az országból és Passauban telepedett le. Az említett kolostorban apácáfátylat öltött, később – meg nem állapítható időben – apátnő lett, majd halála után a kolostor Szent Ágota-kápolnájában temették el. A Szent Kereszt-templom 1244-ben, majd 1285-ben leégett, de 1500 körül újjáépítették. A tűzvész ellenére a kolostor több része épen maradt. A kereszthajó déli részét eredetileg Szent Agáta (utóbb Három Királyok) kápolnájának nevezték. Ennek délkeleti sarkában Gizella magyar királyné feltételezett sírja fölött áll síremléke. Az eredeti sírkő fehér mészkőből készült, és rajta GISYLA ABBATISSA felirat volt olvasható. A sírkő eredetileg a kápolna padozatával egy szintben volt. A királyné

feltételezett sírját 1420-ban felülről megnyitották és a Gizella királynénak vélt csontokat egy fölötté levő díszes, csúcsíves márványszarkofágba helyezték.

A Gizella királynénak tulajdonított felbontott sír a passauai niederburgi kolostor templomában

A szarkofágot és az alatta levő talajt a passauai püspökség hivatalos engedélyével 1908. július 3-án Wolfgang Maria Schmid, a müncheni múzeum konzervátora a magyar Forster Gyula szakmai vezetésével megnyitotta. A síremlék alatti területet július 31-én tárták fel, ahol öt földbe ázott sírra bukkantak. Ekkor kerültek napvilágra a mai szarkofág alatti részből azok a csontok, amelyeket „Gizella magyar királyné földi maradványainak” minősítettek. Ez a „csontanyag három fogból, néhány bordatöredékből kézfej- és lábcsontokból, alkarcsontdarabokból, valamint lábujj- és lábfejcsontokból” állt. A talált csontok a szarkofágban levőkhöz illettek; az összeállítás után a csontváz teljes lett. „Ezzel bebizonyosodott, hogy a csontváz eredetileg a sírban feküdt, csak az egykori kiemelésnél nem jártak el kellő gonddal, úgyhogy egyes részei a földben maradtak” – olvassuk Wolfgang Maria Schmid kutató dokumentációjában.

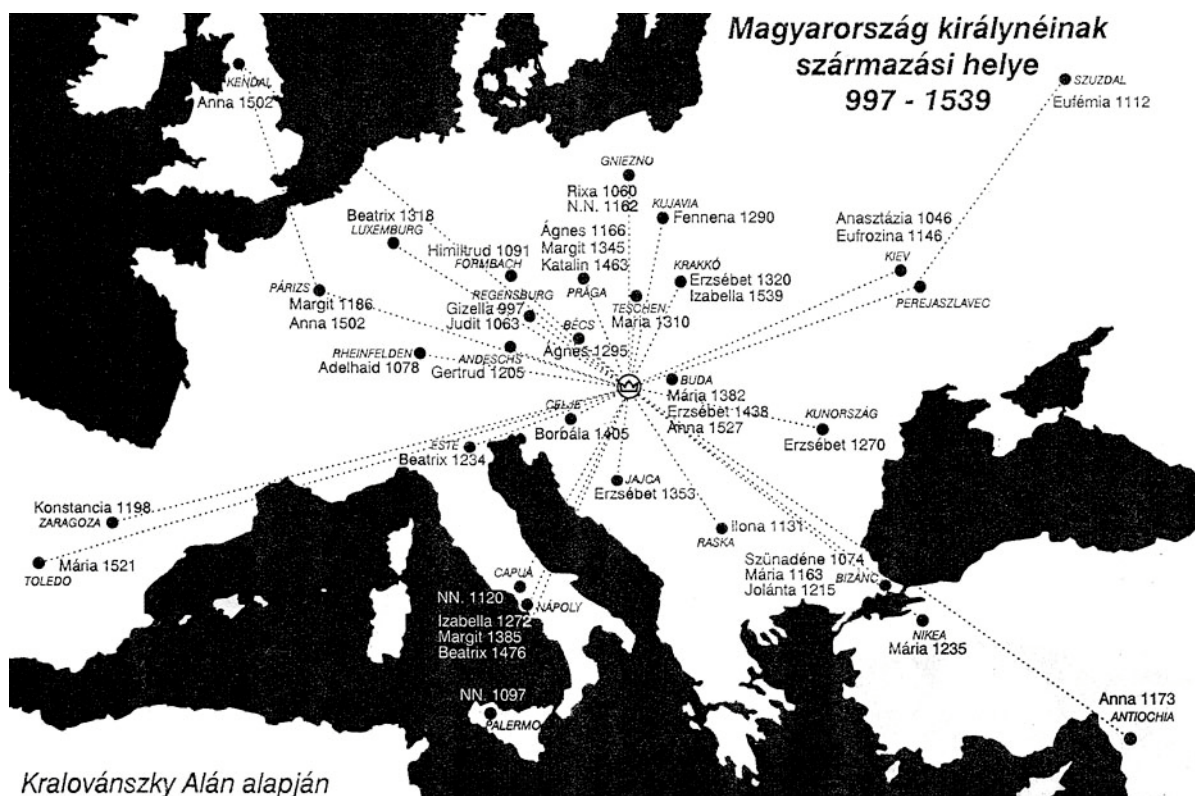
A Gizella királynénak tulajdonított XI. és XV. századi
gótikus sírlap a niederburgi kolostor templomában

Az embertani vizsgálatokat dr. Ferdinand Birkner, a müncheni egyetem antropológusa végezte el 1911. június 26-án. Megállapította, hogy „a csontváz nem teljes, mert egyes részei (csigolyák, kéz- és lábcsontok egyes darabjai) hiányoznak, de a meglevők ugyanannak a csontváznak a tartozékai. A közepesen sérült koponya felső nézete tojásdad idomú, a homlokív széles, az agykoponya bal fele erősebben fejlett a jobbnál. Előlnézetben a homlok és a járomcsont aránylag széles, az orr mérsékeltlen keskeny, a szemüregek aránylag nagyok és magasak. A hosszúcsontok megnyúltak és vékonyak...” Birkner a vizsgálat eredményei alapján a következő megállapításra jutott: „A csontváz minden bizonnyal női... A testmagasság meghaladta a 170 cm-t... a fogazat rendkívül rossz állapotú, zöme még a halott életében kihullott... A csontok beható anatómiai vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy a csontváz legalább 60-70 éves, magas növésű, gracilis csontozatú nőé volt”. Wolfgang Maria Schmid az embertani vizsgálatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy Gizella 1055-1060 között halhatott meg. A német kormány 1917. november 1-jén kelt 40 897 I.F. számú rendelete alapján a csontmaradványokat bizottság jelenlétében egy vasládába tétette, amelyet a sírkamra északi oldalán készített nyíláson át visszahelyeztek a sírba.

Az eredeti XI. századi passauai sírfeliratot 1977-ben újra megvizsgálták. Ezen egyértelműen olvasható a GISYLA ABBATISSA felirat, valamint a halálozási idő – május 7-e –, évszám nélkül. A XI. századi sírlap fölé emelt újabb gótikus felépítmény tulajdonképpen jelképes sír, kenotáfium. A most látható zárólap adneti vörös márványból készült, felülete díszesen faragott. A kereszt két oldalán kiemelkedő gót betűkkel Gysila Abbatissa felirat áll, majd a következő szöveg olvasható (magyar fordításban): „Az Úr 1095. évében, május 7-én elhunyt a tiszteletreméltó Gizella Úrnő, Henrik császár húga, Magyarország királyának, Istvánnak a felesége, ennek a monostornak az apátnője. Itt van eltemetve”. A feliratban az évszám biztosan téves, minden bizonnyal rossz véset, de az sem kizárt, hogy élt a kolostorban egy másik Gizella nevű apátnő – hiszen e név abban az időben igen gyakori volt –, aki 1095-ben halt meg, és az ő személyét keverték össze Gizella királynéval, ugyanis ő az embertani adatok szerint 1055-1060 között halhatott meg, ha ugyan Passauban van eltemetve. Wolfgang Maria Schmid 1912-ben megjelent tanulmányában így ír Gizella magyar királyné sírjáról: „Azt, hogy Gizella magyar királynét hol temették el, a passauiak éppúgy nem tudták, mint ahogyan gyakran mi sem tudjuk, hogy hol van ez vagy az a királyné eltemetve. A név azonossága, és a sírban nyugónak előkelőségét sejtető kétszörös síremlék – ehhez még az apácáktól hallottak Gizella apátnő kilétéről és Henrik császárral való rokoni kapcsolatáról – a zárándokokban könnyen azt a hitet kelthették, hogy Gizella sírjához látogattak.”

Gizella vélt passauai sírját legutoljára 1999 májusában nyitották meg és az antropológiai vizsgálatokat Erwin Emmerling müncheni professzor végezte el. Ekkor állapították meg, hogy Gizella királyné 170-175 cm magas, karcsú nő volt, csontjain semmiféle betegség nyomait nem lehetett kimutatni. E vizsgálat után a királyné vélt koponyáját Passauban egy oltár elé ereklyetartóba helyezték, a többi csontját pedig visszatemették. Gizella királyné passauai sírja valószínűsíthető, de közel sem kizárólagos bizonyosságú. Csekély lehetőséget kell hagynunk annak a feltételezésnek is, hogy Szent István feleségét Székesfehérvárott vagy Veszprémben temették el. Bár az utóbbi két lehetőség egyelőre csak elméleti, hiszen tárgyi bizonyítékaink erre nézvést nincsenek, az erre utaló források pedig későiek és bizonytalanok.

A királyné földi maradványait többször is kérték a magyarok, hiszen a királyné erős egyéniségével, mély vallásosságával mindenben méltó társa volt honalapító királyunknak: 1735-ben gróf Balassa Pálné vetette föl ezt a gondolatot, majd ugyanezt tette 1771-ben Koller Ignác veszprémi püspök. Az 1930-as években ismét mozgalom indult a csontok Magyarországra való szállítása érdekében, az alkalmat ekkor Szent István halálának közelgő 900 éves évfordulója adta. „...Az egész nemzetnek egész erejével és tekintélyével kell törekednie, hogy a hamvak hazakerüljenek Szent István városába, Székesfehérvárra...” – olvassuk egy 1935-ben megjelent munkában. Szendi József veszprémi érsek 1986 januárjában kérte a passauai püspököt, hogy a királyné apátnő jobb felkarcsontját és jobb keze gyűrűsujjának negyedik ujjpercét adják át a Veszprémi Püspöki Hivatalnak. Ennek átadása 1986. május 4-én megtörtént; ez lett a veszprémi Gizella-templom ereklyéje. Mivel a németek is ragaszkodnak Boldog Gizella testereklyéjéhez, nem valószínű, hogy az egész tetem valaha is Magyarországra került.

„Ebben az üregben volt letéve Sámuel Aba...”

„Mikor ütközetre került a sor, a két sereg soká
és keményen harcolt egymással, végre Isten
a császárt segítette meg, és szerencsésen győzelmet aratott.
Aba király vesztesen futott a Tyscia (Tisza) felé.
Egy faluban, egy régi veremben legyilkolták a magyarok,
akiknek ártalmára volt a királykodása.

E falu melletti templomban temették el.
Néhány esztendő múlva azonban, midőn a sírból fölasták,
szemfödélét és öltözetét romlatlanul, sebeit
pedig beforrva találták. testét azután saját monostorában
Saruson (Sáros, Sáron) temették el...”

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Aba Sámuel seregét 1044. július 5-én a Győr melletti Ménfő közelében III. Henrik német-római császár seregei legyőzték. A király „elmenekült a Tisza felé” – írja róla a Képes Krónika –, majd az abádi Csaba-majorban, az úgynevezett „Öregbarlangban” kegyetlenül meggyilkolták. A hagyomány szerint tetemét először a major közelében levő kis templomba – nagy valószínűséggel a feldebrői templomba – temették, majd néhány (3?) év múlva tetemét kiásták, „szemfödélét és ruháit romlatlanul találták, sebhelyei begyógyultak”. Ezután Sáron, az általa alapított és közben felépült monostorba helyezték örök nyugalomra. A feldebrői templom altemplomában a mai napig mutogatják azt a sírhelyet, ahol Aba Sámuel három (?) évig (vagy véglegesen) nyugodott.

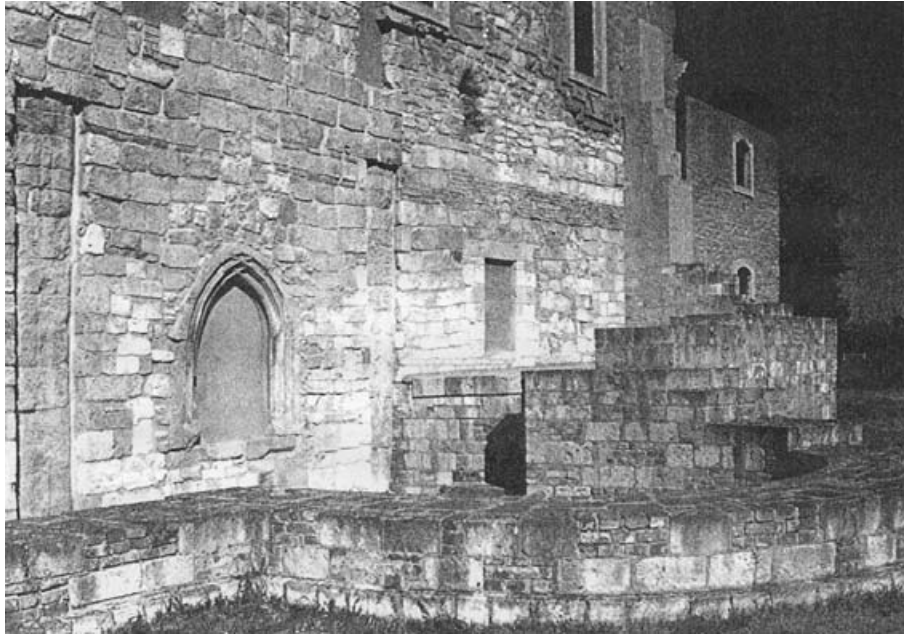
Ezzel szemben a báró Baldacci család kősziklába vágott pincéjének egyik bejáratához 1693-ban emléktáblát helyeztek ezzel a felirattal: „Ebben az üregben volt letéve Sámuel Aba, Magyarország 3-ik királya”. Később Haller Sámuel gróf is márványtáblával jelölte meg ezt sírűreget. Ezekben az „üregekben” a XIII. századtól Ágoston-rendi remeték éltek; ma borospincének használják. A helyi szájhagyomány viszont úgy ismeri ezt az üreget, mint Aba Sámuel első és egyúttal végső nyughelyét. Az sincsen kizárva, hogy Aba Sámuel holttestét ebből az „üregből” átvitték az általa alapított abasári monostor mára teljesen elpusztult templomába – vagy annak földalatti „barlangüregébe” – ahol eltemették; ez esetben az „üreg-teória” és az általa alapított monostorba való temetés megfelelő magyarázatot kap.

Abasár (régebben: Sár) a Heves-megyei gyöngyösi járásban, a Bene-patak mellett emelkedő Sárhegy tövében fekszik. Itt állt valaha az Aba nemzetség ősi monostora. A sári vagy sármonostori bencés apátság templomát Aba Sámuel 1042-ben a Boldogasszony tiszteletére alapította. A templom és az apátság romjai Sár községben ma is fellelhetők; a feltárások körtemplom maradványait hozták felszínre. Az Aba Sámuel által alapított monostorban a szerzetesi élet a mohácsi vész utáni időkben szűnt meg, majd a kolostor elpusztult és falait széthordták.

Bal oldali kép: A feldebrői templom, amelynek altemplomába – a hagyományok szerint – Aba Sámuel az abasári nyughelye előtt eltemették

Jobb oldali kép: A feldebrői templom altemploma, ahova a hagyományok szerint Aba Sámuel királyt először eltemették, majd hívei 3 év múlva innen Abasárba, végső nyughelyére vitték

A feldebrői első templom maradványa

A pécsi székesegyház és I. Péter sírja

*„Péter király Zámor faluba betért, ott bevette magát,
és három napig vitézül harcolva védekezett.*

*Végül is valamennyi katonáját mind leöldökölték az íjászok,
maga pedig elevenen fogságba jutott.*

*Megvakítva vitték Fejérvárra. A szörnyű fájdalom
miatt ott hamarosan befejezte életét.*

*Pécsett temették el – melyet ő maga alapított
Szent Péter apostol tiszteletére...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

I. (Orseolo) Péter magyar királyt 1046 szeptember végén I. András emberei menekülés közben a Fejér megyei Zámolyban elfogták, ahol a király egy udvarházba vette be magát és három napig emberül harcolva védekezett. Végül is az íjászok minden katonáját megölték; maga élve esett foglyul, akkor megvakították és Fehérvárra vitték; nagy fájdalmába hamarosan belehalt. Pécsett temették el – írja a Képes Krónika – Szent Péter apostol egyházában, amelyet ő alapított. Péter király sírjáról a hagyomány így szól: „Annak (az eredeti egyháznak) jobb oldalán van a német királyhoz méltó sírbolt, melyben Péter el akart temettetni. Ezen királyi sírbolt bemenetelén az a sírkő ötlik szemünkbe, melybe Péter király élete és viszontagságai olvashatók bevésve...”

Szent István „1009-ik évi kisasszonyhava 23-án kelt oklevelében, melynél fogva Pécsett az Isten dicsőségére, és minden szentjei tiszteletére püspökséget alapított, s mint az alapító okmány zárszávaiban mondja, „Szent Péter emlékére állíttatott”, de építését Orseolo Péter király kezdette meg” (Rupp Imre, 1870. p. 354-356). 1064-ben Salamon királyt ebben a

székesegyházban koronázták meg másodszor. Az erre következő éjjel tűz ütött ki és a templomot elhamvasztotta, majd a tatárjárás idején is károsodott; szentélyét 1303-ban megújították. 1497-1505 között Zsigmond pécsi püspök irányítása alatt csúcsíves stílusban átépítették. 1367-ben Lajos király Vilmos püspök kérésére, V. Orbán pápa helybenhagyásával Pécssett, a hittudományi kart kivéve tudomány-egyetemet alapított, „mely – mint Istvánffy Miklós írja – 2000 tanuló népesítette tudományos intézet egészen a mohácsi gyászos ütközetig virágzott”. Ebben az időben a székesegyházra jelentős oktatási szerep hárult. Reneszánsz stílusú építkezéseit Zathmári (Szatmáry) György püspök kezdte meg, melynek során a székesegyházat „közönséges, ízléstelen és nehéz renaissance boltozattal elsötétítették” (Czobor Béla). 1704 után Nesselróde püspök megújította a templomot, majd az eredetileg háromhajós román stílusú székesegyházat a XIX. században Schmidt Frigyes tervei alapján megpróbálták eredeti formájában visszaállítani.

A pécsi Szent Péter apostolról elnevezett székesegyház, ahova 1046-ban I. (Orseolo) Péter királyt eltemették (Körtvélyesi László felvétele)

A templom előtti tér rendezése során egy régebbi templom alapzata került napfényre, amely a püspöki laktól egészen a mostani déli kapuzatig terjedt. „Ásatás közben oszlopokra is bukkantak, ami Szent István és Péter király korában dívó ókeresztény építészeti módnak megfelelne. Itt kellene tehát Péter sírját keresnünk, s ez volna azon régebbi egyház, amelyet az 1064-iki tűzvész elpusztított” – írta Henszlmann Imre. Szerinte „Péter király sírjának olyan templomban kellett lennie, mely elrendezésében és stíljében közel állott vagy Sz. Istvánnak fehérváriéhoz, vagy az első kalocsaihoz, tehát a basilika kis egyszerűbb ókeresztény templom volt. A mostani székesegyház délnyugati fala mellett a tér egyenetlése alkalmával oszlop-sorok maradványait találták; mi valószínűvé teszi, hogy Péter temploma ott állott, és hogy basilika volt”.

A mai bazilika déli bejáratánál levő „Péter-sír” jelölés valószínűleg téves.

A pécsi Szent Péter-székesegyház legelső maradványainak a feltárása

A tihanyi apátsági templom (I. András király nyughelye)

„Béla győzelmének láttára az András királyt pártoló magyarok is átmentek a herceghez, András király pedig Németország felé menekült. De nem jutott oda. A mosonyi kapunál elfogták. Fogságban nem viselték gondját, s meghalt a Bacon (Bakony) erdejének Szirc (Zirc) nevű falujában. Szent Ányos hitvalló monostorában temették el, amelyet ő építtetett Tihonban (Tihanyban) a Balaton tavánál...”

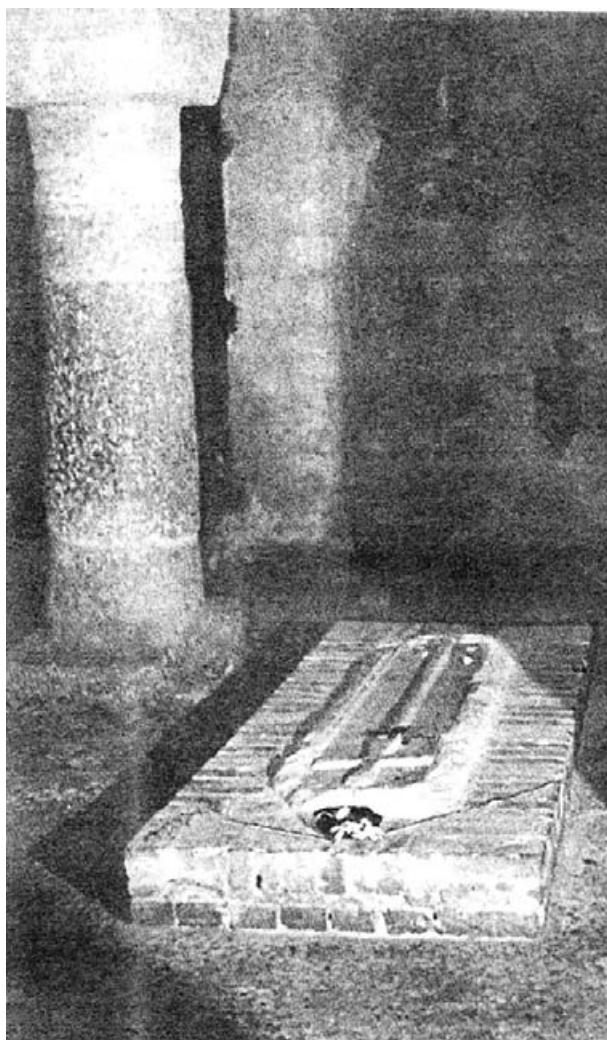
Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

I. András király 1060 őszén a Tisza mellett csapott össze a Lengyelországból visszatérő öccsével, Béla herceggel. Béla győzött, András király menekülés közben leesett a lováról, így elfogták. Sebesülésébe Zircen belehalt. Abban az általa, 1055-ben Szent Ányos püspök tiszteletére alapított tihanyi monostorban temették el, amelynek alapítólevele a legkorábbi eredetiben fennmaradt hazai, első összefüggő magyar nyelvű szövegrészeket tartalmazó oklevél.

Az apátság a belzavarok és az apátok tékozlása következtében 1279-1283 között „csaknem egészen pusztulni indult” (Rupp Jakab, 1870). Forster Gyula (1900) szerint, mivel a tihanyi apátság a XIII. század végétől egészen a XVIII. század elejéig gyakorlatilag világi kézre kerül, „alig lehetséges, hogy az altemplomban levő síroknak nyomára nem jutottak volna és alig hihető, hogy a fölfedezett sírok érintetlenül maradtak volna”. A mohácsi vész után az utolsó bencés szerzetesek is elhagyták az apátságot. 1684-ben a törökök elleni harcok során a monostort erőddé alakították, amely a kétszeri ostrom során leégett. 1701-től újra Benedek

rendi szerzetesek költöztek a monostorba. A templom mai formáját 1730-1792 között vette fel, a régi templomból csak az altemplom maradt meg. II. József császár 1787-ben megszüntette az apátságot, majd I. Ferenc 1802-ben visszaállította.

Az eredeti állapotában megmaradt altemplom kutatása az 1889-es feltárással kezdődött, majd 1891-ben folytatódott. 1889-ben az altemplom egész padozatát felszedték és felásták. Sajnos a XIX. század végi ásatásokról nem készült hiteles jegyzőkönyv, így e feltárások tudományos értéke megkérdőjelezhető. Ekkor rossz megtartású csontokkal több sírhely és koporsó-maradvány is előkerült. Az emberi maradványokat abban az időben nem tudták azonosítani. Az egyik sírhely vörös márvány lapokkal volt bélelve, azt tartották I. András király sírjának. Valószínűsítik, hogy az alapító király és más előkelő személyek sírját eredetileg egyetlen kő fedte. Ez a fedő – Kampis Antal szerint – elenyészett, és azt az 1889-ben talált sírkővel helyettesítették (Gedai István). 1889-ben ugyanis az altemplom déli oldalfalának támasztva az az I. András király sírja fedlapjának vélt vörösmárvány sírkő került elő, amely 1955-ig függőleges helyzetben állt; 1955-ben ezt helyezték az altemplom főhajójának a közepére vízszintes helyzetbe, ahol és ahogyan az ma is látható.

I. András magyar királynak tulajdonított sírkő a tihanyi bencés apátság altemplomában

A tihanyi apátságban 1889-ben történt feltárásokkal kapcsolatban Réczey Viktor „régiségbúvár, főapátsági levéltáros” 1897-ben a Budapesti Hírlap május 7-i számában így emlékezett meg: „...Az elkorhadt koporsók és tetemek közül éppen a fölhozott régi faragású emlékkő

irányában vörös márványlapok között egy, a többinél sokkalta régibb csontvázra bukkantak, a mely mellett ugyan semmiféle ruha vagy ékszer, fegyver nem volt található, de mivel ama középkorú keresztől nem messze volt és a márványkoporsó mintegy kitűnt a többi közül, méltán következtettünk, hogy ott nyugszanak Endre király hamvai. Nagy kegyelettel a sírhelyet körülfalaztattuk és a pallos alakú féldombormű keresztet a külső kőfalra helyeztük el”.

Az apátsági templomban a legutolsó feltárást 1953-ban végezték. Ekkor az altemplom talajában talált csontvázmaradványokat a vörös márványlapokkal bélelt sírba tették, majd a ma is ott látható fehér mészkő lappal lefedték. Az 1953-as feltárásnál Malán Mihály antropológus is jelen volt, de a csontok azonosítását nem végezte el.

Tihany – Libay Károly vízfestményén

A szekszárdi apátság, mint királyi temetkezőhely (I. Béla nyughelye)

*„Uralkodásának harmadik esztendejét betöltvén,
a nagyon vallásos Béla király trónja Dömösön,
királyi birtokán ráomlott. Teste megtört,
gyógyíthatatlan betegségbe esett. Az ország
múlthatatlan dolgai miatt félholtan vitték
Kynisva (Kinizsa) patakához, s ott múlt ki
e világból. Az isteni Üdvözítő monostorába temették el,
azon a helyen, melyet Zugzardnak (Szögszárdnak) hívnak.
Ez a Béla ugyanis szár (kopasz) volt és szög színű.
Ezért nevezte monostorát a maga mivoltához
képest Zugzardnak (Szögszárdnak)...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

A források szerint I. Béla királyra a dömösi királyi kúriában rászakadt a trón. Súlyosan megsebesült, mégis hadba indult a betörő németek ellen. Moson felé vonulása közben 1063-ban meghalt. A korabeli adatok szerint a király végső nyughelye az általa 1061-ben alapított Szentséges Megváltóról elnevezett szekszárdi bencés apátság volt. A monostor temploma halálakor, 1063. szeptember 11-én még nem készült el, így oda nem temethették. A monostor Vilmos nevű első apátja megmentette I. Béla király fiának – Gézának – az életét, ezért később – már mint I. Géza király – nagy adományokkal halmozta el a monostort. Thuróczy krónikája (Chron.II. 46. fej.) erről így ír: „Hic enim Bela erat calvus et in Colore brunus, propterea suum Monasterium ad suam dispositionem Zewkzard appelavit...” Az apátság a XII. századtól kezdve úgy az állami, mint az egyházi életben fontos szerepet játszott.

A tatárjárás idején a monostor csak részlegesen károsodott, de ezt követően elszegényedett. A XV. század közepén erődítményekkel erősítették meg. A törökök 1526-ban vonultak be Szekszárdra. A megszállás ideje alatt az apátság kevésbé intenzíven ugyan, de tovább működött. Annál nagyobb pusztítást végeztek a belharcok. 1560-ban Horváth Miklós szigetvári kapitány „Szekszárdot ostrom alá vette, felgyújtotta és elpusztította” (Fraknoi Vilmos). 1598-ban keresztény katonák fosztogatták a monostort, akiknek parancsnokai zsold helyett a templom javait és kincseit ígérték.

Az apátság helyreállítását 1693-ban Mérey Mihály szekszárdi apát végeztette el. Őt azonban a jezsuiták – miután szemet vetettek az apátság szekszárdi birtokára – Bécsben fogságba vetették és az apátság koadjutorának Trauthsohn (Trautson) János Józsefet, az osztrák miniszter fiát nevezték ki. „Trauthsohn János József bécsi érsek, szekszárdi javadalmazott apát a hajdani apátság romjai fölé új gót idomú templomot építtetett, melynek oldalán boltozott sekrestye volt, s e mellett léteztek azon kápolna romjai, melyben, mint mondják, az apátság alapítója I. Béla király hamvai nyugvának...” (Rupp Imre. 1870. p. 414). 1703-ban Károly király, majd 1777-ben Mária Terézia királynő az apátság minden javát a Nagyszombatról Budára telepített Tudomány Egyetemnek adta; magát az apátságot pedig a Tolna megyei rendek vásárolták meg. A templom 1794-ig romosan ugyan de fennállt, majd helyette 1804-ben újat építettek, de már nem az eredeti templom helyén.

Az I. Béla magyar király által alapított szekszárdi apátság szentélyének maradványai a Tolna-megyei Megyeháza udvarán (Szabó Géza régész felvétele)

I. Béla király sírhelyéről szinte semmi hiteles adat nem áll rendelkezésünkre. A sírt feltehetően többször kifosztották. 1897 márciusában az épülő vármegyeház területén megtalálták a régi apátság és templom falait, a király feltételezett sírhelyét azonban nem tudták feltárni, mivel arra már ráépítették a megyeházát. A Megyeháza – ahogy ma nevezik, a Pollack által romok köré tervezett épület – ma az önkormányzat tulajdona és a Tolna Megyei Levéltárnak és városi, illetve megyei intézmények irodáinak, valamint múzeumi kiállításoknak ad helyet. Az apátsági templom feltárt romjainak egy része ma is látható a megyeháza udvarán; a sírnak semmi nyoma nem maradt meg.

A hajdani apátság területén Kozák Károly régész 1960-ban, majd 1968-tól néhány éven át végzett ásatásokat. Észrevételeit a szekszárdi múzeum évkönyvében, illetve a levéltár közleményeiben jelentette meg. Megállapítása szerint a feltárt falmaradványokat a XVIII. századi felmérésekkel lehetett egybevetni. Feltárása alkalmából XI. századra keltezhető falmaradványok is kerültek elő, de megállapításai szerint ezeket nem lehetett egyértelműen az I. Béla király által alapított apátsággal azonosítani. Amúgy bizonytalan I. Béla király temetkezőhelye. Kozák Károly felhívja a figyelmet arra, hogy az 1780-as felmérés szerint a várfal északi oldalának középső szakaszán egy 8,5 méter hosszú támpillérekkel megerősített ma már nem látható szakasz került elő, amely megfelel egy XI-XII. században épített falusi templom hosszának; eredetileg ide temethették I. Béla királyt. Fraknoi Vilmos és Kozák Károly szerint a Szekszárdra szállított király holttestét először ide, a korábbi plébániatemplom kriptájába helyezték örök nyugalomra. A bencés apátság feltárása során az épületben talált

falazott sír egyike lehetett a király később odahelyezett földi maradványainak nyughelye. A feltáráskor ott talált csontoknak nyoma veszett, embertani vizsgálata nem történt meg.

Az I. Béla magyar király által 1601-ben alapított szekszárdi apátság temploma, ahova az alapító királyt halála után végleges nyugalomra helyezték (Szabó Géza régész felvétele)

A váci székesegyház (I. Géza király temetkezőhelye)

*„A Nagy Király súlyos betegségbe esett,
és április 25-én elindult arra az útra erényekkel tündökölni,
amelyen minden test jár. Mert katolikus hitű, istenfélő
és igen kemény fejedelem volt. Három évig uralkodott,
és Vácon temették el a Boldogságos Szűz templomában,
amelyet ő maga épített...”*

(Káldi Márk: Képes Krónika [1358])

I. Géza király Vácot választotta magának lakóhelyül. A mogyoródi csata emlékére a városban – feltehetően 1074-ben – püspökséget alapított (mások szerint a püspökséget már Szent István alapította), majd ugyanő 1076-ban a Boldogságos Szűz és Szent Mihály tiszteletére díszes egyházat építtetett. Kívánsága szerint 1077. április 25-én bekövetkezett halála után ide temették el. Erről a „történetről” Rupp Jakab 1870-ben így írt (Pp. 684-690): „...Vác (Vat) nevű remetéről azt jegyezték fel a régebbi írók, hogy midőn Gejza vezér öccsével, sz. Lászlóval, 1072-ben a Vid gróf ellenök felizgatott Salamon király hadserege általi megtámadtatás ellen védelmezni készült magát, Vác remete győzelmet, és a királyi trónra jutást jósolt neki; s a mint erre Gejza hadserege csatarendbe állítása iránt tanácskozott öccsével Lászlóval, László egy anglyalt látott, ki bátyja Gejza fejére koronát illesztett. László közölvén

e látmányt bátyjával, Gejza megfogadta, hogy ha győzni fog, ugyanazon helyen templomot fog építtetni a boldogságos Szűz Mária emlékére, s minthogy, az akkori idő szellemében mindent csodákkal szokás összeköttetésbe hozni, Gejza és László Salamon elűzetése után egy évre Vácra utaztak alkalmával tüzes ágancssal ékített szarvasra bukkantak, mely általuk üzőben vetetvén a két erdő közötti halmon állapotodott meg, épen ezen halmon tüzték ki, melyen a megfogadott templom fölépíttessék (Bonfin és Bél. III. 112.1.)...Ezen templomban 1077-ben eltemettetett Gejza király, Vác város gyarapítására, és megerősítésére igen sokat tett, s a lakosoknak többféle szabadalmakat és kiváltságokat engedélyezett...”

A székesegyházat Géza testvére, I. László király tovább építtette. Az 1241-ben betörő tatárok Sejban vezetésével törbe csalták az ellenük induló Ugrin kalocsai érsek csapatait, elérték és kifosztották Vácot, a templomot pedig felgyújtották. IV. Béla azt újjáépíttette. „A tatárok távozása után Vácra telepedett úz, német és magyar lakosok a várost helyre törekedvén állítani, a felső városban sz. Mihály főangyal, az alsóban pedig a boldogságos Szűz Mária emlékére szentelt templomot építettek, s e templom mellé püspök- és kanonoklakok is járulván, a bástyákkal és falakkal bekerített, és 3 kapuval felszerelt mezővárost visszaállították előbbi alakjába, mialatt a püspök Pesten lakott...” (Rupp Imre, 1870. p. 686.). A város a XVI. században többször került török kézre. A székesegyházat előbb Mehmed Jáhja-pasa-záde mecsetté alakíttatta, majd utóda, Sinán nagyvezír 1595. július 25-én felgyújtatta. A még meglevő falakat 1626-ban a törökök lerombolták és köveiből a várfalat javították ki.

Az első székesegyház alapjai 1719-ben kerültek elő, amikor a ferencrendiek templomát alapozták, ugyanis a boldogságos Szűz Mária emlékére építtetett templom azon a helyen állott, amelyen most a ferencesek kolostora van (Podhraczký Chron. Bud. p. 144, 148, és 153, Pray Hiererch. I. p. 390; Deseric. hist. episc. Vac; Bél. Nagy Tud. Gyűjt.). A király sírjának sem akkor, sem azóta nem akadtak nyomára.

A váci ferences templom és rendház, amelynek helyén az 1074-ben az I. Géza király alapította Boldogságos Szűz és Szent Mihály tiszteletére épített egyház állt. Az 1076-ban elhunyt alapító királyt ebbe a templomba temették (Foto: Cservenák Péter)

A lovagkirály nyughelye (Szent László sírjai)

*„Nagy lovon űlt a nagy férfi,
Arca rettentő, felséges;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból, kővel ékes;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csatabárdja:
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, aki azt bevárja.*

(Arany János: Szent László)

A váradi prépostságot I. László király 1091-ben (1080-1092 között) alapította a Szűz Mária tiszteletére, de később már csak úgy ismerték, mint Szent László egyházát. I. László 1095. július 29-én, 55 éves korában hunyt el Nyitrán. Tetemét a júliusi rekkenő hőség miatt először az általa alapított somogyvári bencés apátságban helyezték nyugalomra; „László tisztelendő teste a somogyvári monostor templomában nyugszik” – olvassuk II. Pascalis pápa oklevelében, de ugyanezt találjuk Praynál (Diss. de S. Ladislao p. 47) és Katonánál is (Hist. reg. II. p. 663): „MLXXVIII. S. rex Ladislaus in Ungaria fundavit nobilissimam abbatiam de Sentigis (Szent Egyed), in qua non solent recipi nisi Franci” (Pertz SS. XXIII). (A Somogy vármegye középpontját képező, Kapuvár nevet viselő honfoglalás kori földvárban – amely ispánsági székhely is volt – I. László király alapított bencést monostort, amelyet Saint-Giles védőszentje, Szent Egyed tiszteletére szenteltek. Az alapítólevelet László király 1091-ben adta ki a saint-gilesi apát és Teuzo pápai legátus jelenlétében. E háromhajós, háromapsziszos, félköríves szentélyzáródású kb. 60 méter hosszú és 24 méter széles két tornyú bazilikát a törökök 1543-1544-ben felégették, majd a monostor elnéptelenedett. Szent László első sírjának helyét Bakay Kornél régész azonosította). László király holttestét Somogyvárról – a szentté avatás aktái és a somogyvári ásatások tanúságai szerint – kb. 1180-ban Nagyváradra vitték, ahol hajdani kívánsága szerint az általa alapított székesegyházban, a padozat alá temették. „Szent László az angyalok társaságába költözött át uralkodásának tizenkilencedik esztendejében, és Váradon temették el saját monostorában...” (Képes Krónika, 1358).

A somogyvári királyi bazilika alapítójának, Szent Lászlónak valószínűsíthető kőkriptája a főhajó közepén. Bakay Kornél ásatása, 1973.

A szentté avatást III. Béla király kérte II. Celesztin pápától, 1192-ben. Sírját abban az évben felbontották, a király tetemét kiemelték, bíborszínű nehéz selyembe takarták, majd gazdagon aranyozott ezüstkoporsóba fektették. Fejére drágaköves koronát helyeztek és kezébe arany királyi pálcát illesztettek. A fényes ravatalt a király megbízásából Dénes mester készítette el, akit ezért jutalmul III. Béla felszabadított a szolgaságból. Ekkor történhetett a fejereklye és a karok elválasztása a testtől. Az első díszes fejereklyetartó mellszobrot (hermát) 1192-1300 között készítették, amibe az állkapocs nélküli fej került, ugyanis a források tudni vélnek egy állkapocs-ereklyetartóról is. Hogy a test felvételekor nemcsak a fejet választották le a csontváz többi részétől, arra bizonyíték az az írott emlék, amely szerint 1219-ben a Hernád-völgyi Közép-Némediben épült kápolna fő ékessége az a gazdagon díszített tartó volt, melyben Szent László egyik ujjpercét őrizték. A síremlék, amibe a maradék részeket visszahelyezték tumba alakú volt, amit feltehetően a király alak-szobrával díszítettek. Föléje oszlopokon nyugvó baldachin borult. Helye a főoltárral szemben lehetett és minden bizonnyal körüljárható volt.

Somogyvár – Kupa-várhegy. A Szent Péter és Pál, valamint a Szent Egyed tiszteletére szentelt templom maradványai nyugat felől. E templom volt Szent László király első nyughelye. Bakay Kornél ásatása, 1973. Boros Jenő felvétele

Az 1241-es tatárjárás a váradi székesegyházat sem kímélte, de a dúlás által okozott károkat viszonylag kis munkával helyreállították. A templomot a XIV. században kápolnákkal bővítették, melyek közül a Szűz Mária nevét viselőben sűrűn temetkeztek nemcsak a bihari főnemese, hanem a klérus, sőt a királyi ház tagjai is. 1319-ben Váradon helyezték örök nyugalomra I. Károly második feleségét Beatrixot, 1395-ben Mária királynőt, I. (Nagy) Lajos király leányát és 1437-ben luxemburgi Zsigmondot.

1490 körül nagy tűzvész pusztított a templom sekrestyéjében. A fejedelmi kápolna ugyan elpusztult, „de a koponyarészt még a füst sem érte”. A második ezüst- és sodronyzománc hermát 1402-1403 körül készíthették. 1443-ban földrengés döntötte le a székesegyház keleti tornyait, elpusztult a sekrestye és megrongálódott a szentély is. Szent László sérült síremlékét krakkói mesterek állították helyre. Az elkövetkező mintegy 30 évben több átalakítást is végeztek a templomban. 1526 után előbb János- és Ferdinánd-párti főurak összecsapásai, majd – főképpen a XVI. század második felétől – az előrenyomuló török seregek fenyegették a várost. Félelmetes előrenyomulásukat látván 1541-ben Martinuzzi (Fráter) György megerősítette a várat. Meggyilkolása után a vár katonai jelentősége egyre nőtt, egyházi szerepe pedig egyre csökkent. 1565. június 22-én a váradi protestáns kapitányok és híveik nagy dúlást végeztek a király nyughelyén. Szent László kápolnáját Izabella királynő és János Zsigmond erdélyi csapatai dúlták szét; Szent László sírját feltörték, és csontjait kidobálták a szarkofágból. Az esztelen rombolást maga János Zsigmond sem tudta megakadályozni.

Közben a váradi egyházat Báthori István katonái 1581-ben raktárrá és tüzérségi állássá alakították át. A vár kétszeri ostroma, valamint földrengések sorozata következtében a templom szentélye megsemmisült, tetőzete beomlott. A vár erősítésére a templom falait alkotó köveket széthordták. Végül I. Rákóczi György 1638-ban „fenekestől felforgatta” a székesegyházat, amikor egy királyi szarkofágra talált. Nem tudni, hogy a sírhely Szent Lászlóé vagy Luxemburgi Zsigmondé volt-e. Szent László ezüstkoporsóját valószínűleg a kincssóvár I. Rákóczi György találta meg és nyitotta fel, a koronát elvihette és a még megmaradt csontokat fakoporsóba helyezte és visszatétette ugyanarra a helyre, ahol találta. Fia, II. Rákóczi György a vár átalakítása közben – 1651 táján – ráakadt a fakoporsóra, amit az ott levő katolikus urakra (Petki Istvánra, Sulyok Istvánra és Haller Istvánra) bízott, akik a

maradványokat valószínűleg a Királyfia-bástyába helyezték el. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem parancsára a várfalakat a templom még megmaradt falainak köveiből erősítették meg, majd a fejedelem a székesegyház helyére palotát építtetett magának. A törökök 1660-ban vonultak be Váradra és sok keresztény emléket elpusztítottak. 1692-ben, midőn a törököktől a várost véglegesen visszafoglalták, a jezsuiták azonnal keresni kezdték a királyi sírokat „de az egyháznak nyomaira sem lehetett találni”.

Szent László király Győrött őrzött hermája

Az igazi helyreállító munka csak az 1720-as években indult meg. Az érdemi feltárásokat Forgách Pál váradi püspök vezetésével 1755-1756 között végezték. A várparancsnok 1755. július 13-án és 17-én jelentette Mária Teréziának, hogy „királyi temetkezésre bukkant” és a leleteket Bécsbe küldte. De Fronde kincstárnok átvételi elismervénye a következő tételeket

sorolta fel: „korona darabjai, országalma, mellboglár, melyről sárkány függ le”. Az ékszereket restaurálták és az 1933-as velencei egyezmény alapján Magyarországra hozták. A sír azonosítása azonban vitatott; az ékszereket a szakemberek általában Zsigmond királyénak vagy Mária királynőének, esetleg Beatrix királynéénak tulajdonítják.

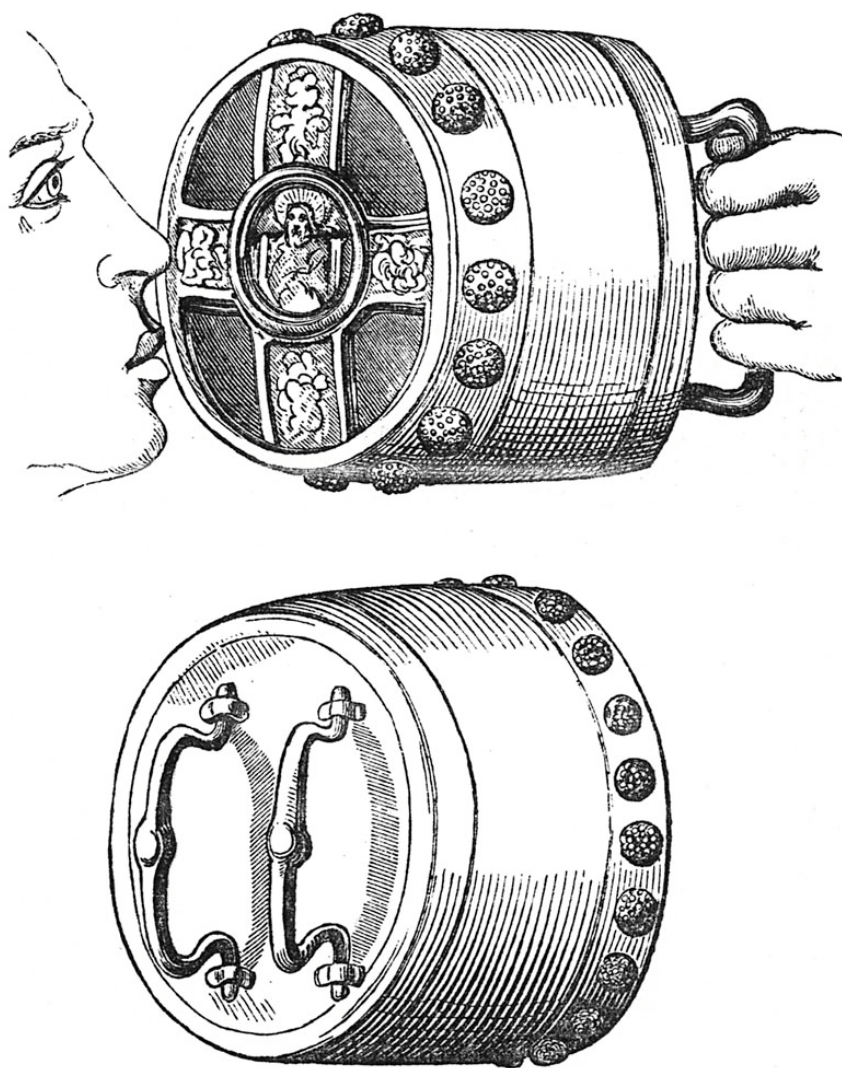
1881-ben Henszlmann Imre és Rómer Flóris felügyelete alatt végeztek újabb ásatásokat, de a katonai parancsnokság a további munkálatokat megtagadta mondván, hogy a feltárás a várudvar közepén levő kút kárára lehet. 1911-1912-ben Foerk Ernő végzett újabb kutatást a vár területén. A várkút közelében előkerült sírboltot azonosította azzal, amelyiket 1755-ben már feltártak. Foerk nyilatkozata szerint „ami érdekes dolog a régi székesegyházból megmaradt, az már a múzeum lapidariumában van, a föld alatt nincs többé mit keresnünk”.

A Győrött őrzött Szent László-hermában levő gótikus pántokkal fedett tok, amely a király fejereklyéjét tartalmazza

Néhány szót kell ejtenünk Szent László király fejereklyetartójáról – a hermáról. Mivel László király szentté avatása 1192-ben, III. Béla korában történt, László király valódi arcára már senki sem emlékezett, de a néphitben élt a királynak a XVI. században lejegyzett markáns

megjelenése: „Rangodban ékes, termetedben díszes, Vállodtul fogva mindeneknél magasabb...” Londoni Richard Szent Lászlóról így írt: „A magyarok Béla nevezetű királya... sok mindenféle természeti adománnyal volt megáldva; magas termetű ember volt, már maga előkelő arcának parancsoló kifejezése után királyi trónra teljességgel illőnek ítélték...” A szent király fenséges és uralkodó komolyságát ábrázoló fejereklyéjének tartóját az akkori uralkodó király – III. Béla – arcmására készítette el feltehetően Dénes mester. A koponya alapján készített Árpás Károly féle arcreekonstrukció a hermán és Szent László nagyváradi síremlékén III. Béla király arcát igazolja vissza. Az eredeti hermán keresztes korona volt, amelyet 1370 táján történt átépítésekor sodronyzománcos melldísszel és négylombú koronával egészítettek ki. A nyak megújítása és a mai tíz lombú korona 1600-ban, Napragyi Demeter rendeletére készült el. Ennek a mellgallérnak pontos mását megtaláljuk a Képes Krónikában, Szent László a halottas kocsiban című jeleneten. A bizánci császári viseletet pedig az indokolja, hogy László király a bizánci császár apósaként a bizánci trón várományosa is volt.

Szent László király fejereklyéjének a herma belsejében levő tokja
(Ipolyi Arnold, 1862)

A herma első okiratos említését 1273-ban Lodomér (Ladomér) nagyváradi püspök okiratában (Gánóczi Episcop. Varad. I. p. 121.) találjuk, amikor a premontrei prépost és szerzetestársai

„László király fejére az esküt letették”. 1406-ban Zsigmond király Nagyváradra, a „dícsőséges boldog sz. László király sírjához és ereklyéihez zarándokol...” László király fej-ereklyetartóját 1549-ben már a hitújítók gúnyolják; Bornemissza Péter által összeszedett és Detrekő várában 1582-ben kiadott ének is megemlíti, hogy „Szent László fejét ti imádgátok, Szépen ezüstbe befoglaltatod...” A herma az 1565. évi dűlās évében az ecesi várba, a protestánsok kezére került, ahonnan később Napragyi (Naprághy) Demeter erdélyi, majd győri püspök megváltotta. 1600-ban az ő rendeletére készült a ma is látható tizlombú korona a hermára, és ekkor újították fel a nyaki részt is. Napragyi Demeter erdélyi püspök a hermát azon protestánsok kezéből váltotta ki, akik Szent László sírját 1565-ben feltörték. Az ereklyetartót Demeter püspök a török elől először Gyulafehérvárra, majd Pozsonyba menekítette. Miután Napragyi Demeter győri püspök lett, a hermát a török elől magával menekítette Győrbe. Innen a herma 1683-ban Sopronba, Bécsújhelyre, Borostyánkővárába, Lékára és Köszegen keresztül visszakerült Győrbe. 1700-ban már megint Győrött teszik ki az ereklyét köztiszteltetre, ahogyan erről Janning Konrád jezsuita tesz említést (Acta Sanctorum. Junii. Tom. VI. p. 261.). A nagyvárad püspökség folyamatosan kérte a herma visszaküldését Nagyváradra, de csak azt sikerült elérniük, hogy 1775-ben egy darabkát a várad káptalan kapott a koponyacsontból, amely számára új hermát készítettek. Simor János győri püspök az 1800-as évek végén Aradi Lippert József műépítész terve szerint a Hédervári kápolna teljes helyreállítása után a herma számára ereklyeoltárt készített, ahol ma is őrzik.

Mit tartalmaz a Győrött őrzött ereklyetartó? Külön ezüsttartóban a koponya falsonti részének két darabját és felső állcsontját ép fogakkal. Az ezüsttartó királyi koronánk alakját mintázza, pecsétjei hitelesítik az ereklyét. Ez a tartó kívülről nem látható, a hermában a fej tetején levő nyíláson át tehető be és azon át vehető ki.

Hova kerültek még Szent László-ereklyék? A már említett 1775-ben leválasztott koponyadarabka Nagyváradon maradt, amely számára az 1800-as évek végén Schlauch Lőrinc várad bíboros-püspök szép hermát készített. A király lábcsonkjának egy darabját az 1565-ös protestáns dűlās elől Szegedi Benedek kanonok mentette meg, később ezt Báthori András az esztergomi főegyháznak ajándékozta. Kézereklyéje még a XV. században hasonló alakú tartóban a várad székesegyházban volt. „Szent László kézereklyéinek kéz alakú ereklyetartója a nagyvárad egyházban létezett, mint felőle a XV. században értesülünk, azon alkalommal, midőn az egyház egyik tornya bedőlve, ezen ereklyét mellszobor ereklyetartójával együtt betemette, de melynek romjai közül sértetlenül vétettek ki; ránk azonban mindennek csak emléke maradt...” (Ipolyi Arnold, 1862. p.114.) Másik nagyobb kézereklyéje a zágrábi székesegyházba került, ahol a tartóját – miután a székesegyház 1594-ben kifosztották – 1600-ban átalakították. A lovagkirály ujjperce a pálosok hernádi monostorában, egy másik – ha nem ugyanaz – a regéci monostorban volt. Állítólagos ujjereklyéje Hernádnémetiben és Tállyán található, egy – nem hiteles – csigolyadarabja pedig a kassai székesegyházban. Állkapcsát – amely a győri hermából hiányzik – állítólag Bolognában őrzik, bár odakerüléséről eddig nem sikerült megtudni semmit. Nem hitelesnek tekinthető Szent László ereklye van Esztergomban, ahova „állítólag” 1566-ban a nagyvárad székesegyház feldűlása alkalmával Szegedi Benedek és Báthori András révén került. A budapesti Béke téri templomban és a győri egyházmegye székesegyházában, Bernben és Lengyelországban is ismernek „Szent Lászlónak tulajdonított ereklyét”.

Nagy Lajos király 1367-ben a pilisi apátság által Szent László ereklyét küldött a magyarok aacheni kápolnájába, ahol sokáig tisztelettel őrizték. Megléte kétséges. Egyik állítólagos fogát a győri hermából – Zichy Ferenc győri püspök engedélyével – 1775-ben Patachich nagyvárad püspöknek adták, majd Simor primás idején Esztergomba vitték. Dubrovnik (Raguza) óvárosában, a ferencesek XIV. században épült rendházában levő patikában díszes,

aranyozott ereklyetartóban, a terem bal oldalán levő üvegszekrényben látható Szent László magyar király 3x20 cm hosszúságú karcsontja. Az ereklyertőn a következő felirat olvasható: „Manus Sti. Ladislaui martiris regis ungarorum” (Szent László, a magyarok mártír királyának keze). Az ereklye sorsa nem követhető nyomon, feltételezhetően a barokk korban „készítették”, tehát nem tekinthető hitelesnek. A felirat sem helyes, ugyanis a király-szenteket sohasem nevezték mártíroknak.

Mint fentebb említettük, 1319-ben a nagyváradi székesegyházban temették el I. Károly második feleségét – Luxemburgi Beatrixot. Sírja a Szent Vince-oltár, illetve az I. Károly által Szent Lajosnak (Anjou Lajosnak, Toulouse püspökének) szentelt oltár előtt lehetett. Kanizsay János esztergomi érsek 1395-ben Nagyváradon temette el Mária királynőt, Nagy Lajos leányát. Temetéséről és sírjának helyéről nincs hiteles adatunk. Henszlmann Imre szerint nyughelye Szent László sírjától nyugatra lehetett. 1437-ben a nagyváradi székesegyházba temették (Luxemburgi) Zsigmond királyt. Sírjának helyéről nincs semmi biztos adatunk. Henszlmann Imre feltételezése szerint nyughelye Szent László sírjától nyugatra lehetett.

A veszprémi püspökség

*„Háborog az ezeréves sír,
Hunnia ez a sóhaj-bánya.
Háborog és bús halottjait
Kihányja.*

*Millió fehér csont meséli,
Mit tettek a párducos ősök.
Hogy itt mennyi kín, bű, mennyi vér
Esőzött.*

*Ebben a szomorú országban
Minden tisztas gondolat: átok
S hulljon véresen, bűnös urak,
Reátok*

*Vakuljatok meg, ne lássátok
A bosszút és a temetőket,
A Dávid szent parittyáival
Jövőket.*

*Szolgasereget, udvarnépet
Gyűjtsetek koncra, úri hitben.
Kit ámttok, az nincs veletek:
Az Isten.*

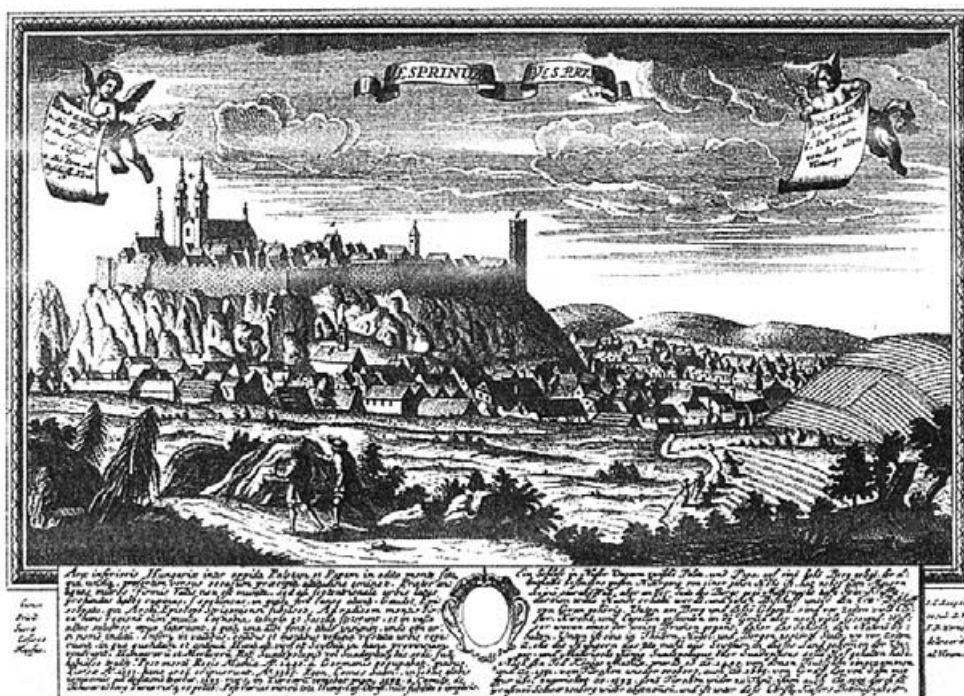
*Az Isten akihez szegődtök
S a levegő: bosszúra válhat
Sorsotok: epe, vad gyűlölet,
Utálat.*

*Óra ütött, betelt a mérték,
Most kezdjük az új ezer évet:
Grófok, latrok, már tátong a sír
Felétek*

(Ady Endre, 1907. július 7.)

The image contains two black and white line drawings of Gothic church interiors. The top drawing is a perspective view of a nave, looking down a long, vaulted space. The floor is covered in a checkered tile pattern. On either side, there are tall, slender columns supporting a series of pointed arches. At the far end of the nave, a statue of a figure is seated on a raised platform, set against a backdrop of intricate tracery. The bottom drawing is a perspective view of a side aisle. It also features a checkered tile floor and pointed arches supported by columns. A statue is visible on the left side of the aisle. The drawing is signed 'S. J. 2000' in the bottom right corner.

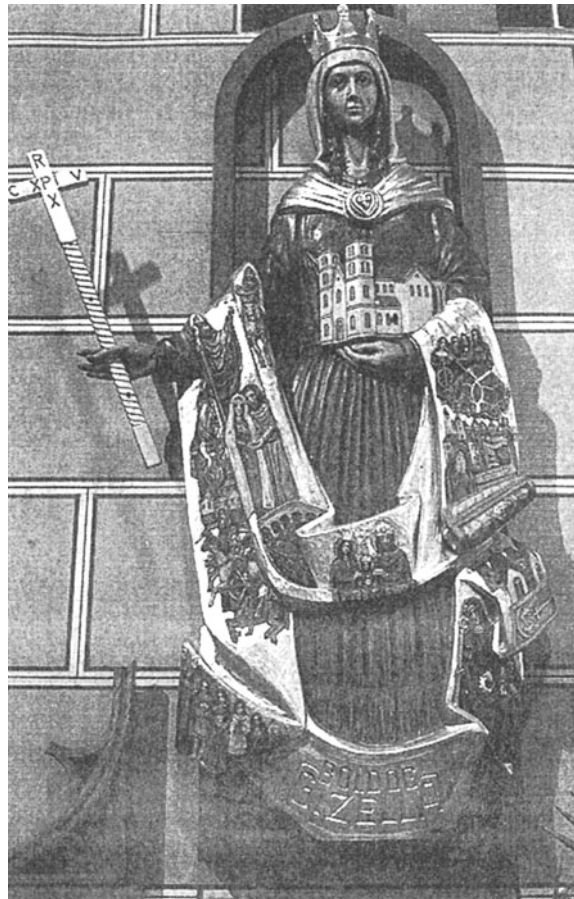
A székesegyházban temették el I.(Szent) László király feleségét, Svábföld urának, Rheinfeldeni Rudolfnak a lányát Adelhaidot, akinek életéről és veszprémi kapcsolatairól a korabeli források igen szűkszavúak (Uzsoki András), egyedül Konstanci Bernold szerzetes krónikaíró jegyezte fel Adelhaid magyar királyné 1090-ben bekövetkezett halálát. Később Bonfini emlékezik meg Adelhaidról és régi sírfeliratára hivatkozik, amely szerint a veszprémi bazilikában lennének Szent László király hitvesének csontjai.

Veszprém látképe a XVIII. században (Johann Christian rézkarca)

A székesegyházat 1241-ben a tatárok kifosztották. 1276-ban (1275-ben?) Csák Péter nádor haddal támadt a püspöki székhelyre, kirabolta, majd felgyújtotta. Héder Péter püspöki székhelyét úgy elpusztították, hogy „alig maradt belőle hírmondó”. Az eredeti kriptás altemplom is összedőlt, ezért teljesen új templomot kellett építeni. Az új székesegyház is hamarosan tűz martaléka lett; a megrongált egyházat I. Lajos király 1360-ban állíttatta helyre és magas tornyot építtetett hozzá. 1552-ben a veszprémi vár a törökök kezére került, akik a benne levő sírokat – állítólag – feldúlták és kifosztották, a templomot pedig lóistállóvá alakították. 1566-1628 között a székesegyház újra romokban hevert. A romos bazilikát 1628-ban Senyei István püspök kezdte újjáépíteni. 1704-ben Heister császári hadvezér ismét felgyújtatta és leromboltatta a székesegyházat. Ezt követően a templomot gróf Esterházy Imre püspök 1723-ban barokk stílusban átépíttette, a kriptát pedig meghosszabbíttatta. A székesegyház mai formáját 1907-1910 között nyerte el.

Az 1907-ben megkezdődött nagyarányú feltáró régészeti munkálatok és az altemplom feltárása során a felügyeletet végző Ádám Iván különösen nagy figyelmet fordított Adelhaid királyné sírjának esetleges felbukkanására, de semmi sem talált. Szerinte „az elveszett az akkori templom restaurálásánál, mert az ellenség a XV. században nem dúlta a várost”. Ádám Iván azt feltételezte, hogy a sír valahol a padló alatt van befalazva.

A királyné szobra a veszprémi templomban

A történeti Magyarország területén, az egykori Abaúj vármegyében Kassától délnyugatra kb. 15 km-re fekvő Makranc község (ma a szlovákiai Moldova nad Bodvou) temetőjében, a templom romjain kívül régóta feküdt egy sarkain letöredezett, 1502 után készült kőtábla, melyet a templom újjáépítéskor – 1760 után – az oltár közelébe, a déli falba építettek be. Ezt a követ a XIX. század utolsó negyedében Fodor Sándor a lebontott templom romjai közt megtalálta. Később a kassai múzeumba került, majd az új makranci templom falába építették be. A felirat latin nyelven vésett szövege magyar nyelven így olvasható: „A legjobb és leg-hatalmasabb Istennek szentelve. E szent templom építtetőjének, Gizellának és Adelhaidnak, Pannónia szent királyai, István és László hitveseinek emlékére és tiszteletére állíttatta a méltóságos atya, Péter úr, a római Szent Egyház Szent Církjéről elnevezett presbiter kar-dinálisa, reggiói érsek, veszprémi püspök”.

A kő 1977. évi tanulmányozása nagy vihart kavart, mert azon Gizella királyné neve is olvas-ható. A vita azzal zárult, hogy a kő nem sírkő, hanem emlékkő, amelyet Péter veszprémi püs-pök, reggiói bíboros készíttetett a XVI. század elején, megemlékezésül Gizellára, az átépíttetőre és Adelhaid királynéra. (A makranci követ Uzsoki András Adelhaid királynéénak tulajdonítja, annak ellenére, hogy Gizella királyné sírja szinte minden bizonyosan Passauban van). 1907-ben kerültek ugyan elő sírok a székesegyház hajdani altemplonmából, de ezek XVI-XVII. századiaknak bizonyultak. Adelhaid királyné és más előkelők sírjai feltehetően a veszprémi székesegyház többszöri megrongálódása és újjáépítése során már elpusztultak.

A várad-előhegyi monostor (II. István király temetkezőhelye)

*„Most már ne búsuljatok életem felől, mert meggyógyultam.
Így szólva, kezét nyújtotta a kunok felé, akik nyakra-főre
rohantak keze csókolására. A nagy tolongásban ránehezedtek
a Királyra, visszaesett nyavalyájába, és kimúlt a világból.
Mielőtt azonban meghalt volna, lemondott országlásáról,
s baráttruhába öltözött uralkodása 18. évében,
és Váradon temették el...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

A premontrei rend első prépostságát II. István király 1130 körül Nagyvárad mellett, a Körös jobb partján emelkedő hegyen – Várad-Előhegyen („Várad-hegyfokon”) alapította. A monostort Szent István vértanú tiszteletére szentelték fel. Az alapító királyt, II. Istvánt 1131-ben bekövetkezett halála után kívánsága szerint ide temették. Az „esztergomi hártya-kéziratban” ezt olvashatjuk: „...Ladislaus Varod... Stephan(us) minor Varod...” temették el.

A tatárjárás idején, 1241-ben a monostort kirabolták, lakóit elkergették, így az elnéptelenedett. Egy évtized elteltével újjáépítették, de gondatlan kezelés következtében elszegényedett és újra elnéptelenedett. VI. Sándor pápa jóváhagyásával 1494-ben az épületeket a karthausi rendnek adták át. 1520-ban a ferencesek foglalták el a kolostort, majd világi kézbe ment át. A török időkben – talán 1557 körül – ismét elpusztult és elnéptelenedett, majd 1566-ban mindenestől megszűnt. Romjainak feltárása még nem történt meg, így a király nyughelyéről sem tudunk bizonyosat.

Az Árpádok vágásos címerpajzsa Imre király (baloldalt),
és II. András (jobbboldalt) aranybulláján.

Esztergom, mint királyi temetkezőhely (III. István és IV. Béla királyok végső nyughelye)

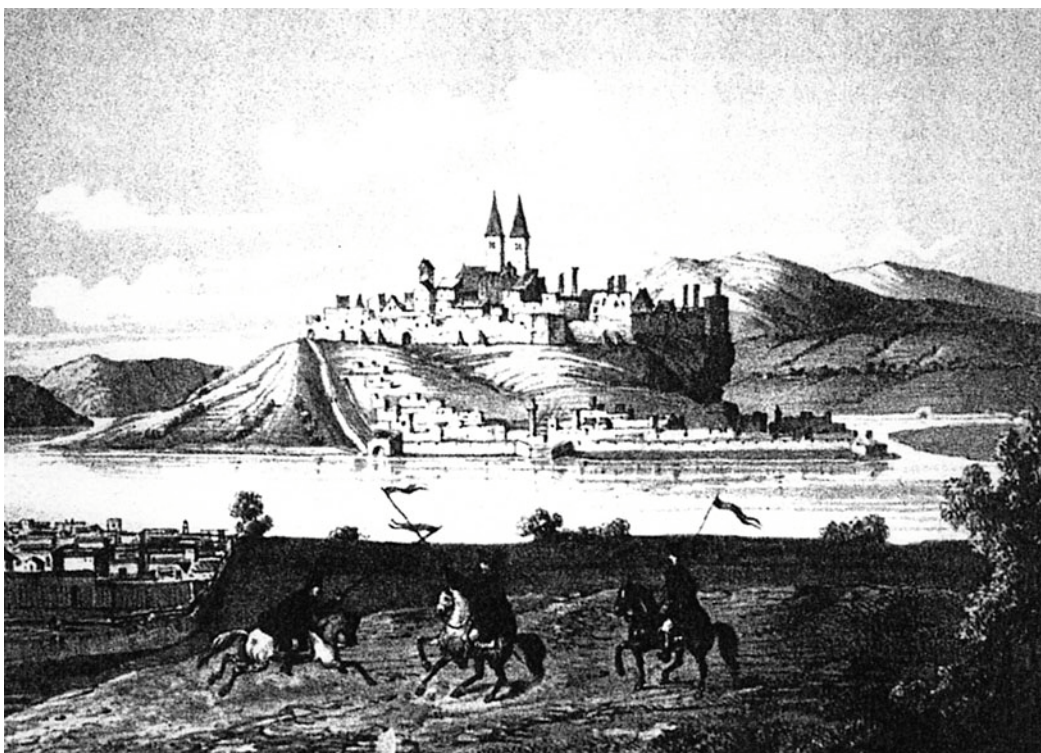
*„Béla király elhunyt az Úrnak 1270. Esztendejében
május 3-án, pénteken a Szent Kereszt feltalálásának ünnepén
a budai szigeten. Testét eltemették Esztergomban
a ferencesek templomában, melyet a dicsőséges
Szűz tiszteletére emeltek. Ezt a templomot ez a Béla
király Úr még életében nagy költséggel és szépmívesen
kezdett építtetni. Ugyanitt nyugszik az ő felesége,
Mária királynéasszony, a görög császár leánya is,
meg az ő legkedveltebb fia, Béla herceg...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Az esztergomi érsekséget Szent István 1001 húsvétján (Albericus krónikája szerint 1010-ben) Szent Adalbert tiszteletére alapította. Feltehetően ide temették 1172-ben III. István királyt, aki 27 évesen hirtelen hunyt el Esztergomban. Az első székesegyház 1188-ban leégett, de III. Béla király és Joób esztergomi érsek az eredetnél sokkal fényesebbre újjáépítették. (A díszes főkapun a két építetőt is ábrázolták). A bazilikához 1188-1195 között sokszögű gótikus főszentélyt, majd később gótikus mellékkápolnákat építettek. Az esztergomi várhegy, amely addig a király tulajdona volt, ezután az esztergomi érsekség birtokába ment át, és ettől kezdve az érseki zsoldosok védték a várat. 1242-ben Batu kán serege Esztergomot ugyan elpusztította, de a várat nem tudta bevenni.

1301-ben Kőszegi Iván nádor elfoglalta Esztergomot, ahonnan (Anjou) Károly Róbert király és Bicskei Gergely választott esztergomi érsek elmenekült. 1304-ben János, Henrik bán fia, Henrik nevű testvérével a város jelentős részét elpusztította. 1331-1349 között Telegdi Csanád érsek részben kijavíttatta a székesegyházat, és megrongált szentélyét még két kápolnával bővítve újjáépíttette. 1385-ben Demeter bíboros a bazilikát a Corpus Christi kápolnával bővítette, majd 1396-ban Kanizsai János érsek a bazilika északi falához a Boldogságos Szűz tiszteletére fényes oldalkápolnát emeltetett.

A székesegyház nagyobb mértékű átépítése az 1450-1453 közötti évekre esik, amikor Széchi Dénes bíboros, esztergomi érsek, a bazilika egészét csúcsíves stílusban átalakíttatta és 1453-ban a Boldogságos Szűz és Szent Adalbert tiszteletére ünnepélyesen újra felszenteltette. Széchi Dénes 1465-ben meghalt; Mátyás király az érsek által a székesegyház építésére szánt összeget lefoglalta a törökök elleni háború költségeire. Még ebben az évben Vitéz János váradi püspököt esztergomi érsekké választották. Az érsek 1465 után a székesegyházat zománcos cseréppel fedette be, hogy jobban óvja a tűz ellen. 1485-ben Aragóniai János érsek – Mátyás király feleségének, Beatrixnak a fivére – a bazilika előcsarnokán kívül, Szent Mihály arkangyal tiszteletére oltárt emeltetett és a régi templomhoz a ma is látható Bakócz-kápolnát csatolta.

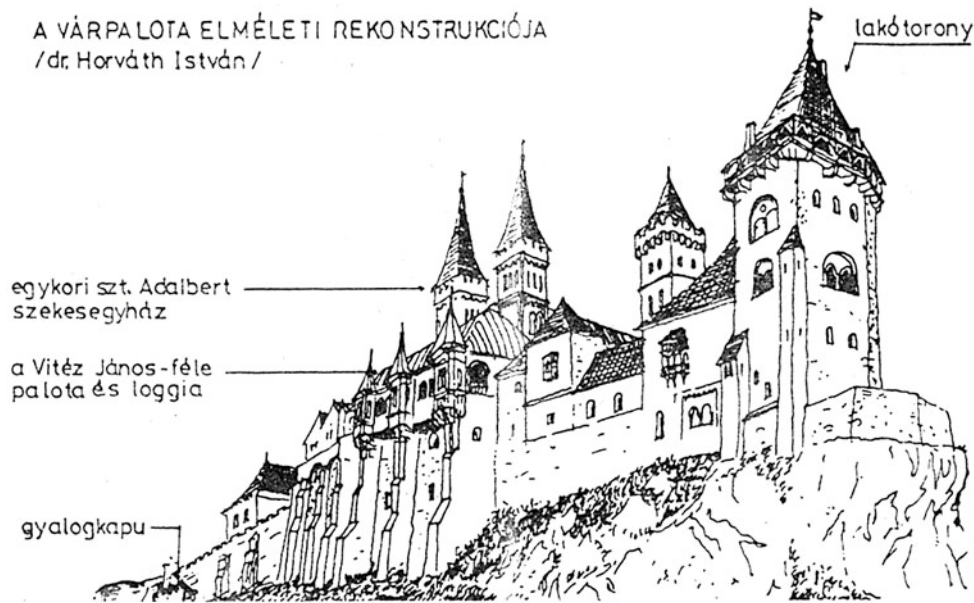

Esztergom látképe a Szent Adalbert székesegyházzal a XV. század közepén

Esztergomot I. Szulejmán szultán 1543. augusztus 10-én foglalta el. Az ostromló török sereg a bazilika keleti részét olyan erősen megrongálta, hogy a szentély romba dőlt. Szulejmán a templom köveiből javíttatta ki a leomlott várfalakat, és a bazilika nagyobb részét fegyvertárnak használta. „A hitetlenség és a tévelygés emlékét megsemmisítették” – írta Dzselaładze. Ez követően a székesegyház még sokszor megrongálódott, majd fokozatosan pusztult; a templom megmaradt értékeit Rudolf császár Prágába vitette. 1594-ben Mátyás főherceg parancsnoksága alatt több ezres királyi sereg kezdte meg Esztergom ostromát. A harcok következtében a székesegyház romba dőlt. 1604-ben Lalla Mehmed nagyvezír indult Esztergom ellen, de ő is feladta a vár bevételét, és elvonult a vár alól. 1605-ben a Bocskai István fejedelem segítségére jött török hadak végülis elfoglalták Esztergomot. Az 1664-ig megmaradt nyolcszögletű tornyot a törökök minaretnek használták. A vár visszafoglalás után a löporral telt templom felrobbant, „és mindent romba döntött”. Tíz évre Esztergom újra török uralom alá került – ez idő alatt a székesegyház teljes romhalmazzá vált. Amikor 1683-ban a szövetséges csapatok végleg felszabadították a várost, a székesegyházból csak a Bakócz-kápolna maradt meg.

1761-ben Mária Terézia Barkóczy Ferencet nevezte ki esztergomi érsekké. Az érsek reprezentatív egyházi központ kiépítését tervezte Esztergomban. Barkóczy – hogy helyet teremtsen az érseki és a kanonoki épületekből álló nagyszabású épületegyüttes számára – 1763-ban parancsot adott a régi székesegyház alapjainak műszaki felvételére és eközben a templom északi részét „széthányatta”. A bazilika nyugati részét utóda, Rudnay Sándor érsek parancsára 1825-ben (1823-ban?) lebontották, majd lerakták a mai, illetve a Henszlmann Imre szerinti „kaszárnyaféle kanonoki lakok” alapjait. Ekkor bontották le a középkori székesegyház és a Szent István protomártírról elnevezett kápolna első átalakításakor még megmaradt részeket is.

A Szent Adalbert-székesegyház régészeti feltárása 1934-ben kezdődött meg. A középkori templom területéről származó embercsontokat az új bazilika ossáriumában őrzik; III. István magyar király sírjának és földi maradványainak sorsa ismeretlen maradt.

Az esztergomi várpalota elméleti rekonstrukciója (Horváth István)

A segítő Boldogasszonyról elnevezett esztergomi ferencesek templomát 1234-ben kezdték el építeni és 1240-re készült el, de a tatárok már 1242-ben felégették. 1247-ben a Dalmáciából visszatért IV. Béla király a lerombolt kolostor és templom helyett a Kis-Dunához közelebb rendházat és templomot építtetett, amelyet az előzőkhöz hasonlóan Boldogasszony egyházának neveztek el. IV. Béla király Béla nevű fiát, szlavón herceget 1269-ben a minoriták e templomába, a Szűz Mária oltár elé temettette. IV. Béla királyt, aki 1270. május 3-án a Nyúlszigeten (Margitszigeten) halt meg, ugyancsak az esztergomi minoriták templomába temették, és még ugyanabban az évben özvegyét, Mária királynét is itt helyezték örök nyugalomra. IV. Béla király holttestét Fülöp esztergomi érsek kiásatta és a Szent Adalbert-székesegyházba vitette. A ferencesek IV. Béla király földi maradványait hosszas pereskedés után X. Gergely pápa engedélyével 1275-ben újra kolostorukba vitték, fia, Béla herceg és felesége, Mária királyné mellé, a Szűz Mária-oltár elé. Emléküket sokáig ez a véset őrizte: „Mária-oltáron, nézd, nyugszik a sírban e három: Béla, neje s herceg – örvendjenek ők az egeknek!”

A templomot 1543-ban a török romba döntötte és köveit a vár építéséhez használta fel. A város visszafoglalás után Széchy György esztergomi érsek költségén a rendházat 1700-1707 között felépítették és a templomot Szent Anna tiszteletére szentelték fel. 1966-ban földmunkák során megtalálták az első ferences kolostor maradványait, a három királyi személy földi maradványainak a sorsa azonban ismeretlen.

Bal oldali kép: A tarnaszentmáriai római katolikus templom, ahova állítólag Géza fejedelem testvérét, a 997 előtt meghalt Mihályt temették.

Jobb oldali kép: Mihály herceg állítólagos sírhelye a tarnaszentmáriai római katolikus templom altemplomában

Az egri püspöki székesegyház (Imre király nyughelye)

*„Imre 8 évig uralkodott meg 7 hónapig és 6 napig.
Felesége, Konstancia volt, az Arragóniai király leánya.
Ez a pápa ajánlatára Frigyes császárral kötött házasságot.
Elhunyt az Úrban az Úr 1200. évében, november 30-án, kedden.
Teste az egri templomban pihen...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Az egri püspökséget, az ún. „várszékesegyházat” Szent István feltehetően 1009-ben, Szent János apostol és evangélista tiszteletére alapította. A templom lapos boltozatú, háromhajós bazilika volt, félkör alakú apszissal. III. Béla király – aki maga is sokat áldozott az egri székesegyház építésére – fia, Imre király 1204 szeptemberében vagy októberében, királysága hatodik hónapjában Egerben halt meg és a székesegyház egyik kápolnájának kriptájában helyezték örök nyugalomra. Lehetséges, hogy Imre király fiát, III. Lászlót is ide temették 1205 májusában; más szerzők szerint Székesfehérvárott helyezték sírba.

A székesegyház építését Szent László király uralkodása idején fejezték be, majd 1196-1204 között átépítettek – újra rendbehozták. A templom első rongálása 1241-ben történt, amint azt IV. Béla 1261-es, majd V. István 1271-es megújító okmányából megtudjuk. 1514-ben

felgyújtották a templomot, majd 1527-ben I. Ferdinánd vezére, Nikolaus Salm – (Szapolyai) János királyt Budáról kiszorítva – Egert is hatalmába kerítette. Még ebben az évben I. János vezére – Bodó – makacs ostrommal visszafoglalta, miközben a székesegyházban is „nagy pusztítást vitt véghez. Még az oltárookra menekvő gyermekeket is legyilkolva, az egyházat megfertőztette, kincseit elrabolta és a díszruhákat s ékszereket lovaira aggatta” (Ursinus Velius). A XVI. század első felében I. János és I. Ferdinánd seregei az egri várat többször megostromolták, miközben a székesegyház alaposan megrongálódott; a szentély is Perényi Péter felső-magyarországi főkapitány 1537-1539-es várerősítési munkálatainak esett áldozatául.

1552. szeptember 9-én a törökök 60-70 000 emberrel megostromolták Eger várát. A várkapitány, Dobó István lebontatta a székesegyház tetejét, nehogy tüzet fogjon. A törökök ötheti sikertelen támadás után elvonultak a vár alól, de a hosszú ostrom nagy károkat okozott a már egyébként sem ép székesegyházban. Verancsics (Verantius) Antal egri püspök helyreállította a megrongálódott egyházat, de 1564-ben Magócsy várparancsnok alatt ismét szomorú sorsra jutott. „Hitújítás” címén újra pusztítani kezdték. Verancsics Antal 1566-ban így írt: „A székesegyházban az oltárok megfertőzve az ereklyék kiásva lettek”. 1580-ban a protestánsok rombolásai miatt maga a káptalan is kénytelen volt távozni az egyházból.

Amikor III. Mehmed szultán serege Eger vára alá érkezett, Nyáry Pál kapitány – a főtisztek ellenére – feladta a várat. A törökök a Szent János-templomot először laktanyának használták, később III. Mehmed szultán dzsámija lett. Evlia Cselebi török történetíró szerint Fethiának, azaz „a győzelem dzsámijának” nevezték el. A források szerint „a török várparancsnok a keresztények templomát nem bántotta, mert ott szent testek feküdtek, és a keresztények nehezteltek, ha a törökök a szent testekhez nyúltak”. Nem tudni, hogy a törökök „kegyeletből” vagy „szent félelemből” kímélték-e meg a kriptákat.

Az egri vár az 1500-as években

Rusztém pasa 1687-ben feladta Eger várát Caraffa generálisnak. A törökök távozása után a székesegyház katonai parancsnokság alá került és fegyverraktárrá alakították, mindössze a kápolnáját használták. A korabeli néphit szerint 1702-ben, Sárlos Boldogasszony napján,

három liliom nőtt ki abban a kápolnában a torony alatt, ahol Imre magyar király teteme nyugodott; a XVIII. század elején még ismerték azt a helyet, ahol a király kriptája lehetett. Az elkövetkező évtizedekben az egyház gyors pusztulásnak indult. 1758-ban Ambrosovszky Mihály egri kanonok így írt: „Csak kis részecskéje, úgymond árnyéka maradt fenn a várbeli székesegyháznak. Sírboltjait lerontották, falait bástyákká változtatták...” 1783-ban a templom falai még a tetőzet párkányáig értek, kápolnáinak maradvány falai még megvoltak. „1783-ban az egri vár, mint erősség felhagyatva, az 10 778 forintért a püspöknek eladatott. Ekkor a várnak egyes részeinek lerontásával az egyház is lerontatott s négyszögű kövei a maklári templomnak és más középületnek, mint a lyceumnak építésére fordítottak, valamint a lakósok által is házaik építésére széthordattak” – állapította meg az 1783. évi egyházi visitatio (szemle).

Az egri várszékesegyház romjai (fent: az északnyugati kápolna, [lent] a délnyugati rész)

„Midőn a püspöki szék üresedése alatt a királyi kamara ezen lerontási munkálatokat folytatá, s a munkások 1802-ben az egyház déli részén a szentély mellett egy kápolna alapjait mélyebben ásták, ép sírboltra akadtak, melyben két püspök volt betemetve” – írta Ipolyi Arnold. 1862-ben Henszlmann Imre Gerster Károly építésszel meghatározta a Szent János-székesegyház eredeti falait és helyzetét, majd Ipolyi Arnold egri kanonok 1865-ben a feltárás eredményeit monográfiában foglalta össze. Ebben olvassuk: „Az ásatások azon szomorú tapasztalásra vezettek, hogy az egyháznak lebontásakor sokhelyütt még alapkövei is kiásattak. Remélhető, hogy későbbi kedvező alkalommal szakértelemmel intézkedő ásatások még egy és más érdekes eredményt szolgáltathatnak...” A Szent János-székesegyház romjai az 1860-as és 1920-1930-as évek feltárásainak köszönhetően ma is láthatók. A második ásatás során kiderült, hogy Ipolyi Arnold nem kizárólag a Szent János-székesegyház, hanem a XVI. században épített templom maradványait is feltárta.

A két világháború közti kutatásokat Pataki Viktor vezette. A román kori székesegyház főhajójának nyugati részében, megközelítőleg a templom hossz tengelyének vonalában egy kváderkövekből rakott, mély aknasírt találtak. A sír feltárásának körülményei nem ismeretesek, dokumentáció nem maradt fenn. A legújabb kutatásokat 1965-1966-ban Kozák Károly régész kezdte el (Kozák Károly, 1973, 1974). „E kutatások arra a megállapításra jutottak, hogy a már említett üres sír feltehetően Imre király sírja lehetett...”

A szerencsétlen sorsú Meráni Gertrúd (Árpád-házi Szent Erzsébet anyja)

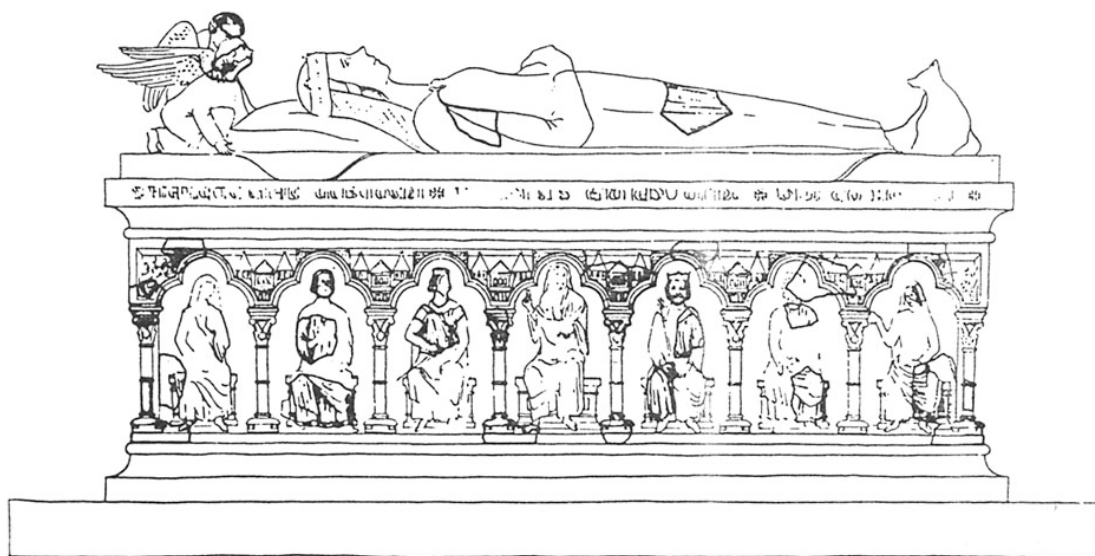
*„A Meránok, jól emlékezem, mikor magyar hazánkba jöttek;
Kitűrták innen a becsületet... Nagy itt a baj, hol kezdjem el?
Kínokkal teljes a kebel... Mi koldusok vagyunk...
Bejöttek a merániak, s mindenünkből kifosztanak...
Cziffra márvány házakat épített s rossz kunyhók alatt
mi szinte megfagyunk, Őnála vigalom, hegyen-völgyön lakodalom,
mindig tivornya, táncolás, nálunk nyomor s inség...
Szép földjeinkből berkeket csinálnak, ott unalomból hetelkig vadásznak...”*

(Katona József drámája után Egresi Béni: Bánk bán)

A ciszterci rendnek a Szent Keresztről és a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett apátságát III. Béla király alapította 1184-ben. A Pilis hegy délkeleti lábánál, Esztergom és Buda között szinte félúton emelkedett a fényes monostor, a mai Pilisszentkereszt községtől délnyugatra. A monostrohoz nagy birtok tartozott, amely királyaink kedvenc tartózkodási helye volt. Apátjai közül sokan királyi és pápai küldetésben is szerepeltek. Már Imre király is a pilisi kolostorra bízta pénze őrzését. Királyaink oly mértékben kötődtek a pilisi apátsághoz, hogy II. András feleségét, a szerencsétlen meráni Gertrúdot 1213-ban (mások szerint 1212-ben vagy 1214-ben) itt helyezte örök nyugalomra („Cuius [Gertrudis] corpus in monasterio Griseorum monachorum de Pelis tumulatur”). A király többször meglátogatta felesége sírját, és az apátságot újabb és újabb adományokkal gazdagította. II. András király 1214-es rendelete erről így tanúskodik: „Mikuta pusztát, hitvesünk, a dicső Gertrud királyné lelke üdvére örökre az egyháznak adományoztuk, és pedig leginkább azért, mivel testének egyik része (a másik Leleszen őriztetvén) ugyanazon templomban temettetett el, s két áldozárt rendeltetett ugyanott, hogy mindig misézzen lelke nyugalmaért.”

Gertrúd tetemét feltehetően az akkori „ideiglenes” kápolnában helyezték el (Békefi Remig), hiszen a monumentális – Boldogságos Szűz tiszteletére emelt – templomot csak 1230 táján építették. A kolostort a tatárok 1242-ben felégették ugyan, de a templomot nem rombolták le, így a monostort is hamarosan helyreállították. IV. Béla király 1254-ben már újra ott pihenhetett meg. IV. Béla király aranypecsétetes okmánya így emlékezik meg e helyről: „A pilisi egyháznak, melyben anyánknak teste tisztességesen nyugszik...” A következő években az apátság nagy virágzásnak indult. Az anyagi bukástól később I. (Nagy) Lajos mentette meg, mert az apátok túlkapásai és pazarlásai miatt a tönk szélére került. A kolostort 1531-ben a törökök felégették, a szerzetesek pedig osztrák földre, a heiligenkreutzi kolostorba menekültek. A törökök nemcsak, hogy felégették a kolostort, hanem faragott köveinek jó részét az esztergomi vár helyreállításához és megerősítéséhez használták fel. Ami még megmaradt belőle, az idővel a pilisszentkereszti templom és a házak falaiba került beépítésre.

A XIX. század végén Békefi Remig kezdett ásásokat az apátság területén. 1967-1982 között Gerevich László régész tárta fel az apátságot. 1980-ban az 57. számú ún. „kőkeretes” többször megbolygatott, és föléje más halottakat temetett sírból női csontváz került elő – a monostor egyetlen női csontváza. A maradványokat Kiszely István antropológus azonosította Gertúd királyné csontjaival, majd e sorok írójával együtt az innen előkerült töredékes csontvázval hitelesítette a Viterbóban ma is őrzött Szent Erzsébet (Gertrúd királyné leányának) ereklyét, illetve viszont, Szent Erzsébet testereklyéje hitelesítette Gertúd királyné földi maradványait.

Gertrúd királyné rekonstruált márványszarkofágja a pilisszentkereszti ciszterci apátság területén talált szarkofág-töredékek alapján (Gerevich László feltárása)

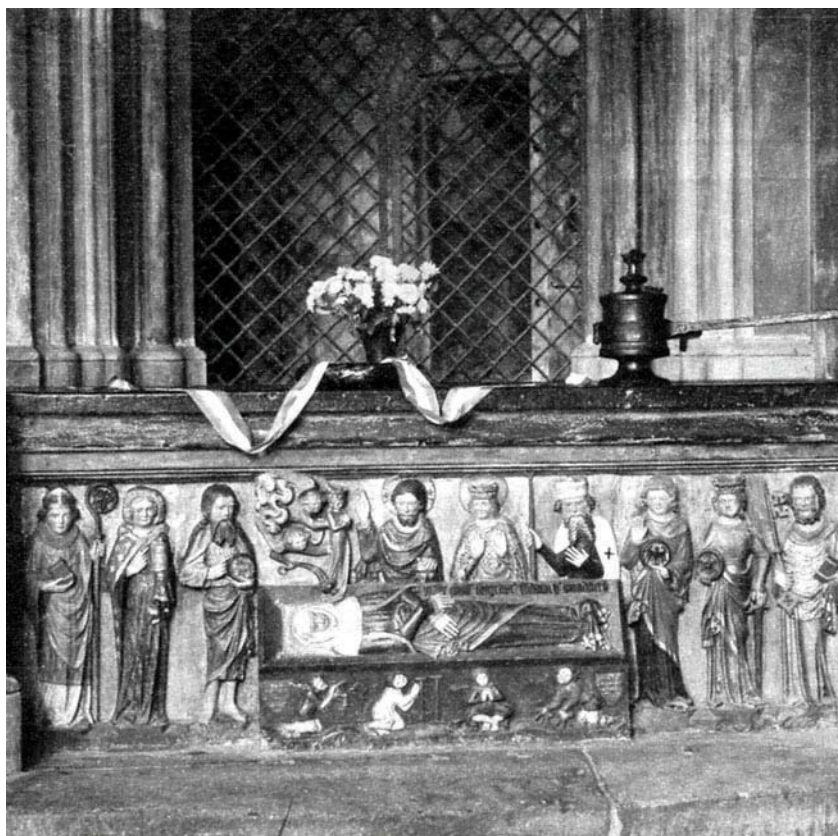
A rózsalegenda hőse (Árpád-házi Szent Erzsébet)

*„Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna,
hogy úgy mint senki ne látná, vinne apró maradékokat
a vár kapuja elében a szegényeknek...”*

(Toldy Ferenc: Szent Erzsébet-legenda)

Árpád-házi Szent Erzsébet 1207-ben Sárospatakon (Pozsonyban?) II. András magyar király és andechs-merániai Gertrúd gyermekeként született. 1231 novemberében hirtelen megbetegedett és a 16-áról 17-ére virradó éjjel, 24 évesen hunyt el Marburgban, thüringiai Lajos özvegyeként. Ünnepe a világon november 17-én, hazánkban november 19-én tartják, mivel 1690-ben az utóbbi dátumot vették fel a római naptárba (később visszahelyezték 17-ére, de nálunk megtartották a régi dátumot). Testét az általa létesített marburgi kórház kápolnájában ravatalozták fel, majd ugyanitt helyezték örök nyugalomra. Már közvetlenül a halálát követően sokan zarándokoltak a sírhoz, ezért 1232-ben – gyóntatója, marburgi Konrád utasítására – nagyobb köépitményt emeltek a sír fölé. Először 1235-ben emelték ki a sírból, amikor Perugiában – pünkösöd vasárnapján – közszemlére tették ki. Szolgálója, Irmgard visszaemlékezése szerint sokan közelébe férkőztek, „körmeit, fátylát, haját ereklje gyanánt levágták”. IX. Gergely pápa ebben az évben – 1235. május 27-én – Perugiában szentté avatta.

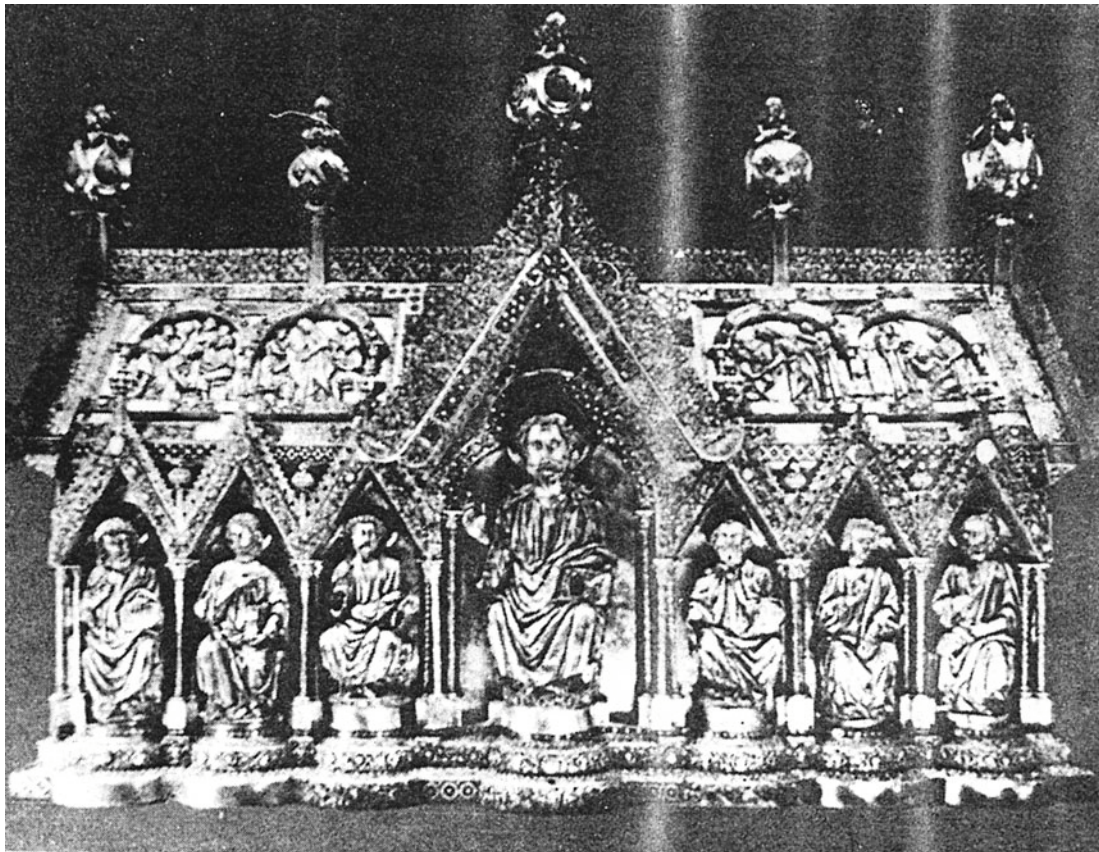
Marburgi Konrád már 1236. május 1-jén megkezdte annak a templomnak az építését, amely Erzsébet újabb nyughelye lett. Az áthelyezéskor testi maradványait ismét kiemelték. Az aktuson több püspökkel egyetemben maga II. Frigyes császár is részt vett. A császár megérkezése előtt három nappal, a németországi ferences prior – Ulrich von Düren – hét szerzetestársa segédletével éjjel felbontotta a sírt, a tetemet bíbor textilbe csavarta, a fejet leválasztotta a testről és a megmaradt lágyrészeket eltávolította, nehogy a „fej” látványa visszatetszést váltson ki a hívekből. A maradványokat fémkoporsóba tette és visszahelyezte eredeti helyére. Az ünnepség napján II. Frigyes császár csuhába öltözött és mezitláb ment Erzsébet nyughelyéhez. Saját kezűleg emelte ki a fémkoporsót, majd a templom oltára elé tette. A fejet (koponyát) külön megkoronázta, majd aranytartóba helyezte, amit maga a császár ajándékozott a templomnak. A díszes ereklyetartó sokáig a főoltár közepén állt, de a XIII. század vége felé már a templom mauzóleumában tették közszemlére. Arról még van hiteles adatunk, hogy 1364-ben az ereklyetartót újraaranyozták. A marburgi Konrád – Erzsébet gyóntatója – által 1236-ban megkezdett Erzsébet-templom építése 1283-ban fejeződött be, és a korai gótika egyik legtisztább alkotását csodálhatjuk benne.

Szent Erzsébet síremléke Marburgban

A későbbiekben II. Konrád örgróf Szent Erzsébet földi maradványait egy igen szépen kidolgozott, aranyozott faládikába tette, mely az 1290-ben épített új főoltáron kapott helyet. Ettől kezdve az ereklyék sorsa alig követhető nyomon. Az elmúlt évszázadok vallási hagyományainak megfelelően a hívek a szent testereklyéjét, vagy ruhájának, esetleg használati tárgyainak egy-két darabját mindenáron birtokolni akarták, így se szeri, se száma az olyan ereklyéknek, amelyek történelmi hitelessége vajmi kevés.

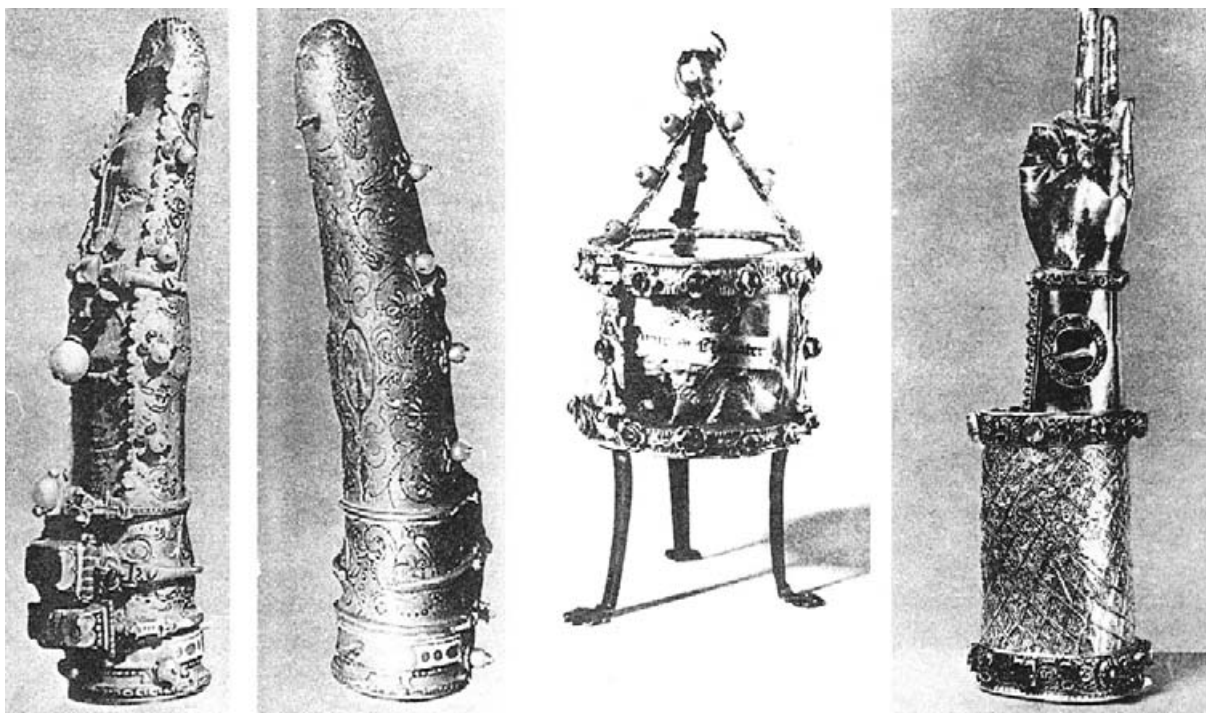
Szent Erzsébet sírja a német lovagrend tagjai számára összetartó erő, szimbólum volt. A sírhoz zarándokolva szervezkedtek az uralkodó ellen. 1530-ban a kolostor rendfőnöke kinyitotta a ládikát, és a csontokról jegyzőkönyvet vett fel; ekkor jelentős részük még megvolt. A reformációig tiszteletben tartották Erzsébet földi maradványait. 1539-ben hesseni Fülöp örgróf – aki felvette a lutheránus vallást – kinyitatta a ládikát, és a benne levő csontokat a koponyaereklye-tartóval együtt Wartburg várába vitette. A lovagrend jelentette az esetet a császárnak, aki felszólította az örgróft, hogy adja vissza a Szent ereklyéit. Fülöpöt ez cseppet sem zavarta, és csak a mühlbergi csata után – miután fogságba esett – adta vissza a lovagrend vezetőjének, Jean Réhennek a maradványokat 1648-ban, ami „egy fejereklyéből, öt kisebb-nagyobb csövescsontból, egy bordából, két lapockacsontból és egy nagyobb csontból (feltehetően combcsontból) állt”. A visszakapott maradványokat nem tették vissza eredeti helyére a díszes faládikóba, hanem a templom „pincéjében, a harmadik polcon, a korlát mellett elásták”. Ezeknek további sorsa ismeretlen.

Aranyozott ládikó a marburgi székesegyházban, amelyben valamikor
Szent Erzsébet testereklyéit őrizték

A XVII. században úgy vélték, hogy a csontokat a főoltár alá rejtették, mások szerint az osztrák Miksa herceg – a lovagrend nagymestere – „más, biztos helyre” szállította. 1847-ben találtak a templomban egy fémládikát csontmaradványokkal, de az antropológiai vizsgálatok azokat felnőtt férfiének határozták. 1925-ben – a templom újjáépítése során – is kerültek elő csontok, de bizonyíthatóan egyik sem lehetett Szent Erzsébet maradványai közül való.

Az ellenreformáció idején – elsősorban Ausztriában és Dél-Németországban – újra felvirágzott az ereklyekultusz, de a legszenvedélyesebb „ereklyegyűjtők” sem juthattak hiteles Szent Erzsébet-ereklyéhez. Az eredeti díszes ládika 1810-ben Kasselba került, ahol restaurálták, majd üresen visszaküldték Marburgba, ahol ma is látható. Ez idő szerint tehát a marburgi Szent Erzsébet-templomban nincsen hiteles Szent Erzsébet ereklye. A világot járó turisták ennek ellenére több helyen találkozhatnak Szent Erzsébetének tulajdonított test-ereklyékkal.

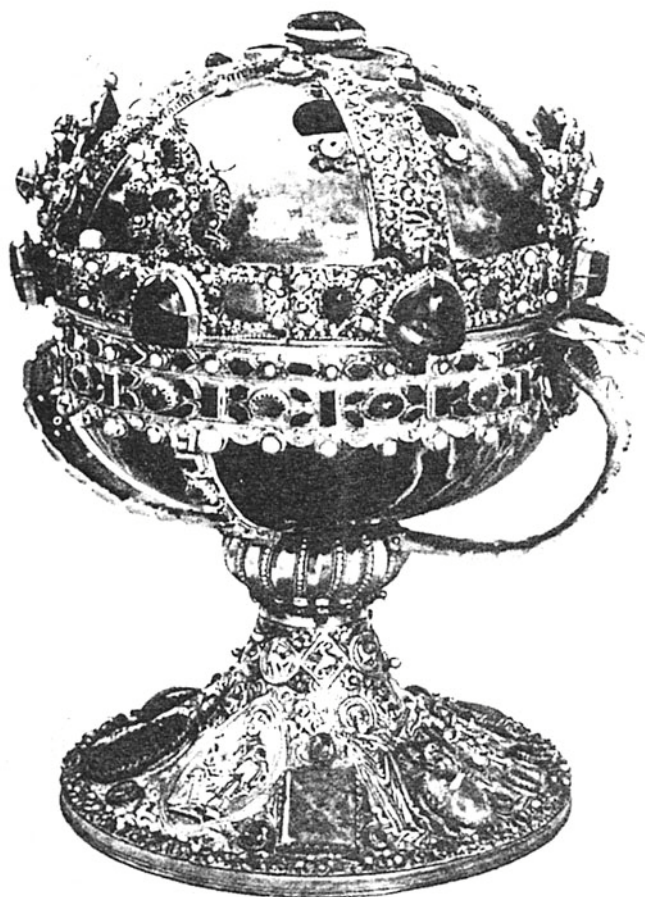
Baloldalt: Árpád-házi Szent Erzsébet Augsburgban őrzött „ujjereklyéje” két nézetben; középen: hegyikristályból készült Szent Erzsébet-ereklyetartó a halberstadti székesegyházból; jobboldalt: Szent Erzsébet kézereklyetartója a Bendorf Sayn-i apátsági templomból

A bécsi klarissza zárda apátnője 1588-ban egy újabb kolostor alapításához Szent Erzsébet koponyáját és két combcsontját ajánlotta fel. Hitelességükről azonban senki sem volt meggyőződve. Thomas Franke (1981), a téma legjobb szakértője szerint kideríthetetlen, hogy honnan és mikor kerültek a csontok – az „ereklyék” – Bécsbe.

A brüsszeli Szent Gudula-templomból 1931-ben aranyozott fadobozban egy koponya került elő, Caput S. Elisabethae (Szent Erzsébet feje) felirattal. A feltételezések szerint Orániai Fülöp Vilmos tulajdona volt, aki azt 1586-ban adta tovább. Ez sem lehet hiteles, mert akkor Szent Erzsébet fejereklyéjét még Marburgban őrizték.

A besanconi székesegyházban is nyilvántartanak egy koponyadarabot. Az ereklyetartón a következő francia nyelvű felirat olvasható: „Jesse ágából való Szent Erzsébetnek a feje”. Nyilván rosszul olvasták a feliratot, a „Hesse”-t „Jesse”-nek. A Jesse ága pedig csak Keresztelő Szent János édesanyjára, Erzsébetre vonatkozhat; az ő fejereklyéje pedig aligha maradhatott meg napjainkig.

A kolumbiai Bogotában a XVI. század vége óta ezüst ereklyetartóban egy fél állkapcsot, egy homlok- és három falcsont-darabot őriznek. Ismereteik szerint Anna spanyol királyné (+1580) adta azokat ajándékba Don Luis de Zapatának, a kapucinusok akkori rendfőnökének. Az antropológiai vizsgálatok a csontokat 25 éves férfiénak határozták.

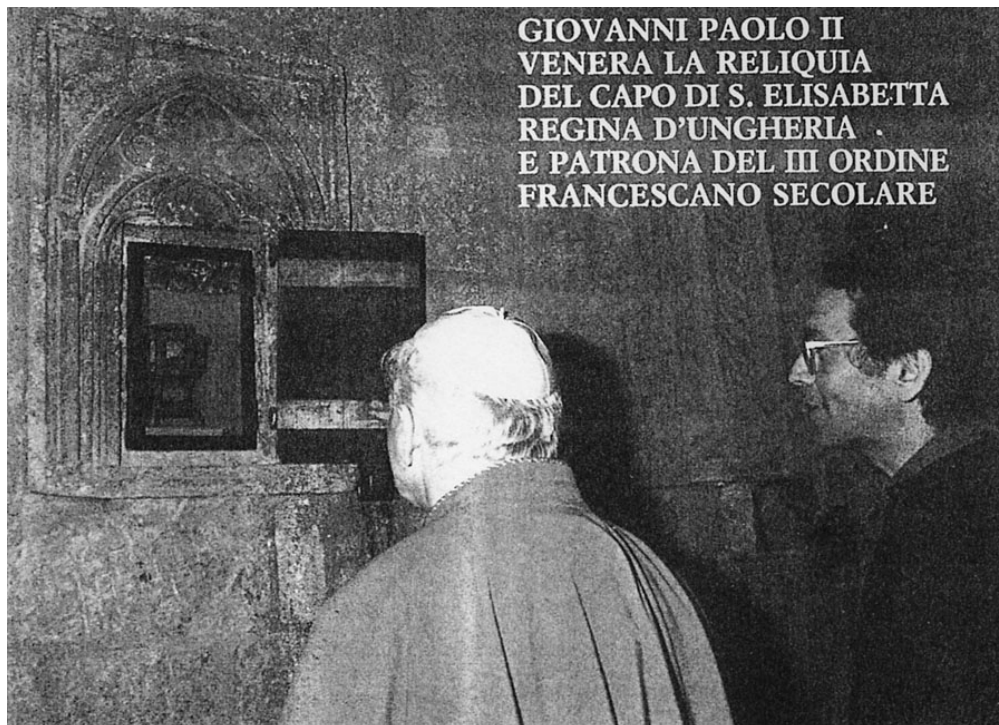

Ereklyetartó, amelyben Szent Erzsébet fejereklyéjét II. Frigyes
1236-ban a szentté avatáshoz Rómába vitte

Látható még a Stockholmi Történeti Múzeumban, a halberstadti székesegyházban, Bendorf-Saynben (a Sayn-Wittgenstein család birtokában) és az udinei székesegyházban is Szent Erzsébetének tulajdonított ereklye. Egy spontán mumifikálódott ujját Augsburgban őriznek; az ereklyetartót 1767-1769 között Joseph Anton Schneider mester készítette. Az ujjon három, későbbi korból származó gyűrű van.

Miután a tudományos körök arra a hivatalos álláspontra helyezkedtek, hogy jelenleg egyetlen hiteles Szent Erzsébet-ereklye sincs, 1982. május 13-án Ernesto Piacentini minorita egyháztörténész tollából egy tanulmány jelent meg a L'Osservatore Romano-ban amely közli, hogy a viterbói ferencesek IV. Kelemen mauzóleumában őriznek egy fejereklyét, aminek 1583-tól vezetett hitelesítő iratai fellelhetőek a viterbói ferencesek – minoriták – kolostorában. P. Ernesto Piacentini a vatikáni levéltárban az 1583-as apostoli vizitáció iratait is tanulmányozta, ahol arra vonatkozó dokumentumokat talált, amelyek ezt a fejereklyét már említik és hitelességét nem vonják kétségbe. Valódisága ellen eddig egyetlen adat sem szólt, így már az antropológiai vizsgálatok előtt is ez bizonyult az egyetlen történetileg is nyomon követhető Szent Erzsébet-ereklyének. A hivatalos hitelesítésre a viterbói konvent 1991-ben Kiszely István antropológust és e sorok íróját kérte fel, akik helyszíni, majd laboratóriumi összehasonlító, kronológiai vizsgálatokkal az ereklye hitelességét bizonyították. Erről, és az ereklye történetéről, történeti hitelességéről 1998-ban a Viterbói Konvent kiadásában monografikus munka jelent meg *La reliquia del „Caput S. tae Helysabeth (Reginae Hungariae) theca argento opertum”* in Viterbo címmel, amelynek előszavát P. Agostino Mallucci ferences tartományfőnök, a történeti részét P. Ernesto Piacentini írták. A koponya

alapján az arcrekstrukciót Luigi Capasso professzor készítette, a szövettani, szerológiai és mikroszkópikus vizsgálatok Odoardo Linoli professzorra hárultak. A tudományos igényességű kötet végig kíséri a fejereklye hitelesítő iratait, majd az egyes csontok morfológiai vizsgálata után az életkort, az abszolút kort és Szent Erzsébetnek édesanyjához – Gertud királynéhoz – való genetikai viszonyát dokumentálja.

1994 május 27-én II. János Pál pápa megtekintette Viterbóban az ott őrzött bizonyítottan hiteles Szent Erzsébet fejereklyét, amelyet akkor IV. Kelemen pápa sírjától nyugatra, egy fülkében őriztek

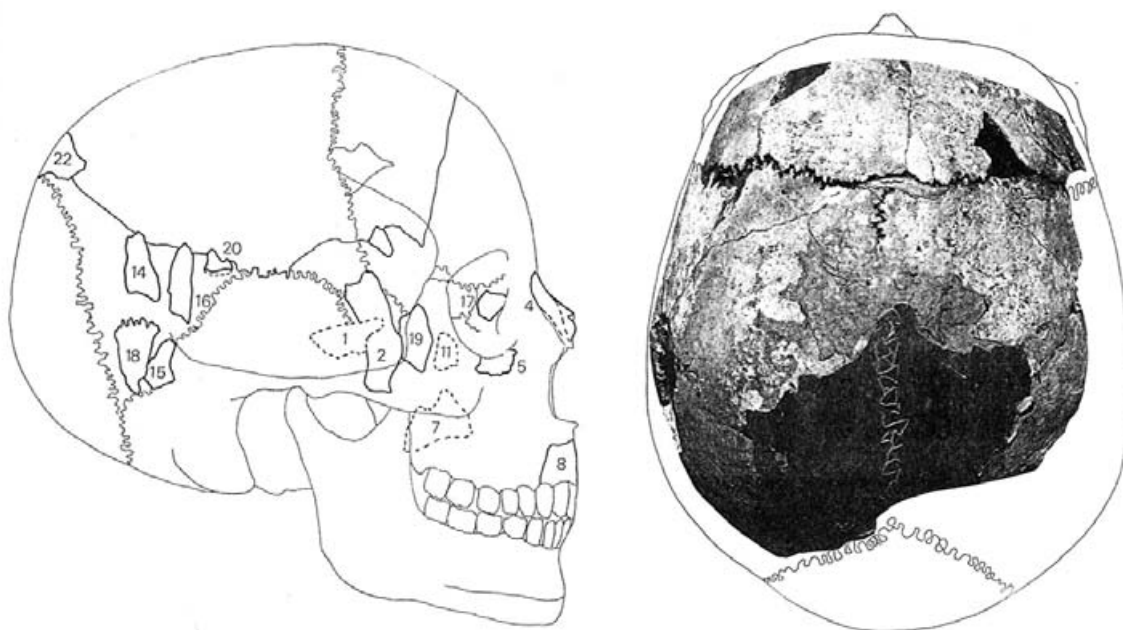
2002. november 17-én ünnepélyes szentmise keretében Viterbó püspöke – Lorenzo Chiarinelli – Pápai Lajos győri megyéspüspök, Paskai László bíboros-érsek személyes képviselője jelenlétében a hitelesített maradványokat tartalmazó új ereklyetartót pecsétjével lezárta és egy felújított oltárba helyezte. Az eseményt egy megszentelt emléktábla is megörökíti. Az eseményen részt vett a magyar Schola Hungarica és „fontos politikai személyiségek”. Az eseményt követően a Római Magyar Akadémián konferenciát tartottak Szent Erzsébetről. Volt fogadás, ünnepi köszöntő, ott volt Kovács Kálmán informatikai miniszter „szakember”, sokféle laudatio hangzott el, csak éppen – már ahogy ez Magyarországon szokásos – az ereklyét hitelesítőket, az azon dolgozókat és e lehetőséget megteremtőket felejtették el meghívni.

Az az 1944-ben készített ereklyetartó, amelyben Szent Erzsébet fejereklyéjét a második világháború idején őrizték, majd a hitelesítő papírokkal együtt a tartó a viterbói székesegyházba került

Szent Erzsébet ereklyéjének hitelesítői Viterbóban, 1991. július 12-én (balról jobbra): Hankó Ildikó antropológus – e sorok írója –, Bernardo Guancini minorita szerzetes, Leone Fabi minorita házfőnök, Kiszely István antropológus és P. Ernesto Piacentini, egyházzogász

Szent Erzsébet viterbói ereklyetartójában levő agykoponya-darabok és a rekonstruált koponya felülnézetben (Hankó Ildikó és Kiszely István munkája, 1998) Jobb oldali kép: Szent Erzsébet rekonstruált koponyájának jobb oldala a szórványos csonttöredékek helyeivel (Hankó Ildikó és Kiszely István munkája, 1998)

Per II. András király teteméért (Az egresi ciszterci templom)

*„András király aztán az Úrhoz költözött
az Úrnak 1235. esztendejében, uralkodásának
30-ik évében. Teste Egrus (Egrös) monostorában
nyugszik boldogan...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Egres – ma a határon túli területen van, román nevén Igris – a Maros partján, Csanád és Arad között fekszik. Az apátságot III. Béla király 1179-ben alapította, és a Pontingnyből meghívott ciszterci rendnek adományozta. Az apátsági templom a ciszterci rendnél szokásos stílusnak megfelelően, ún. román-gótikus átmeneti stílusban, latin kereszt alaprajzzal, tornyok nélkül épült a Boldogságos Szűz tiszteletére. A monostor gyorsan virágzásnak indult, hamarosan több mint hatvan szerzetes élt falai között, és a magyarországi ciszterci monostorok anyaintézményévé fejlődött (Bósz Egyed, 1900).

II. András magyar király 1217-ben útnak indult a Szentföld felé. A király távozásával az országban felbomlott a rend; János esztergomi érseket, az ország egyik kormányzóját a lázadó főurak száműzték az országból, és az egresi monostorban is úrrá lett a fejtelenség. A király kérésére III. Honorius pápa rendet teremtett a monostorban, és megerősítette jogait. Később a király is újabb adományokkal látta el az apátságot, majd 1233-ban elhunyt második feleségét, a francia származású Courtenay Jolántát is ide temettette. Alberik krónikája szerint „Jolánta magyar királyné Jakab bíboros és a püspök jelenlétében halt meg, és az egresi apátságban

temették el”. 1235-ben elhunyt II. András király is. A Budai Krónika és más írások szerint Váradon temették el, a krónikák többsége azonban Egrest jelölte meg a király temetkezőhelyéül. A valóságban II. András királyt először Váradra vitték. A pilisi és az egresi apátság azonban pert indított ez ellen, így a király holttestét Váradról Egresre vitték át. Egy külföldi forrás szerint a pilisi ciszterciek tiltakoztak azon feltételezés ellen, hogy II. András holtteste náluk lenne Egresen.

IV. Béla király rendezte az egresi monostor birtokügyeit és az apátságot erődde építtette ki. A tatárok 1241-ben megostromolták a várat; a bennlakók rövid időn belül megadták magukat. Ennek ellenére Rogerius váradi főesperes szerint „a tatárok elpusztították az apátságot és az ottlakók zömét leöldösték. Jóllehet a tatárok kirabolták és felgyújtották a monostort, de falait nem rombolták le”. A károkat viszonylag gyorsan helyreállították. Az 1247-ben kelt pápai oklevél már újra említést tesz az egresi apátságról.

IV. (Kun) László uralkodása idején az apátság hanyatlásnak indult. A monostort a kunok több ízben fosztogatták. Maga László király többször is megfordult Egresen és megvédte az apátságot a kunok ellen. Az Árpád-ház kihalása után az egresi apátság sokat veszített jelentőségéből. 1357-ben már csak hat szerzetese volt; 1490-ben maguk a szerzetesek fosztogatták a kolostort. Végül az 1500-as évek elején VI. Sándor pápa az egresi apátságot szervezetileg a csanádi püspökséghez csatolta.

A mohácsi csatavesztés után Szapolyai János hadai Egrest újra erődde alakították át; 1536-ban már egyetlen szerzetes sem élt a kolostorban. Ezt követően Fráter György és hívei költöztek bele, kiktől 1550-ben Cserepovics foglalta el a monostort és szerb katonákkal töltötte meg, de Fráter György még abban az évben visszafoglalta. A harcok során az épületben sok kár keletkezett. 1551-ben Egres Mehmed beglerbég kezére került, aki „falait széthányatta”. Az utolsó épület 1561-ben pusztult el. A kolostor megmaradt romjait a környék építkezéseihez széthordták. Faragott kövei közül néhányat megtalálunk a szomszédos Ráczszentpéter épületeiben. A török hódoltság megszűntével az egresi apátság Torontál megyei uradalmát a királyi kincstár foglalta le, s innét 1808-ban – csere útján – gróf Szapáry József tulajdonába ment át.

A két királyi tetemet befogadó díszes mauzóleum sorsáról szinte semmit sem tudunk. Henszlmann Imre 1871-ben Kirándulás Egresre című írásában így írt: „Igen hasznos volna, ha Egresen rendes és tudományos ásatást lehetne eszközölni. Ha nem találnók is meg Jolán és II. András király sírját és azokban becses régiségeket, mint minőt András apjának, III. Bélának sírja szolgáltatott, de találnánk bizonyosan becses építészeti részleteket... Igen nevezetes lenne, hogy ha hallásunk nem csalván még altemplomra is akadnánk...”

A kolostor romjait a XIX. század második felében Henszlmann Imre, majd Rómer Flóris azonosította és tárta fel. „A Rácz-Szent-Péter vasúti állomástól mintegy negyedóránnyira fekvő Egresen a mai napig láthatók a hajdani templom romjai, amelyek teljesen elhanyagolva végromlásnak néznek elé” – írta Török Aurél antropológus professzor 1897-ben. A monostor romjai ma Egres község nyugati felében találhatók; fölötte fűrésztelep működik, a romok egy részét fű és gaz fedi. Sok követ az utolsó feltárás óta is az újonnan épített görögkeleti templom falaiba építették be.

Szarkofág a magasban (Margit és Katalin királykisasszonyok)

*„Béla király 1242 nyarán Dalmáciából, hol
két leányát – Katalint és Margitot és ennek jegyesét,
Saint-Omer Vilmos grófot – Angelosz féltestvérét –
eltemette, családjával és egész udvarával a
somogy megyei Segösdre költözött...”*

Hóman Bálint – Szekfü Gyula II/559. (1935)

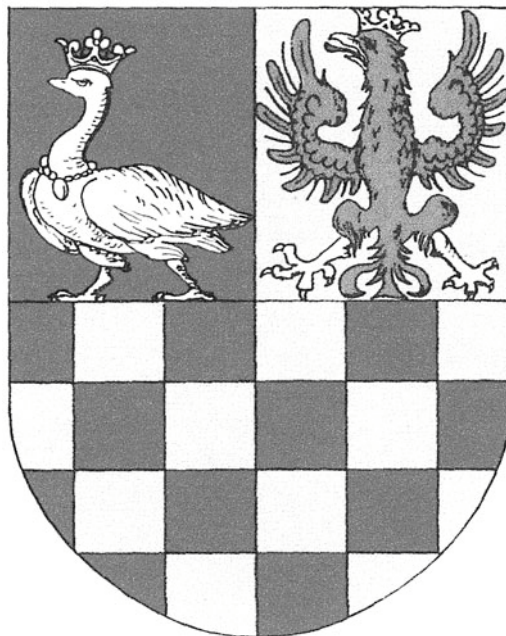
A mongolok 1241-ben Muhinál megverték IV. Béla király seregét. Batu kán 1242 telén átkelt a befagyott Dunán, és elfoglalta Óbudát. IV. Bélát és családját a tatárok Kadan vezetésével Spalatóig (ma: Split) üldözték. Úgy hitték, hogy a király Klissza várában van, ezért megostromolták a várat, de IV. Béla közben Trauban (ma: Trogir) tartózkodott. A mongolok ekkor Trau ellen fordultak, de közben megérkezett a számukra döbbenetes hír: elhunyt Ögödej nagykán. Kadan erre összeszedte seregét, és Trau alól visszafordult. A király felesége, Laszkarisz Mária, valamint gyermekeik – Margit és Katalin – most valóban Klissza várába mentek, ahol a két kislány 1242-ben elhunyt.

A holttesteket Diocletianus császár – a VII. században keresztény célokra átalakított – mauzóleumába vitték, és a dóm főkapujának magas párkányára helyezett szarkofágba tették. Amikor később azt kinyitották, legnagyobb meglepetésükre azt tapasztalták, hogy a szarkofágot már előzőleg megbolygatták. „Az urnában benn volt ugyan két csontváz, azonban földdel és törmelékkel vegyesen, mellyel más egyéb tárgyak, idegen csontok is jutottak a koporsóba akkor, amikor azt felnyitották” – írta Forster Gyula. A szarkofág födelét a püspök visszatétette, viasszal lepecsételtette, majd a XIV. században épült Capella Palatinába, a mai baptisteriumba vitette át.

A tetemek azonosítására 1884. november 8-án bizottság alakult, amely megállapította, hogy a két leánygyermek minden valószínűség szerint azonos IV. Béla magyar király két leányával, Margittal és Katalinnal. Életkorukat 6-8, illetve 14-18 év közöttire határozták, ami megfelelt a király két leányának életkorával. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy a csontok másodlagosan kerültek a szarkofágba, hiszen a csontvázak hiányosak voltak. A csontvázakat hitelesítés után a püspöki palota kápolnájába, az idegen csontokat pedig a püspöki levéltárban helyezték el, ahol az előbbiekből több darab eltűnt. Még a püspöki palotában nyugodtak a királylányok maradványai, amikor Simor János prímás Kallogera spliti püspöktől az esztergomi székesegyház számára kérte a csontok kiadatását. Simor János kérését a spliti püspökségi bizottság elutasította, illetve azt a feltételt szabta, hogy a magyar kormány építtesse ki a vasútvonalat Splittől a magyar határig, hogy akkor – úgymond – az első vonattal szállíthatják majd a királylányok koporsóját.

A spliti püspöki bizottság 1885-ben döntést hozott, amely szerint a kőkoporsó téessék vissza a S. Giovanni baptisteriumba, amíg Diocletianus mauzóleumát restaurálják. Később – nem tudni, pontosan mikor – a szarkofágot visszahelyezték a mauzóleum bejárata fölé, régi helyére. Lehetséges, hogy a csontokat a baptisteriumban hagyták és a szarkofág üresen áll a mauzóleum bejárata fölött. Az egyszerű homokkő koporsón a következő latin nyelvű felirat olvasható. „Bélának, Magyarország királyának leányai nyugosznak itt, akik a tatárok elől menekülve 1242. március 13-án hunytak el”.

A magyar hivatalos szerveket ezután soha nem érdekelte a magyar királylányok testereklyéinek a holléte, a sorsa.

Lika-Krbava vármegye címere

A Nyúlsziget királylánya (Szent Margit, V. István és Kun Erzsébet testereklyéi)

*„Vallott nekem a Nyulak-szigete
Regék halk éjén. Ime, a titok:
Királyi atyja klastromba veté
Legendák szüzét, fehér Margitot...
Ő nem járt a Duna táján soha,
Egy halk dalú és halk csókú legény.
És Jézusnak áldozák Margitot,
Ki ott halt meg a Nyulak-szigetén.
(Ady Andre: Szent Margit legendája)*

IV. Béla király két lányának – Margitnak és Katalinnak – 1242-ben bekövetkezett halálakor megfogadta, ha újból gyermeke születik, őt Istennek ajándékozza. 1242-ben született leánygyermekét ugyancsak Margitnak keresztelték. A király fogadalmához híven leányát Veszprémbe küldte nevelkedni, hogy ott előkészítsék a későbbi kolostori életre. Valószínűleg 1246 után – a pontos dátum nem ismeretes – a király elkezdte építtetni a domonkos apácák Szűz Mária tiszteletére felszentelt templomát és kolostorát az akkori Nyúlszigeten – a mai Margitszigeten. (A Margitsziget eredeti nevét – Insula Leporum – egy XIII. századi oklevél őrizte meg. A latin név szó szerinti fordítása Nyulak-szigete, magyarul azonban Nyúlszigetnek mondták. A XIII. század második felében, a domonkos kolostor alapítása után a kolostor védőszentjéről Boldogasszony- vagy Szűz Mária-szigetnek nevezték. Mai neve először 1319-ben bukkant fel, amikor Luxemburgi Beatrix királyné az apácák kérésére kiadott

oklevelében Boldog Margit-szigetnek nevezte el). A kolostor alapítólevele 1259-ből kelt. Margit 17 társával 1252-ben akkor költözött a szigetre, amikor a kolostor még nem volt teljesen készen. A építkezés befejezését IV. Béla király 1255. évi adománylevele bizonyítja. A zárdát először az ágostonrendiek, majd a domonkosok irányították, gazdagságát hatalmas birtokkal biztosították.

A kolostornégyszögtől nyugatra álló kápolna a XIII. század második felében készült csak el. Margit királylány ebben a kolostorban élt egészen 1271. (1270?) január 18-án bekövetkezett korai haláláig. Végakarata szerint fémpántokkal megerősített keményfa koporsóban a Szent Kereszt oltára elé temették. Életrajzírója szerint utolsó szavai ezek voltak: „Temessetek engem az karban, a Szent Kereszt oltára előtt; ha pedig az karnak annak miatta igen megszorul, tehát temessetek engem az én imádkozó helyembe, és ne féljete azon, hogy a testemből valaminemű dohosság jönne ki”. A koporsót fehér márvány szarkofágba helyezték és a templom főoltára előtt ásott sírba Fülöp, esztergomi érsek temette el. Amikor kőlapot készültek helyezni a sírra, abból olyan kellemes illat áradt, hogy arra gyanakodtak, a holttestet bebalzsamozhatták. Sírja fölé kőből készült baldachint emeltek. Boldoggá avatása előtt testét többször kiemelték a sírból. (Kis ládikóját halála után felnyitották; mindenki azt várta, hogy abban találják a kincseit. A láda azonban csupán két vastag szövetű apácaköntöst, egy hegyes fogakkal kivert vasövet és borzbőrből készült fegyostort, valamint két pár vasszögekkel bélelt harisnyát tartalmazott.

Szent Margit vasövének ereklyetartója. Anders, Bécs,
1881. Főszékesegyházi Kincstár, Esztergom

Ugyancsak a margitszigeti dominikánus apácák kolostorában temették el 1272-ben V. István magyar királyt – az ő piszkei vörös mészkőből készült sírkő maradványait a Nemzeti Múzeumban őrzik –, 1295-ben feleségét Kun Erzsébetet, majd 1323 után apácává lett leányát Erzsébetet is. Rajtuk kívül a kolostor temploma sok nemes személy számára is temetkezési helyül szolgált. A tíz éves korában trónra került IV. (Kun) László hívei attól féltek, hogy a gyermek király helyett unokafivére, Béla macsói herceg – IV. Béla király kedvenc unokája, aki II. Ottokár cseh királlyal fenntartotta a jó viszonyt – nyeri el a trónt, ezért a cseh-ellenes párt vezére, Németújvári Henrik bán három társával a kolostor közelében megtámadta a

herceget; egész testét összekaszabolták, majd megölték (Pesty Frigyes: A macsói bánok. Századok, 1875. p. 368.). A véres holttestet nővére – Macsói Margit – rendtársai segítségével bevitte a kolostorba, ahol 1272 november közepén (a pontos dátum ismeretlen) eltemették.

A margitszigeti kolostort és templomot átépítések sora követte; 1381-ben, 1409-ben, majd 1500 körül tovább bővítették az épületet. IV. (Kun) László és hitvese, Izabella királyné, valamint III. András és I. Károly királyok továbbra is elhalmozták a szigeti kolostort adományaikkal. Később a királyi adományok megvonásával a kolostor hanyatlani kezdett, de Mátyás király uralkodása alatt ismét felvirágzott. Lux Géza 1938-as ásatása során „visszaigazolta” a kolostor két építési szakaszát; egy XIII és egy XV. századit, amelyhez egy XVI. századi építkezés csatlakozott (a templomot és a kápolnát ekkor átboltozták), amelyről a főúri származású Ráskai Lea apáca XVI. század eleji írásaiból értesülünk.

Szent Margit koponyáját 1513-ban egy aranyozott ezüstládikában nyilvános tiszteletre tették ki. Kajetán Tamás bíboros 1523. szeptember 5-én azt írta, hogy látogatása alkalmával megmutatták neki Margit csontjait, és ő megengedte, hogy azokat továbbra is a templomban őrizték. A földi maradványokat a templom Margit által megjelölt részébe vitték, ahogy még életében kérte: „temessetek engem a karban, a Szent Kereszt oltára előtt”. 1526-ban, a török dúlások hírére az apácák elhagyták a kolostort, majd egy év múlva visszatértek. A törökök nem bántották az épületeket. 1529-ben a dominikánus nővérek újra elhagyták rendházukat, majd II. Lajos király özvegye visszahívta őket, mígnem 1540-ben mintegy negyvenen végleg eltávoztak. Kolostorukat a törökök 1541-ben lerombolták. A hagyományok szerint Szent Margit testét rendtársai magukkal vitték. 1563-ig Nagyváradon, majd 1576-tól 1615-ig Nagyszombatban őrizték, végül Pozsonyba, a klarissza kolostorba került. Az utolsó margitszigeti apáca itt halt meg 1637-ben. A katonai célokra használt margitszigeti épületek idővel tönkrementek, és az ország visszafoglalásakor már csak a romok maradtak.

Szent Margit hiteles ereklyéje 2003-ban adományozás útján került hazánkba

Árpád-házi Szent Margit 1500 körüli ábrázolása.
Keresztény Múzeum, Esztergom

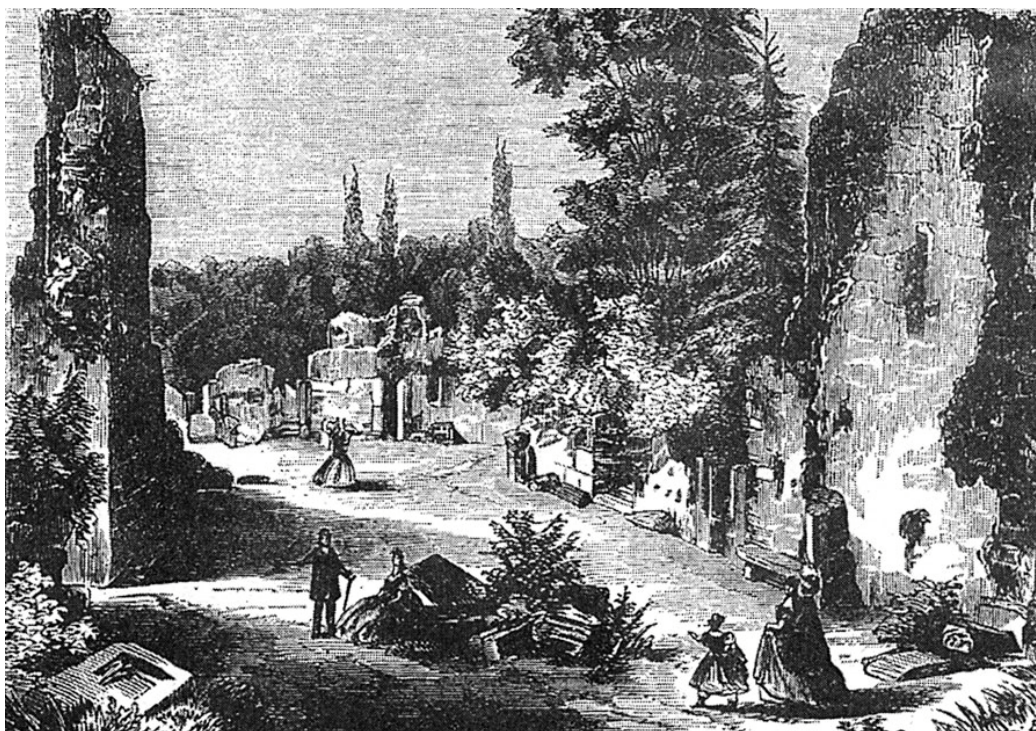
Frater Ferrarius Zsigmond bécsi történész 1635. szeptember 8-án leírta a Pozsonyban őrzött ereklyéket: „A fejet abroncs övezte, amelyet herceg Esterházy Miklós hitvese, Krisztina apró gyöngyökkel készített és a következő felirattal látták el: Caput beatae Margaritae virginis, filiae Belae quarti, regis Hungariae” (Boldog Margit szűznek, IV. Béla Magyarország királya leányának a feje). Ez idő tájt még több bordacsont, kar- és lábszárcsont is megvolt, de sok rész már hiányzott, mert túlságosan bőkezűen adakoztak belőle. Pozsonyban az ereklyéket még tovább darabolták. Jutott belőle Eleonóranak, Lipót császár hitvesének, és nagyobb darabot kapott gróf Batthyány Ferencné is. Több darab került Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz, melyeknek később nyoma veszett. 1641. február 26-án Pozsonyban újra felbontották a Szent Margit csontjait tartalmazó ezüstitálcát, és 1642-től kezdve minden év január 18-án – halála napján – nyilvános tiszteletadásra tették ki. 1770-ben az ezüstszekrénykében tartott fejen kívül a faládjában már csak két nagyobb „kézcsont” volt.

Egy a Magyar Demokratában megjelent Szent Margitról szóló cikk után, Molnár László Pozsonyban élő vegyész-mérnökötől 2003. május 7-i dátummal a következő tartalmú levelet kaptam: „...tulajdonomban van egy ereklyetartó Szent Margit ereklyéjével. Ez egy ellipszis alakú, 85 x 75 mm magas ezüst(?) szelence... A közepén, mint ahogyan általában szokott lenni, egy tüll zacskóban van az ereklye és az egész díszítve van aransodrony fonaldísszel, 40 db igazgyönggyel stb. A négy oldalon kb. 4 mm széles, 25 mm hosszú körív alakú papír szalagon kézzel írott nyomtatott nagybetűkkel a következő felirat áll: BEATAE – VIRGINIS

– BELA: 4.P.F. A tetején kinyitható üvegezett keret... A pozsonyi Szt. Erzsébet apácarend kolostora ispotály, majd kórházként is szolgált alapítása (1750) óta egészen 1990-ig; 1782-ben nem oszlatták fel és feltételezhető, hogy a klarisszák feloszlatusuk után ide mentették dolgaikat... 1946-ban a kórházat államosították és Országos Rákkutató és Gondozó intézményként szolgált 1990-ig. Jómagam is itt dolgoztam a laborban. A kórházban 14 szerzetes nővér dolgozott mint ápolónő... 1952 augusztusában egy éjjel a pribékek megrohanták a clausurát és a nővéreket 1 óra alatt elhurcolták. Másnap szerény otthonukat feldúlták, a szentképeket és személyi tárgyaikat az ablakon át kidobálták a kolostorkertbe egy építési hulladék rakásra, amelyet fokozatosan teherautón szállítottak el. Ezen a rakáson találtam egy papírzacskót és benne fekete bársonyba bebugyolálva az ereklyetartót. Az utolsó pillanatban mentettem meg az ereklyét az enyészet elől... Mindezt azért közöltem Önnel, hogyha valahol nyilvántartják Szt. Margit ereklyéit, a nálam lévő is vegyék leltárba...”

1719-ben a pozsonyi klarisszák zárdát alapítottak Budán, Szűz Mária és Szent Margit tiszteletére, a Károlyi gróf által megvásárolt épületben. E templomukban – amely a mai Űri utca 49-51-es számú épületben volt – Margit karcsontjának egy nagyobb darabját őrizték. 1730-ban a Margitszigeten is építettek egy kisebb kápolnát, ahová szintén került egy darab az ereklyéből. 1782-ben II. József császár feloszlatta a szerzetesrendek nagy részét. A klarisszák is megkapták a határozatot: el kell hagyniuk a kolostort. Zárdájukból 1782. augusztus 12-én távoztak; ekkor az ereklyét még tovább darabolták. Kapott belőle a pannonthalmi bencés főapátság, a budapesti dominikánus templom és a budapesti Váci utcai ún. Örökimádók temploma. II. József rendeletére a fejereklyetartót a pénzverdében beolvasztották, a fejereklyét pedig elégették. A hagyományok szerint a pozsonyi klarisszák utolsó priorisszája (házfőnöknője), Batthyány Franciska hamis csontokat adott be megsemmisítésre, ugyanis tudjuk, hogy megbízta Dankó József kőművesmestert, hogy a kolostor kriptájában 1,5 méterre Balassa Éva Borbála apátnő (+1715) fülkájától, egy régi sírhelyet tegyen szabaddá. 1782. április 5-én a priorissza ereklyéket, egyházi felszereléseket, iratokat és könyveket helyezett a kiürített fülkébe, melyet Dankó József újra befalazott. Nagy valószínűség szerint ebbe a kriptába került Margit fejereklyéje, esetleg más csontja is. Az épületet több mint 200 év alatt többször tatarozták, de a csontok hollétét illetően eddig semmiféle bizonyosság nincs. Az utóbbi években Budapesten is felbukkantak „Szent Margit fejereklyék”, de egyik sem bizonyult hitelesnek.

Margit királylány szentté avatását 1306-ban Károly Róbert, majd jóval később Mátyás király is próbálta kieszközölni. Margit királylányt a katolikus egyház egészen a második világháborúig „boldogként” tisztelte. Ekkor – 1943. július 23-án – XII. Pius pápa aequipollenter a szentek sorába iktatta; erről az ünnepélyes bullát 1943. november 19-i dátummal állította ki. (Az aequipollens szentté avatásoknál nem tartanak ünnepséget a római Szent Péter-templomban. Itthon azonban 1944 januárjában közös püspökkari körlevél hívta fel a hívek figyelmét a kiemelkedő eseményre. Az ünnepi szentmise – a háborús körülmények miatt – a Thököly úti domonkos templomban volt, amelyet Serédi Jusztinián bíboros pontifikált).

A margitszigeti Boldogasszony-templom romjai egy XIX. századi metszeten

A margitszigeti romok 1838 előtti helyzetét ifj. Kubinyi Ferenc írásából (1861) viszonylag jól ismerjük. „Az 1838-ik év előtt a templomromokat nagy porlaszhalmok fedték, s különösen a torony fölött egy nagy domb emelkedett, melynek teteje a sziget legmagasabb pontját képezvén, rajta a kilátás élvezhetése végett kis mulatóház állott... Mi V. István király itteni sírját illeti, a krónikásaink által is határozottan meg lévén jelölve, sokkal általánosabban volt ismerve, semhogy elképzelhetnők, mikép az apácák első vagy későbbi megfutamodása alkalmával, s egy szóval az egyház szétromboltatásának idejében, kincsszomjas latrok által meg ne volna fosztva minden különböztető jeleitől s királyi ékszereitől; s hogy a templom összeomlása előtt csakugyan bolygatták az ismeretlen fekvésű sírokat, az kivüláglik azon Tost által említett körülményből is, mikép a romok kiásatásakor négy helyütt hosszúdad tojás alakú nyílások találtattak, melyek nyilván csupán rablási célból lettek a kövezetbe vágva...”

A sziget tulajdonosa 1838-ban József nádor volt, akinek „régészkedő” kertészei minden felügyelet nélkül a volt templom szentélyében kutattak. Miután Tost Károly főkertész, dendrológus 1838-ban megtalálta az ún. Szabina-koronát, felásták az egész templomszentélyt és a hajó egy részét. Lázasan kutattak újabb kincs után; a leletkörülmények rögzítésével senki sem törődött. A koronával eltemetett személy csontvázának is nyoma veszett, így – az adott esetben döntő jelentőségű – embertani vizsgálatra sem kerülhetett sor. A zűrzavart még fokozta, hogy az 1838 tavaszán lezajlott rendszertelen kutatás után a leletek nem azonnal kerültek a Nemzeti Múzeumba, hanem csak 9 évvel később; addig József nádor birtokában voltak. Halála után – 1847-ben – a Nemzeti Múzeumba került a korona és még 8, a korábbi ásatásból származó tárgy. A tárgyakról az első publikáció Luczembacher János tollából 1849-ben jelent meg. Ebből kiderült, hogy ekkorra már összekeverték a koronával együtt a sírban talált tárgyakat a templom hajójában feltárt, ún. „görög lovag” sírjának mellékleteivel.

Jankovich Miklós, a Nemzeti Múzeum donátora 1838 novemberében – tehát néhány hónappal a „feltárás” után – a margitszigeti koronát és a sír egyéb leleteit megtekintette. A szemle eredményét József náddal levélben közölte. A levelet szépunokája adta át betekintésre. Levelében Jankovich Miklós leszögezte, hogy a sírleletek nem női, hanem XIII. századi

férfisírra jellemzőek és „az eltemetett személy csakis V. István király lehetett. A korona és a gyűrű mérete a női méretet meghaladja”. Jankovich Miklóstól tudjuk azt is, hogy a sír fölött sírkőtöredéket is találtak. A vörös márvány kövön a XIII. századra jellemző gótikus betűkkel „Hic corpus...” felirat volt olvasható – a vésett minuszkulákat fémmel öntötték ki és aranyozták. A feliratban a hímnemű nyelvtani forma alkalmazása kétségtelenül meghatározza az eltemetett személy nemét. A betű formája pedig azt, hogy a síremlék királyi személy részére készült. A középkorban koronával csak királyokat – még főhercegeket sem – temettek el. A zafírköves gyűrűt is csak szentelt olajjal felkent személyek viselhették.

Thuróczy krónikájából tudjuk, hogy V. István királyt „in loco Beginarum de insula Beatae Virginis”, tehát a szigeti domonkos kolostorban temették el. Jankovich levelében kérte a nádor engedélyét az értékes leletek lerajzolásához és publikálásához a Tudományos Gyűjteményben. A nádor a levélre 1838. november 6-án válaszolt, és közölte, hogy nem tartja kívánatosnak a leletek közzétételét addig, amíg Jankovich véleményét megerősítő adatokat nem gyűjtenek össze. Ennek érdekében elrendelte, hogy a szigeti romoknál „omni cum cura” (a legnagyobb óvatossággal) folytassák a feltárásokat. Szerette volna, ha Jankovich személyesen figyelemmel kíséri a munkálatokat. Felkérte arra is, hogy lépjen érintkezésbe más szakértőkkel, név szerint Podhratzky Józseffel, hogy a leletek okleveles háttérét felkutassák.

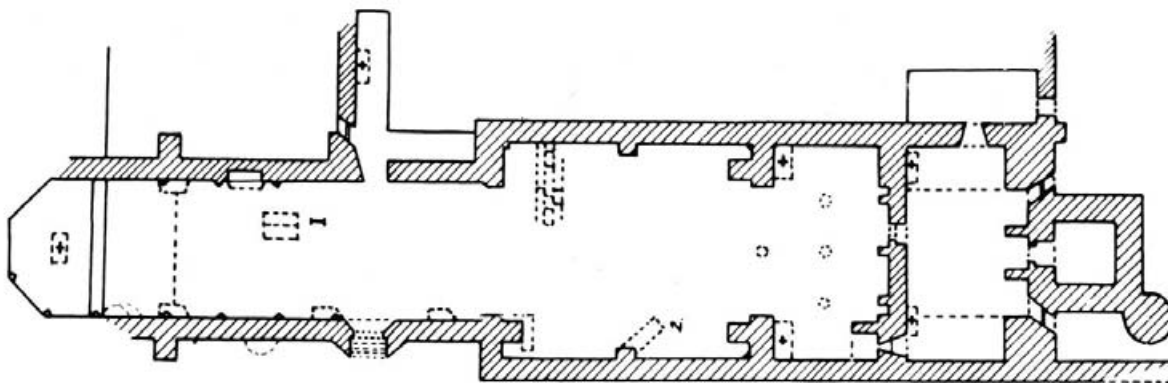
A margitszigeti kolostor romjai mai állapotban

A feltárások folytatódtak, úgyszólván az egész templomot kiásták, de korántsem „omni cum cura”. A Tudományos Gyűjteményben egy sor sem jelent meg a szigeti feltárásokról. A valóság az, hogy a Jankovich által leírt zafírköves gyűrű sohasem került a Nemzeti Múzeumba, csak – a többi 19 kiásott sír valamelyikéből – egy kalcadonköves gyűrű. A zafírköves gyűrű pedig a nádor hagyatékában maradt, vagy elveszett. Azt a vörösmárvány sírkőlapot, amely a

király sírja fölött volt, 1847-ben még beletárolták a Nemzeti Múzeumban, de azóta az is nyomtalanul eltűnt.

A korona felbukkanása után elkezdődött a találgatás: kit temethettek el koronával a templom szentélyében? 1838-ban felmerült V. István király neve. Az eltelt közel háromnegyed évszázad alatt a kutatók egy része elfogadta azt, hogy a margitszigeti koronával V. István (+1272) tetemét találták meg, a kutatók másik része hajlott arra, hogy a koronát az Árpád-ház valamelyik – a XIII. század végén vagy a XIV. század elején elhunyt – nőtagjának tulajdonítsa (Vattai, E. 1958). A korona meghatározásával kapcsolatban megnyugtató eredményre talán azért sem jutottak a kutatók, mert a régi, eléggé megbízhatatlan adatok variálásával igyekeztek a kérdést megoldani. A megfeneklett kutatásokat csak az vihette előbbre, hogy több részletben – 1958-ban, 1959-ben és 1961-ben – újabb régészeti feltárások kezdődtek a kolostor szentélyében. Feuerné Tóth Rózsa a feltárások ismeretében megkísérelte a lelőhely körülményeinek tisztázását. A hitelesítő ásatással egybeesett egy olyan levéltári adat felfedezése, amely a leletek 1838-as állapotának ismertetését tartalmazta.

Az 1838-as kutatás eredményeit tudományos tárgyilagossággal először – mint már említettük – ifj. Kubinyi Ferenc vette szemügyre, majd 1858-ban Radványi Imre korábbi leírását jelentette meg. Mindketten – néhány évtizeddel az események után – Tost Károly főkertészt kérdeztették, aki a kutatók szemtanúja és részben végrehajtója volt. Kubinyi az elbeszélések alapján rajzot is közölt, amelyen a korona lelőhelyét, a „királysírt” a szentély déli falától valamivel a templom közepe felé jelölte meg. Leírta, hogy a „feltáráskor” a sír alját, oldalát és tetejét 3-3 „négyzet” kőlap képezte. Radványi szerint a koporsó a templom hosszában „szorosan a jobb oldali falazat szomszéke alatt találtatott”, ahol ma is faragott kőlépcső mutatja a helyét. A szentélyben feltárt egyéb sírokról elmondja, hogy itt több mint 20 sírt találtak. Ezek mind 1,5-2 lábnyi mélyen a padozat alatt feküdtek. Közülük mintegy tíz sír „téglával vagy kővel volt kirakva”, a többi halott feltehetően fakoporsóban volt, amit a megtalált aranyozott szegletpántok bizonyítottak.

Kubinyi Ferenc rajza az 1838-as ásatáson feltárt sírokról (Feuerné Tóth Rózsa)

A margitszigeti koronával 1958-ban Vattai Erzsébet foglalkozott. Ő azért írt a mellékletek nőies jellegéről, mert a Jankovich Miklós által egyértelműen „aranyozott textíliákat” ő önkényesen „csipkemaradványoknak” határozta, és szerinte III. András első felesége Fenenna királyné vagy anyja, Morosini Thomasina fejébe való a korona is, de azt is lehetségesnek tartotta, hogy az V. István király első feleségéé volt. Azóta tizenhat olyan koronát ismertettek az irodalomban, amelyek európai középkori sírokból kerültek elő. A példaként felhozott koronákat kizárólag császárok, császárnők, királyok és királynők sírjaiban lelték. Közülük négyet – beleértve a margitszigeti koronát is – Magyarországon találtak. A halotti koronák

közül nem egy nagy méretű, mégis nők fejére tették (ilyen például a marburgi Szent Erzsébet-korona), másutt pedig a korona egészen kis méretű volt (például az 1295-ben elhunyt Sancho kasztíliai király halotti koronája), mégis a király fejére tették.

A halotti korona azért sem lehetett Szent Margité, mivel Margit királylány koporsóját – mint említettük – a XVI. század elején a törökök elől menekülő apácák magukkal vitték. Szent Margit életrajzírója – a XVI. századi tudós apáca, Ráskai Lea – V. István király sírjáról a következőket írta: „Ev maga Istuan kyal halala vtan yt temettette magat az nagy oltar mellett az evangeliom fellel az magas veres maruan kev koporso alatt”. Tehát a királyt nem vörös márvány tumbába temették, hanem sírját a padozat alá mélyítették. Az újabban – 1958-1961 között – feltárt sírok között egyik sem volt V. István király sírjával azonosítható, más királyt pedig a margitszigeti dominikánus kolostorba nem temettek. Igaz ugyan, hogy V. István felesége idős korára valószínűleg apácaruhát öltött, és a Margitszigeten halt meg, ilyen esetben azonban nem temették el halotti koronával. Radványi Imre szerint (aki nem bizonyult megbízható forrásnak) a királysír mellett közvetlenül – a bennük talált olvasószemek alapján – két apácasírt tártak fel. Ezek azonban a hitelesítő ásatáskor már nem kerültek elő. Ha volt is ilyen, akkor az feltehetően a király feleségéé, Kun Erzsébeté lehetett.

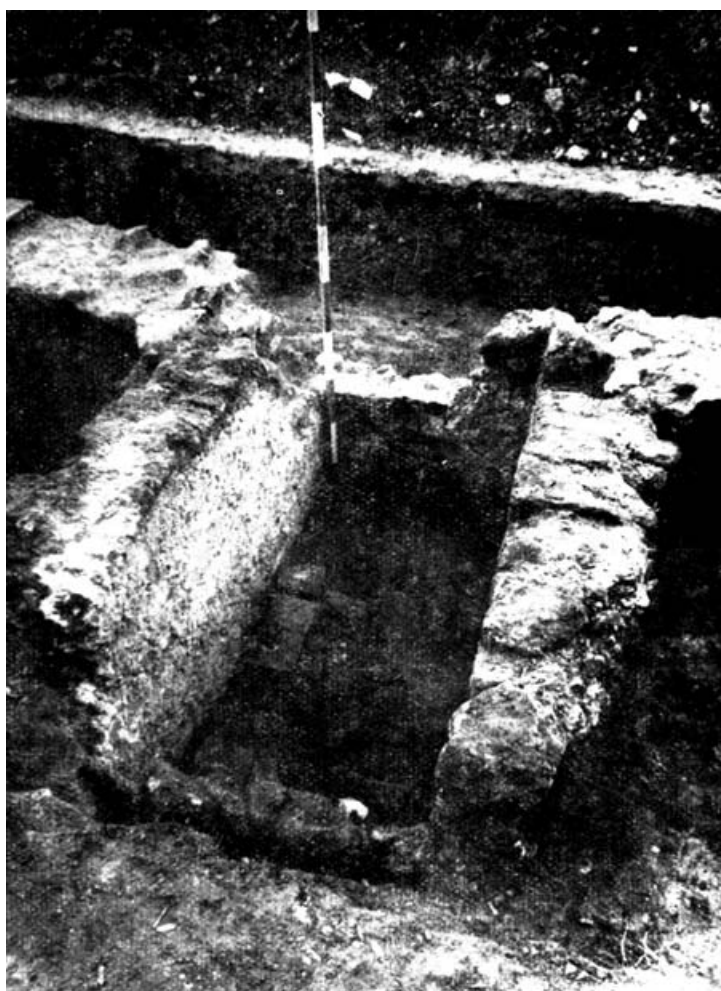
A margitszigeti kolostor ásatás közben (Melis Katalin)

A hitelesítő ásatáskor a kővel kifalazott sírgödörök közül Feuerné Tóth Rózsa vezetésével hatot tártak fel, valószínűleg nem is volt több. Megállapították, hogy 1838-ban átlagosan 1,10 – 1,25 méter mélységig jutottak le és innen emelték ki a csontvázakat és a leleteket; a kifalazott sírokat fenéig megbolygatták. Bolygatatlan sírt – nem kifalazott gödörben – mindössze kettőt tártak fel, mindkettő tárgyi lelet nélküli volt. A bolygatott rétegből – elszórta – emberi csontok maradványai is előkerültek. A hat sírgödör közül az, amelyik szorosan a szentély déli falához simul (3-as számmal jelölték) különbözött a többitől. A XV. századi padlószinttől számított 58 cm mélységben e sírt négy különböző nagyságú homokkölap fedte. Ezek kiemelése után meglepetésnek számított, hogy a sírgödört teljesen üresen, betemetetlenül találták, ugyanis a többi sírt a XIX. századi kiásás után földdel töltötték fel. A sír alját borító mintegy 15 cm-nyi földrétegből néhány bolygatott emberi csont

került elő. Ez a kőlapokkal bélelt sír annyira megegyezett a margitszigeti korona lelőhelyének Kubinyi által megadott leírásával, hogy még a kő betétlapok száma is azonos volt.

Feuerné Tóth Rózsa kutatómunkáját így fejezte be: „Egyetlen nyomós érv sem szól az ellen, hogy a szigeti domonkos templom szentélyének déli fala mellett 1838-ban feltárt koronás sírt V. István királynak tulajdonítsuk. A vélemény kiértékeléséhez alapot Jankovich Miklós 1838-ból származó levele nyújtott, amely a kérdéses sír leletegyütteséről az első tudományos értékű leírást adja”.

A kolostor építéstörténeti problémáinak tisztázását Kubinyi Ferenc, Lux Kálmán, Lux Géza, Lovas Elemér és Feuerné Tóth Rózsa végezték el. Munkásságuk nyomán az épületegyüttesről hozzátétőlegesen tiszta képünk alakult ki. Építésénél lényegében két szakasz különböztethető meg: az egyik a XIII. századi, a másik a XV. század végi. Az utóbbihoz tartoznak azok a munkálatok is, melyeket a XVI. század első két évtizedében végeztek (a templomszentély és a kápolna boltozása), és amelyekről Ráskai Lea is megemlékezett.

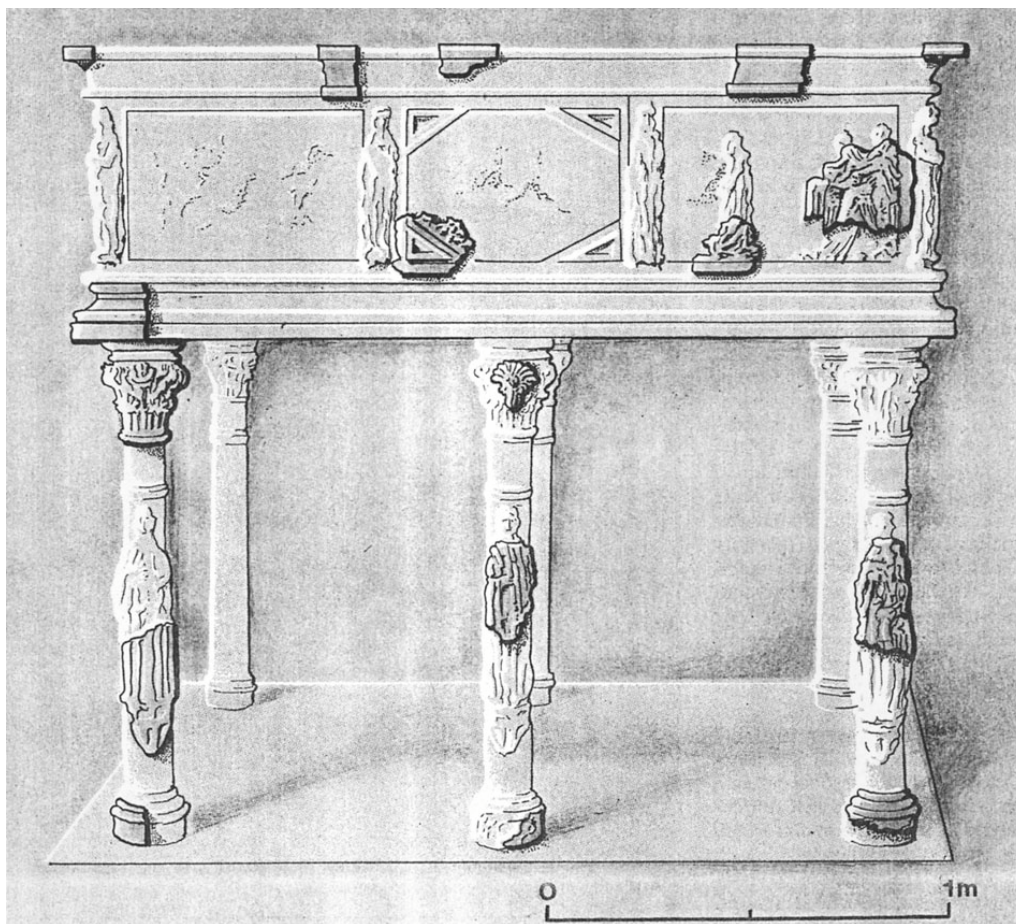

A „3-as sírhely”, ahonnan a margitszigeti korona előkerült

Az 1276 körül íródott második szentté avatási vizsgálati jegyzőkönyvből, Szent Margit legendájának változásaiból és a magyar nyelvű legenda Ráskai Lea által 1510 táján írt másolataiból tudjuk, hogy Margit királylány fedetlenül maradt sírját csak a temetést követő tizennegyedik napon fedték le ideiglenesen egy durva kőlappal, majd a Lombardiából származó Albert és Péter kőfaragók két-három hónapi munkával a sír fölé vörös márvány

sírkövet készítették. Azonban az ásatások során talált vörösmárvány-töredékek egyikét sem lehetett ehhez a sírlaphoz kapcsolni.

Ráskai Lea arról is tudósít, hogy a Szent Margit sírjánál történt egyik csodatételt fehér márványból kifaragták a síremléken. Az 1937-1938-ban Lux Géza vezette kutatások során számos fehér márvány faragvány került elő. 1958-ban Feuerné Tóth Rózsa továbbiakra bukkant. A Nemzeti Múzeumba már régebben – feltehetően már a XIX. században – bekerült töredékeket Höllriegl József, majd Gerevich Lászlóné azonosította. A faragványok többsége a Budapesti Történeti Múzeumban található, a Gerevichné azonosította darabokat – amelyek a múzeumi átszervezések során a Szépművészeti Múzeumon keresztül a Magyar Nemzeti Galériába kerültek – letétként ugyancsak ott őrzik. A faragványokat az ábrázolások és a fehér márvány ritka előfordulása alapján joggal kötötték a Margit-síremlékhez. A töredékek első tudományos feldolgozója Horváth Henrik volt, aki Lux Kálmánnal együtt, mintegy száz töredék alapján elkészítette a síremlék első rekonstrukcióját; ez a rekonstrukció domborművű jelenetekkel díszített szarkofágból és a fölötte oszlopokon nyugvó baldachinból állott. A Margit-síremlék rekonstruált formában és anyagában is szorosan kapcsolódik mind Szent Domonkos, mind Szent Péter vértanú síremlékéhez. Ezek alapján valószínű, hogy az első vörös márvány sírkő fölé 1335 és 1340 között fehér márványból új, díszesebb síremlék került. Ezt a stílusvizsgálatok is alátámasztják (Lövei Pál).

Szent Margit XIV. századi síremlékének rekonstrukciója (Lövei Pál és Major János munkája)

Az 1958-as, az 1961-es és az 1962-es ásatások alkalmával hitelesítették Szent Margit temetkezési helyét. Régebben az a téves hit élt a köztudatban, hogy Margit sírhelye a kolostornégyszögtől nyugatra feltárt kápolna szentélyében volt. A kolostor középkori forrásai

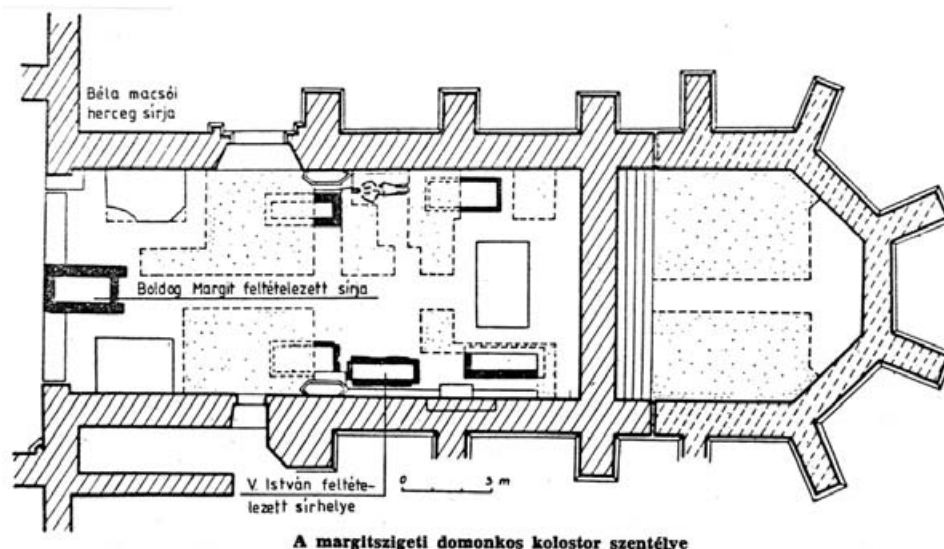
közül az egyik legértékesebb a Margit halála után (1271-ben) felvett jegyzőkönyv, amely a szentté avatás érdekében leírt tanúkihallgatásokat tartalmazza. A temetést és a sírhelyet több kortárs vallomásából is ismerjük. Valamennyien egyértelműen állítják, hogy a királynőt a kolostortemplom szentélyébe, a Nagyboldogasszony-oltár előtt temették el. Azt, hogy Margit sírja a XV. század végén is a kolostortemplom szentélyében volt, egy 1499-es oklevél bizonyítja. Ezt a sírhelyet még Ráskai Lea is látta. A feltárás során bebizonyosodott, hogy a szentélyben csak egyetlen olyan kővel kifalazott sírgödör volt, amely nem állott közvetlenül a fal mellett, hanem a templom tengelyében, körüljárhatóan helyezkedett el. Forrásokból tudjuk, hogy például 1272-ben egy Benedek nevű bognár – gyógyulása után – a sírt háromszor körüljárta. 1272-ben súlyos márványlapot helyeztek a sírra, ami kifalazott alapépítmény nélkül nem képzelhető el. Így a szentélyben feltárt sírok közül csakis a szentély tengelyében, de nem közvetlenül a főoltár előtt, hanem a diadalív vonalában fekvő, kővel kifalazott I. számú sír lehetett Margité. A sír déli oldala mellett számos olyan fehér márványtöredék került elő, amelyet Lux Géza 1938-ban már talált, Margit sírkőtöredékének határozott meg, és rekonstrukcióját ezek alapján készítette el. A XIII. században a sírhoz járulók a szentélyen belül tartózkodtak. A XIV. század harmincas éveiben egy, a Tino di Camaino köréhez tartozó szobrász elkészítette a királynő márvány síremlékét az egyszerűbb – 1271-ben Péter és Albert lombard szobrászok által 3 hónap alatt faragott – vörös márvány sírlap fölé. Ettől kezdve a zarándokok a templomhajó területére szorultak vissza.

A Szent Margit tiszteletére épült kápolna sohasem volt az ő sírjának a helye, már csak azért sem, mert a kápolna oltára alatt egy korábbi építkezés vastag kőfala helyezkedik el, a mai szintnél nem sokkal mélyebben. A kápolna hajócskájában az 1958-1962-es ásatások során mindössze három melléklet nélküli férficsontvázat találtak. Feuerné feltételezi, hogy e kápolna az egyházi szolgáltatásra rendelt férfiszervezetek kápolnája lehetett. A kérdés akkor lenne eldönthető, ha a kolostor teljes feltárását elvégeznék. Európa-szerte kevés olyan középkori kolostor ismeretes ebből a korból, ahol minden épület alaprajza ilyen tisztán, átépítés nélkül mutatkozik meg.

1914-ben földmunkák közben a sekrestye területéről három csontváz került elő. Embertani vizsgálatukat Bartucz Lajos végezte el. Bartucz megállapította, hogy az ún. II. számú sírban Béla macsói herceg nyugodott. Bartucz Lajos az azonosítás után szerette volna a földi maradványokat méltó módon eltemettetni, de a hatóságok ezt az ügyet is elodázták, így a csontváz később a Természettudományi Múzeum Embertani Tárába került, és feltehetően ma is ott van – egy „csontosdobozban”. A vizsgálatkor Bartucz megállapította, hogy Béla herceget valóban 23 kardvágás érte, amely megfelel a korabeli történeti leírásoknak.

Az újabb feltárásokból összesen mintegy 40 személyhez tartozó csontváz (koponya és vázcsontozat) származik. Vizsgálatukat akkoriban nem tartották érdemesnek, illetve szükségesnek, így azokat az akkor épült kis „premostrei” kápolnában közös sírba betemették. Feltételezhetően ma is ott vannak; köztük lehetnek V. István magyar király és felesége, valamint leányuk, Erzsébet csontjai is. Ezeknek azonosítása III. Béla magyar király hiteles csontváza alapján modern mitokondriális DNS-vizsgálatokkal elvégezhető lenne. Úgy tűnt, hogy a millenniumi értékmérő program keretében sikerült hárommillió forinttal támogatni a Margit-romok rekonstrukciós munkálatait – bár a munkálatokhoz Kiss Katalin szerint – legalább kétszázmillió forintra lenne szükség. A főváros azonban maga vette kézbe a munkát, így a pénz csupán a zárda környezetének rendbetételére volt elég, a többi „elúszott”.

Csak reménykedhetünk, hogy valamikor olyan kormányra lesz hazánkunk, amely feladatának és kötelességének fogja tartani a befejezetlen munkák elvégzéséhez, történelmi nagyjaink örök nyugalomra helyezését.

A margitszigeti dominikánus kolostor Boldogasszony-templomának szentélye az onnan előkerült sírok helyének bejelölésével

A csanádi székesegyház (IV. [Kun] László földi maradványainak sorsa)

„A királyt épp azok a kunok, akikhez pedig annyira ragaszkodott, nyomorultul meggyilkolták. Kereszeg (Körösszeg) vára mellett történt ez az Úrnak 1290-ik évében Szűz Szent Margit vértanú ünnepe (július 20) előtti hétfőn...”

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

A csanádi püspökséget I. (Szent) István király alapította 1030-ban. Ekkor küldte a velencei bencés szerzetes Gellértet (a később vértanúhalált halt *Szent Gellért*) Marosvárra, Csanád vezér székhelyére, hogy ott szervezze meg a püspökséget. A várban ezt megelőzően Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom és monostor működött. Lakói görög barátok voltak, akiket később latin szerzetesek váltottak fel. Gellért, miután püspök lett, a fent említett monostor templomától délre megalapította a Szent György-székesegyházat, amit feltehetően 1036-1042 között építettek föl. A püspök 1046. évi vértanúhalála után tetemét 1053-ban Budáról a csanádi székesegyházba vitték és ott temették el. A Gellért-legenda a temetésről így emlékezik meg: „A bazilika közepén szép márványoltárt építettek; ennek aljában gyönyörűen faragott koporsó volt a szent vértanú egyes ereklyéinek elhelyezésére. Végül a nagyobb ereklyék számára egy aranyból és ezüsből készített ereklyetartó-szekrényt készítettek, amelybe a szent nagyobb csontjait más ereklyékkel helyeztette el piacenzai Jakab püspök. Kisebb csontjait szörköntösével, vasövével és ostorával együtt a márványoltár alatt levő sírba rendelték a királyné tételni”.

Szent Gellért csontjainak egy része Csanádon maradt, más részét 1400-ban a velencei Szent Donát egyházba szállították. Üres koporsóját 1903-ban megtalálták, és az ócsanádi templom mellékhajójába helyezték. Ereklyéit Bolognába, Prágába, Velencébe és Győrbe vitték. Fogolyan Miklós Velencében élő, magyar származású örmény mechitalista szerzetes az 1970-es

években felvetette, hogyha a Szent Donát-templomban levő szarkofág már nem került Magyarországra, legalább egy magyar nyelvű tábla hirdesse a szent érdemeit és Magyarország kaphasson hiteles Szent Gellért ereklyét. A kapcsolatot a velenceiekkel többször és különböző társadalmi szinten fölvtették. Sokszor látszott úgy, hogy sikerül elérni Gellért maradványainak Magyarországra hozatalát, de végül mindannyiszor meghiúsultak a próbálkozások. Az egyedüli elért eredmény az volt, hogy a szentnek 2002-ben egy sarokcsontja hazakerült, amely számára a budapesti Belvárosi Főplébániatemplomban 2002. március 23-án oltárt szenteltek és azóta ott őrzik.

Érdekes, hogy amilyen gyakran említik a források a csanádi apátok temetéseit, úgy IV. (Kun) László nevével szinte sohasem találkozunk, pedig őt is Csanádon temették el. A kun vezérek 1290-ben Körösszeg váránál meggyilkolták IV. (Kun) László magyar királyt. Megöletése után holttestét hű kancellárja, Gergely csanádi püspök – mivel testét a nagyváradi székesegyház nem fogadta be – Csanádra vitette, és a Szent György-székesegyház sírboltjába temettette.

A székesegyház első átépítése Jakab püspöksége alatt (1332-1342) kezdődött el, és 1345-ben Kapronczay Gergely püspöksége idején fejeződött be. A székesegyházat 1379-1380 között újra átépítették, majd a XV. században várfalakkal vették körül. A Dózsa-féle lázadás idején a keresztések elsősorban a templomot és a kanonokok székházait rongálták meg. Ezt követően Török Bálint tört a városra, kifosztotta, csakúgy, mint a székesegyházat. Mehmet beglerbég 1551-ben elfoglalta Csanádot, miközben nagy pusztítást végzett. A közben ismét magyar kézre került várat 1573-ban újra a törökök támadták meg.

A hódoltság után a hajdani apátsági, majd püspökségi templomot a szegedi ferencesek építették fel, akik 1687-ig működtek ott. A csanádi püspökséget előbb Szegedre, majd Temesvárra helyezték át. A király sírja soha nem került elő, holott néhány püspök maradványait áthelyezték a hajdani székesegyházból az új püspökségi székhelyre. A szerencsétlen sorsú király sírját soha nem keresték, a hajdani csanádi székesegyház területén tudományos kutatás nem folyt.

Csanád vármegye címere

Az Árpád-ház utolsó aranyága (III. András király végső nyughelye)

*„Az Úr 1301. évében Nolai Szent Félix ünnepén
(január 14.) András király a budai Várban
elnyugodott az Úrban, és Szent János evangelista
templomában temették el a ferences barátoknál...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

A budai Várban, a mai Várszínház, illetve az ahhoz északról csatlakozó újabb kori karmelita kolostor helyén a minorita (ferences) szerzet – 1269-ben vagy 1270-ben – IV. Béla király uralkodása idején, Szent János evangélista tiszteletére templomot és mellette kolostort építtetett. E templomot később a Boldogságos Szűz kisebb egyházának is nevezték. 1301-ben a budai Várban meghalt III. András király és ezzel az Árpád-ház férfiágon kihalt. A királyt a minoriták templomában temették el. Feltételezhetően ebben a kolostorban írta Kálti Márk a Képes Krónikát. (1866-ban a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottsága archaikus kivitelezésű táblával látta el a Mária-Magdolna- (Helyőrségi-) templomot, amelyre Schier Xystus [Buda Sacra, 1774] téves helymeghatározásait alkalmazta; e táblán többek között az szerepel, hogy abban a templomban temették el III. András magyar királyt. E téves közlést tartalmazó tábla a Magdolna-templom falán ma is látható).

A török időkben a ferencesek átköltöztek az ugyancsak várbeli Mária Magdolna- (1817-től 1944-ig Helyőrségi-) templomba, a budai várnegyed egyetlen működő keresztény templomába; a Szent János-templomot a törökök dzsámivá alakították (Pasa-dzsámi, Pascha Dschamisi), a kolostort pedig a benne levő szivattyú felhasználásával a pasa fürdőjévé alakították. Az 1686-os ostromkor a pasa lakhelye mögött álló puskaorostorony felrobbant, olyan erővel, hogy „kövei még a pesti oldalra is áthullottak”. A dzsámi és a pasa lakhelye teljesen romba dőlt. Az épületek maradványait az újabb építkezésekhez széthordták. A törökök kiűzése után a Szent János-egyházat karmelita szerzetesek kapták meg. Templomukat 1725-1735 között építették fel, nem egészen a régi egyház helyén. E templomnak a Duna felőli hátsó falán félköríves ablak szolgált a hajdani kriptá megvilágítására, ahova 1301-ben III. András királyt, 1309-ben János kalocsai érseket, majd később Laskai Osvátot és Temesvári Pelbártot – akik a kolostor élén álltak – temették.

A karmelita rendet II. József 1784-ben feloszlatta. A templomot katonai raktárnak, a kolostort lakásoknak használták fel. 1786-ban József császár hozzájárult ahhoz, hogy a karmeliták refektóriumát ebédlővé, a templomot pedig színházzá alakítsák át. Az átalakítás terveit Kempelen Farkas készítette. A templom szentélye színpad lett, hajdani kriptája pedig III. András dült sírja helyén süllyesztő (Zolnay László). Az ide temetett „halottakat” (csontokat) válogatás nélkül „a közeli temetőben” – feltehetően a Vízivárosban – hantolták el. A színházban 1924-ig tartottak előadásokat. Az 1944-1945. évi ostrom alatt az épület úgy megrongálódott, hogy azt csak 1978-ra állították helyre.

Az 1970-es években, a Várszínház helyreállítása előtt, Gerő Győző régész vezetett ásatásokat a hajdani kolostori épület alatt. Mind a gótikus ferences zárda, mind a pasa szerája falmaradványait szakszerűen feltárta. A karmelita templom szentélye a gótikus templom szentélyénél beljebb, attól kissé nyugatabbra volt. „A régi ferences templom szentélye – az újabb régészeti ásatások szerint – a késő középkori szentélybővítések során egészen rákönyökölt a külső várfalakra” (Zolnay László). A hetvenes évek munkálatai közben a

hajdani minorita templom szentélyének középső részén szarkofágdarabokat találtak. A sírból – elmondásokból tudjuk – sok „ezüstflitter” és fémszál került elő, de csontvázrészeket állítólag nem találtak. Mire a szakemberek a helyszínre érkeztek, a finom fémszálak is „elkallódtak”. A helyreállítás után az épületegyüttes egy részében a Budai Várszínház működött, majd 2001-ben az épületet a Táncszínháznak adták át nem gondolva arra, hogy a táncosok az utolsó magyar Árpád-házi király sírja fölött ropják a táncot.

A Zsigmond-kápolna romjai budai Várban a Sándor-palota és a Várszínház előtt

Az óbudai klarissza kolostor (Erzsébet királyné sírja)

*„Erzsébet királyné a szegényeknek, nyomorultaknak
s a szerencsétlen embereknek irgalmazón alamizsnát
osztott... Számos templomnak varrt ruhákat, azonkívül
az oltároknak s a papoknak drága bíboröltözékeket
meg kelyheket állandóan küldözött...”*

Kálti Márk: Képes Krónika (1358)

Az óbudai klarissza kolostor alapításához XXII. János pápa 1334-ben járult hozzá, de az építkezések csak 1343 után kezdődtek el. A kolostor és a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett templom 1346-ban készült el. Alapítója I. Károly, építtetője a király harmadik felesége, Erzsébet királyné volt, akit 1380-ban a kolostor Krisztus Teste-kápolnájában temettek el. A kolostor 1541-ig virágzott, gazdagsága egyre nőtt. Az 1526-os mohácsi csata-vesztés ideiglenesen, majd 1541-től a törökök megszállása végleg megszakította a kolostor virágzó életét. Az apácák Pozsonyba menekültek, magukkal vitték Erzsébet királyné hamvait és a kolostor kincseit. Buda visszafoglalás után a Pozsonyból visszatérő apácák Zichy Péter,

Óbuda földesurának ellenkezése miatt nem telepedhettek vissza régi helyükre. A kolostor újjáépítésére így nem kerülhetett sor, sőt még a helye is feledésbe merült.

Az első feltárást 1884-ben végezték; amikor is a volt klarissza zárda és kápolna területéről vörös márvány sírkődarabok kerültek elő. 1971-ben Bertalan Vilmosné újabb ásatást kezdett; az ásatások több évig tartottak. A kolostor kutatása a III. kerületi Perc utca 13-as számú, szanálásra került háza alatt indult, majd a Fényes Adolf utca 41-es, 42-es és 44-es, illetve a Mókus utca 14-es számú ház alatt folytatódott. A templom falai 1974-ben kerültek napvilágra. A háromhajós templom déli hajójának fala kápolnaszerű kialakítást mutatott; a templomtól északra bolygatott sírok kerültek elő. 1975-ben a déli mellékhajó oldalánál egy sokszög-záródású teret és egy üres sírt tártak fel. Történeti adatok alapján Bertalan Vilmosné arra a következtetésre jutott, hogy ez volt a Krisztus Teste-kápolna, melyet Erzsébet királyné sírkápolnájának építettek.

Kiátkozva, a templom falain kívül (II. [Kis] Károly teteme)

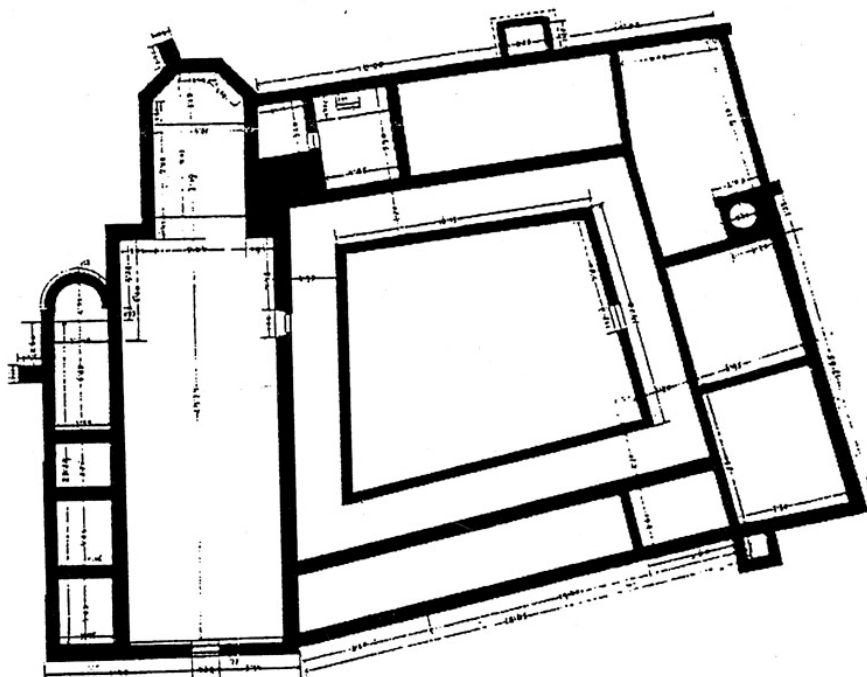
*„Károlyt fogolyként ápolták a palotában s a vele
együtt ott őrizetbe vett híveivel együtt teljesen
elszigetelték a városban időző Horvátiéktól.
Egy héttel később saját kívánságára Visegrádra
szállították, hol 1386. február 24-én belehalt sebeibe.
Tetemét minden egyházi szertartás nélkül hantolták
el a szentendrei bencés kolostor közelében...”*

Hóman Bálint – Szekfű Gyula II/320-321. (1936)

I. András magyar király megtérve kijevei száműzetéséből, Magyarországon két helyre bazilita szerzeteseket telepített: Tihanyba és Visegrádra. Visegrádon Szent András tiszteletére alapított monostort, melynek építése az 1047-1060 közötti évekre tehető (Dercsényi Dezső); a legvalószínűbb dátum az 1055-ös esztendő. A teendőket először Szent Vazul-rendi orosz szerzetesek látták el, akiket Szent László király gazdag adományokkal látott el; tőle nyerték el a visegrádi rév jövedelmét. A monostort 1221-ben II. Honorius pápa bencés szerzeteseknek adta át a Szent András monostort át, akik ott egészen a XV. század végéig tartózkodtak, amikor a romos épületekbe pálosok költöztek. A tatárjárás idején elpusztult épület helyreállítására 1333-ban került sor; 1342-ben már nagykáptalant tartottak benne. A régi háromhajós, román kori templomnak csak az északi mellékhajóját hagyták meg. Mellé új, egyhajós, bordás keresztboltozatú templomot emeltek. A bencés szerzetesek egészen a törökök megjelenéséig a kolostorban maradtak. A törökök a kolostort 1529-ben foglalták el, de végső pusztulása csak 1543-ban következett be. A szerzetesek ezt követően végleg elhagyták a kolostort.

II. (Kis) Károly királyt 1386-ban Garai Miklós nádor felbujtására Forgách Balázs pohárnok halálosan megsebesítette és a király a visegrádi kolostorban meghalt. Mivel II. (Kis) Károlyt a pápa kiközösítette, nem temethették el egyházi szertartással. Holttestét egészen 1391-ig (1390-ig?) a kolostor templomán kívül helyezték el, amikor is IX. Bonifác pápa engedélyezte a templomba való eltemetését.

A XV. Század végén a bencés rend hanyatlásának következtében a visegrádi kolostor csaknem lakatlanná vált; évekig mindössze egyetlen szerzetes élt falai között. Ezért 1493-ban VI. Sándor pápa Bakócz Tamás közbenjárására a pálosoknak adományozta. Bakócz Tamás az épület helyreállítását 50 aranyforintos adománnyal is támogatta. Valószínűleg ekkor építették későgótikus kerengőjét és a szentély melletti tornyot. 1500 nyarán II. Ulászló unokaöccse, Jagelló Zsigmond lengyel herceg hosszabb ideig itt vendégeskedett. Az épületet az 1544-es török foglalás után hagyták el a pálosok, majd köveit a környékbeli lakók széthordták. A monostor alapfalait a Visegrádtól északra fekvő ún. Várkertben Czobor Béla találta meg 1894-ben. Az egyhajós, sokszögzáródású, megnyújtott szentélyű templomhoz délről szabálytalan négyszög alakú kolostor csatlakozott. A templom északi oldala mellett félkörös apszisú kis kápolna állt. A kváderkövek egyikén Czobor Béla sárga ruhába öltözött alak felsőtestének egy részét találta meg REX („király”) felirattal, amely feltehetően II. (Kis) Károly sír- emlékének egy részlete lehetett. A király sírja 1543-ban vagy azután éppúgy elpusztult, mint csontváza.

A visegrádi Szent András kolostor alaprajza, ahova 1390-ben
II. (Kis) Károly magyar királyt temették

A budavári Zsigmond-templom (Podjebrád Katalin sírja)

*„Mátyás első menyasszonyának halála után eljött az ideje,
György cseh király leányával való házasságának,
kit fogságából való szabadulása előtt jegyzett el.
Nagy pompával hozta Magyarországra és nagyon szerette.
A cseh főurak a menyasszonyt Trencsénig kísérték,
itt a magyar főurak és papok fogadták nagy pompával,
Budára vezették, ahol nagy lakodalmat ültek.
Katalinnak hívták. Alig négy esztendeig volt a király
felesége; a koronázás előtt ragadta el a korai halál;
Szent Zsigmond templomban temették el...”*

(Bonfini: Mátyás király)

A Szűz Mária-társaskáptalant 1410-ben Zsigmond király alapította a budai Vár akkori Zsidó utcájában, a Fehérvári kapu közelében. 1424-ben Szent Zsigmond néven újjáalapítja. „Zsigmond király palotája elé templomot építtetett, amelyet védőszentjéről, Szent Zsigmondról nevezett el, ki iránt különös tisztelettel viseltetett, s ezt sok tagból álló társaskáptalannal ajándékozta meg” (Bonfini). Schier Xystus (1774) szerint a templomot főleg a Zsigmond király udvarában tartózkodó csehek látogatták.

A hajdani Zsigmond-társaskáptalan temploma ma a Szent György tér közepén álló Honvédelmi Minisztérium épületromjától délre, illetve a mai Várszínház (Táncszínház) és József főherceg – nemrégiben lerobbantott – palotája között állt. Ebbe a templomba temették 1464-ben a szülés közben elhunyt Podjebrád Katalint, Mátyás király első feleségét. „Az alacsony csúcsíves soktornyú templom” a török időkben Jeni dzsámeszije lett, majd később a törökök lerombolták. A Zsigmond-templom romjai a budai Vár 1686-os ostromakor tovább pusztultak, de kriptája (a földszintje alatt) még sokáig épen maradt. Az 1699-es egyházi szemle már a romokból is keveset talált, hiszen a templom köveit a környékbeli építkezésekhez elhordták.

A régi templom helyén Putanich János esztergomi kanonok, majd a Zsigmond-templom prépostja az 1700-as évek elején templomot építtetett, melyet kétszer (1715-ben és 1723-ban) tűz pusztított el. A Fehérvári kapu fölötti toronyban felhalmozott lőpor a tűzvész következtében 1723-ban felrobbant, és a templomot romba döntötte. Götzl Ferenc prépost 1727 táján újjáépíttette, de 1767-ben Mária Terézia parancsára lebontották, illetve széthordták.

„1827. Januarius 13. napján Sz. Sigmond Templomához eljutván talp falait is a'rendelt alapig felszaggatták. Budán a' Várban Sz. György piatzának egyenítése, és lejebb szállítása alkal-mával, mostani Játdzó-szín előtt földalatt lévő talpfalak között felnyílt üregben, egy drága köntösben öltözött, ragyogó kövekkel ékes koronával koszorúzott, egész emberi tetem találatott... A'setét üregben lébotsájtkozott két munkások több elhántyt tsontokat, de különösen egy hosszan terült, már elavult, de tsillámló ruházattal borított tetemet mellnek koponyája hasonlóképpen a' setétben tsillámló bokros fodrokkal koszorúzva volt, észre vettek. Azonnal mint a'fodros koponyát, mint pediglen a' letépett avúlt ruha szakadékokat, valamintis némelly sorvadt tsontokat, korhadt fa (vélni lehet koporsó) darabokat magokkal haza vittek... azonnal, tudniillik már 16. Januáriusban költ kegyes levelében a' Városi Tanátsnak parantsolta, hogy mivel a' történet-írók szerint azon helyen Templom állott, és

Budán némely Magyar Királyoknak temetése meg is történt... Ezen felfedezés iránt környüállásos tudósítást küldjön. Azon esetre pedig, ha az említett drága kövekkel ékesített egész tetem valóban felfedeztetett, legnagyobb szorgalommal a' találsnak módja, vallatásoknak kihallgatásával rendszerint jegyzőkönyvbe foglaltasson, és a' tetemnek legkisebb részei, minden hozzá tartozó műszerekkel lajstromba foglaltatván, figyelmes vigyázat alatt tartassanak, minthogy e' nevezetes tetemnek bővebb megítélése után illendő és tisztességes helyéről, 's fentartásáról gondoskodnia szükség lenne..." – írta 1827-ben Wadasi Jankovich Miklós.

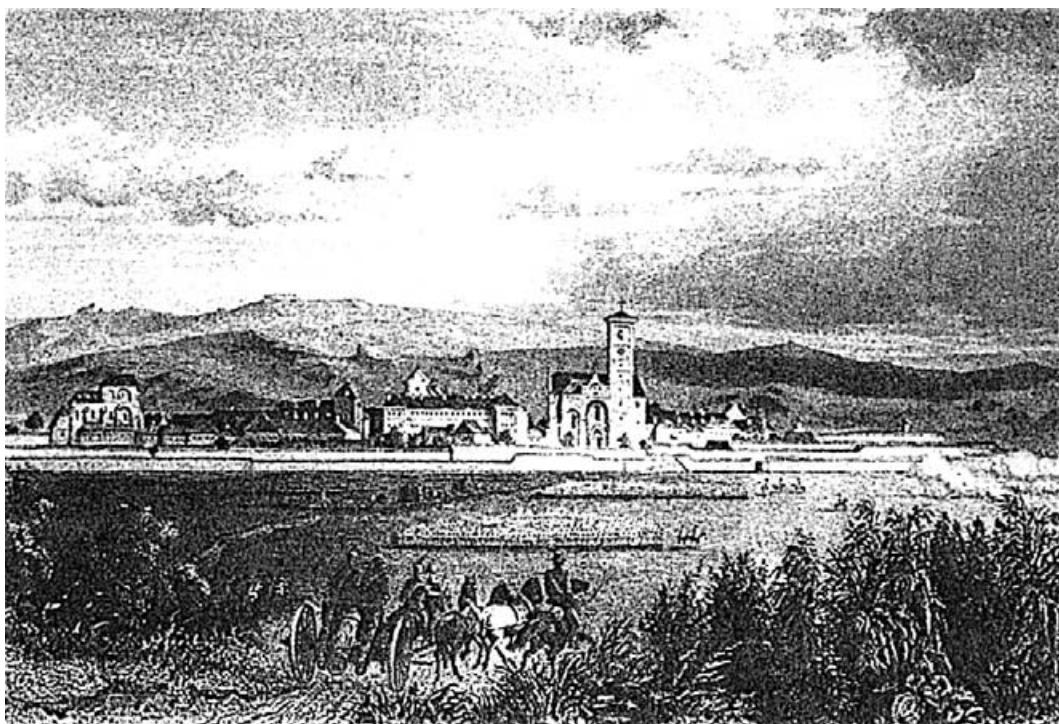
A jelentés a továbbiakban a megtalálás körülményeit írja le, és egyúttal azok pusztítását is dokumentálja: „... A' kisebb koponya, és annak tsontforrása fehér személyt, és mivel a' hátulsó böltsesség fogak szinte kibújásban valának, 16. vagy 17. Esztendőst jelenteni láttatnak...” A tetemet Jankovich Miklós Podjebrád Katalinnak tulajdonította, összevetve a korabeli temetési adatokkal és szokásokkal. „Ezek a' jelenségek öszveséggel tsak magához Katalin Királynéhoz, és Podjebrad György leányához, nem pedig akárki más személyéhez illenek.” – fejeződik be a jelentés.

A sírban talált „keleti gyöngyöket és különböző színű zománcokkal hímzett ruhát, gazdagon megaranyozott hajtűt stb. a prágai múzeumnak küldték el” (Toldy László, Uxa József). Hogy a csontokkal mi lett, azt nem tudjuk, feltehetően azok is Prágába kerültek, hiszen a megtalálás helyére nem lehetett visszatemetni, arról pedig semmi adatunk sincs, hogy máshová helyezték volna.

Az 1970-es években történt területrendezés során „párna- vagy címertartó angyalfejes” kőtöredékek kerültek elő. A templomot Nagy Emese régész tárta fel, és a térrendezés után az alapfalak szabadtéri bemutatásra kerültek.

A gyulafehérvári székesegyház nevezetes halottai (A Hunyadiak végső nyughelye)

*„Kiknek tiszta ép erkölcsén
Semmi csorba semmi szeplő;
Kiknek, egyaránt, kezében
Nagy volt a kard, és a gyeplő...”*
(Arany János: Hunyadi csillaga)

Gyulafehérvár (Alba Iulia) látképe a XIX. század közepén

A gyulafehérvári püspökséget Szent István alapította, valószínűleg 1003 körül. Az építkezések már a király életében elkezdődtek. Az első templom háromhajós, félköríves, szentéllyel rendelkező bazilika volt, melyhez – közel a déli mellékhajó keleti záródásához – kis körkápolna csatlakozott. Hogy mi lett a sorsa ennek az első székesegyháznak, nem ismeretes. A XII. század végén kezdődik meg a székesegyház átépítése román stílusba. III. Ince pápa oklevele 1199-ben a templomot már Szent Mihály egyháza néven említi. A XIII. század elejétől kezdve számosan temetkeztek az egyházba. A tatárjárás idején 1241-1242-ben a templom erősen megsérült. Rogerius mester – a XIII. század krónikása – Siralmas énekében szemtanúként írja le, hogy Fehérvárt (ui. Gyulafehérvárt) nem talált mást, „mint legyilkoltak csontjait és koponyáit, valamint az egyházak és paloták sok keresztény véréből bemocskolt, romban álló és ledőlt falait”.

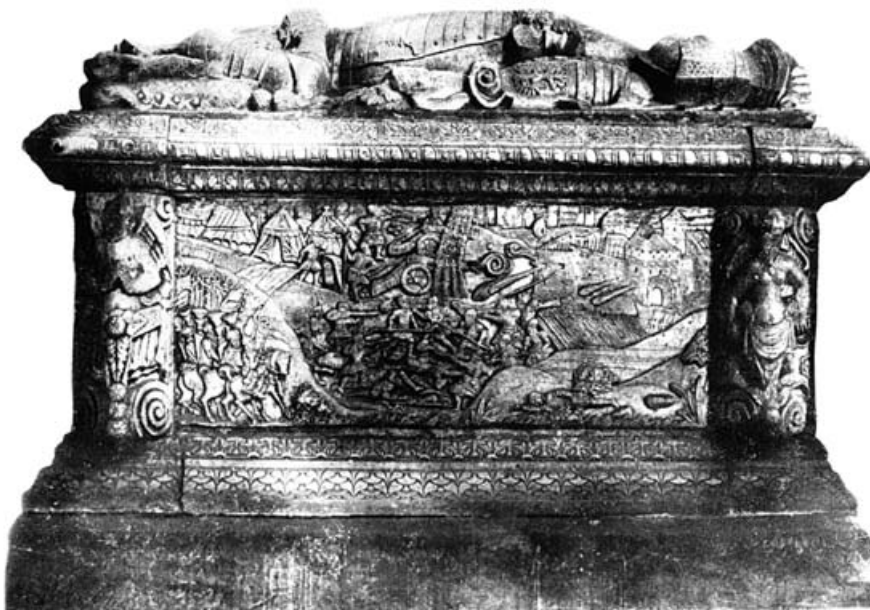
Jagello Izabella sírköve a gyulafehérvári bazilikában

IV. Béla király uralkodása idején a püspökség nagy javadalmakat kapott a királytól. Újjáépítése a XIII. század ötvenes-hatvanas éveire mutat. 1277-ben az erdélyi szászok a vízaknai Aldarus fia János vezetésével a tatárjárás pusztításait alighogy kiheverő várost kifosztotta és felgyújtotta. Ennek ellenére 1287-1291 között újra a régi állapotába állították vissza. A XV. században nagy költséggel újra átépítették a templomot, de a török időkben ismét megrongálódott. 1550-ben Fráter György helytartó majdnem 20 évig ostromolta a várat, melynek kapuit Izabella királyné, I. János felesége a rendek tudtával bezáratta a helytartó előtt. Végül Fráter György megegyezésre kényszerítette Izabellát, aki megígérte, hogy a segítségül hívott török sereget elküldi a városból.

A Hunyadiak üres kőszarkofágjai a gyulafehérvári székesegyház déli mellékhajójában (J. Fischer)

1565-ben protestánsok foglalták el a székesegyházat és teljesen kifosztották. 1601-ben Mihály vajda hajdúi – Rácz György parancsnoksága alatt – feldúlták az egyházat, majd 1603. május 9-ig Székely Mózes erdélyi fejedelem csapatai ostromolták meg a várost; még azon a napon megnyitották a város kapuit előttük. A templom északi tornyában raktározott puszkapor felrobbant, és a falak egy részét a robbantás ledöntötte. Bocskai István erdélyi fejedelem kérésére a székesegyház 1605-ben protestánsok kezére került. Bethlen Gábor fejedelem 1618-1622 között újjáépítette a templomot, amely 1656-ban ismét leégett.

Izabella királyné üres kőszarkofágja a gyulafehérvári székesegyházban

1715 végén III. Károly Mártonffy Györgyöt nevezte ki római katolikus püspökké, így a székesegyház újra a katolikusok kezére került, lévén Gyulafehérvár a püspöki székhely. A székesegyház az utolsó nagy kárt 1849-ben szenvedte el. Ezt követően Haynald Lajos erdélyi püspök befedette és restauráltatta. 1898-ban Majláth püspök államsegélyt adatott a rossz állapotú székesegyház rendbehozatalára. Ebben az időben készültek el a Hunyadi-síremlékek maradványainak gipszöntvényei is; az eredetiek a kolozsvári múzeumba kerültek. A székesegyházban levő 33 sírból mindössze 9 maradt meg. A Hunyadiak és Izabella királyné sírját a többszörös dúlások során kifosztották és tönkretették, egyetlen csont sem maradt az utókorra.

Kiket temettek a gyulafehérvári székesegyházba?

Hunyadi János kormányzó fiatalabb testvére, *ifj. Hunyadi János szörényi bán* 1441-ben (1440-ben?) halt meg. Bátyja ezt írta 1442-ben: „...A Szent Mihály főangyal egyházában van eltemetve... és mi magunk is az úr sugallatára ugyanott választjuk ki sírhelyünket...”

Idősebb *Hunyadi János*, a kormányzó, nem sokkal nevezetes nándorfehérvári győzelme után a zimonyi táborban kiütött pestis áldozata lett. 1456. augusztus 11-én hunyt el Kapisztrán János karjai között. Kívánsága szerint Gyulafehérváron temették el. Arra vonatkozóan semmi adatunk sincsen, hogy miként szállították a holttestet Gyulafehérvára.

Hunyadi Lászlót, Hunyadi János fiát, V. László király Budán elfogatta és 1457. március 16-án a budai Szent György téren lefejeztette. Holttestét a budavári Mária Magdolna-templomban ravatalozták fel, ahonnan másnap a várfalakon kívül fekvő Corpus Christi temetőkápolnába vitték. Egy év múlva – már Mátyás, mint király – 1458. március 20-a után Gyulafehérvárott végleges helyére temettette.

Izabella királyné 1559. szeptember 15-én hunyt el Gyulafehérvárott. Szarkofágját a székesegyház északi mellékhajójának utolsó boltíves részében helyezték el. A fedőlapot ma is a királyné díszes brokátruhás alakja díszíti, lábánál hatalmas címer.

János Zsigmond erdélyi fejedelem 1571. március 14-én hunyt el; ugyancsak Gyulafehérvárott temették el. Szarkofágjának fedlapját a fejedelem páncélos alakja díszíti, mellette angyal által tartott Zápolya- és lengyel címer látható.

A Hunyadiak sírhelye eredetileg a Kozma- és Damján-oltárok előtt lehettek, melyek a templom kereszthajójában voltak (Entz Gáza). Síremlékeit a források – Bonfinitől kezdve – gyakran emlegetik. Gromo olasz testőrkapitány írja, hogy a székesegyház berendezéseinek 1565-ös pusztulásakor Hunyadi János és Izabella királyné márvány síremléke épen maradt. 1601-ben azonban Rácz György hajdúi feldúlták a sírokat is; a Hunyadi-szarkofágokat is felfeszítették és kirabolták. 1658-ban újra feldúlták a sírokat, így a Hunyadiakét is. A kőkoporsókat 1796-ban az akkori erdélyi püspök jelenlegi helyükre vitette. Szeredai Antal 1766-ban, Bajtay püspök megbízásából felnyitatta a szarkofágokat, és az alattuk levő földet mélyen megásatta. Mivel az akkori helyük már másodlagos volt, semmit sem talált alattuk. Az 1770-es, 1784-es és 1826-os templomi leltárak a szarkofágokat már a mai helyükön említik.

Forster Gyula, a Műemlékek Bizottságának elnöke 1907. augusztus 16-án a gyulafehérvári székesegyház helyreállításának munkálatainál sírleletekre bukkant; a székesegyház kereszthajójának déli négyzetéből, a déli mellékhajó átvezető területéről egymás fölött négy szinten nagyszámú emberi csont került elő. Közöttük síremlék-töredékek is voltak. Összesen 32 sírt tártak fel. A sírok keltezése a XVI-XVII. századok közé tehető. Az utolsó sír 1793-ból való és Szeredai Antalé volt. Az előkerült szabványokat, fémtárgyakat, ruhafoszványokat és cipődarabokat restaurálták. A csontok sorsa ismeretlen, feltehetően közelebbi meghatározás nélkül közös sírba tehetők.

A feltételezhetően Hunyadi-szarkofágok közül a déli mellékhajó nyugatról számított második boltíves szakaszában három maradt meg. A jobb oldali síremlék ifj. Hunyadi János szarkofágja; egyedül e körül nem támadtak kétségek. A szarkofág valaha az ifj. Hunyadi János hamvait foglalta magában. A fedőlapon a páncélos fekvő alak alsóteste és lábszárai hiányoznak. Az előlap közepén csúcsosan megtört, négykaréjos keretben a hollós címer látható. A minuszskulás felirat a fedőlapon szélén fut, és az 1440-es évet jelöli meg a halál évétől (Entz Géza, 1958). A formák, a felirat és a történeti adatok egybehangzóan bizonyítják e kiváló művészi értékű alkotás eredetét. Fő alkotó részei rongáltságuk ellenére is megmaradtak. Hátsó, rövid oldallapjától eltekintve, középkori művészetünk egyik nagyjából épnek mondható gótikus szarkofágja. A fej ugyan erősen sérült, de borotváltnak látszik, dús hajjal keretezett arcvonásai a budavári Stibor vajda (1434) síremlékalakjával rokon.

Annál több vita kerekedett a másik két síremlék körül. Az egyiknek csak a fedőlappja menekült meg a pusztulástól. Ezt a fedlapot sokáig Hunyadi Lászlóénak tulajdonították; a hős páncélos, köpenyes fekvő alakja lábait oroszlánon nyugtatja. Az oroszlán hátán későbbi írással bevésve LAD...L HUNYA...CORV. olvasható. A karok alsó és felső része hiányzik. A lábak mellett egy-egy címertartó angyalka áll. A fedőlapon téglalapítményének bal külső sarkában egy sírlaptöredék van beépítve, amelyen „Elisabetha” név olvasható. Varjú Elemér a címerek alapján az idősebb Hunyadi János eredeti síremlékének tartotta, vele szemben Forster Gyula és Balogh Jolán úgy vélték, hogy a Zápolya család farkasának tartott bal oldali címerállat heraldikailag inkább a Szilágyiak rosszul faragott bakkecskéje. Ez esetben a Lászlóval való azonosítás kétséges lenne. A kérdést – mármint, hogy Hunyadi Lászlóé vagy Hunyadi János kormányzóé volt-e az utóbbi fedőlapon – 1955 nyarán, a visegrádi palota feltárása során előkerült, valószínűleg 1473-ból származó oroszlános kút oroszlánabrázolására döntötte el; ez szolgált analógiaként. Az 1956-ban megtartott helyszíni vizsgálat jegyzőkönyve alapján a bizottság tagjai szerint a fedlap az idősebb Hunyadi János eredeti, XV. századi szarkofágjának része volt. Véleményük szerint a Hunyadi Lászlóénak vélt fedlap eredetileg Hunyadi János kormányzó szarkofágjához tartozott.

Izabella királyné és János Zsigmond erdélyi fejedelem szarkofágja egyazon mestertől való, a nehézkes reneszánsz alkotások felépítésükben még a gótikus hagyományt követik. A szarkofágokon felirat nincs, bár a tulajdonosuk kiléte egyértelmű. Az elhunytak földi

maradványai ugyanúgy hiányoznak, mint a Hunyadiaké. Izabella tumbájáról János Zsigmond fejedelem testőrkapitánya emlékezett meg megemlítve, hogy a templom legrejtettebb zugában állt, tehát eredeti helye akár a mai is lehet. Mindkét szarkofágot – Izabella királynéét és János Zsigmondét – 1601-ben és 1658-ban fosztották ki.

A lepoglavai pálos kolostor (Corvin János és Corvin Kristóf sírhelye)

*„...Minthogy a királynak feleségétől nem lett gyermeke,
minden reménye ebben az egyetlen fiúban volt...
Reménykedve táplálta a gyermek szép arca, nemes képességei.
Mindenképpen atyjára hasonlított, de szeme olyan volt,
Mint Corvinus nagyapjáé, akiről mondják, hogy mindig
derűsen nézett. Atyjával azonos volt az arca,
ugyanolyan a keze, szája, pillantása és az orra.
Feje is szabályos, mint atyjáé... Tekintete bátor és nyílt...”*
(Bonfini: Mátyás király)

A horvátországi lepoglavai kolostort magyar pálos rendi szerzetesek alapították az 1400-as évek elején. A kolostor hamarosan a horvátországi pálosok központja lett. Corvin János herceg, horvát bán 1504-ben Krapinán hunyt el, és halálos ágyán meghagyta, hogy a lepoglavai pálos kolostorban helyezték végső nyugalomra. A szentély padozata alá temették, sírkövére nyolcsoros latin nyelvű felirat került. A tetemet 1805-ben Esterházy János zágrábi kanonok exhumáltatta, és az akkor már kopott sírkövet a szentély falába illesztette.

Ugyaninnen került elő Corvin Jánosnak Frangepán Beatrixtól született fia, Corvin Kristóf teteme is, akit 1507-ben megmérgezték. A sírt 1650-ben, 1805-ben, 1824-ben, 1881-ben, 1886-ban és 1899-ben felnyitották; Corvin János és Corvin Kristóf személyét Török Aurél antropológus azonosította és le is fényképezte. Török Aurél itteni tevékenységéről Schönherr Gyula, a Nemzeti Múzeum levéltárának őre részletesen beszámolt.

A magyar királyok temetkezési helyei

*Halál-Úr jó szomszédom volt
Magamat s mást ijesztgetőnek,
De, jaj, a csontváz-kupolák
Fejem fölé ívlődnek, nőnek.*

*Ez volt Ő vajjon máskor is,
Mikor nem én körömben vagdalt?
Most megimádom ijjedőn
E csontokkal építő angyalt.*

*De épít dülva a Halál
Tetem-téglákkal föl az Égig
S mindig közelebb s közelebb,
Bajtárs s rokon csontjával épít.*

*Óh, szörnyű csont-kathedrális
S nekrológ-hozó minden reggel,
Nemsokára térdelhetek
Csupa-csupa idegenekkel.*

*Óh, nagy templom, bús menny-verő,
Bizarr-ékes kupoláidra
Tudom, hogy gyűjtőn nem jöhet
Soha-soha az élet-szikra.*

*És Halál-Úr templomában,
Hol tolongva hal föl az Élet,
Rettegve, félve hódolok
S félek, hogy már tán nem is félek”*

(Ady Endre: A csontvázak kathedrálisában)

A magyar királyok és közvetlen családtagjainak pontos temetkezési helyét nem mindig ismerjük; arra többnyire csak a korabeli és későbbi krónikások és más – sokszor homályos hagyományokra támaszkodó – források révén kaphatunk többé-kevésbé megbízható adatokat. Ezért az itt közölt lista többnyire a hagyományos felfogásnak felel meg, de nem minden esetben bír kizárólagos bizonyossággal. A leírtakat későbbi kutatások módosíthatják.

1000-1038. I. (Szent) István

1038. augusztus 15-én, hosszú betegség után 59-63 éves korában halt meg. Halála helyének régebben sematikusan Esztergomot jelölték meg, Györffy György (2000) szerint valószínűbb, hogy az uralkodó Esztergom-Szentkirályon lelte halálát, ahol II. Géza királyunk Szent István halála emlékéül megalapította a jeruzsálemi stefanita keresztes kanonokrend – máig még kutatatlan – anyaházát. Innen – Abony-Szentkirályról – vihették le a holt tetemet a király végakarátának megfelelően Székesfehérvárra, ahol az általa alapított királyi bazilikában temették el.

Felesége: Gizella királyné (Boldog Gizella), II. (Civakodó) Henrik bajor herceg és Welf Gizella burgundi hercegnő leánya, Konrád burgundi királynak az unokája. 1045 május-júniusában kíséretével elhagyta az országot, és nagy valószínűséggel a Passau melletti niederburgi kolostorban halt meg idős korában – feltehetően 1065. május 7-én –, ahol el is temették. Mások szerint a veszprémi székesegyház altemplomába temették, de az sem kizárható, hogy Székesfehérvárott helyezték örök nyugalomra.

Gyermekei: Imre (Szent Imre) (eredetileg Henrik-Heinrich). 1031. szeptember 2-án, 24 éves korában, vadászat közben „tisztázatlan körülmények” (bajor Szentek Élete) között halt meg, valószínűleg a bihari Hegyköz-Szentimrén. Apja óhajára (utólag) Székesfehérvárott temették el. 1083-ban avatták szentté. Lehetséges, hogy 1734-ben Székesfehérvárott az ő sírköve került elő. Az 1936-os ásatások során feltehetően az ő üres sírját találták meg, majd ezt 1994-1995-ben Szabó Zoltán építész és Biczó Pirosa régész hitelesítette. Nem hiteles Szent Imre ereklyék voltak a niederburgi kolostorban, ahova azokat állítólag a mohácsi vész után Mária királyné, II. Lajos király felesége menekítette, amikor kincseivel Budáról menekült.

Ottó, meghalt 8 éves korában, 1010 körül. valószínűleg a székesfehérvári Nagyboldogasszony-bazilikában nyugodott.

A hagyomány I. (Szent) Istvánnak még több, fiatal korban elhalt gyermekéről tud. Általában az István vagy Bernát, az Ágota és a Hedvig neveket emlegetik. Lehetséges, hogy őket – némelyiküket – 1000, 1002 vagy 1004 körül az első székesfehérvári templomba temették, majd később a Szent István alapítású bazilikába vitték át. Egyes források tudni vélik, hogy *Hedviget* Eppo, nellenburgi comes vette feleségül. *Ágota* pedig Edmund angol herceghez ment feleségül, és anyja lett a Skóciai Szent Margit királynénak.

Testvérei: I. (Szent) Istvánnak édesapja Géza (István) első és második házasságából hat leánytestvére született. Lehetséges, hogy egyiket-másikat Székesfehérvárott temették el.

Egyik leánytestvére – talán Gizella, mások szerint Ilona, de az is lehet, hogy Mária volt a neve – Orseolo Ottó velencei dózse felesége lett és így I. (Orseolo) Péter anyja volt. Meghalt 1026 után, feltehetően Magyarországon. Nagy valószínűség szerint Székesfehérvárott temették el.

- A másik leánytestvér nevét nem ismerjük; ő Aba Sámuel édesanyja – más nézet szerint felesége – volt. Meghalt 1044 július-augusztusában.

- A harmadik leánytestvér nevét sem ismerjük; sokak szerint Judit volt. Férje I. vitéz Boleszláv (Boleszló), Lengyelország fejedelme, Mscisláv fejedelem fia volt. Férjétől eltaszítva fiával Magyarországra költözött, ahol 987 után halt meg. Fiának neve állítólag Beszprim volt; lehetséges, hogy Veszprém városa róla kapta a nevét.

- A negyedik leánytestvéréről csak annyit tudunk, hogy 1000 után halt meg. Sem halála helyéről, sem sírjáról nincsen tudomásunk.

- Ötödik leánytestvére Radorim (Romanos) bolgár cárevics felesége volt, de tőle eltaszítva Magyarországra költözött és itt halt meg.

- A hatodik leánytestvér apácanéve Scholastika (Skolasztika) volt; a somlyóvásárhelyi Szent Lambert klostromban élt, ahol 1008-tól annak fejedelemasszonya lett. Sorsát nem tudjuk követni.

István király édesapjának, Gézának testvérét *Mihálynak* (Bélának?) nevezték; 997 előtt halt meg, feltehetően a Tarnaszentmária-i birtokán alapított „fejedelmi temetkezőhelyen” temették el, ahol sírja ma is látható; feleségét Adelhaidnak hívták. *Géza* (István) fejedelmet – Szent István király édesapját – 997-ben feltehetően Székesfehérvárott, a Szent Péter és Pál

apostolok templomának helyén levő egyházba temették. Ugyanitt helyezték örök nyugalomra feleségét *Saroltot* (Sar-Aldut), az erdélyi Gyula fejedelem leányát is, 954 táján. Géza templomát IV. Béla bontatta le, hogy helyére felépítse Péter és Pál katedrálisát. Minden bizonnyal exhumáltatta Szent István szüleinek a tetemét. 1440-ben, amikor V. Lászlót koronázták, vele jött az ünnepségekre Dragos krakkói kanonok és megemlékezett arról, hogy a koronázási szertartás után Géza és felesége nyughelyére is elzarándokoltak.

Mihály felesége egy Sámuel családjából származó, ismeretlen nevű bolgár hercegnő volt. Gyermekai: egy leány, akinek férje I. (Bátor) Boleszló lengyel fejedelem. Sorsáról nem tudunk. *Vazul* (Vászoly), felesége Tátony nembeli leány volt. Újabb kutatások szerint Vazul felesége hozta a családba az „ielsorvadi-t” – ma már tudjuk, hogy cukorbetegséget. Az Árpád-házi királyság ezen az ágon folytatódott. Vazulnak három fia volt: András, Béla és Levente. Vazult 1038 előtt feltehetően Székesfehérvárott temették el. Levente 1047-ben hunyt el. András és Béla később király lett. Mihály másik fia, *Szár László*, 1031 előtt halt meg. Elképzelhető, hogy Szent István Székesfehérvárott temettette el. Szár László felesége Premiszláva, I. Vladimir orosz herceg leánya. Több gyermeke volt; név szerint csak Bogyiszlóról tudunk. Fiatalon elhunyt gyermekét – vagy gyermekeit – feltételezhetően Székesfehérvárott temették el.

Szent István édesanyjának – Saroltnak – volt egy Karolt nevű nővére, aki Doboka főúrhoz ment nőül; fiúk volt Csanád, aki a lázadó Ajtonyt leverte a Maros mellett.

1038-1040. I. (Orseolo) Péter (Lásd később)

1041-1044 Aba Sámuel

Szent István egyik leánytestvérének fia (esetleg férje). 1044. július 5-én (vagy augusztusban) III. Henrik Ménfőnél legyőzte Aba Sámuel seregét; a király elmenekült, de Heves megyében vagy egy Tisza parti faluban megölték. Holttestét illetően a történészek véleménye igen megoszlik. A „hagyományos” nézet szerint holttestét először a feldebrői templom altemplomában temették, majd néhány (3?) évvel később felnyitották a sírt és a király földi maradványait az általa alapított Sár-i (ma: Abasár-i) nemzetségi monostorban temették el. Ezzel szemben a Heves-megyei abasári hagyományok szerint Aba Sámuel az általa alapított monostor földalatti barlangüregébe temették, – amely picéket ma borpincének használnak. E hagyomány nem ismeri a feldebrői temetést. Aba Sámuel állítólagos abasári sírfülkéje fölé Haller Sámuel gróf 1773-ban latin feliratos márványtáblát állíttatott.

1044-1046. I. Orseolo Péter (másodszor)

I. Orseolo Péter I. (Szent) István nővérének fia volt. Pétert Zámolyban (Zámorban) elfogták, megvakították, majd I. András foglyaként 1046 októberében 45 évesen (mások szerint 57 évesen) Székesfehérvárott meghalt. Sokak szerint – mivel börtönben halt meg – aligha temethették el a királyi székesegyházban. Mások szerint „Pécsett temették el második országlásának harmadik évében Szent Péter apostol egyházában, amelyet ő alapított” (1040-ben). Régebben tévesen úgy vélték, hogy Óbudán nyugszik. Feltételezhető, hogy Orseolo Péter édesanyját is Székesfehérvárott temették el.

1046-1060. I. András

I. András király öccsével, Béla herceggel szemben 1060 őszén csatát veszített. Menekülés közben a már korábban szélütötte András király Mosonnál csata közben a földre zuhant és megsebesült. Sérüléseibe Zircen belehalt. Tetemét Zircről az általa 1055-ben alapított, Szent Ányosról elnevezett tihanyi bencés apátságba vitték és az altemplomban temették el.

Felesége: *Anasztázia*, orosz hercegnő, a kijevi nagyfejedelem leánya.

Gyermekei: *Salamon* (a későbbi király), *Adelhaid*, II. Vratiszlav cseh herceg felesége, meghalt 1062-ben, és *Dávid*, akinek sorsáról nem tudunk; hozzávetőlegesen 1094-1095 táján (1081-ben?) 40 éves (28 éves) korában halt meg „ielsorvadi” („sorvadásban” – cukorbetegség). Lehetséges, hogy I. András királynak a fentieken kívül volt még gyermeke.

Testvérei: *Béla* herceg (a későbbi király) és *Levente* herceg, aki 1047-ben halt meg.

1060-1063. I. Béla

A király 1063. szeptember 11-én Dömösön megsebesült (részakadt fából ácsolt trónjának teteje), ennek ellenére a mosoni vár felmentésére indult. Útközben a Rábca egyik mellékvizének, a Kőris pataknak vidékén a sebesült király eszméletét veszítette, majd 1063-ban 47 éves korában sebeibe belehalt. A szekszárdi bencés monostor Szentséges Megváltóról elnevezett templomában temették el.

Felesége: *Richeza* (Rixa) lengyel hercegnő.

Gyermekei: *I. Géza* (később király); *I. (Szent) László*, a későbbi király, *Lampért* (Lambert), aki 1075 körül (1082-ben?) 26 éves (31-34 éves) korában feltehetően Magyarországon halt meg, *Zsófia*, akinek első férje Ulrik weimari örgróf, második férje Magnus, szász herceg volt. 1095-ben külföldön halt meg. *Eufémia*, férje I. Ottó morva herceg volt; 1111-ben Csehországban halt meg. Az Olomutz (Olmütz) melletti hradsini kolostorban temették el. *Ilona* (Lepa), férje Zelemér (Zvonimir) Demeter horvát király, 41-42 éves korában Magyarországon hunyt el; nem tudjuk hova temették. I. Béla királynak volt még egy ismeretlen nevű leánya, akinek férje Lambert (Lampért) comes volt.

1063-1074. Salamon

Salamon király 33 (35, 36) éves korában – 1087 körül – feltehetően a besenyők oldalán vívott küzdelemben Drinápolynál lelte halálát. Más nézet szerint a besenyőkkel való hosszú kóborlás után halt meg „ibörökön” („ágyban”) „ielsorvadi” (sorvadásban = cukorbetegség). A hagyomány szerint az isztriai Polában a székesegyházban (esetleg máshol a Balkánon) temették el. A Pola város mellett álló ősi St. Michele in Monte apátság romjai között 1854-ben került elő Salamon király sírköve, ami viszont azt bizonyítja, hogy Salamont eredetileg ebbe az apátsági templomba temették. A pola-parenzói püspökség őriz egy állítólag „eredeti” sírkövet, amelyen a következő felirat olvasható: „HIC REQUIESCIT ILLUSTRISSIMUS SALAMON REX PANNONIAE”. A XII. századbeli feljegyzések szerint (Florianus) viszont Salamon királyt Székesfehérvárott „extra muros Albae” – a székesegyház falain kívül – temették el. A királynak tulajdonítható csontváz-maradvány egyik helyről sem került elő.

Felesége: Judit, IV. Henrik német király testvére. Judit Salamon király halála után feleségül ment I. Ulászló lengyel fejedelemhez. 27 vagy 28 évesen Lengyelországban halt meg, sírja ismeretlen.

1074-1077. I. Géza

A király 1077. április 25-én, 33 évesen Vácott hunyt el „sorvadásban” és az általa alapított, Boldogságos Szűzről elnevezett egyházban temették el.

I. felesége: Looz-i Zsófia, Arnulf belga-limburgi herceg leánya. *II. felesége: Szünadené* görög hercegnő, aki férje halála után özvegyen visszatért hazájába.

Gyermekei: I. (Könyves) Kálmán (a későbbi király), *Álmos* herceg, akit 38 éves korában testvérbátyja, I. Kálmán király megvakíttatott. 54 éves korában, 1127-ben Bizáncban feltehetően alkoholizmus okozta májzsugorban halt meg. Holttestét II. (Vak) Béla 1137-ben hazahozatta és Székesfehérvárra, a királyi sírboltba helyezte.

1077-1095. I. (Szent) László

Szent László király 1095. július 29-én, 55 éves korában Óbudán – mások szerint a Felvidéken – rövid betegség után halt meg. Létezik hagyomány, amely szerint „öccse, Lambert nászünnepe alatt múlt ki Nyitrán”. Először az 1091-ben általa alapított somogyvári Szent Egyed bencés apátságban temették el, majd innen – amint a szentté avatási aktákból (szentté avatására 1192. június 27-én került sor) és a somogyvári ásatásokból kiderült, – 1106 után Nagyváradra szállították, ahol végakarata szerint végső nyughelye lett.

Felesége: Adelhaid, Rudolf német ellenkirály leánya. Adelhaidot a hagyomány szerint 1090-ben Veszprémben temették el. Emlékköve – amelyet sokáig sírkövének véltek – Othaytnak nevezi őt. Az emlékkő a mai szlovákiai Makrancon található.

Gyermeke(i): Piroska (Eiréné), II. Joannész (Komnénosz) bizánci császár felesége, aki 1134-ben 46 éves korában Bythiniában halt meg. Piroska-Eirénét az ortodox egyház szentté avatta. Nemes alakját a Hagia-Sophia-székesegyház mozaikja őrizte meg. Faragott koporsója ma Isztambulban a Seirek-Klisze dzsámi előtt áll és víztartónak használják. A hagyomány szerint Szent Lászlónak volt még két leánya. Az egyik Jaroszláv orosz herceg felesége lett, a másik sorsáról semmit nem tudunk.

1095-1116. I. (Könyves) Kálmán

Kálmán király 1116. február 3-án, 42 vagy 48 éves korában „roppant fejfájástól kínozza” halt meg. Halálát lehetséges, hogy cukorbetegség okozta, de van, aki szerint halálának oka súlyos középfülgyulladás volt. Külsejét illetően „hitvány, de élesszemű és tanulékony, borzashajú, szőrös, hunyorgató, púpos, sánta és selypes vala” (Képes Krónika). Ő volt a második magyar uralkodó, akit „biztosan” Székesfehérvárra Szent István mellett temettek el, bár Mátyás Flórián (1900) a váradi temetkezést is lehetségesnek tartja mondván, hogy Kálmán király mindig nagy tisztelettel viseltetett Szent László iránt.

I. felesége: Buzilla, II. Roger szicíliai örgróf leánya, aki 1102-ben (esetleg 1110-ben) fiatalon halt meg, Székesfehérvárra temették el. Mások (Schier Xystus stb.) szerint a veszprémi székesegyház altemplomában volt eltemetve, bár ennek kicsi a valószínűsége.

II. felesége: Eufémia, Vlagyimir Vszevolodovics Monomah, szuzdáli és perejaszlavi fejedelem leánya. Férje 1114-ben várandósan hazaküldte apjához, mert házasságtörésen kapta. További sorsa ismeretlen.

Gyermekei: István, aki később II. István néven lett király. István ikertestvére feltehetően *László*, aki 1112-ben 11 éves korában (mások szerint 4 éves korában) halt meg, valószínűleg Székesfehérvárott temették el. Tudomásunk van még egy *Zsófia* nevű leányáról is. *Borisz* fia második feleségétől született; 1148-ban feltehetően cukorbetegségben halt meg.

1116-1131. II. István

A király 1131. március 1-én – 30 (31) évesen – Egresen hunyt el vérhasban (mások szerint cukorbetegségben). Vagy az általa alapított várad-előhegyi monostorban, vagy a váradi székesegyházban temették el – bár ez utóbbira kevés adattal rendelkezünk.

Felesége nevét nem ismerjük, csak annyit tudunk róla, hogy Róbert, capuai normann herceg – más nézet szerint egy szicíliai örgróf – leánya volt.

Gyermekei nem születtek.

1131-1141. II. (Vak) Béla

II. Béla királyt apjával, Álmos herceggel együtt Kálmán király 1115-ben vakíttatta meg. Meghalt 1141. február 13-án 33 (38?) éves korában; Székesfehérvárott apja, Álmos herceg mellé temették el.

Felesége: Ilona, Uros szerb nagyzsupán leánya volt, aki 1140 körül halt meg és feltehetően Székesfehérvárott temették el.

Gyermekei: Géza (II. Géza néven később király), *László* (II. László néven később ellenkirály), *István* (IV. István néven később ellenkirály). *Álmos* fia fiatalon – kb. 8 éves korában – 1141 előtt halt meg, feltehetően Székesfehérvárott temették el. *Zsófia* leányát III. (Hohenstauf) Konrád német király Henrik fiával jegyezték el, de később a magyar-német viszony megromlása után a stájerországi Admont-i bencés kolostorba vonult és ott apácaként halt meg. *Gertrud*, Meskó lengyel herceg feleségeként 1156-ban Lengyelországban halt meg, ott is temették el.

1141-1162. II. Géza

Meghalt 1162. május 31-én 32 éves korában, cukorbetegségben („elsorvadt”). Székesfehérvárott, a Nagyboldogasszony-bazilikában temették el.

Felesége: Eufrozina orosz hercegnő, Izajszláv Msztiszlavics Volinszkij kijevi nagyfejedelem testvére. Jeruzsálemben (mások szerint Görögországban) halt meg és ott is temették el. Később áthozták Székesfehérvárra és „az általa alapított” lovagrend templomában helyezték örök nyugalomra.

Gyermekei: István (III. István néven később király), *Béla* (III. Béla néven később király), *Géza* Bizáncban született és ugyanott – mások szerint Görögországban – halt meg 1210 előtt. *Árpád* fia sorsáról nem tudunk, *Erzsébet* leányának férje Frigyes cseh herceg volt; meghalt 1190-ben 40 éves korában Csehországban. *Odola* leányának férje Szvatopluk cseh herceg

volt; további sorsa ismeretlen. *Margit* lányának – aki 47 évesen 1208 előtt halt meg – férje András, somogyi comes volt (mások szerint Máriának hívták és férje Niccolo, velencei dózsé fia volt). II. Géza király *Ilona* nevű leányának férje V. Lipót uralkodó főherceg fia volt; 41 éves korában halt meg. Földi maradványainak sorsa ismeretlen.

1162-1172. III. István

III. István király 1172. március 4-én 27 (25?) éves korában halt meg Esztergomban (állítólag megmérgezték; az újabb vizsgálatok szerint cukorbetegségben) és ugyanott temették el.

Felesége: *Ágnes*, II. Jasomirgott Henrik osztrák herceg leánya. Férje halálakor Ágnes terhes volt. A király halála után visszatért szüleihez Ausztriába, majd Hermann Karantán herceghez ment férjhez. 1182-ben vagy azután halt meg, és a bécsi skót bencések templomában temették el. (Henszlmann Imre szerint nincsen kizárva, hogy Székesfehérvárott nyugszik.)

Gyermeke: a csecsemőkorú *Béla*, aki 1167-ben halt meg. Halála után megszületett gyermekének sorsa ismeretlen.

1162-1163. II. László (ellenkirály)

Meghalt 1163. január 14-én 32 éves korában („sorvadásban”; feltehetően cukorbetegségben). Székesfehérvárott temették el.

Felesége: nem tudjuk ki volt.

Gyermeke: *Mária*, akinek férje 1165-től Michieli Nicolo arbei gróf volt. Olaszországban halt meg; nem tudjuk mikor és sírjáról sincsenek ismereteink.

1163-1165. IV. István (ellenkirály)

1165. április 11-én, 33 (31?) éves korában Zimony várában halt meg (feltehetően úgy mérgezték meg, hogy eret vágtak rajta, majd sebébe mérget szórtak). Holttestét Zimonyban a város kapuja elé vonszolták, sokáig temetetlenül hagyták, majd ugyanott István protomártír templomában eltemették. Később Székesfehérvárott helyezték örök nyugalomra.

Felesége: *Mária*, I. (Komnénosz) Mánuel bizánci császár unokahúga. Férje halála utáni sorsa ismeretlen; vagy Zimonyban temették el vagy „Görögországba vitetett vissza” (Pauer János).

Gyermekeiről semmit sem tudunk.

1172-1196. III. Béla

Meghalt 1196. április 23-án, 48 (47?) éves korában agyvérzésben a Galilaea tartományi Ptolemais (Akka, Ake) városában; Albericus francia krónikás szerint halálát mérge okozta; gyilkosa a honfoglaló Ond nemzetség leszármazottja, Kalán pécsi püspök lehetett. Székesfehérvárott temették el, sírja ma a budavári Nagyboldogasszony-templomban van, ahol feleségével együtt díszes kőszarkofágban nyugszik.

I. felesége: *Chatillon Anna* (Ágnes), antiochiai hercegnő. 1184-ben (1183-ban?) 35 éves korában halt meg; Székesfehérvárott temették el, ma a budavári Nagyboldogasszony székesegyházban nyugszik férjével együtt.

II. felesége: Capet Margit, VII. Lajos francia király leánya, II. Fülöp Ágost francia király testvére. 1197-ben, 39 éves korában, a palesztinai Ptolemaisban halt meg; nem tudjuk hol temették el. Gyermeke nem volt.

Gyermekei: Imre (később király), András (II. András néven később király), Salamon és István fiatalon haltak meg, mindkettőjüket Székesfehérvárott temették el. Kettőjük közül az egyiket – aki 20-22 évesen hunyt el – együtt temették el III. Béla királlyal a Mátyás-templomban. Koponyája még 1948 után elkallódott, többi csontja az altemplom vörös márvány szarkofágjában van. Margit, II. (Angelosz) Izsáki bizánci császár felesége lett 1185-ben. 1233-ban vagy utána halt meg, feltehetően Székesfehérvárott temették el. Konstancia, I. Ottokár cseh király felesége lett, 1240-ben halt meg; halála előtt Vöröskő várában élt. Valószínűleg Székesfehérvárott temették el. Tudomásunk van még egy leánygyermekről, akinek sorsát nem ismerjük. Annyit tudunk róla, hogy Magyarországon ment férjhez. Feltehetően az ő gyermekét temették a Mátyás-templomban lévő Anna királyné mellé, majd csontjait az altemplom vörös márvány szarkofágjába helyezték.

1196-1204. Imre

1204 szeptemberében vagy október végén (Mátyás Flórián, 1900), de lehetséges, hogy november 30-án halt meg, 30 (34?) éves korában „sorvadásban” (cukorbetegségben). Az egri székesegyház kriptájába temették (A Krónikák szerint: „Cuius corpus requiescit in ecclesia Agriensi” (Font. II. 221; III. 101; IV. 31).

Felesége: Konstancia, II. Alfonz aragóniai király leánya. Második férje: II. Frigyes német-római császár. 1222-ben halt meg Cataniában; Palermóban temették el, ahol 1491-ben díszes síremléket állítottak számára.

Gyermeke: László, (III. László néven később király).

1204-1205. III. László

1205. május 7-én, 4 éves korában Ausztriába menekítve Bécsben hunyt el. Székesfehérvárott „királyi módon”, halotti koronával temették el („Cuius corpus Albae quiescit” [Font. II. p. 221]). Más, nem igen szavahihető feltevés szerint III. Lászlót édesapjával együtt a budavári székesegyház „kettős kriptájába” temették, megint mások szerint (Zágrábi és Várad Krónika) Egerben, édesapja mellett helyezték örök nyugalomra.

1205-1235. II. András

1235. szeptember 21-én (25-én?), 59 (mások szerint 55) éves korában hunyt el, Csanád vármegyében. A Képes Krónika („Cuius corpus in monasterio de Egrus requiescit” – Font. II. p. 223; III. p. 244) és más krónikák (Várad Krónika írja: „Kinek teste az ő egresi monostorában pihen”) szerint lehetséges, hogy a III. Béla király által alapított Csanád megyei egresi ciszterci kolostorban, „a Maros mellett” helyezték örök nyugalomra (Pauler Gyula, Békefi Remig, Borvszky Samu, Bósz Egyed stb.). A Budai Krónika („Cuius corpus Waradini ad pedes S. Ladislai requiescit” – 1826-os kiadás p. 197.) és az Alberik-féle krónikák szerint először Nagyváradon temették el, majd innen vitték az egresi apát kérésére az egresi monostorba, ahol második felesége, Jolánta pihent. Megint más krónikák szerint Nagyváradra (Váradra) „akarták” vinni, de arról is írnak, hogy a pilisi ciszterciek szerették volna, ha Pilis-

szentkereszten, felesége mellett temetik el. Ismeretes olyan írás is – Müglin (Mügelin Henrik, 1358-1365) –, amely szerint Fehérvárott („Der Kunig Andreas ligt begraben zu Weyssenburg, in dem Munster”) temették el.

I. felesége: Gertrud, IV. Bertold merániai herceg leánya. 1213-ban, 29 éves korában Pilisszentkereszten megölték, és ugyanott a ciszterci monostor templomában temették el. Földi maradványait Gerevich László régész találta meg és Kiszely István antropológus azonosította.

II. felesége: Jolánta, Courtenay Péter auxerre-i és namuri gróf leánya. 1233-ban 36 (?) éves korában halt meg; feltehetően az egresi ciszterci monostorban temették el.

III. felesége: Beatrix, VII. (Este) Azzo estei örgróf rokona. 1245-ben Ferrarában halt meg és ott is temették el. Férje halálakor Beatrix várandós állapotban volt.

Gyermekei: Béla (IV. Béla néven később király), *Kálmán*, halicsi király, szlavón herceg, aki 1241-ben (33 éves korában) a muhi csatában megsérült, a Délvidékre menekült, ahol belehalt sérüléseibe. A Lonja (Csázma) folyócska melletti Ivanicsón (Körös–, ma Belovár megye) halt meg és a ferences apácák templomába temették el (Kanyó Géza, 1895). A helység régi neve: Ivanch, mai neve: Klostár Ivanic (Zágrábtól 35 km-re délkeletre); a ferences kolostor azóta elpusztult (Colomannus... cuius corpus tumulatur in villa Yuanth in ecclesia Weginarum” (Pozsonyi Krónika). *Erzsébet* (Szent Erzsébet), férje I. Hermann thüringiai örgróf Lajos fia. Meghalt 1231-ben, 24 éves korában Marburgban. Testét a marburgi Szent Erzsébet-templomban (székesegyházban), a szentély bal oldali kápolnájában temették el. Maradványait a vallási villongások idején ismeretlen helyre rejtették, egyedüli hiteles fejedelmét a viterbói minorita székesegyházban őrzik. *András* halicsi herceg, majd halicsi király 1234-ben halt meg, sírjának holléte ismeretlen. *Mária*, férje II. Aszen Iván bolgár cár; 1237-ben Bulgáriában halt meg 34 éves korában, ott temették el. *Jolánta* (Jolán), I. Jakab aragóniai király felesége; Spanyolországban (Aragóniában) 32 éves korában halt meg, ott is temették el. *István* herceg, III. András király édesapja 1271-ben, 35 éves korában Velencében halt meg és ott temették el.

1235-1270. IV. Béla

A Nyúlszigeten (Margitszigeten) hunyt el 1270. május 3-án, 64 éves korában. Néhány hónap múlva követte őt hű felesége, Mária. Mindkettőjüket szeretett fiúk, az előző évben meghalt Béla herceg mellé az esztergomi minoriták templomába temették, „a Szűz Mária-oltárnál”. „Testét Fülöp esztergomi érsek, igazság ellenére, kihantoltatta az említett egyházban, és igaztalanul saját székesegyházában temettette el. Ezt az ügyet sokáig perelték a pápa előtt, végül is a minorita testvérek tisztességben és újból visszanyerték, és a Szűz oltára előtt még dicsőségesebben temették el” (Képes Krónika).

Felesége: Mária, Laszkarisz Teodor nikaiai császár leánya. 1270-ben halt meg; az esztergomi minoriták templomában „az oltár elé, férje mellé” temették el.

Gyermekei: Kinga (Szent Kinga) vagy Kunigunda, V. (Szemérme) Boleszló (Boleszláv) krakkói és szandomiri fejedelem felesége; 1292-ben, 68 éves korában a lengyelországi szandeci zárdában halt meg és ott is temették el. A lengyelek Szent Kingát „az irgalmasság földi angyalaként”, országuk egyik védőszentjeként és a nemzet édesanyjaként tisztelik. (A magyar királylányt II. János pápa 1999. június 16-án Ószandecen [Stary Sacz] avatta szentté.) A 14-18 éves *Margit* és a 8-10 éves *Katalin* 1242-ben, a Spalato melletti Klissza várában haltak meg. A Diocletianus mauzóleumából alakított dóm bejárata fölött levő, másodlagosan elhelyezett

szarkofágba temették őket. *Anna*, Csernyigovi Rosztiszláv halicsi herceg és macsói bán felesége; 1275 után halt meg. Anna és Rosztiszláv fia volt Béla macsói és boszniai herceg, akit 1272-ben IV. Béla hű emberei a Nyúlszigeten kegyetlenül meggyilkoltak. Béla testvérei: Mihály, egy névtelen leány, Kunigunda, Grifina és Margit. Az utóbbi a margitszigeti dominikánus kolostor fejedelemasszonya volt és ott is halt meg. *Erzsébet*, I. Henrik bajor herceg felesége; 1251-ben Bajorországban halt meg, sírját nem ismerjük. *Konstancia*, Lev Danyilovics halicsi herceg felesége; 1266 után a lengyelországi sandriai zárdában hunyt el és ott is temették. *Jolán* (Ilona), Boleszláv kalisi lengyel herceg felesége; 1298-ban, 60 éves korában a lengyel czorstini várában halt meg és a sandeci klarisszák zárdájában temették el. A lengyelek Jolánta néven tisztelik Ilonát, aki három gyermeket hozott a világra. A lengyel egyház Jolánt Boldog Jolánta néven a betegek és árvák gyámolítójaként és az anyaság mintaképeként tisztelik. *István* (V. István néven később király). *Margit* (Szent Margit) 1271. február 15-én – mások szerint 1270. január 18-án – a Nyúlszigeten a domonkos apácák kolostorában halt meg 29 (28?) éves korában; itt is temették el. Az egyház 1943-ban avatta szentté. *Béla*, szlavón herceg, 1269-ben hunyt el, az esztergomi minoriták templomában temették.

1270-1272. V. István

Meghalt 1272. augusztus 6-án, 33 (31?) éves korában vagy a Nagy-szigeten (Csepel-szigeten) vagy „valahol Budán”, vagy a Nyúlszigeten, szintén „sorvadásban” (feltehetően cukorbetegségben). A nyúlszigeti (margitszigeti) domonkos apácakolostor Boldogasszony-templomába, testvére, (Szent) Margit mellé temették. Teste „vörös márvány koporsóban a Nagy oltár mellett az evangéliumi oldalon” nyugodott.

Felesége: Kun Erzsébet, aki közel 50 éves korában – feltehetően 1295-ben – a margitszigeti domonkos kolostorban hunyt el és ott is temették.

Gyermekei: Katalin, aki Szerbiában hunyt el, férje Dragutin István szerb király volt. (Kun) *Mária* 1323-ban, 76 éves korában Nápolyban halt meg és ott is temették el. Férje II. (Anjou) Károly nápolyi és szicíliai király volt. Nyolc fia és öt lánya született; gyermekei között volt a magyar trón várományosa, Martell Károly is. Kun Mária síremléke Nápolyban, a Donna Regina-templomban található, amit Tino di Camaino készített. Szarkofágját Eleonora Gonzaga apátnő irányításával a templomon belül új helyre vitték, ahol 1933. december 22-én felnyitották, és benne nemcsak Kun Mária testét, de még utolsó ruháját is megtalálták. *Erzsébet* 1287-129 között Roseberg Zavis cseh főúr felesége volt. 1290-ben hazatért, és a Nyúlszigeten, a Szent Péter domonkos kolostorban hunyt el 1323-ban. Mások szerint Nápolyban, a Szent Péter-kolostorban halt meg, és utólag temették a nyúlszigeti domonkos apácakolostorba. *Anna*, férje II. Andronikosz görög császár volt; 1282-ben Görögországban halt meg. Sírja hollétét nem ismerjük. *László* (IV. László néven később király). *András*, 1278-ban halt meg, nem tudjuk hol temették el. V. Istvánnak volt még egy számunkra ismeretlen nevű *leánygyermek*e, akinek férje Szvetoszláv Jakab bolgár despota volt. Későbbi sorsáról nem tudunk. V. István gyermekei közül hat „sorvad el”, köztük az a provençei *Lajos*, akit épp az elsorvadás okán avattak szentté, mondván, hogy a példás életű herceg életerejét „a Sátán szívtá el”.

1272-1290. IV. (Kun) László

1290. július 10-én (28 éves korában) a Bihar megyei Körösszeg várában álmában a kunok meggyilkolták, majd Csanádon („ideiglenesen”) temették el, amely templomot Dózsa György

hadai 1514-ben teljesen elpusztítottak. Lehetséges, hogy végleges nyughelye Nagyváradi volt (Forster Gyula).

Felesége: Anjou Izabella (Erzsébet) nápolyi hercegnő volt, aki 1303-ban Nápolyban halt meg és ott is temették el.

Gyermeke nem volt.

1290-1301. III. András

Meghalt 1301. január 14-én a budai Várban, 35 (34-36?) éves korában „sorvadásban” (cukorbetegségben). Férfiágon vele kihalt az Árpád-ház. A budavári minoriták templomába temették. Édesanyja Tomasina Morosini, akit szintén a budavári minoriták templomába temettek, de az is lehetséges, hogy Fenenna királynéval együtt a nyúlszigeti apácakolostorban lelt végső nyughelyet.

I. felesége: Fenenna, Ziemomysl kujáviai fejedelem leánya. 1295-ben hunyt el, nem tudjuk hova, talán a budai minoriták templomába temették.

II. felesége: Ágnes (Habsburg Ágnes), I. (Habsburg) Albert osztrák és Stájer herceg leánya. 83 (84?) éves korában a svájci Aargauban hunyt el. Az általa alapított königsfeldi apácakolostorban temették el 1364-ben. Tetemét később a Sankt Paul-kolostorba – a karinthiai Lavant-völgybe – vitték, ahol síremléke ma is fennáll.

Gyermeke: Erzsébet (Boldog Erzsébet) 1338-ban apácaként hunyt el. A svájci Tössben levő dominikánus kolostorban temették el. Sírköve az 1830-as években, a kolostor megszűnése után a winterthuri Rieter-Fenner parkba került. Földi maradványainak sorsáról nem tudunk.

1301-1342. I. Károly (Károly Róbert)

1342. július 16-án hunyt el Visegrádon, 54 éves korában. A visegrádi fellegvárban elhunyt király holttestét – miután Visegrádon felravatalozták – „bárkán lefelé szállították a Duna vizén a híres-neves Buda városába – írja az eseményről Thuróczy János krónikája –, majd a harmadik napon a gyászmenet elindult... nem egynémely más, régen elhalt királyok módjára... letakart arccal és néhány napig titokban őrzött testtel... hanem nyíltan mindenki jelenlétében és nyilvánosan, mindenki szeme láttára szállították... a testet Fehérvárra, hogy ott eltemessék...” A szertartás után „a nagy oltár mellé temették el a király testét az őt megillető királyi ruhában”, aranykoronával és aransarkantyúval. Néhány évvel később azonban János örkanonok kiásatta a holttestet, és a temetkezés alkalmával fejére tett csodálatos művű aranykoronát elorozta.

I. felesége: Mária (Katalin), Kázmér beutheni és tescheni herceg leánya; meghalt 1317-ben (esetleg 1318-ban) Temesváron és Székesfehérvárott temették el.

II. felesége: Luxemburgi Beatrix, János cseh király húga, 1319-ben szülés közben halt meg. Nagyváradi temették el.

III. felesége: Piaszt (Jagello) *Erzsébet*, I. (Lokietek) Ulászló lengyel király és IV. Béla unokája. 1380-ban halt meg. Óbudán temették el a Szűz Mária tiszteletére alapított klarissza apácakolostor kápolnájában.

Gyermekei: Károly, meghalt csecsemőkorában 1321-ben (vagy 1324-ben), Székesfehérvárott temették el. *László*, meghalt 5 éves korában, 1329-ben. *Lajos* (I. Lajos néven később király),

András, nápolyi király, felesége I. Johanna nápolyi királynő; meghalt 1345-ben, (18 éves korában) Aversában; feltehetően meggyilkolták, Nápolyban temették el. *István*, horvát-szlavón-dalmát herceg. Meghalt 1354-ben 22 éves korában. Feltehetően Székesfehérvárott temették el.

1342-1382. I. (Nagy) Lajos

1382. szeptember 10-én 56 éves korában hunyt el. Halála után hat nappal Székesfehérvárott temették el, feltehetően az általa építtetett Katalin kápolnában. 1602-ben a nem egészen egy évig tartó keresztény fennhatóság idején néhány harcos éjjel behatolt a székesegyházba, a törökök által megkímélt kriptá fedőlapját felrobbantották, majd Nagy Lajosról és feleségéről leszedtek minden ékszert és felségjelvényt.

I. felesége: Luxemburgi Margit (Mária), Luxemburgi Károly német császár leánya, aki 1349-ben pestisben halt meg. Feltehetően Székesfehérvárott temették el.

II. felesége: Erzsébet, Kotromanics István bosnyák bán leánya. 1387-ben, (48 éves korában) a dalmát Novigrad várában Palisnai János vránai perjel megfojtatja. Holttestét több hétig rejtegették, majd Zarában (Zadarban), a Szent Chrisogon-templomban temették el, ahol – nem hitelesített – sírja ma is látható. Mások szerint (Thuróczy János) Zágrábban helyezték örök nyugalomra. Megint más hagyomány úgy tartja, hogy Mária királynő, anyja földi maradványait Zágrábból Székesfehérvárra hozatta, ahol sírja fölé életnagyságú márványszobrát állíttatta.

Gyermekei: Katalin, meghalt 1374-ben, (8 éves korában), Székesfehérvárott temették el. *Hedvig* (Jadwiga), Lengyelország királynője, majd II. Ulászló lengyel király felesége. 1399-ben (25 (27?) éves korában), első gyermekének világrahozatalakor halt meg Lengyelországban, ott is temették el. Ma a krakkói Wawelben nyugszik. Sírjában, amelyet 1949-ben fölnyitottak csak aranyozott bőrkoronát, fából készült aranyozás nyomait viselő országalmát és jogart találtak. A katolikus egyház sokáig boldogként tisztelte, majd 1999-ben-ben II. János Pál pápa szentté avatta. *Mária*, később királynő.

1382-1395. Mária királynő

Mária királynő, Nagy Lajos király leánya 1395. május 7-én 24 (25?) éves korában lovasbaleset következtében halt meg. Nagyváradon temették el.

Férje: Luxemburgi Zsigmond brandenburgi örgróf, a későbbi német-római császár. 1387-től társuralkodó volt a magyar trónon.

Közben: 1385-1386. II. (Kis) Károly

A királyt 1386-ban, 36 éves korában Forgách Balázs pohárnokmester Budán súlyosan megsebesítette, majd Visegrádra szállították, ahol később megfojtották. A korábbi pápai kiközösítés miatt csak 4 év múlva temethették el egyházi szertartással, miután IX. Bonifác pápa 1390-ben engedélyt adott a temetésre. A visegrádi Szent András bencés kolostor kápolnájában temették el.

1387-1437. Luxemburgi Zsigmond

A morvaországi Znaimban halt meg, 1437. december 9-én, 69 éves korában. Kívánsága szerint Magyarországra szállították és Nagyváradon felesége, Mária királynő sírja mellé temették.

I. felesége: Mária királynő l. előbb.

II. felesége: Cillei Borbála, Cillei Hermann gróf lánya, a csehországi Königgrätz várában halt meg 1451-ben. Sírját nem ismerjük.

Gyermeük: Erzsébet, aki 1442-ben – 32 éves korában – Győrött halt meg. Székesfehérvárott temették el.

1437-1439. V. (Habsburg) Albert

A király 42 éves korában útban Visegrádról Bécs felé, 1439. október 27-én a Komárom megyei Neszmélyen halt meg. Székesfehérvárott temették el „kriptába”.

Felesége: Erzsébet, Zsigmond király leánya.

Gyermekei: Anna, sorsáról nem tudunk. *Erzsébet*, sorsáról semmit nem tudunk. *László* (V. László néven később király).

1440-1444. I. (Jagello) Ulászló

A várnai csatában a magyar sereg II. Murád szultántól súlyos vereséget szenvedett. 1444. november 10-én a harcban elesett a 20 éves király is. Ismeretlen helyen nyugszik.

1444-1457. V. László

V. László magyar király Vladislav – Ulászló – néven a cseheknek is megkoronázott királya volt. 1457. november 23-án Prágában, 17 éves korában halt meg. Régebben úgy vélték, hogy a király halálát búbopstis, szifilisz vagy szalmonella okozta; más források – mivel a király életrajzában „36 órai görcsös vonaglás utáni halál” szerepel – úgy vélték, hogy Pogyebrád (Podjebrád) György cseh kormányzó és Rokycana huszita érsek megmérgezte. Prágában, a Szent Vitus-székesegyházban levő királyi síremléke alatti kriptába temették, ahol ma is nyugszik. Cseh antropológusok – Emanuel Vlcek vezetésével – 1986-ban megvizsgálták a csontvázat és a halál okául egyértelműen a leukémiának haemoblasztomatózisos formáját állapították meg; egyúttal kizárták az arzénrel való mérgezést.

1444-1453. Hunyadi János kormányzó

1453-ban Zimonyban, a táborban kitört pestisjárvány következtében 69 – mások szerint 71-72 éves – korában hunyt el; Gyulafehérvárott temették el.

Felesége: Szilágyi Erzsébet, aki 1483 körül lelte halálát. Lehetséges, hogy Székesfehérvárott temették el.

Testvérei: ifj. Hunyadi János, aki 1441-ben (1440-ben?) halt meg, Gyulafehérvárott temették el. Mária, férje Argyesi Manzilla, nem tudjuk hol halt meg és hol temették el. Egy leánygyermek sorsáról semmit sem tudunk.

Gyermekei: László, a budai Szent György téren 1457-ben 24 éves korában kivégezték. Holttestét a Mária Magdolna-templomban ravatalozták fel, ahonnan másnap a várfalakon kívül fekvő Corpus Christi temetőkápolnában helyezték el. Innen 1458-ban Gyulafehérvárra, a Hunyadi család többi tagja mellé vitték, ahol sírja sokáig fennállt. Az sem kizárt, hogy Mátyás király bátyja tetemét később Székesfehérvárott tisztességesen eltemettette. Mátyás, később király.

1458-1490. I. (Hunyadi) Mátyás

Bécsben, 1490. április 6-án, 50 évesen hunyt el; halál oka ismeretlen. Az egyik nézet szerint halálát agyvérzés vagy prosztata karcinoma okozta, mások szerint fűgében tett méreggel ölték meg; élete végén sokat szenvedett köszvényről (podagrától). Bonfini a betegségéről így írt: „...Azt mondja feje szédül, szeme homályosodik. Hálószobájába viteti magát, ekkor hirtelen szélütés éri, amely halála előtt megfosztotta beszélőképességétől... Harmadik napon, miközben egyre hörgött, hányás közben kilehelte lelkét. Haláltusájakor gyomrában diónyi göb támad, emelkedik és csuklást okozva, torka irányába tart. Midőn nyeldeklőjéhez ér, a király nyomban kiadja lelkét...Mebízást adtak Bodó Aladár és Gáspár főtiszteknek, szállítsák le a Dunán Fehérvárra, hogy ott a méltó végtisztességet megadják neki”. Székesfehérvárott temették el, átmenetileg a templom közepére helyezték, mert sírkápolnája halála idejére még nem készült el. Temetését Heltai Gáspár is felidézi: „... Másodnapon felöltözték őtet szépen királyi módra, és fejére téve a királyi koronát, és kitevék a nagy palotának a közepére, hogy minden ember megláthassa őtet. Egynéhány nap múlva zselyébe (zsöllyébe) tövük a testet, és beszurkozzák azt mindenfelől, és hajóba tövük azt, és mellé adák a fő (tiszt) Aladár és Bodó Gáspár, és meghagyá azoknak, hogy elvinnék azt Székesfehérvárra... (Április 24-én) Szent Márk evangelista napján lőn a temetés. Megnyiták... a zselyét, hogy minden ember megláthassa vala a királynak ábrázatját; és koronát adának fejébe, és minden királyi ékességet rakának reá, a királyi pálcát, az országnak keresztes almáját, arany tört, sarkantyait; és tizenkét vitéz merő fegyverben méne előtte, és ezek viszik vala előtte a sok diadalmas zászlókat, és úgy vivék a testet a Bódogasszony egyházába... És miérthogy az oszlopokon való kápolna kész nem vala... ennek okáért csak a templomnak közepére csináltanak vala egy üdeig valami koporsót, abba tövük Mátyás király testét...”

I. felesége: Podjebrád Katalin, György cseh király leánya, meghalt 1464-ben, szülés közben. Magzatával együtt a budavári Szent Zsigmond-templomba temették. Testét 1827-ben fellelték és nagy valószínűséggel Prágába szállították.

II. felesége: Aragóniai Beatrix, meghalt 1508-ban. Halála előtt Nápolyban és Ischia szigetén élt; Nápolyban, a San Pietro-templomban temették.

Gyermeke: János, később Corvin János néven horvát bán. Mátyás törvénytelen fia, anyja ismeretlen. Annyit tudunk róla, hogy feleségét Borbálának hívták és német nő volt. Jánost 1504-ben, 31 éves korában hunyt el Krapinán. A horvátországi lepoglavai pálos kolostorban temették el.

1490-1516. II. (Jagello) Ulászló

Budán, 1516. március 13-án, 60 éves korában hunyt el; hat nappal később Székesfehérvárott temették el. Sírkövét 1553-ban a császári katonák Bécsbe szállították.

I. felesége: Aragoniai Beatrix, I. Mátyás király özvegye.

II. felesége: Candalei Anna, francia hercegnő. Meghalt 1516-ban, Székesfehérvárott temették el.

Gyermekei: Anna, később I. Ferdinánd magyar király felesége. Meghalt 1546-ban, 43 éves korában; 15 gyermeket szült. *Lajos*, II. Lajos néven később király.

II. Ulászlónak több (állítólag 5) családtagját – feleségét, gyermekét és unokáit – temették el Székesfehérvárott.

1516-1526. II. Lajos

Meghalt 1526. augusztus 29-én, 20 éves korában. A hagyomány szerint a mohácsi ütközet után lovastól a Csele-patakba esett, és az iszapos vízbe fulladt. Udvari káplánjának, Szerémi Györgynek emlékirata szerint az ütközetet követő napon – augusztus 30-án – a Dunaszekcsővel, illetve Bátával szemben levő szigeten menekülés közben – a Szent Angyalok-kolostorában – orgyilkos tör szúrta le (Szerémi György emlékirata Magyarország romlásáról). Halála után 3 hónappal, november 10-én temették el Székesfehérvárott – ha egyáltalán övé volt a már bomló hulla – apja, II. Ulászló és Szent Imre sírja közé. „Püspökök öltöztették dalmatikába, szandált húztak lábára, arany diadémot fejére, majd márvány sírba fektették, hogy rögtön utána megtörténjék János király koronázása. Ám szinte napra pontosan egy évvel később, 1527. november 3-án kihantolták, hogy az ellenkirály, I. Ferdinánd megkoronázása előtt megismételje a temetést.” Ismét más nézet szerint tetemét később Bécsbe vitték.

Felesége: Habsburg Mária, I. Ferdinánd nővére. 1558-ban, 53 éves korában a spanyolországi Cigalesben halt meg. A Madrid melletti Escorial kriptájának nyolcadik termébe temették „Maria Hungariae Regina” felirattal, ahol ma is nyugszik.

1526-1540. I. (Szapolyai) János

Meghalt 1540. július 21-én vagy 17-én, az erdélyi Szászsebesen, 53 éves korában. Tetemét halála után egy hónappal Budán át Székesfehérvárra vitték, és a bazilikában temették el. Holttestét I. Szulejmán kívánságára a székesfehérvári Szent Mihály-templomba szállították át, de feltételezhető, hogy később visszavitték a Nagyboldogasszony-templomba.

Felesége: Izabella. I. Zsigmond lengyel király lánya. Meghalt 1559-ben, 40 éves korában. Gyulafehérvárott temették el.

Gyermeke: János (János Zsigmond erdélyi fejedelem, vagy II. János). Meghalt 1571-ben, 31 éves korában. Gyulafehérvárott temették el. Holttestét a gyulafehérvári templomban ma is látható díszes szarkofág alá, egy belső, kisebb koporsóba temették, amelyen „elogiuma” egy ezüstlemeze volt felvéve. Maradványai a templom többszörös feldúlása miatt szétszóródtak.

*

*„Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigány-népnek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.
Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem.
Szent galambja, nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön csak, ostorozzon.
Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.”*
(Ady Endre: Nekiünk Mohács kell)

Irodalom

Ablonczy Balázs (1995): Talán Szent Imre herceg sírja. Végéhez közeledik a fehérvári Romkert régészeti feltárása. Magyar Nemzet. 1995. augusztus 12. p. 19.

Anda Judit – Kozák Károly (1988): Tarnaszentmária. Római katolikus templom. Tájak – Korok – Múzeumok No. 321. Budapest. P. 16.

Anonymus (1196?): Gesta Hungarorum. Megjelent sok magyar nyelvű fordításban és facsimilében. Pais Dezső fordítása. Budapest. 1975.

Árpád-kori legendák és intelmek. (1983, 1987): Érszegi Géza szerkesztésében. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. P. 232.

Bakay Kornél (1989): Feltárul a múlt? Múzsák Közművelődési Kiadó. Budapest. P. 358.

Bakay Kornél (2002): Az Árpádok országa. (Őstörténetünk titkai) II. kiadás. Magyar Ház Kiadó. Respenna Bt. Budapest. P. 512.

Bakay Kornél (2000): Királlysírok. Százak Tanácsa 2000. Tricolor Könyvkiadó. Budapest. Pp. 30-39.

Balits László (1928): Szent László fejereklyetartójának története. Győr. P. 46.

Balogh Jolán (1966): A művészet Mátyás király udvarában. II. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest. P. 320.

Balogh Jolán (1982): Varadinum – Várad vára. I-II. Művészettörténeti Füzetek. XIII/1-2. Akadémiai Kiadó, Budapest. P. 409 + 395.

Bartucz Lajos (1934): A magyar ember. Feldúlt királlysírok. Új Magyarország. 1934. október 6. p. 18.

Bartucz Lajos (1935): A székesfehérvári bazilika csontvázainak embertani jelentősége. In: Marosi Ernő – Bartucz Lajos – Joachim József – Kiss Dezső (1937): A székesfehérvári bazilika feltárása. Székesfehérvári Szemle. I-II. Székesfehérvár. Pp. 24-29.

Bartucz Lajos (1937): A székesfehérvári-püspökkerti ásatások embertani szempontból. Fejérmegyei Napló. III. Székesfehérvár. 1937. március 28. P. 28.

Bartucz Lajos (1937): Az ásatás embertani eredménye. In: Marosi Ernő – Bartucz Lajos – Joachim József – Kiss Dezső szerk.: A székesfehérvári bazilika feltárása. Székesfehérvári Szemle. Székesfehérvár. Pp. 12-16.

Bartucz Lajos (é.n.): A székesfehérvári bazilika halottainak és királlysírainak embertani dokumentációja. Kézirat a szerző tulajdonában. P. 800.

Békefi Remig (1891-1892): A pilisi apátság története. Pécs. I. Pp. 1184-1541; II. Pp. 1541-1814.

Békefi Remig (1910): A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest. P. 360.

Benda Kálmán szerk. (1981-1982): Magyarország történeti kronológiája. I-II. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest. P. 558.

Bertalan Vilmosné (1976): Óbudai klarissza kolostor. Budapest Régiségei. XXIV/1. Budapest. Pp. 269-274.

Bevilaqua Borsody Béla (1927): Mátyás király bautzeni szobra Budapesten. Hadimúzeumi lapok. Budapest. Pp. 26-83.

Biczó Piroska (1999): Érdy János leletmentésének tudományos jelentősége. In: Cserményi Vajk szerk.: 150 éve történt... III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése. Székesfehérvár.

Bochkor (Bocskor) Ádám (1960): A Szent Jobb orvosi szemmel. Vigilia. 1960/VIII. Pp. 492-494.

Bogyay Tamás (1976): Stephanus Rex. Herold Verlag. Wien-München. P. 60.

Boncz Ödön (1899): Hunyadi János kormányzó állítólagos síremléke Gyulafehérvárott. Archaeológiai Értesítő. XIX. Budapest. Pp. 97-110.

Boncz Ödön (1901): Még néhány szó a gyulafehérvári „Hunyadi” sírkövekről. Archaeológiai Értesítő. XXI. Budapest. Pp. 181-183.

Bonfini, Antonio (1568): Rerum Hungaricarum Decades. Magyarul Geréb László fordításában Mátyás király (Tíz könyv a magyar történetből). Magyar Helikon. Budapest. 1943, 1959.

Bónis György (1956): István király. Magyar Történelmi Társulat. VI. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. Budapest. P. 172.

Bónis György (1967): Székesfehérvár az Árpádház székhelye. Székesfehérvár Évszázadai. I. Székesfehérvár. Pp. 49-61.

Bósz Egyed (1911): Az egresi ciszterci apátság története. Stephaneum Nyomda R.T.. Művelődéstörténeti Értekezések. XLIX. Budapest. P. 56.

Bunyitay Vincze (1880): A nagyvárad L.Sz. Székesegyház. Felszentelésének századik évfordulója alkalmával. Hügel Ottó. Nagyvárad. P. 43.

Bunyitay Vincze (1883): A várad püspökség káptalanai s monostorai a püspökség megalapításától 1566. évig. Nagyvárad. I-II. P. 460.

Buza Péter (1989): Királýsírok fejfa nélkül. Program 1995-ig. Magyar Nemzet. 1989. március 11. p. 10.

Buza Péter (1989): A szent jobb. Kulcs az angolkisasszonyoknál. Magyar Nemzet. 1989. augusztus 19. p.5.

Buzinkay Géza (1987): Kő sem mutatja helyét. A királýsírok pusztulása. Corvina Könyvkiadó. Budapest. P. 120.

Chartuitius l. Hartvik

Clauderné Vladár Margit (1943): A várszínház története. Tanulmányok Budapest Múltjából. X. Szerk: Némethy Károly – Budó Jusztin. Pp. 163-176 és Budapest Székesfőváros Várostarténeti Monográfiái. XIV. Budapest.

Cronica de Gestis Hungarorum (1358?). Facsimile kiadás. Corvina Könyvkiadó. Budapest. P. 98.

Czippán György (1984): Ki kicsoda a királýi tömegsírban? Szeptemberben kezdik a székesfehérvári csontleletek azonosítását. Hétfői Hírek. 1984. augusztus 13. p.5.

Czobor Béla (1900): A pécsi székesegyház restaurációja. Egyházművészeti Lap. Franklin Társulat Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 1-32.

Czobor Béla (1900): A székesfehérvári ásatások. In: Forster Gyula szerk. III. Béla magyar királý emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 18-27.

- Czobor Béla (1900)*: III. Béla és hitvese halotti ékszerei. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 207-230.
- Czobor Béla (1900)*: Szent László király ereklyetartó mellszobra. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 307-327.
- Czobor Béla (1900)*: Az esztergomi bazilika. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 174-190.
- Császtvay István (1986)*: A tudomány fölmentő ítélete. Podjebrád György ártatlan. Magyar Hírlap. 1986. október 10. p. 8.
- Csapó Kálmán (1861)*: Székesfehérvár története. Ráder Antal könyvárus. Székesfehérvárott. P. 156.
- Csemegi József ifj. (1935)*: Fejezet az egri Várszékesegyház építésének történetéből. Stádium Sajtóvállalat R.T. Budapest. P. 23.
- Csemegi József (1955)*: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. P. 264.
- Csukovits Enikő (2000)*: Magyar ereklyék. Ereklyekultusz a középkori Magyarországon. História. 2000/8. Pp. 8-11.
- Deák István (2001)*: A Turul-nemzetség. Árpád-házi királyaink története. Carbocomp Kft. Pécs. P. 166.
- Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc (2002)*: Örvendezz, királyi város! Székesfehérvár Anno. A Szent István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 51. szám. Székesfehérvár. Regia Rex nyomda. P. 256.
- Dercsényi Dezső (1937)*: Szent István székesfehérvári bazilikája. Tükör.
- Dercsényi Dezső (1941)*: Nagy Lajos kora. A Magyar Könyvbarátok számára kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest. P. 319.
- Dercsényi Dezső (1942)*: A székesfehérvári bazilika kőfaragványai. Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60. évfordulójára. Budapest. Pp. 25-42.
- Dercsényi Dezső (1943)*: A székesfehérvári királyi bazilika. Műemlékek Országos Bizottsága. Budapest. Egyetemi Nyomda. P. 167.
- Dercsényi Dezső (1951)*: Visegrád műemlékei. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Budapest. P. 114.
- Dövényi Nagy Lajos (1938)*: Estephán kerál várassai. Kincses Kalendárium. XLII. Pp. 67-73.
- Dümmerth Dezső (1977)*: Az Árpádok nyomában. Panoráma. Budapest. P. 510.
- Dümmerth Dezső (1982)*: Az Anjou-ház nyomában. Panoráma. Budapest. P. 542.
- Éber László (1904)*: A Hunyadiak síremlékei. Archaeológiai Értesítő. XXIV. Pp. 332-340.
- Emlékkönyv Szent István halálának 900. évfordulójára (1938)*. Akadémiai Nyomda Budapest. I-III.
- Entz Géza (1958)*: A gyulafehérvári székesegyház. Akadémiai Kiadó. Budapest. P. 250.
- Érdy János (1853)*: III. Béla király és nejének Székesfehérvárott talált síremlékei. In: Kubinyi Ferencz – Vahot Imre szerk.: Magyarország és Erdély képekben. Pest. I. kötet. Pp. 42-48.

Érdy, Johann (1854): Kubinyi, Franz – Vahot, Emerich: Die zu Stuhlweissenburg vorgefundenen Grabsteine König Bela's III. und seiner Gehmalin. In: Ungarn und Siebenbürgen in Bildern. Gustav Emich Kommission. Pest. Pp. 48-55.

Érdy János (1854): Szent István első magyar király életirata Hartvik regensburgi püspök szerint. A Magyar Nemzeti Museumban őrzött Frankfurti codexből. Szent István Társulat. Pest. P. 53.

Érszegi Géza (1972): Székesfehérvár a történeti forrásokban. Az István Király Múzeum közleményei. D. sorozat. No. LXXXV. Székesfehérvár. Pp. 1-3.

Evliya Cselebi (1664-1666) török világutazó magyarországi utazásai. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Karácson Imre. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest. 1908. P. 272.

Fábián János (1948): Die Geschichte der Hl. Rechten Hand St. Stephans König von Ungarn. Doktori disszertáció. Hittudományi Akadémia. Bécs. P. 360.

Farkas Adrienn (2001): Szent vagy szörnyeteg? Ki volt Gizella, István felesége? Magyar Demokrata. 2001. augusztus 23. Pp. 42-43.

Farkas Anna (1991): Szent István király jobbja. Formatív Kiadó. Budapest. P. 32.

Fáy Zoltán (2002): Erekléazonosítás DNS-teszttel. Aki a pápát sem kímélte. Magyar Nemzet. 2002. november 30. p. 40.

Farkas Zsolt (1990): Adalékok a Szent Jobb legújabb kori viszontagságaihoz. Magyar Nemzet. 1990. szeptember 10. p.10.

Fényi Ottó (1977): A székesfehérvári királyi bazilika és a préposti rezidencia a XVII. században. Székesfehérvár Évszázadai. III. István király Múzeum Közleményei. A sorozat 15. szám. Székesfehérvár. Pp. 127-144.

Feuerné Tóth Rózsa (1964): V. István király sírja a margitszigeti apácakolostor templomában. Budapest Régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. XXI. Képzőművészeti Alap Kiadása. Budapest. Pp. 115-132.

Feuerné Tóth Rózsa (1971): A margitszigeti domonkos kolostor. Budapest Régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. XXII. Budapest. Pp. 345-269.

Fitz Jenő (1955): Adatok Székesfehérvár középkorához. Székesfehérvár. Pp. 64-71.

Fitz Jenő (1956): Séta a régi Székesfehérvárt. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 4. sz. Székesfehérvár. P. 30.

Fitz Jenő (1957): A középkori Székesfehérvár. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 11. sz. Székesfehérvár. P. 27.

Fitz Jenő (1957): Székesfehérvár. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. P. 74.

Fitz Jenő (1958): A székesfehérvári középkori bazilika. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 2. sz. Székesfehérvár. Második kiadás. Harmadik kiadás 1980-ban.

Fitz Jenő szerk. (1960): A székesfehérvári középkori bazilika. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 2. sz. (Harmadik kiadás). Székesfehérvár. P. 39.

Fitz Jenő (1968): Francia metszet Székesfehérvár 1601. évi ostromáról. Alba Regia. István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. Pp. 149-155.

Fitz Jenő (1979): Középkori romkert. Az István király Múzeum Közleményei. D. sorozat. 132. sz. Székesfehérvár. P. 17.

Fitz Jenő – Császár László – Papp Imre (1966): Székesfehérvár. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. P. 158.

Fitz Jenő – Gonda Istvánné – Kabáczy Szilárd – Radetzky Jenő – Tóth Gyula – Zách Sándor (évszám nélkül): Székesfehérvár. Panoráma útikönyvek. Budapest. P. 261.

Fitz Jenő – Pesovár Ferenc – Petres Éva (1963): Jelentés az István király Múzeum 1958-59. évi tevékenységéről. István király Múzeum Közleményei. C. sorozat. II-III/8. szám. Pp. 97-127.

Forster Gyula szerk. (1900): III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszki Könyvnyomdája. Budapest. P. 358.

Forster Gyula (1900): Székesfehérvár koronázó temploma. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 1-17.

Forster Gyula (1900): A királyi tetemek viszontagságai. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 191-199.

Forster Gyula (1900): Szent László váradi egyháza. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 300-306.

Forster Gyula (1900): Árpádházi síremlékek. In: Forster Gyula szerk.: III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 328-342.

Forster Gyula szerk. (1905): Magyarország műemlékei. Budapest. P. 360.

Fraknói Vilmos (1879): A szekszárdi apátság története. Franklin Társulat Nyomdája. Budapest. P. 92.

Fraknói Vilmos (1901): A Szent Jobb. Századok. Pp. 121-143.

Fügedi Erik (1967): Székesfehérvár korai története a város alaprajzában. Székesfehérvár Évszázada. I. Székesfehérvár. Pp. 27-23.

Fügedi Erik (1967): Székesfehérvár középkori alaprajza és a polgárság kezdetei Magyarországon. Településtudományi Közlemények. XX. 1967. május. Budapest. Pp. 31-45.

Fülep Ferenc (1967): III. Béla és sírjának kincsei. Élet és Tudomány. XXII évf. 16.sz. Pp. 723-728.

Fülöp Gyula (1996): Királyaink földi maradványainak azonosítása. Magyar Nemzet. 1996. január 5. p. 9.

Gabnai Gábor (1991): Alapítvány királyi sírok feltárására. Csúpan száz évet késtünk. Új Magyarország. 1991. október 11. p. 4.

Gárdonyi Albert (1936): Budapest történetének okleveles emlékei. Budapest. P. 54.

Gedai István (1965): I. Endre király sírköve. Archaeológiai Értesítő. XCII. Budapest. Pp. 49-51.

Genthon István (1948): Esztergom műemlékei. I. Budapest. P. 320.

Gerecze Péter (1897): A somogyvári Szent Egyed- (Aegidius-) monostor-templom maradványai. Archaeológiai Közlemények. XX. n.s. XVIII. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. Pp. 131-160.

Gerevich László (1984): A pilisi ciszterci apátság. Szentendre. P. 31.

- Gerevich Tibor (1938):* Magyarország románkori emlékei. Magyarország Művészeti Emlékei. I. Magyar Kir. Egyetemi Nyomda. Budapest. P. 340.
- Gerő László (1954):* Eger. Magyar Műemlékek. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. P. 78.
- Görgey Gábor (1981):* Királysírok. Magyar Nemzet. 1981. július 26. p.8.
- Gutheil Jenő (1979):* Az Árpád-kori Veszprém. II. kiadás. Veszprém Megyei Levéltár kiadványai. I. Veszprém. P. 390.
- Gutheil Jenő (1979):* Gizella királyné sírja. Veszprém. P. 36.
- Györffy György (1967):* Székesfehérvár feltűnése a történeti forrásokban. Székesfehérvár Évszázadai. I. Székesfehérvár. Pp. 19-25.
- Györffy György (1977):* László király emlékezete. Magyar Helikon. Budapest. P. 90.
- Györffy György (1977):* István király és műve. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. P. 540.
- Györffy György (2000):* Hol halt meg Szent István király? Új Ember. 2000. július 2. p. 7.
- György Tibor (1902):* Nagy Lajos király halálos betegsége. Megjegyzések Pór Antal cikkéhez. Századok. Pp. 579-586.
- Haas György (1991):* A Szent Jobb harmadik hazatérése. Új Magyarország. Magazin. 1991. augusztus 18. p. 9.
- Hamvay Péter (2002):* Megtalálták az Anjou-királyok maradványait? Az összekeveredett csontokból szinte reménytelen vállalkozás egy-egy történelmi személy azonosítása. Népszava. 2002. december 21. p. 12.
- Hankó Ildikó (1981):* A magyar királysírok sorsa. Magyar Nemzet. 1981. június 10. p. 8.
- Hankó Ildikó (1984):* A székesfehérvári királysírok. Előzmények és feltárások. Magyar Nemzet. 1984. július 20. p. 7.
- Hankó Ildikó (1984):* Újból felnyitották a székesfehérvári királysírokat. Megkezdődött a leletek azonosítása. Magyar Nemzet. 1984. július 21. p. 8.
- Hankó Ildikó (1984):* Felnyitották a Mátyás-templom szarkofágjait. Folytatódnak a vizsgálatok. Magyar Nemzet. 1984. november 16. p. 6.
- Hankó Ildikó (1985):* A lovagszent nyughelye. Királysírok Nagyváradon. Magyar Nemzet. 1985. június 28. p. 9.
- Hankó Ildikó (1985):* A kard és kereszt bajnoka. Eltemettetett az általa alapított székesegyházban. Magyar Nemzet. 1985. augusztus 18.
- Hankó Ildikó (1985):* Történelmi emlékhelyünk: Somogyvár. Magyar Nemzet. 1985. augusztus 23. p. 9.
- Hankó Ildikó (1986):* Árpád-házi temetkezőhely. A Nyúlsziget királylánya. Magyar Nemzet. 1986. január 18.
- Hankó Ildikó (1986):* Gizella – társ az országépítésben. Az első magyar királyné. Magyar Nemzet. 1986. augusztus 20. p. 11.
- Hankó Ildikó (1986):* Királylány rózsákkal. Magyar Nemzet. 1986. november 18. p.7.
- Hankó Ildikó (1987):* A magyar királysírok sorsa. Origo Press. Budapest. P. 146.

Hankó Ildikó (1987): Kő sem mutatja helyét. Buzinkay Géza kötetének könyvismertetése. Magyar Nemzet. 1987. április 9. p. 6.

Hankó Ildikó (1987): „...A haza ez kicsinyben”. A koronázási dombokról. Magyar Nemzet. 1987. augusztus 20. p. 10.

Hankó Ildikó (1996): A Gizella-sír feltárása Passauban. Az első magyar királyné ereklyéje Veszprémben. Magyar Nemzet. 1996. május 18. p.III.

Hankó Ildikó (2000): A székesfehérvári királýsírok hányatott sorsa. Ha a csontok beszélni tudnának. Magyar Nemzet. 2000. január 22. p. 17.

Hankó Ildikó (2000): A kolostor visszaadná az ereklyét. Szent István koponyatöredékei Dubrovnikban. Magyar Nemzet. 2000. február 19. p. 36.

Hankó Ildikó (2000): A langobard harcostól III. Béla királyig. Különleges szobrászat: a tudományos fejrekonstrukció. Magyar Nemzet. 2000. április 8. p. 13.

Hankó Ildikó (2000): Szobrászat és rekonstrukció. Királyi arcvonások nyomában. Szalon IV/4-5. Budapest. Pp. 74-77.

Hankó, Ildikó – István Kiszely (1998): Esame fisico antropologico dei resti della testa di S. Elisabetta nella Basilica S. Francesco alla Rocca, dei Fratri Minori Conventualis a Viterbo. In: Piacentini, Ernesto ed.: La Reliquia del „Caput s.Ctar Helysabeth (Reinae Hungariae) theca argentea opertum” in Viterbo. Collectio Viterbiensis Conventus. Basilicae S. Francisci OFM. Conv. No. 2. Roma Pp. 37-54.

Hartvik (Hartvic), Chartuitius ortenburgi (1108-1109): Vita S. Stephani regis Hungariae. Első kiadása: 1490. Venezia, ahol a Lenegdae Sanctorum regni Hungariae című gyűjteményben jelent meg, majd 1540. Crakoviae. Jó magyar kiadása: 1836. Podhraczký, majd 1854. Érdy János magyar fordításában Pesten, majd 1881-ben Mátyás Flórián fordításában Pécsen.

Henszlmann Imre (1861): Mátyás király egykorú arczképei. A Magyar Tudományos Akadémia Arahcaeológiai Bizottmánya. II. kötet. Eggenberger Ferdinánd könyvárusnál. Pest. Pp. 117- 125.

Henszlmann Imre (1862): Jelentés a székesfehérvári régiségekről. Felolvasatott a m. Akad. júl. 7-i ülésén. Vasárnapi Újság. 1862. Pp. 330-331; 342-343; 354-356; 366-367; 389-390.

Henszlmann Imre (1864): A Székes-Fehérvári ásatások eredménye. Haeckenast Gustav bizománya. Pest. P. 226.

Henszlmann Imre (1869): Pécsnek középkori régiségei. I. rész. A pécsi székes-egyháznak építészete. Eggenberger Ferdinánd Magy. Akad. könyvárusnál. Athaeneum nyomda. Budapest. P. 372.

Henszlmann Imre (1876): Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílusú műemlékeinek rövid ismertetése. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. Budapest. P. 180.

Henszlmann Imre (1876): A gyula-fehérvári székesegyház. Archaeologiai Értesítő. X. Pp. 37-43.

Henszlmann Imre – Reisenberger Lajos (1883): A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom..Budapest. P. 220.

Hetényi Imre – Bevilacqua Borsody Béla (1938): Irányelvek a székesfehérvári királýsíroleletek agnoscálhatásához. Történetírás. II/1. Pp. 30-76.

Hodinka Antal (1916): Az Orosz Évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest. P. 176.

Hóman Bálint (1938): Szent István. Budapest. P. 280.

Hóman Bálint (1942): Bevezető. Fehér Vár. A Székesfehérvári Vörösmarty Társaság Évkönyve. Szerk.: Szarka Géza. Székesfehérvár. 1942. Pp. 1-5.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula (1935-1936): Magyar történet I-V. Magyar Kir. Egyetemi Nyomda. Budapest.

Horváth Henrik (1937): Zsigmond király és kora. Budapest Székesfőváros Várostitörténeti Monográfiái. VIII. P. 246.

Höllrigl József (1929): Történelmi ruhák a Magyar Nemzeti Múzeumban. Magyar Művészet. Budapest. P. 205.

Huba László (1959): Vác és környéke. Pest megyei tájak. Pest Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatalának kiadványa. Egyetemi Nyomda. Budapest. P. 99.

Hutai Gábor (1999): III. Béla király és Antiochiai Anna sírleleteinek restaurálásairól. In: Cserményi Vajk szerk.: III. Béla és Antiochiai Anna sírjának fellelése. Székesfehérvár.

Ipolyi Arnold (1862): Magyar ereklyék. Archaeológiai Közlemények. III. 3. füzet. Budapest. Pp. 65-125.

Ipolyi Arnold (1865): Az egri megye Szent János apostol- és evangelistáról nevezett régi székesegyház az egri várban. In: Bartakovics Emlékkönyv. Emlékkönyv kis-apponyi Bartakovics Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére. Lyceum Könyv- és Könyomdaja. Eger. Pp. 93-171.

Istvánffy Miklós (1622): Pannonii Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Ab a. 1490 ad a. 1606. Coloniae Agrippinae. (Újabb kiadás 1724-ben és 1758-ban Trattner János, Bécs). Magyar kiadása: Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490-1606. ford. Vidovich György. I-II. 1867. Debrecen.

Jankovich Miklós (wadasi) (1827): Budai Várban talált régi gazdag sírboltról, és benne hihetőleg helyezettett Katalin királyné, Podiebrad 'leánya' teteméről. Tudományos Gyűjtemény. Vol. II. Budapest. Pp. 42-61.

Jónás Ilona (1986): Árpád-házi Szent Erzsébet. Akadémiai Kiadó. Életek és Korok sorozat. Budapest. P. 212.

Juhász József (1934): Székesfehérvár eleste és Warkocs György hősi halála 1543-ban. Székesfehérvári Szemle IV. Székesfehérvár. Pp. 1-13.

Juhász József (1958): Székesfehérvár ostroma 1490-ben. Székesfehérvári István király Múzeum Közleményei. Székesfehérvár. Pp. 58-92.

Juhász Kálmán (1930-1936): A csanádi püspökség története. I. 1030-1242; II. 1243-1307; III. 1307-1386; IV. 1386-1434; V. 1434-1500; VI. 1500-1552; VI. 1552-1608; VIII. 1608-1699. Makói Friss Újság könyvnyomdája. Makó.

Juhász Kálmán (1941): A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030-1552). Csanádmegyei Könyvtár. Makó. P. 163.

Kalti Márk I. Képes Krónika

Kampis Antal (1969?): A tihanyi apátság. Corvina Könyvkiadó. Budapest. P. 37.

Kánoky János – Nyirák Sándor (1877): Emlékkönyv a székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére. Székesfehérvár. P. 420.

- Kanyó Géza (1895):* Kálmán herceg. Első közlemény. Katholikus Szemle. II. Budapest. Pp. 250-267.
- Kanyó Géza (1895):* Ivanics, ahol Kálmán halicsi királyt eltemették. Katholikus Szemle. III. Budapest. Pp. 250-267.
- Kanyó Géza (1895):* Kálmán herceg. Második, befejező közlemény. Katholikus Szemle. III. Budapest. Pp. 414-445.
- Karácsonyi János (1904):* Szent István király élete. Szent István Társulat. Budapest. P. 240.
- Károly János (1898):* Fejér vármegye története. I-II. Székesfehérvár. P. 420.
- Képes Krónika írta: Káldi Márk (1358).* Fordította: Bellus Ibolya. Európa Könyvkiadó. Budapest. P. 560; Bíró Bertalan fordítása. Argumentum Könyvkiadó. Budapest. 1997.
- Kézai Simon (M. Simonis Keza) (1282-1283):* Chronicon Hungaricum Megjelent Pesten 1781. Magyarul: 1862-ben Szabó Károly fordításában. Legújabb fordítása: Bíró Bertalan. Argumentum Kiadó. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae sorozat XV. kötetként. Pp.189-232. Budapest. 1997.
- Király Ilona (1979):* Árpád-házi Szent Margit és a sziget. Szent István Társulat Könyvkiadója. Budapest. P. 356.
- Kiss Irén (1999):* Margit, a Nap és a Hold leánya. Ősmagyar hagyományokat és keresztény misztikát ötvöztek egybe szent királyaink. Napi Magyarország. 1999. augusztus 7. p. 30.
- Kisuczky Tamás (2000):* Az Árpád-házban előforduló korai halálesetek kérdése. Egyetemi dolgozat. Szent István Egyetem. P. 9.
- Kiszely István (1969):* Sírok, csontok emberek. Embertan a régészetben. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. P. 430; második kiadás 1976-ban.
- Kiszely, István (1982):* An anthropological examination of the human bones becoming to light from the territory of the Pilisszentkereszt abbey. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ung. Akademie der Wissenschaften. XII-XIII. Budapest. Pp. 228-240.
- Kovács Éva (1967):* A székesfehérvári királyi bazilika XI. századi kincsei. Székesfehérvár Évszázadai. I. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 13. szám. Székesfehérvár. Pp. 157-164.
- Kovács Éva (1969):* Die Grabinsignien König Béla's III. und Annas von Antiochien. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae. T. XV. Fasc. 1-2. Budapest. Pp. 3-24.
- Kovács Éva (1972):* III. Béla és Antiochiai Anna halotti jelvényei. Művészettörténeti Értesítő. XXI. Budapest. Pp. 1-14.
- Kovács Judit (1983):* Talán még megmenthetők a székesfehérvári királyi ereklyék. Magyar Nemzet. 1983. február 26. p. 9.
- Kovács Judit (1988):* Királysírok Székesfehérvárott. Megtalálták Nagy Lajos földi maradványait? Magyar Nemzet. 1988. augusztus 13. p.9,
- Kovács Péter (1970):* Székesfehérvár városképének kialakulása régi metszetek alapján. Műemlékvédelem. XIV évf. 3. sz. Budapest. Pp. 152-157.
- Kovács Péter (1973):* Székesfehérvár első látképei a XVI-XVII. században. Építés – Építészettudomány. V. 3-4. Akadémiai Kiadó. Budapest. Pp. 425-432.

- Kovács Péter (1977): Székesfehérvár középkori topográfiájának néhány kérdése. Székesfehérvár Évszázadai. Székesfehérvár. Pp. 99-103.*
- Kozák Károly (1967): A székesfehérvári királyi bazilika legkorábbi építkezési korszaka. Székesfehérvár Évszázadai. I. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 13. szám. Székesfehérvár. Pp. 141-155.*
- Kozák Károly (1973): Az egri várszékesegyház feltárása. I. Az Egri Dobó István Múzeum Évkönyve. X. Eger. Pp. 159-190; XI-XII. Pp. 131-158.*
- Kozák Károly (1974): Az egri várszékesegyház feltárása II. Az Egri Dobó István Múzeum Évkönyve. XI-XII. Eger. Pp. 131-158.*
- Kő András – Nagy J. Lambert (1995): A Szent Jobb. Új Magyarország Magazin. 1995. augusztus 19. Pp. 13-24.*
- Kralovánszky Alán (1968): Előzetes jelentés az 1965. évi székesfehérvári feltárásokról. Alba Regia. István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. Pp. 253-262*
- Kralovánszky Alán (1966): A székesfehérvári királyi bazilika. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 27. sz. Pp. 36-72.*
- Kralovánszky Alán szerk. (1967): Székesfehérvár kialakulása a régészeti adatok alapján. Székesfehérvár Évszázadai. I. István király Múzeum. Székesfehérvár. Pp. 7-18.*
- Kralovánszky Alán (1968): A székesfehérvári középkori bazilika. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 27. sz. Székesfehérvár. P. 39.*
- Kralovánszky Alán (1968): Contribution á la question du sarcophage de Székesfehérvár dit de Saint Etienne. Alba Regia. István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. Pp. 85-92.*
- Kralovánszky Alán (1970): Középkori műemlékek régészeti kutatása Székesfehérvárott. Műemlékvédelem. XIV. Budapest. Pp. 157-162.*
- Kralovánszky Alán (1971): Székesfehérvár – Bazilika. Régészeti Füzetek. Ser. I. No. 24. Budapest. Pp. 73-75.*
- Kralovánszky Alán (1982): A székesfehérvári Anjou-sírkápolna. In: Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia szerk.: Művészet I. Lajos király korában 1342-1382. Katalógus. István király Múzeum. Székesfehérvár. Pp. 165-174.*
- Kralovánszky Alán (1983): Újabb adatok a veszprémi Gizella-kápolna középkori és újkori építéstörténetéhez. Építés-Építészettudomány. XV. 1-4. Budapest. Pp. 273-281.*
- Kralovánszky Alán (1983): The earliest Church of Alba Civitas. Alba Regia. István király Múzeum Évkönyve. Székesfehérvár. Pp. 75-88.*
- Kralovánszky Alán szerk. (1985): Az Árpád-házi uralkodók jelvényei és ereklyéi. 895-1301. Múzsák Közművelődési Kiadó. Budapest. P. 24.*
- Kralovánszky Alán (1988): Királyi bazilika I. Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára. No. 310. Budapest. P. 24.*
- Kristó Gyula (1972): I. István és családja Árpád-kori történetírásunkban. Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Szeged. Pp. 51-74.*
- Kristó Gyula – Makk Ferenc – Marosi Ernő szerk. (1981): III. Béla emlékezete. Magyar Helikon. Budapest. P. 215.*

Kristó Gyula – Makk Ferenc szerk. (2000): Európa és Magyarország Szent István korában. Dél-Alföldi Évszázadok sorozat. No. 12. Szeged. P. 404.

Kubinyi Ferenc (ifjabb) (1861): Margitsziget műemlékei. Archaeológiai Közlemények. A Magyar Tudományos Akadémia Archaeológiai Bizottmánya. Eggenberger Ferdinánd könyvtárusnál. II. kötet. Budapest. P. 25.

Kumorovitz Lajos (1966): Idősebb Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez. Tanulmányok Budapest Múltjából. Budapest. XVII. Pp. 17-33.

Láng István (é.n.): Székesfehérvár Szent István évi ünnepei. Kézirat a Szent István Király Múzeum Helytörténeti Gyűjteményében. No. 9.

Láng István, vitéz – Szarka Géza, vitéz (1939): Székesfehérvár ünnepi éve 1938. Székesfehérvár.

László Gyula (1965): Szent László győri ereklyetartó mellszobráról. Arrabona. VII. Győr. Pp. 157-210.

Lauschmann Gyula (1912): Székesfehérvár története. Kézirat az István király Múzeumban. Később, 1998-ban kiadva Székesfehérvárott.

Lővei Pál (1986): A Margit-síremlék. Magyar Nemzet. 1986. március 11. p. 4.

Lux Géza (1938): Újabb ásatások a Margitszigeten. Technika. VI. Budapest. Pp. 13-22.

Lux Géza (1941): A székesfehérvári Szent István bazilika ásatási területének rendezése. Magyar Építőművészet. Budapest. Pp. 198-216.

Lux Kálmán (1923): A margitszigeti domonkosrendi apácakolostor romjai. ÉLET. XIV. évf. Budapest. Pp. 121-128.

Luzsa György – Gáspárdy Géza – Nemeskéri János (1988): Paleoradiológiai tanulmány a székesfehérvári bazilika 15 csontváz maradványairól. Magyar Radiológia. 62. sz. Budapest.

Magyar legendák és geszták. (1997): Fordította , összeállította és bevezetéssel ellátta: Bíró Bertalan. Argumentum Kiadó. Budapest. P. 378.

Márai Sándor (1938): Alba Regia ünnepel. Pesti Hírlap. 1938. augusztus 20.

Malcomes Béla (1938): Szent István unokája, Szent Margit Skócia királynéja magyar származása és magyarországi szülőhelye. Stephaneum Nyomda. Budapest. P. 142.

Marczali Henrik (1896): Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301). Athenaeum. In: Szilágyi Sándor szerk. A Magyar Nemzet története. Budapest. Pp. 311-336.

Marczali Henrik (1898): Az Árpádok és Dalmácia. Olvastatott a M. Tud. Akadémiai II. Osztályának 1898. febr. 7-iki ülésén. Értekezések a történelmi tudományok köréből. VI. Budapest. 1897.

Marics József (1984): Magyar királyaink temetkezési helyei és a föltárt székesfehérvári király-tömegsír. Katolikus Szó. 1984. szeptember 16-23. Pp. 1-2.

Marjai Márton (1988): A Szent Jobb krónikája. Magyar Hírlap. 1988. augusztus 20.p.1.

Márk Krónikája v. Bécsi Képes Krónika v. Képes Krónika. (Marci Chronica de gentis Hungarorum). Kiadta: Toldy Ferenc. Pest. 1867.

Marosi Arnold (1928): Szent István sírhelye. Székesfehérvári Napló. XII. Székesfehérvár. p.25.

Marosi Arnold (1930): Székesfehérvár Művészeti Emlékei. Magyar Művészet. V. Pp. 393-431.

Marosi Arnold (1938): Szent István koporsója. Új Fehérvár. Székesfehérvár. 1938. IV. 17.

Marosi Arnold – Joachim József (1937): A székesfehérvári bazilika feltárása. Az ásatás régészeti leletei. Székesfehérvári Szemle. 1937. 1-2. Pp.

Marosi Ernő (1972): A Mátyás király székesfehérvári sírkápolnája. In: Székesfehérvár Évszázadai. II. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 14. szám. Székesfehérvár. Pp. 169-184.

Mátyás Flórián (1904): Sz. László és Imre királyok végnapjai és II. Endre életévei, fogsága és temetése. Olvastatott 1900. június 11-én. Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIX. kötet. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest. P. 42.

„mekis” jelzettel (1986): Székesfehérvár. Hol tart a királlysírok feltárása? Magyar Hírlap. 1986. november 13. p.7.

Melis Katalin (1993): Margit kolostora. Élet és Tudomány. 1993/13. Pp. 387-389.

Melis Katalin (1993): A szigeti romok. Élet és Tudomány. 1993/14. Pp. 425-427.

Müglin (Mügeln, Henrik) (1365): Hunarisch Chronica dem Herzog Rudolf IV. von Oesterreich 1358-1365. Kézirat másolata az MTA könyvtárában. Budapest. Krónikájának egy része megjelent a Monumenta Ungarica sorozatban 1809-ben.

„My” jelzettel (1936). Beszélő lelet a püspökkerti ásatásoknál. Beszélgetés Lipp Imre antropológussal. Székesfehérvári Friss Újság. 1936. július 5. P. 3.

Nagy Árpád (1972): Origine et iconographie du Sarcophage de Székesfehérvár. Alba Regia. XIII. Székesfehérvár. Pp. 167-184.

Nagy Árpád (1972): A székesfehérvári XI. századi szarkofág eredete és ikonográfiája. Művészettörténeti Értesítő. XXI. Budapest. Pp. 165-176.

Nagy Emese (1982): A kora Árpád-kori esztergomi vár rekonstrukciója. Acta Archaeologica Hungarica. XXXIV. Budapest. Pp. 41-69.

Nagy Iván (1876): Az utolsó árpádházi trónra lépte. Székfoglaló értekezés. Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1875. november 22-iki ülésén. Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből. VI. kötet. Budapest.

Nemes Antal (1893): A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom története és leírása. Athenaeum R.T. Könyvnyomdája. Budapest. P. 240.

Nemeskéri János (1983): A székesfehérvári királlysírokról. Pro memoria az 1936-37. évi ásatásról. Magyar Tudomány. 1983. No. II. Budapest. Pp. 104-121.

Németh László (1979): A székesfehérvári egyházmegye kialakulása (1688-1777) és első püspöke Sélyei Nagy Ignác (1666-1777). Székesfehérvár Évszázadai. IV. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 16. sz. Székesfehérvár. Pp. 51-103.

Némethy Lajos (1876): Nagyboldogasszonyról nevezett (Budapest-vári) Budavári Főtemplom története. Esztergom. P. 239.

Némethy Lajos (1884): Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez. Budapest. P. 32.

Némethy Lajos (1885): Buda várának régi helyszínrajza. Archaeológiai Értesítő. N.S. V. Budapest. Pp. 1-8; 65-72; 289-296.

Pauer János (1849): A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról (képekkel). Nyomtatott özvegy Számmer Pálné betűivel. Székesfehérvárott. P. 34.

Pauer János (1860): Ősök emléke, vagyis szerette-e a magyar nemzeti történetét? Voltak-e hajdan évkönyvei? Székfoglaló beszéd a Magyar Tudományos Akadémia gyűlésén. 1859. november 7-én. Özvegy Számmer Pálné betűivel. Székesfehérvár.

Pauer János (1877): Historia diocesis Alba-Regaliensis ab erecta sede episcopali 1777-1877. Typis Typographiae „Vörösmarty” (Colomanni Számmer). Alba Regiae. P. 360.

Pauler Gyula (1899): A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I-II. Az Athenaeum irod. és nyomdai R. Társulat kiadása. Budapest. II. kiadás.

Pekarek János (2000): Védőtető a bazilika romjai fölött. Megosztja Székesfehérvár lakóit a Nemzeti Emlékhely. Népszabadság. 2000. március 10. p. 9.

Polgár Iván (1937): A székesfehérvári bazilika múltjából. Székesfehérvár. P. 96.

Pór Antal (1902): Nagy Lajos halálos betegsége. Századok. P. 209.

Pósta Béla (1918): A gyulafehérvári székesegyház sírleletei. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. VIII. Kolozsvár. P. 203.

Pray, Georgio (György) (1761): Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum ab anno ante natum Christum CCX ad annum Christi CMXCVII. Vindobonae.

Pray, Georgio (1763-1764, 1766-1767, 1770): Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV. Viennae.

Pray, Georgio (1770): Vita S. Elisabethae visuae lanbgraviae Thuringiae, ducis Saxoniae... Tyraviae.

Pray, Georgio (1774): Dissertationes historico criticae de Sanctis Salomone rege et Emerico duce Hungariae. Sumptibus Joannis Michaelis Landerer. Posonii. P. 100.

Pray, Georgio (Gregorius) (1774): Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae rege. Posonii.

Radics Péter (1988): A Szent István-kultusz ezredéve Székesfehérvárott. Historia klub füzetek. Székesfehérvár. P. 24 + 16 oldal ábra.

Radványi Imre (1858): Margitsziget története. Szent István Társulat. Pest. P. 120.

Rázsó Gyula (1977): Székesfehérvár hadászati jelentősége a török hódoltság korában. Az 1601. és az 1688. évi ostrom. Székesfehérvár Évszázadai. III. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 15. szám. Székesfehérvár. Pp. 145-158.

Regöly-Mérei Gyula (1968): Paläopathologische Untersuchung eines ungarischen Königsgrabes aus dem XII. Jahrhundert. Therapia Hungarica. Med. XVI. No.3. Budapest. Pp. 146-151.

Regöly-Mérei Gyula (1968): III. Béla magyar király és hitvese, Anna királyné hamvainak paleopathológiai vizsgálata. Orvosi Hetilap. 1968/IV. Budapest. Pp. 423-427.

Reisenberger Lajos – Henszlmann Imre (1883): A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Tud. Akadémia Mon. Hung. Arch. Aevi Medii. Budapest. P. 256.

Remellay Gusztáv (1862): A székesfehérvári régi főegyház és királyi sírbolt. Vasárnapi Újság. 1862. Pp. 519-520; 532-533; 542-544.

Réthy István (1984): Királysírok vallatói. Népszabadság. 1984. július 21. p. 8.

Réthy István (1985): Királyok és ereklyék. Amit már tudunk és amit még vizsgálnak a tudósok. Népszabadság. 1985. augusztus 18. p. 8.

Réthy István (1986): Látható a királyi pár! Árpád-kori leletek azonosítása. Népszabadság. 1986. május 28. p. 8.

Réthy István (1986): Hol sírjaink domborulnak. Népszabadság. 1986. december 24.

Róka János (1776): Passavio vindicatus et animadversionibus illustr. protoreg. Hung. Gisela tumulus. Landerer Editio. Posonii-Cassoviae. P. 140.

Róka János (1778): Protectus advers... Pravanas instationes proto regina Ungariae Gisela Passaviensis tumulus. Landerer Editio. Posonii. P. 78.

Rómer Flóris (1877): Adalék a budai várnak a törökfoglalás előtti helyszíneléséhez. Archaeológiai Közlemények. XI. Magyar Tudományos Akadémia. n.s. VIII. Budapest. Pp. 47-59.

Ruffy Péter (1985): Ereklyék előtt. Árpád-házi uralkodók emlékei. Magyar Nemzet. 1985. október 12. p. 9.

Ruffy Péter (1987): A Szent Jobbról és az Intelmekről. Hol vagy, István király? Magyar Nemzet. 1987. augusztus 20. p. 4.

Rupp Jakab (1868) Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest. P. 160.

Rupp Jakab (1870, 1872, 1876): Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. Nevezetesebb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint. Eggenberger Ferdinánd könyvtárusnál. Pest. I. P. 352; II. P. 473; III. 375.

Salamon Ferencz (1885): Budapest története I-III. Athenaeum R.T. Könyvnyomdája. Budapest.

Sankt Elisabeth Fürstin, Dienerin, Heilige. Aufsätze, Dokumentation, Katalog (1982). Jan Thorbecke Verlag. Sigmaringen. P. 570.

Sárvári Márta (1989): Nemzeti emlékhely Székesfehérvárott. Évszázados ereklyekultusz. Magyar nemzet. 1989. augusztus 19. p.5.

Schier, Xystus (1774): Buda Sacra sub prisciis Regibus. Viennae. P. 96.

Schier, Xystus (1776): Reginae Hungariae primae stirpis. Viennae. P. 83.

Schmid, Wolfgang Maria (1913): Gizella királyné sírja a niederburgi kolostorban Passauban. In: Forster Gyula szerk. Magyarország Műemlékei. A Műemlékek Országos Bizottságának Kiadványai. III. kötet. Franklin Társulat nyomása. Budapest. Pp. 45-76.

Schönherr Gyula (1894): Hunyadi Corvin János. Budapest. P. 122.

Schönherr Gyula (1905): Corvin János síremléke a lepoglavai plébániatemplomban. Budapest. P. 140.

Sebők János (1982): Királyaink tömegsírja. Magyar Ifjúság. XXVI/5. 1982. január 29. Pp.31-33

Siklósi Gyula (1987): Alba Regia nyomain. Magyar Nemzet. 1987. július 25. p. 10.

Siklósi Gyula (1992): Neuere Forschungen im Árpádenzeitlichen Székesfehérvár. Acta Archaeologica. Tom. XLIV. Fasc. 2-4. Budapest. Pp. 371-388.

Sebők János (1982): Királyaink tömegsírja. Magyar Ifjúság. 1982. XXVI/5. Pp. 31-33.

Serédi Jusztinián szerk (1938): Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest. P. 820.

Szabadváry Ferenc (1995): Lesz-e méltó síremlék? Királyi hamvak közönséges ládában. Magyar Nemzet. 1995. szeptember 11. p. 10.

Szántó Konrád (1989): Induljon akció államalapító királyunk maradványainak hazahozatalára. Ereklék viszontagságai. Vasárnapi Hírek. 1989. augusztus 20. p.3.

Szentpétery Imre szerk. (1937-1938): Scriptores rerum hungaricarum. Tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica. Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus. Budapest. Vol. I. P. 553; Vol. II. P. 681.

Szentpétery Imre (1921-1943): Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I-III. Szerk. Borsa I. Budapest.

Szepesi Attila (2002): Milyenek voltak az Árpád-házi királyok? Magyar Nemzet. 2002. február 19.

Szeremlei Samu (1907): Hód-Mező-Vásárhely története. III. kötet. (Jó rajzokkal!) Kiadja a város közönsége. Hódmezővásárhely. P. 220,

Szilárdfy Zoltán (é.n.): A székesfehérvári egyházmegye kultusztörténeti jelentőségű műtárgyai és azok őrzése. Püspöki Levéltár. Kézirat. Székesfehérvár.

Szőke Gyula szerk. (1993): Szent László király szentté avatásának 800, halálának 900. évfordulója alkalmával. Szent László alapítvány. Budapest. P. 56.

Szvorényi József (1851): Székes-Fejérvár. Új Magyar Múzeum. I. évf. 8. füzet. Pest. Pp. 403-430.

Tamáská Péter (2000): Gondolatok egy királydráma és Szent Imre halála kapcsán. Magyar Demokrata. 2000/9. Pp. 22-23.

Tápay-Szabó László (1938): Szent István és Európa. Tolnai Világlapja 1938. augusztus 17. Pp. 3-4.

Tatár Dezső (1989): Székesfehérvár Nemzeti Emlékhely tervpályázat. Műemlékvédelem. XXXIII. No. 3. Pp. 229-234.

Tayyib, Gökbilkin (1977): Székesfehérvár 1543. évi elfoglalása és a magyarországi török fennhatóság kérdéséről. Székesfehérvár Évszázadai. III. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 15. szám. Székesfehérvár. Pp. 37-40.

Tóth Melinda (1988): A művészet Szent István korában. In: Glatz Ferenc – Kardos József szerk.: Szent István és kora. Budapest. Pp. 113-132.

Török Aurél (1893): Jelentés III-ik Béla magyar király és neje testereklyéiről. Értekezések a Természettudomány köréből. Székfoglaló Értekezés. XXIII. kötete. 4. sz. P. Budapest. 181.

Török Aurél (1894): Adatok az Árpádok testereklyéinek embertani búvárlatához. Második Közlemény. Értekezések a Természettudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia. XXIII. kötet. 9. sz. Budapest. P. 66.

Török Aurél (1897): Esdő szó a magyar nemzethez a honalapító királyok emlékei iránt való kegyelet ügyében. III. Béla király halálának 701-ik évfordulója alkalmából. ifj. Nagel Ottó bizománya. Budapest. P. 61.

Török Aurél (1900): III. Béla és első hitvese földi maradványai. In: Forster Gyula szerk. III. Béla magyar király emlékezete. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. Budapest. Pp. 200-206.

Törs Kálmán (1873): Die Margarethen-Insel. Buchdruckerei de Athenaeum. Budapest. P. 145.

Trogmayer Ottó (1999): Gizella királyné koronái. Új Ember. 1999. augusztus 15. p. 8.

Tuscher Tünde (1991): V. Lászlót nem gyilkolták meg. Népszabadság. 1991. április 6. p. X.

Uzsoki András (1982): Az első magyar királyné, Gizella sírja. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. XVI. Veszprém. Pp. 125-165.

Uzsoki András (1985): I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai. Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények. XVII. 1984. Pp. 145-188.

Uzsoki András (1988): Adelhaid királyné sírja Veszprém-ben van? Veszprém Megyei Napló. 1988. április 20. p. 5.

Uxa József (1934): A budavári királyi kápolna s a „M. Kir. udvari és várplébánia” története. Stephanaeum nyomda R.T. Budapest. P. 279.

Vajai Szabolcs (1967): Géza nagyfejedelem és családja. Székesfehérvár Évszázadai. I. Székesfehérvár. Pp. 63-100.

Varjú Elemér (1899): A gyulafehérvári székesegyház sírköveiről. Archaeológiai Értesítő. XIX. Budapest. Pp. 29-34.

Varjú Elemér (1930): Szent István koporsója. Magyar Művészet. Budapest. Pp. 372-379.

Várkonyi Titusz. (1915): Béla herceg sírja a Margitszigeten. Vasárnapi Újság. P. 431.

Vattai Erzsébet (1958): A margitszigeti korona. Budapest Régiségei. XVIII. Budapest. Pp. 191-208.

Vég Gábor (1991): Magyarország királyai és királynői. Mecenás Könyvkiadó. Budapest. P. 160.

Veres D. Csaba – Siklósi Gyula (1990): Székesfehérvár, a királyok városa. Zrínyi Könyvkiadó. Budapest. P. 320.

Viktorin József (1872): Videgrád hajdan és most. Bickel Gusztáv bizománya. Pest. P. 84.

Wathay Ferenc (1604): Énekes Könyve. Ebben: Székesfehérvár veszéséről való história. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta: Nagy Lajos. István király Múzeum Közleményei. B. sorozat. 14. sz. P. 27.

Wellner István (1991): Magyar vonatkozású emlékek Olaszországban. Szent Istvántól Liszt Ferencig. Új Magyarország. 1991. szeptember 7. p. 10.

Wenczel Gusztáv (1859): Mátyás király egykorú szobra. Pest. P.259.

Wertner Mór (1892): Az Árpádok családi története. Nagybecskerek. P. 180.

Wertner Mór (1893): Negyedik Béla király története. Okirati kútfők után. Történeti és Földrajzi Könyvtár. LV. kötet. Csanád megyei Könyvsajtó. Szabó Ferencz kiadása. Temesvár. P. 251.

Wertner Mór (1893): IV. Béla király története okirati kútfők nyomán. Temesvár. P. 120.

Zádor Anna (1970): Az esztergomi főszékesegyház. Budapest. P. 260.

Zádor Anna (1979): Székesfehérvár építészeti emlékei a felvilágosodás és a klasszicizmus korában. Székesfehérvár Évszázadai. IV. István király Múzeum Közleményei. A. sorozat. 16. szám. Székesfehérvár. Pp. 104-118.

Zombory Gusztáv (1862): A székesfehérvári vár maradványa. Vasárnapi Újság. Pp. 521-522.

Zolnay László (1960): Az esztergomi vár. Múzeumok Központi Propaganda Irodája. Budapest. P. 83.

Zolnay László, (1977): Magyar Királysírok. Új Tükör. 1977. június 26. Pp. 18-19.

Zolnay László (1981): A budai Vár. Gondolat Zsebkönyvek. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. P. 127.

Zolnay László (1983): A középkori Esztergom. Budapest.

Zolnay László (1983): Fények és árnyak a középkori Magyarországon. Budapest.

*****

*„...apáid sírja azért nyílt meg neked,
Hogy a holtnak láttára fellobbanjon szíved.
Nem, mert talán király volt, de oly kornak fia.
Melyben dicső, szabad s független volt e haza...”*

(Garay János: Síri hang az élőkhöz)